

ЖИВОТЪТ
НА ДОН КИХОТ
И САНЧО

1905

ВСТЪПИТЕЛНО ЕСЕ

*Гробът
на дон Кихот*

Питаш ме, добри ми приятелю, дали не знам как се развихрят бълнуването, помрачението и лудостта над тези нещастни множества, живеещи в мир и покой, които се раждат, хранят се, спят, размножават се и умират. Няма ли средство – питаш ме ти – да се възпроизведе епидемията на самоубистващите се или на гърчещите се? И ми говориш за навършването на първото хилядолетие.

И аз като теб чувствам често носталгия по средновековието. И аз като теб искам да живея сред сътресенията на хилядната година. Ако успеем да накараме хората да повярват, че в даден ден, например втори май 1908 г., стогодишнината от призива за независимост, ще свърши завинаги Испания, че в същия този ден ще ни разпределят като овце, мисля, че трети май 1908 г. ще бъде най-великият ден в нашата история, зората на нов живот.

Това е мизерия, пълна мизерия. Никой не се интересува от нищо. Когато някой се опита да раздвижи откъслечно този или онзи проблем, този или онзи въпрос, веднага се казва, че той желае да прави сделки, че има амбицията да извоюва известност, че се стреми да не бъде като другите.

Тук, у нас, вече няма разбиране дори и за лудостта. Тук се мисли и се казва, че дори лудият е по сметка луд. Парадоксът за разсъдка на безразсъдните е вече факт за всички тези жалки отрепки. Ако нашият сеньор дон Кихот възкръсне и се върне на тази своя Испания, ще се помъчат сигурно да открият користни подбуди във всички негови благородни безразсъдства. Ако някой разобличава злоупотребата, заклеявява несправедливостта, бичува вулгарността, робите се питат: "Какво преследва с това? Какви му са намеренията?" Понякога мислят и подхвърлят, че го прави, за да му запушат устата със злато; друг път, че той постъпва така, подтикнат от долни чувства и низки пристрастия на отмъстителен човек или на завистник. В трети случай, че търси само да

вдига шум, за да се заговори за него, ей тъй чисто и просто от суетност. А има и случаи, в които ще кажат, че търси да се забавлява, да си убие времето, че върши това така, както се спортува. Колко жалко е, че малко са хората, които се увличат по такива спортове!

Съсредоточи вниманието си и се вгледай! Всяко дело на благородство, на героизъм, на лудост кара всички тези глупави бакалаври, свещеници и бръснари на днешното време да си задават един-единствен въпрос: "Защо ли го прави?" А когато се убедят, че са открили побудите за дадено действие – без разлика дали действително са ги открили, или не, – си казват: "Ами направил го е поради тази или онази причина." Когато известна работа има своето оправдание и те знаят това, тя загубва цялата си стойност. За това им служи логиката, тази отвратителна логика.

"Да разбереш значи да простиш" – казват някои. Тези нещастници трябва да разберат, за да простят на този, който ги унижава, на този, който с факти или с думи разобличава цялата тяхна нищета, без да говори пряко за нея.

Те стигат до положението да се запитват глупаво защо господ е създал света и си отговарят сами: За своя прослава. Те са толкова щастливи и доволни с това откритие, като че ли знаят тъпациите му с тъпаци какво е прослава на господ.

Първо са създадени нещата, а после въпросът, защо са те създадени. Нека ми се даде нова идея, каквато и да е, за каквото и да е, и тя сама ще ми подсказва за какво служи.

Понякога, когато излагам някакъв план, нещо, което според мен трябва да се направи, винаги ще се намери човек, който да ме запита: "А после?" На такива въпроси може да се отговори само с друг въпрос, на това "А после?" трябва да се отговори само: "А преди?"

Няма бъдеще, няма никакво бъдеще. Това, което наричат бъдеще, е една от най-големите лъжи. Истинското бъдеще е днешният ден. Какво ще стане с нас утре? Няма утре! Какво става с нас днес, сега? Този е единственият въпрос.

Що се отнася до днес, всички тези жалки същества са много доволни, защото днес те съществуват, а на тях им е достатъчно да съществуват. Съществуването, чистото и голо съществуване, изпълва цялата им душа. Не чувствуват, че има и други неща извън съществуването.

Но съществуват ли те? Съществуват ли те наистина? Аз мисля, че не. Защото, ако те съществуваша, ако съществуваша наистина, биха страдали, че съществуват, и не биха се задоволили с това, че съществуват. Ако съществуваша дей-

ствително и наистина във времето и в пространството, те биха страдали от това, че не съществуват във вечното и безкрайното. И това страдание, което е страдание на господ в нас, господ, който страда в нас самите, защото се чувства пленник в нашия ограничен свят и в нашата преходност, това божествено страдание би ги накарало да разкъсат всички живи брънки на логиката, с които се мъчат да свържат жалките си спомени с жалките си надежди, илюзията на своето минало с илюзията на бъдещето си.

Защо се прави това или онова? Запитвал ли е някога Санчо дон Кихот защо е вършил нещата, които е вършил?

Връщам се към същото, към твоя въпрос, към твоята загриженост – каква колективна лудост бихме могли да вдъхнем на тези нещастни множества? Какъв луд блян?

Ти самият си се приближил до разрешението в едно от тези писма, в които ме обсипваш с въпроси. В него ми казваше: "Не мислиш ли, че би могло да се предприеме нов кръстоносен поход?"

Да, разбира се. Мисля, че може да се предприеме свещен кръстоносен поход, за да се освободи гробът на дон Кихот от властта на бакалаврите, свещениците, бръснарите, херцозите и канониците, които са сложили ръка на него. Мисля, че може да се предприеме свещен кръстоносен поход, за да се освободи гробът на Рицаря на лудостта от властта на идалговците на Разума.

Те ще защитят, разбира се, незаконно завладяното и ще се опитат да докажат с множество добре обмислени доводи, че тяхно право е да пазят и съхраняват този гроб. Те го пазят, за да не би да възкръсне Рицарят.

На такива доводи трябва да се отговаря с ругатни, с градоушка от камъни, с неустови викове, с удари на копие. С тях няма място за мъдруване. Направо си зазубен, ако се опиташ да противопоставиш на техните разсъждения твои разсъждения.

Ако те попитат – както обикновено питат – на какво основание предявяваш права над гроба, не им отговаряй, защото те по-късно сами ще разберат. По-късно... може би, когато нито ти, нито те ще съществувате вече, ако не изобщо, то поне в този свят на привидности.

И този свещен кръстоносен поход има голямо предимство пред онези, другите свещени кръстоносни походи, които доведоха до зората на нов живот в този стар свят. Онези пламенни кръстоносци са знаели къде се намира гробът на Христос или по-право къде се е говорело, че се намира, а нашите кръстоносци не ще знаят къде е гробът на дон Кихот. Той

трябва да се търси и да се води борба, за да бъде освободен.

Твоята донкихотска лудост те е карала неведнъж да ми говориш за донкихотизма като за някаква нова религия. На това ще ти отговоря, че тази нова религия, която предлагаш и за която ми говориш, ако тя пребъде, ще се отличава с две особени забележителности. Първата е, че за нейния основател, за нейния пророк дон Кихот – за него, разбира се, а не за Сервантес – не знаем със сигурност дали е бил действителен човек, от плът и кръв, и по-скоро погодираме, че е бил чиста фикция. А другата забележителност е, че този пророк е бил един смехотворен пророк, че е бил посмешище и мезе в устата на хората.

На нас най-много ни липсва смелостта да рискуваме да се изложим на присмех. Смехотворността е оръжието, с което боравят всички жалки бакалаври, бръснари, свещеници, канонници и херцози, които пазят скрит гроба на Рицаря на лудостта. Рицар, който е карал целия свят да се смее, но който не е разказвал нито една смешка през живота си. Неговата душа е била прекалено голяма, за да ражда смешки. Той е предизвиквал смях със сериозността си.

Влез първо, приятелю, в ролята на Петър Пустинника¹ и призови хората да се присъединят към теб, да се присъединят към нас и нека всички да освободим този гроб, за който не знаем къде се намира.

Ще видиш, че щом свещените войни тръгнат на поход, на небето ще грейне нова звезда, видима само за кръстоносците, една бляскава и звучна звезда, и тя ще запее нова песен в дългата нощ, която ни оберъща. Тази звезда ще тръгне, щом тръгне на път войската на кръстоносците, и когато те победят в своя кръстоносен поход или когато всички загинат сразени – защото няма по-голяма лъжа от това да сметнеш, че си победил напълно, – звездата ще падне от небето и там, където падне тя, ще бъде гробът. Гробът ще бъде там, където загинат кръстоносците.

А там, където е гробът, там е люлката, там е гнездото. Там ще се появи отново, бляскава и звучна, пътеводната звезда към небето.

Не ми задавай повече въпроси, скъпи приятелю! Когато ме караш да говоря за тези неща, ти ме принуждаваш да изтръгна от гъното на душата си, изстрадала от пошлостта на средата, която ме обкръжава и притиска от всички страни, изстрадала поради пръските на лъжовната тиня, която газим, изстрадала поради дракотините, които ни причинява подлостта, принуждаваш ме да изтръгна от гъното на изс-

страдалата си душа несъстоятелните видения, нелогичните понятия, неща, които не знам какво значат, а и не желая да потърся и проверя какво им е значението.

"Какво искаш да кажеш с това?" – запитваш ме неведнъж.

А аз ти отговарям: Знаем ли и аз самият?"

Не, мой добри приятелю, не! Много от тези хрумвания на моя ум, които споделям с теб, аз не знам какво означават или поне лично аз не знам какво значат. Има в мене самия някакъв друг човек, който ми ги диктува, който ми ги подшушва. Аз му се подчинявам и не се вгълбявам в себе си, за да потърся да му видя лицето, нито за да го попитам как се казва. Знаем само, че ако видя лицето му и ако той ми каже името си, аз ще умра, за да живее той.

Срамувам се, че понякога съм измислял въображаеми същества, герои на романи, за да поставя в тяхната уста това, което не гръзвам да изговоря аз самият, като ги карам да говорят на шега неща, които най-сериозно ме занимават.

Ти ме познаваш и знаеш добре колко съм далеч от желанието да търся на всяка цена и със свещ в ръка парадокси, чудатости и странни размишления, макар и някои тъпаци да мислят по-иначе. Ти и аз, мой добри приятелю, мой единствен и истински приятелю, сме говорили много често насаме какво е лудостта и сме коментирали случая на Ибсеновия Бранд², син на Куркегор³, че е луд този, който е сам. Съгласихме се, че лудостта, каквато и да е тя, престава да е лудост, когато обхване една общност, когато се превърне в лудост на цял един народ, а може би и на целия човешки род. Щом една халюцинация става колективна, става народна, става обществена, тя престава да е халюцинация, за да се превърне в действителност, в нещо, което е извън всеки един от тези, които я съпреживяват. Ние двамата с теб сме съгласни, че трябва да се тласнат множествата, да се тласне народът, да се тласне нашият испански народ към някаква лудост, към лудостта на който и да е от неговите синове, стига той да е луд, но луд в действителност, не на шега. Казвам луд, не глупав.

Ние двамата с теб, мой добри приятелю, сме се възмущавали от това, което тук наричат фанатизъм и което за наша беда не е всъщност фанатизъм. Не, не е никакъв фанатизъм това, което е регламентирано, канализирано и ръководено от бакалаври, свещеници, бръснари, канонници и херцози. Не е никакъв фанатизъм, това, което развява знаме с логически формули, това, което се извършва по програма, това, което си поставя за изпълнение през утрешния ден някакъв план, който може да се развие от оратор в методично подготвена реч.

Веднъж – спомняш ли си? – Видяхме осем или десет младежи да се събират и да следват едного, който им казваше: "Страшна работа ще направим!" Това именно желаем ние с тебе – да се събере народът, да извика: "Страшна работа ще направим!", и да тръгне на поход. Ако някой бакалавър, бръснар, свещеник, каноник или херцог спре множеството, за да му каже: "Чеда мои, доволен съм от вас, виждам, че сте изпълнени с героизъм, че сърцата ви преливат от свещено негодувание! И аз съм с вас. Но преди да тръгнем всички – и аз заедно с вас, – за да направим тази страшна работа, не смятате ли, че трябва да се споразумеем каква да бъде тя? Какво ще представлява тази страшна работа?" Ако някой от онези злодеи, които вече изброих, спре множеството, за да му отпрати тези думи, то, множеството, би трябвало веднага да го събори, да го прегази, да го потъпче и ето така ще започне героичната страшна работа.

Не смяташ ли, приятелю мой, че има тук много самотни хора, чиито сърца им повеляват да извършат някоя страшна работа, повеля, която напират до пръсване в тях? Виж дали не можеш да събереш тези самотници и да образуваш от тях отряд и да тръгнем на поход – казвам да тръгнем, защото аз ще дойда с тях и ще те последвам, – за да освободим гроба на дон Кихот, който не знаем за щастие къде се намира. Ще ни го посочи бляскавата и звучна звезда.

"Не ти ли се вижда – питаш ме ти в часове на обезсърчение, когато изоставяш сам себе си, – че ние, макар и да смятаме, тръгнали на поход, че преброждаме поля и планини, всъщност се въртим около същото място?" Тогава звездата ще се закове неподвижна над нашите глави, а гробът ще бъде в нас самите. Тогава звездата ще падне, но ще падне, за да бъде погребана в нашите души. И нашите души ще се превърнат в светлина и след като се слепят всички те в бляскавата и звучна звезда, тя ще се издигне на небосклона още по-бляскава, превърната в слънце, в слънце с вечна мелодия, за да осветява небето на спасеното отечество.

И тъй да вървим! Внимавай да не те зачислят към свещеното войнство на кръстоносците бакалаври, бръснари, свещеници, каноници или херцози, предрешени като санчовци! Не е важно дали те ще поискат от тебе острови! Това, което ти трябва да направиш, е да ги прогониш, щом те запитат през къде точно ще мине пътят ти, щом ти заговорят за програма, щом поискат от тебе тихо, злонамерено да им кажеш къде е разположен гробът! Следвай звездата! Пра-

ви, каквото е правил Рицарят – оправяй всяка неправда, която видиш пред себе си! Където трябва и когато трябва.

Тръгнете на поход! А накъде ще вървите? Звездата ще ви го каже: "Към гроба!" Какво ще правим по пътя, докато вървим? Какво? Ще се борим! Ще се борим! Но как?

Как ли? Срещнете ли човек, който лъже, извикайте в лицето му "Лъжец" и отминете! Срещнете ли човек, който краде, извикайте му "Крадец!" и отминете! Срещнете ли човек, който грънка глупости пред цяло множество, заслушало го със зяпнала уста, извикайте "Глупаци!" и отминете! И така напред, все напред.

Ще бъде ли сразена по този начин лъжата – попита ме един приятел, когото ти познаваш и който желае да стане кръстоносец, – ще се премахне ли кражбата, ще се изкорени ли глупостта от този свят? Кои е казал, че не? Най-мизерната от всички мизерии, най-отвратително и низко от всички видоизменения на подлостта е да се каже, че е безсмислено да се разобличава крадецът, защото други ще продължат да крадат, че е безсмислено да наречеш тъпака тъпак направо в лицето, защото с това няма да се намали тъпоумието на този свят.

Да, това трябва да се повтори веднъж и хиляди пъти – ако веднъж, само веднъж изкорениш изцяло и завинаги един-единствен лъжец, ще се изкорени лъжата изцяло и завинаги.

И тъй на поход! Изпъди от редиците на свещеното войнство всички онези, които се заемат да изучат каква трябва да бъде стъпката по време на похода, с какъв темп и ритъм трябва да се върви! Бъде безпощаден най-вече с тези, които ежеминутно питат за темповете на похода! Те ще ти превърнат войнството в танцова група, в колона, която ще се движи с хороваден такт. Изхвърли ги! Нека вървят да налагат другаде желанията си!

Тези, които ще се опитат да превърнат войнството ти в танцова група, наричат самите себе си и се наричат едни други поети. Те не са никакви поети. Те са всичко друго, но не и поети. Те отиват да видят гроба само от любопитство, те искат да видят нещо ново, да изживеят непознато чувство и да се забавляват по пътя. Изпъди ги!

Със своята снизходителност на бохеми те допринасят да се шири подлостта и лъжата и всички мизерии, които ни енетят. Когато говорят за свобода, те мислят само за една свобода – как да разполагат с жената на ближния си! Всичко у тях е чувственост и те се влюбват плътски дори в идеите, във възвишените идеи! Те не са в състояние да се задомят с една Велика и чиста идея и да създадат с нея потомство, те

само се съвкупяват с идеите. Вземат ги като любовници и по-малко дори, като спътнички за една нощ. Изгони ги!

Ако някой поиска да откъсне това или онова цветенце, което се усмихва край пътя, нека го откъсне, но пътьом, без да се спира, и нека продължи похода си Войнството, чийто водач не трябва нито за миг да откъсва поглед от бляскавата и звучна звезда. Ако постави цветчето на гърдите си, върху бронята, не за да го гледа той, а за да го гледат другите, изхвърли го да си върви с цветето на петелката!

Виж какво, приятелю, ако искаш да изпълниш твоята мисия и да служиш на родината си, трябва да станеш омразен на чувствителните младежи, които виждат Вселената само през очите на възлюбената си! Има и нещо по-лошо, твоите слова могат да прозвучат остро и неприятно в техните уши.

Войнството трябва да се спира само нощно време до някоя гора или заслон в планината. Там ще опъне палатките си, кръстоносците ще си измият краката, ще вечерят с това, което техните жени са им приготвили, след това ще оплодят утробите им, ще ги целунат и ще легнат да спят, за да подновят похода си на следния ден. Ако някой умре, ще го оставят край пътя, за покров ще му служат доспехите, които не ще го предпазят от гарваните. Нека на мъртвите бъде грижа да погребват мъртвите!

Ако по време на похода някой се опита да свири на пискун, кавал или гъдулка или на какъвто и да е друг инструмент, чули му го и го изпъди от редиците, защото той пречи на останалите да слушат песента на звездата. Фактът, че той е засвирил, показва, че не чува тази песен. А на този, който не чува песента на звездата, не се полага да търси гроба на Рицаря.

Онези танцьори ще ти заговорят за поезия. Не им обръщай внимание! Този, който засвири на свой инструмент под небето, без да чува музиката на звездите, не заслужава да бъде чул. Той не познава бездънната поезия на фанатизма, не познава безбрежната поезия на празните храмове, без светлини, без позлата, без изображения, без тържествени обреди, без всичко онова, което наричат изкуство. Четири гладки стени и един гъсчен таван – някаква колиба.

Изпъди от Войнството всички, които танцуват под звуците на собствена музика! Изпъди ги, преди самите да са те напуснали, за да потърсят чиния боб! Те са цинични философи, снизходителни, добри момчета, те са от хората, които всичко разбират и всичко прощават. А този, който всичко разбира, не разбира нещо и този, който всичко прощава, не

прощава нищо. Може да се прогаде без всякакви скрупули. Понеже живеят в два свята, те могат да запазят свободата си в другия и да се заробят в този. Те са естети и едновременно пересовци, лопесовци или рогригесовци⁴.

Още преди много време е казано, че гладът и любовта са двата двигателя на човешкия живот. На пошлия човешки живот, на земния живот. Танцьорите танцуват, подтиквани само от глад или от любов – глад за плът, а също и плътска любов. Изпъди ги от твоего войнство и ги зарежи там, наред ливадата, да се наситят на танците, докато един свире на някакъв инструмент, друг го потупва по рамото, а трети възпява чиния боб или бедрата на своята поредна любовница. Нека измислят там нови танцови стъпки, нови пируети, нови фигури на менует.

Ако някой дойде да ти каже, че знае да строи мостове и че може би ще се наложи при случай да бъдат използвани неговите познания, за да се мине по-лесно някоя река, изпъди го! Да се маха инженерът! Реките ще се пребросят или преплуват, макар и да се издавят половината от кръстоносците. Нека инженерът отиде да строи мостовете другаде, там, където те са много нужни. Щом си тръгнал да дигнеш гроба на Рицаря, достатъчно е вярата да ти служи като мост.

Ако искаш, мой добри приятелю, да откликнеш, както следва, на призиването си, не се доверявай на изкуството, не се доверявай на науката, поне на това, което наричат изкуство и наука, а всъщност са само жалки подобия на истинското изкуство и на истинската наука! Задоволи се с вярата си! Вярата ти ще бъде за тебе изкуство, вярата ти ще бъде за тебе наука.

Неведнъж съм се съмнявал, че можеш да изпълниш делото си, като гледам колко грижливо си пишеш писмата. В тях има нередко заличавания, допълнения, поправки и грасканици. От тях не изшуртява с устрем струя, която отнася запушалката. Неведнъж писмата ти се израждат в литература, в тази отворителна литература, която е естествена съюзница на всички робства и на всички мизерии. поробителите добре знаят, че докато робът възпява свободата, той намира утеха в робството и не мисли да разчули веригите си.

Но понякога аз си възвръщам вярата и надеждата в теб, когато долавям сред припрените ти, набързо стъкмени и неблагозвучни гуми трепета на твоя облаган от треска глас. Има случаи, когато може да се каже, че гумите не се съчетават в строен говор, че всяка дума изразява своето.

Постарай се да живееш сред постоянни шеметни увлечения, под властта на някаква страст! Само пристрастените извършват истински трайни и плодовици дела! Когато чуеш за някого, че е безупречен в най-пълния смисъл на тази глупава дума, бягай от него; особено ако е човек на изкуството. Така както най-глупав е онзи човек, който в живота си не е направил, нито е казал една само глупост, така и най-малко поетичен, най-антипоетичен е онзи човек на изкуството – между хората на изкуството изобилстват антипоетичните натури, – който е безупречен, когато танцуващите под звуците на някакъв свирня окичват с лавров Венец от тънък картон, с Венеца на безупречността.

Разяжда те, бедни мой приятелю, непрекъснатата треска, жажда за бездънни и безбрежни океани, глад за вселени и тъга по вечността. Разумът ти те кара да страдаш. Не знаеш какво искаш. А сега, сега искаш да тръгнеш да търсиш гроба на Рицаря на лудостта и там да изплачеш всичките си сълзи, да залинееш от треска, да умреш от жажда за океани и от глад за вселени, от тъга по вечността!

Тръгни сам! Всички останали самотници ще тръгнат с тебе, макар и да не ги виждаш. Всеки един ще мисли, че върви сам, но вие ще образувате свещената дружина, дружината на свещен и безкраен кръстоносен поход.

Ти не си даваш напълно сметка, мой добри приятелю, как всички самотници, без да се познават, без да се гледат очи в очи, без да си знаят имената, си подават ръка, приветстват се, Венцехвалят се или се позорят взаимно, шепнат си помежду си и всеки върви по своя собствен път. И бягат от гроба.

Ти не принадлежиш на този нощен приют за скитници, а се числиш към дружината на свободните кръстоносци. Защо ти трябва да се приближаваш до зидовете на приюта, за да чуеш какво си бърборят в него? Не, приятелю, не! Когато минаваш покрай приюта, запуши си ушите, кажи си думата и продължи пътя си към гроба на Рицаря! А в тази дума нека прозвучи цялата ти жажда, целият ти глад, цялата ти мъка, цялата ти любов!

Ако искаш да живееш с тях, живееш с тях! Но тогава, бедни мой приятелю, ти сигурно ще умреш.

Спомням си за онова печално писмо, което ми написа, когато малко оставаше да преклониш глава, да изоставиш всичко и да се присъединиш към онези. Тогава разбрах колко ти тежи самотата, тази самота, която трябва да е твоя утеха, твоя опора

Ти достигна до най-страшното, до най-отчайващото; достигна до ръба на пропастта на твоята гибел, достигна

до положението да се съмняваш в самотата си, започна да си мислиш, че живееш сред други хора. "Да смяташ, че си сам, не е ли – питаше ме ти – някаква мисъл, плод на гордост, на претенциозна суетност, може би на лудост? Защото аз, когато изтрезнявам, се виждам обграден от хора, към мен се протягат ръце, за да стиснат сърдечно моята, чуват се насърчителни гласове, думи на съчувствие, дават ми се всякакви доказателства, че не съм сам, че съвсем не съм сам." И ти се задълбаваше в този род мисли. Разбрах, че си измамен и загубен, видях те да бягаш от гроба.

Не, ти не се измамваш в пристъпите на твоята треска, в агоничните гърчове на твоята жажда, в мъките на твоя глад. Ти си сам, вечно сам. Не са ухапвания само онези, които усещаш като ухапвания, а са също ухапвания и тези, които смяташ, че са целувки. Освиркват те, които ти ръкопляскаат, искат да те спрат в устрема ти към гроба, които ти викат "Напред!". Запуши си ушите! И излекувай се преди всичко от една страшна болест, която връхлита безспирно върху теб като досадна муха, макар и ти да се бориш срещу нея! Излекувай се от болестта да те занимава мисълта какъв си ти в очите на останалите! Нека те занимава само мисълта какъв си ти в очите на бога, нека бъде твоя грижа какво бог мисли за тебе.

Ти си сам, много по-сам, отколкото си въобразяваш, и макар това да е така, ти си само на път към абсолютната, пълната, истинската самота. Абсолютната, пълната, истинската самота се състои в това да не си и със самия себе си. Ти не ще бъдеш напълно и абсолютно сам, ако не се освободиш от себе си пред прага на гроба. Свещена самота!

Казах всичко това на приятеля си и той ми отговори с дълго писмо, изпълнено с гневно обезсърчение:

"Всичко това, което ми казваш, е много хубаво, хубаво е, не е лошо. Но не ти ли се струва, че вместо да тръгнем да търсим гроба на дон Кихот и да го освободим от бакалаври, свещеници, бръснари, каноници и херцози, би трябвало да тръгнем да търсим гроба на господата и да го освободим от вярващи и невярващи, от атеисти и деисти, които го държат в ръцете си, и да чакаме там с викове на върховно отчаяние и със сърце, обляно в сълзи, да възкръсне господ и да ни спаси от небитието?"*

* Това есе, публикувано в "La Espana Moderna", брой 206, Магрид, февруари 1906 г., стр. 5–17, е поставено от самия автор като встъпително към второто издание на настоящото произведение, 1914 г., и оттогава е възприето да фигурира във всички следващи издания. – Б. исп. изд.

ПРОЛОЗИ ОТ АВТОРА

Към Второто издание

Първото издание на това произведение излезе от печат през 1905 г., съвпадайки случайно, не преднамерено с честването на 300-годишнината от първото издание на "Дон Кихот". С други думи, моята творба не трябва да се сметне за юбилейна.

Книгата излезе по книжарниците, гъмжаща по моя вина не само от печатни грешки, но и от грешки и пропуски в ръкописа, като всичко това съм се постарал да поправя в това Второ издание.

Помислих да прибавя към него като Встъпление есето "Как да се чете и тълкува "Дон Кихот", което бях публикувал също през 1903 г. в априлския брой на "La España Moderna", но се отказах от намерението си пред вид на това, че цялото произведение не е всъщност нищо друго освен изпълнение на програмата, която изложих в своето есе. А тази програма се свежда до следното: като предоставим на учени, критици и историци предостойната и свръхполезната задача да изследват какво "Дон Кихот" е могъл да означава за времето си и за условията, при които се е появил, и какво Сервантес е искал да изрази и е изразил в него, на нас да се даде свободата, приемайки безсмъртната му творба като нещо вечно, извън времето си и извън нашата страна, да обясним какви мисли ни внушава прочитането ѝ. И застъпих гледището си, че днес "Дон Кихот" принадлежи на всички свои читатели и на всеки един поотделно и че всеки може и трябва да го тълкува, така да се каже, мистично, както се тълкуват текстовете на Библията.

Но ако аз се отказах да поставя в началото на това Второ издание на творбата ми споменатото вече есе, съвсем не смятам, че трябва да се откажа и от поместването на друго есе, озаглавено "Гробът на дон Кихот", което публикувах във февруарския брой (1906 г.) на посоченото по-горе списание "La España Moderna".

От всички ми творби тази постигна най-голям успех сред моите читатели, което се потвърждава от това Второ издание и от появилия се неотдавна италиански превод под заглавието "Commento al Don Chisciotte"*, Направен от Дж. Бекари и публикуван в библиотека "Cultura dell' anima**", редактирана от Дж. Папини, издавана в Ланчано от Р. Караба. Дароства се междуременно и френският ѝ превод.

Възможно ли е да се каже, че по-големият успех на това мое произведение се дължи на обстоятелството, че е една свободна и лична екзегеза на "Дон Кихот", в която авторът не предявява претенцията да открие какъв смисъл е вложил Сервантес в творбата си, а какъв смисъл сам търси в нея, нито пък си представя, че е някаква оригинална историческа студия. Не смятам за необходимо да казвам, че аз се чувствам повече донкихотист, отколкото сервантестист и че съм движан от амбицията да освободя дон Кихот самия Сервантес, като си позволявам тук-там да не съм согласен с начина, по който Сервантес разбира и третира героите си герои, особено Санчо. Санчо се е налагал сякаш напук на Сервантес. Аз мисля, че героите на едно литературно произведение си запазват в рамките на авторския ум, който ги е създал, свой собствен живот, известна самостоятелност и самостоятелност на една вътрешна логика, която не осъзнава дори дори самият автор. Така че този, който поиска повече подробности в това отношение и не се почувства скандализиран от предположението, че ние можем да разбираме дон Кихот и Санчо по-добре от Сервантес, който ги е създал – или, по-точно казано, който ги е извадил от недрата на народа си, – нека прочете есето, което споменах на първо място.

Саламанка, януари 1913 г.

Към третото издание

Настоящото издание – трето поред – на "Животът на дон Кихот и Санчо", което е включено в моите "Пълни съчинения", не се различава по нищо от второто, в което бяха поправени не само много печатни грешки, но и грешки на оригинала, рожби на моята импровизаторска припряност, изобил-

* "Коментар към "Дон Кихот" (ит.). – Б. пр.

** "Духовна култура" (ит.). – Б. пр.

стваша в първото издание, публикувано през 1905 г. – преди двадесет и три години, – което съвпаднаше съвсем случайно, не преднамерено с честването на 300-годишнината на първото издание на "Дон Кихот", защото не бях си поставил за цел да пиша юбилеен труд.

Като поправях сега тук, в пограничния градец на моето заточение, коректурите на това ново издание, чувствах неведнъж изкушението да прибавя нещо към текста или да го изменя, но се въздържах с мисълта, че всякаква прибавка или каквото и да е изменение биха намерили по-добро място в друга моя творба. Прибавки и изменения, които ми внушава моят четиригодишен донкихотски опит на изгнаник, прокуден от моята нещастна заробена Испания. Като препрочитам най-вече коментара си върху приключението с освобождаването на каторжниците, осени ме мисълта да прибавя няколко изречения, обяснявайки как каторжниците замеряха с камъни дон Кихот, защото не желяеха той да ги освободи от Веригите им, а да им даде и други, като ги направи командири на отряди от Санта ермандаг, както ме поучиха в мадридския Атенеум едни младоци, които наричат себе си интелектуалци от подбрано малцинство.

Междувременно бяха вече публикувани четири превода на това ми произведение: два на италиански, един на немски и един на английски. Авторът на прекрасния английски превод професор Хомър П. Ърл от Калифорнийския университет беше така любезен да ми посочи, че в някакъв пасаж слагам в устата на Санчо гуми, които в Сервантесовия текст са произнесени от Самсон Караско, и да ме запита дали трябва да измени или премахне пасажа или да прибави някаква обяснителна бележка като защитна броня срещу упреците на ерудираната критика. Можех да го отпратя към есето ми "Как да се чете и тълкува "Дон Кихот", публикувано за първи път в априлския брой (1905 г.) на списание "La España Moderna", където съвсем ясно изложих намеренията си на коментатор и духа на моя коментар – мистиците са коментирали по подобен начин християнските свети писания, – и да му кажа, че предоставям на учените, литературните критици и историческите изследователи предостойната и свръхполезната задача да разчовъркат какво точно "Дон Кихот" е могъл да представлява на времето си и при условията, при които е бил писан, и какво е искал в него да изрази и е изразил Сервантес. Но предпочетох да му дам друго обяснение и ето какво му писах:

В пролога към "Дон Кихот" – който подобно на всички про-

лози (Включително и този) не е почти нищо друго освен литература – Сервантес ни признава, че открил разказа за изпълнения с подвизи живот на Рицаря на печалния образ сред арабските книжа на някой си Сиде Амете Бененхели, дълбоко признание, с което добрият – а той настина си и бил добър! – Сервантес ни разкрива това, което бихме могли да наречем обективността (екзистенцията – ex-istere значи да си извън) на дон Кихот и Санчо и целия хор останали действащи лица извън въображението на романиста и над него. Аз си мисля, че онзи Сиде Амете Бененхели не е бил арабин, а евреин, и то марокански евреин, и че и той не е измислил историята. Във всеки случай аз притежавам този арабски текст на Сиде Амете Бененхели и макар да съм забравил и малкото арабски, на който ме беше научил сеньор Когера в Мадридския университет – а получих и награда по този предмет! – чета го съвсем свободно и там видях, че в пасажа, посочен от професор Ърл, Сервантес е разчел погрешно арабския текст и че моето тълкуване, а не неговото е вярно. По този начин аз се чувствам защитен срещу всеки упрек на професионалната или професорската критика.

Не мисля да се разпростирам повече тук, в този скромен пролог, да разяснявам една теза, която толкова пъти съм излагал по въпроса за историческата действителност, още повече, че подготвям труд върху донкихотизма, в който ще се постарая да обясня разликата между намирам се, съм и съществувам. А също, че дон Кихот и Санчо са – не е достатъчно, че са били – толкова независими от поетичното въображение на Сервантес, колкото е независим от моето онзи Аугусто Перес от романа ми "Мъгла", за когото бях повярвал, че аз съм му дал живот, за да го умъртвя впоследствие, срещу което той – и с пълно право – протестира.

А сега, внимателни читателю, до нови срещи!

Мигел де Унамуно

В Ендая, място на моето изгнание, в родната ми Баския, на самата граница с моята Испания, май 1928 г.

Към четвъртото издание

Сега, когато преглеждам коректурите на четвъртото издание, не прибавям нищо към пролога за третото.

М. де У.

Саламанка, края на декември 1930 г.

ПЪРВА ЧАСТ

ГЛАВА I

*В която се говори за нрава и обичаите
на знаменития дон Кихот де Ла Манча*

Не знаем къде и кога се е родил дон Кихот, не знаем нищо за неговото детство, юношество и младост, не ни е известно как се е калил духът на Рицаря на Вярата, който с лудостта си ни прави разумни. Не разполагаме с никакви сведения за неговите родители, произход и родословие, нито пък знаем как са се отразявали на духа му гледките на ширналата се равнина на Ла Манча, която е преброждал надлъж и шир с ловджийска пушка в ръка. Не ни е известно как се е пречупвало през съзнанието му съзерцанието на житните поля, оцветени с мак и синчец. Не знаем нищо за по-младите му години.

Губят се всички следи за неговия род, за мястото и датата на неговото раждане, за детството и младостта му; не са били запазени нито от преданието, нито от някакво писание, а ако изобщо е имало нещо писано за него, то сигурно е изчезнало или пък почива под вековен слой прах. Не знаем дали самоотверженият му и героичен дух не се е проявявал още в ранните му детски години, както това се отбелязва в житията на светците по рождение, които още като кърмачета не бозаели в петък и през другите дни на пост за изкупление на греховете си и за назидание.

За своя род той сам казва на Санчо след завладяването на шлема на Мамбрино, че макар и да е "потомък на известен род, да има земя и състояние и да се ползва от правото да иска за всяка нанесена му обida обезщетение от петстотин дуката", не е от кралски произход. Но въпреки това ученият, който ще се наеме да напише някой ден неговата биография, ще може да изследва роднинските му връзки и родословното му дърво, така че да го изкара праправнук на крал. Всъщност няма човек, който в края на краищата да не е потомък на

крале, и то на низвергнати крале. Но дон Кихот принадлежи на род, който съществува сега, а не на род, който е съществувал някога. Родът му започва от самия него.

Странно е все пак как ревностните изследователи, които с толкова настървеност са се нахвърлили да проучват житието и чудесата на нашия Рицар, не са успели досега да уловят нишките на този род, и то особено в днешно време, когато на потеклото се отдава толкова голямо значение и от него зависи едва ли не съдбата на човека. Няма защо да ни учудва, че самият Сервантес не го е направил, защото той е смятал, че всеки човек е син на собствените си дела и че всеки се изгражда съобразно с това, как е живял и как е действал. Много по-странно е, че не са сторили това изследователите, които, за да обяснят нрава и духа на един герой, са в състояние да положат огромни усилия и да открият, че баща му не е бил болен от подагра, че не е страдал от хроническа хрема или че не е бил едноок. Те живеят – така си обяснявам нещата – с пагубното, макар и много разпространено схващане, че дон Кихот е само мнимо, въображаемо същество. Сякаш човешкото въображение може да създаде такъв прекрасен образ!

Близко петдесетгодишният идалго се явява пред нас някъде в Ла Манча, където е живял бедно с "оля от варено месо, по-често говеждо и по-рядко овнешко, за вечеря обикновено кълцано месо, подправено със сол, пипер, оцет и лук, яйца със сланина в събота, леща в петък и по някой гълъб за прибавка в неделя – ето тези ястия изчерпваха три четвърти от доходите му. Останалата четвърт отиваше за облекло: за празник – връхна дреха от веларте, панталон от кадифе, наречен калкас, и пантофи от същия плат, а за делник – дреха от тънка вълнена тъкан." Три четвърти от приходите му са отивали за оскъдната храна, а останалата четвъртинка – за скромно облекло. Значи той е бил беден идалго, от онези благородници почти без земя, които при все това винаги държали копие в ръка.

Бил е беден идалго, но въпреки това е бил човек с известни блага, защото, както казва неговият съвременник доктор Хуан Уарте⁵ – в глава XVI от "Преглед на великите умове на науката", – установено било, че "идалго"* значи син на нещо, с други думи, син на блага: да се разбира това в смисъл на преходни земни блага е неправилно, защото има безброй много

* Синкопирана форма от "иходалго" (hijodalgo, hijo de algo), чийто буквален превод е "син на нещо". – Б. пр.

бедни идалговци и безброй много богаташи, които не са идалговци. Тук думата "блага" се употребява в смисъл на добродетели. Алонсо Кихано е син на добротата.

Бедността на нашия идалго може да ни обясни най-съществено в неговия живот, така както бедността на народа му е извор на всички негови пороци, а също и на добродетелите му. Земята, отхранила дон Кихот, е земя бедна, жулена през вековете от проливни дъждове, които оголват скалистите ѝ недра. Достатъчно е да види човек как текат зиме реките ѝ, притиснати на много места между скали, в тесни клисури и ждрела, и как отнасят към морето заедно с тинестите си води богатия почвен пласт, който би могъл да даде зеленина на земята. Бедната почва е направила нейните жители скиталци, защото или е трябвало да странстват по далечни земи, за да изкарват хляба си, или е трябвало да водят овцете, които ги хранят, от пасбище на пасбище. Нашият идалго сигурно години наред е гледал как минават овчари с мериносовите си стада, немили-недраги, изоставени от бога на произвола на съдбата, и може би тогава у него се е породило желанието да посети непознати земи и да види свят.

Бил е беден, "як, но мършав, със съсухрено лице, голям ранобудник и приятел на лова". От това може да се заключи, че е бил холеричен по нрав и че у него са вземали връх избухливостта и известна сухота, така че, който прочете поменатата вече книга, съчинена от доктор Хуан Уарте и посветена на негово величество крал Филип II, ще види колко много подхожда за дон Кихот писаното от находчивия лекар за избухливите и сухи темпераменти. Такъв е бил темпераментът и на онзи рицар на Христа, Игнаций Лойола⁶, когото често ще споменаваме тук и за когото отец Педро де Ривагенийра⁷ в произведението, което му е посветил, и по-точно в неговата глава V, книга V, ни казва, че е бил много буен и избухлив, макар и да свикнал по-късно да се овладява, запазвайки "силата и устрема, пораждани обикновено от гнева, които са му били нужни при изпълнение на предназначените дела". Нищо чудно, че Лойола е приличал по нрав на дон Кихот, защото и той е станал вожд на войнство, а и неговото изкуство е било военно изкуство. Дори и в най-малките подробности е проличавало у него това, което му е предстояло да стане, защото, като ни описва ръста и силата на тялото му в глава XVIII на книга IV, авторът, негов биограф, ни казва, че имал високо, гладко чело и бил плешив, което внушавало уважение... Тази особеност отговаря напълно на четвъртия характерен бе-

лег, посочен от доктор Уарте, по който може да се разпознае човек с гарба на военен – става дума за неговата плешивост. "Обяснението е съвсем близо до ума – казва авторът, – защото този вид гарба е вместена, както впрочем и всички други, в предната част на главата, а прекалено голямата горещина изгаря кожата на главата и заприщва пътя, по който космите биха могли да преминат, за да поникнат. От друга страна, материята, в която космите се раждат – така твърдят лекарите, – представлява всъщност изпразненията, които отделя мозъкът, защото и той се хранят. При голямата горещина, която се развива там, тези изпразнения изгарят и издимяват, така че изчезва материята, от която се образуват космите." От което аз заключавам, макар извънредно точният историограф на дон Кихот да не го казва, че и той е имал широко, оголено и гладко чело, а освен това бил е и плешив.

Дон Кихот е обичал лова, а който ходи на лов, научава военни хитрости и измами. По следите на зайци и яребици той кръстосвал близките околности на родното си село, и то по всяка вероятност самотен и волен под безоблачното небе на Ла Манча.

Бил е беден и не е имал работа. Прекарвал е в бездействие по-голямата част от годината. А няма нищо по-изобретателно на този свят от изживяната в бездействие бедност. Тя го е карала да обича живота, предпазвала го е от всякакъв вид пресити и го е хранела с надежди, а бездействието го е карало да мисли за безкрайния живот, за живота, който смущава. Колко ли пъти сутрин по време на лов си е мечтал името му да се разчуе из околните открити равнини, да стигне до всички домове и да звучи надлъж и шир во веки веков! Бездействието му подхранвало с амбициозни блянове неговата бедност итк оъснат от удоволствията на живота, той бленувал за неувяхващо безсмъртие.

Какво друго е правил нашия идалго през онези четиридесет и няколко години, останали скрити за нас – защото е приближавал петдесетте, когато е тръгнал към безсмъртието, – ако не да ходи на лов и да управлява имота си? С какви съзерцания е подхранвал душата си през дългите часове на своя бавно протичащ живот? А той е бил съзерцател, защото само съзерцателите вършат дела като неговите.

Забележете, че той тръгва по света и започва спасителното си дело, когато е на около петдесет години, в напълно зряла възраст. Тъй че лудостта му процъфтява, след като презвият му ум и добротата му достигат връхната си точ-

ка. Той не е бил младеж, който се Впуска слепешката В нецз. Вестни начинания, а човек разумен и трезв, чиято лудост се разразява В пълна духовна зрелост.

Бездействието и една нещастна любов, за която ще спомена по-нататък, са го накарали да потъне "с такава страст и наслада В четенето на рицарски романи, че почти напълно занемари и лова, пък дори и имота си", та чак "продаде много фанеги орна земя, за да си купи рицарски романи", защото човек не живее само с хляб. Той подхранвал въображението си с подвизите и героичните дела на онези рицари, които, откъснати от преходния живот, мечтаели за вечна слава. Жаждата за слава ги е подтиквала към действие.

"И тъй като Дон Кихот малко спеше, а много четеше, мозъкът му се изсуши дотам, че В крайна сметка нашият герой изгуби съвсем ума си." По въпроса за изсъхването на мозъка доктор Уарте, когото вече цитирах, ни казва В глава I на своя труд, че разсъдъкът изисква "мозъкът да е сух и съставен от нежни и много тънки частици", а по въпроса за изгубването на разсъдък той говори за Демокрит от Абдера, който "достигнал на стари години да такава остроумия на ума си, че изгубил въображението си и поради това започнал да ниже така без връзка и не на място поговорки и сентенции, че цялото население на град Абдера го смятало за луд". Когато Хипократ го посетил, за да го лекува, установил, че бил "най-мъдрият човек на света" и че луди били онези, които го накарали да отиде да се лекува. Доктор Уарте прибавя, че в разговора на Демокрит с Хипократ "се проявил умът му, а не въображението, което не е било напълно В ред". Това проличава и В живота на дон Кихот, защото разумните му слова карали хората да го смятат за много умен и разсъдлив човек, а когато се стигало до това, което наричаме въображение – а там всъщност е била повредата, – всички се удивявали на неговата лудост, на неговата наистина удивителна лудост.

"Той изгуби ума си." За наше добро го е изгубил, изгубил го е, за да ни остави вечен пример на духовна щедрост. Ако не беше луд, щеше ли да е толкова героичен? Той поднесе на народа си най-голямата жертва – пожертва за него разсъдък си. Неговото въображение се изпълни с красиви безсмислици и той сметна, че е истина това, което всъщност бе само красота. Той повярва В това с такава жива вяра, с вяра, която поражда дела, и тя го накара да прилага на дело внушението му от лудостта. Достатъчно е било да повярва В нещо, за да го превърне В истина. "И ето че когато се умопобърка

окончателно, хрумна му най-странната мисъл, която е спождала някога луд човек по света. Стори му се уместно и необходимо както за собствена прослава, така и за благо на родината си да стане странстващ рицар и да тръгне по света на кон и с оръжие В ръка, за да търси приключения и върши онова, което са правели рицарите В прочетените от него книги, а именно: да изкоренява неправди, да се излага на рискове и опасности и по този начин да спечели безсмъртно име и слава." Най-същественото В неговите дела е желанието му да спечели безсмъртно име и слава. Първата му мисъл е да увековечи името си, а после да служи на страната си. А какво е за него честта? Какво е представлявала честта, която е играла толкова голяма роля В нашата тогавашна Испания? Представлявала ли е тя нещо друго освен разстилане на личността В пространството и нейното продължаване във времето? Какво друго е представлявала тя освен едно отдаване на традицията, за да се вживеем В нея и по този начин да не умрем напълно? Това може да се стори някому себично, като сметне за по-благородно и чисто да служи първо на държавата, освен ако не се прави единствено за да се потърси царството небесно и божието правосъдие, да се потърси то от любов към самото благо, но нито телата могат да правят друго, освен да падат на земята, защото такъв е законът, на който са подчинени, нито душите могат да се освободят от действието на закона за духовното притегляне, от силата на самолюбието и жаждата за чест. Физиците казват, че законът за земното притегляне е закон на взаимно привличане, тъй като взаимно се привличат камъкът, който пада върху земята, и земята, върху която пада камъкът, със сила, обратно пропорционална на масите, и така също между бога и човека притеглянето е взаимно. И ако той ни притегля към себе си с безкрайна сила, то и ние го теглим към нас. Върху неговото небе действа сила. Бог е за нас преди всичко и над всичко вечният творец на безсмъртие.

Бедният и хитроумен идалго не е търсил никога преходна полза нито материална облага, а само Вечно име и слава, поставяйки по този начин името си над самия себе си. Той се е подчинявал на собствената си идея, на вечния дон Кихот, на спомена, който би останал за него. "Който изгуби душата си, ще я спечели" – каза Христос, с други думи, той ще спечели душата си, която е изгубил, а не друго. Алонсо Кихано изгуби разсъдък си, за да го спечели преобразеният В дон Кихот Алонсо Кихано. Прославен разсъдък!

"Нещастният, виждаше се вече увенчан за храбростта си най-малко с кралската корона на Трапезунд... и побърза да приложи на дело своите намерения." Той не е бил чист съзерцател, а превърна мечтите си в живо дело. "Първо се залови да почисти доспехите, останали от прагедите му", тъй като тръгваше да воюва в един непознат за него свят, с наследени доспехи, които, "забравени от векове, се търкаляха в един ъгъл". Преди всичко почисти доспехите,

които ръждата на мура беше похабила*
(Камоинш⁸, "Лузиади", IV, 22),

и си направи забрало от картон. Вие знаете как той изпита здравината му и как не пожела да го подложи на повторно изпитание, с което показва колко е прозорлива лудостта. "Отиде след това да огледа коня си" и той му се стори по-голям и по-силен, защото го гледаше с очите на вярата. Дадено му име. После измисли име и на себе си, име ново, което отговаряше на вътрешното му възраждане. Нарече се дон Кихот, име, с което извоюва вечна слава. Той постъпи правилно, като смени името си, защото с новото име стана наистина идалго, ако се придържахме към теорията на поменивия доктор Уарте, който казва следното във вече цитираното произведение: "Испанецът, който измисли думата "идалго", установи недвусмислено, че хората се раждат по два различни начина. Първото раждане е естественото, то е еднакво за всички, а второто е духовното раждане. Когато човек извърши героично или добродетелно дело или някакъв подвиг, той се ражда отново и получава други, по-добри родители и не е вече това, което е бил преди. До вчера се е казвал син на Педро и внук на Санчо, а днес се нарича син на собствените си дела. Оттам произхожда кастилската поговорка, която гласи: Всеки е син на делата си", и понеже Светото писание нарича добрите и добродетелни дела "нещо", а пороците и греховете – "нищо", състави това име – "идалго"**, което значи сега потомък на човек, извършил нещо добро..." И тъй дон Кихот, потомък на самия себе си, се роди духовно, когато реши да тръгне да търси приключения, и си постави ново име, достойно за подвизите, които възнамеряваше да извърши.

След това потърси дама, в която да се влюби. В образа на Алдонса Лоренсо, "хубава селска девойка, в която той бил

* Този стих е даден в испански превод. – Б. пр.

** Виж бел. на стр. 55.

любен по едно време, макар че тя, както се разбира", никога не била забелязала и не си била дала сметка за неговата любов, той въплъти Славата и я нарече Дулсинея дел Тобосо.

ГЛАВА II

В която се разказва за първия поход на знаменития дон Кихот като рицар

Той, без никого да посвети в намеренията си и без да го види, рано, преди да съмне, той си сложи доспехите, поседна Росинант... и излезе на полето през задната врата на двора, безкрайно доволен и радостен, че е успял тъй да започне осъществяването на хубавите си замисли." Той тръгна сам по света, без никой да го види, през вратата на двора, като човек, който си е наумил да извърши нещо забранено. Странен пример на смиреност! За да може по широкия свят, човек може да излезе през всяка врата, когато се готви да извърши подвиг, не бива изобщо да се мисля през коя точно врата трябва да излезе. Втори обаче му дойде наум, че не е посветен в рицарство, и решил на традициите, намисли да бъде посветен рицар от първия срещнат по пътя човек. Той не тръгваше по света с намерение да потъпква закони, а с единственото желание да помогне да се спазват законите на рицарството и справедливостта.

Не ви ли напомня това тръгване на поход онова на Игнаций Лойола, рицар от Христовото войнство? След като се е опитал на младини "да покаже превъзходството си над всички свои равни и да си извоюва име на смел човек, почести и военна слава" и още в началото на своя прелом, когато се е канел да замине за Италия, "силно терзан от суетни съблазни", и бидейки "ревностен читател на мирски и рицарски книги", преди да се посвети на призванието си, след раняването си в Памплона прочел житието на Христа и житията на светците, започнало "да се преражда съзнанието му и той се почувствал увлечен да подражава и да превръща в дела прочетеното". И тъй една сутрин, без да се вслуша в съветите на братята си, "тръгнал на път, придружен от двама слуги", и започнал живот, изпълнен с приключения в името на Христа, като в началото съсредоточил "цялото си внимание и старание в извършването на велики и много трудни дела...

и то не за друго, а защото светците, които му служели за образец и пример, били тръгнали по същия път". Така пише отец Педро де Ривагенийра в глави I, II и X на "Житие на преблажения отец Игнаций Лойола", произведение, видяло бял свят на кастилски език преди 1583 г. То е било между книгите, намиращи се в библиотеката на дон Кихот, който сигурно го е бил прочел, и е било незаслужено хвърлено да изгори на кладата в двора след претърсването на библиотеката от свещеника и бръснаря, защото те чисто и просто не му били обърнали внимание. Ако свещеникът го беше видял, щеше сигурно да го пощади. А най-добро доказателство, че не го е видял, е фактът, че Сервантес не е споменал нищо за това.

Решил да бъде посветен в рицарството от първия срещнат човек, дон Кихот "се успокои и продължи своя път, който всъщност беше свободно избран от коня му. В това той смяташе, че се крие същността на приключенията." И като мислеше така, той мислеше много правилно. Героичният му дух щеше да се прояви с еднаква сила в каквото и да е приключение, определено му от бога. Както Исус Христос, чийто верен ученик е бил винаги, дон Кихот е чакал да види какво ще му поднесе случайността на друмищата. Божественият учител, запътил се да събуди от смъртния ѝ син дъщерята на Яир, бил спрял от една жена, която страдала от кръвотечение. Най-спешно е това, което става тук и сега. В мига, който преживяваме, и в малкото местенце, което заемаме, са разположени нашата вечност и нашата безкрайност.

Рицарят оставаше конят му да го води по пътеките на случайността в живота. Какво от това, щом героичният му дух е неизменно същ и винаги еднакво непреклонен? Тръгнал беше да странства по света, за да оправя неправди, но без предварителен план, без някаква реформаторска програма. Не беше тръгнал да изпълнява предначертани повели, а за да заживее тъй, както са живели преди него странстващите рицари. За образец му служеха житията, сътворени и пресъздадени от изкуствата, а не изградени и обяснени от някаква наука системи. Трябва да се прибави към това, че по онова време не е съществувала науката, която днес наричаме социология, защото няма как да я оставим без име.

В обстоятелството, че се е оставял да го води конят му, трябва да видим една от проявите на най-дълбоко смирение и покорност пред божите повели. Той не е подбирал самоуверено приключенията, нито е вършил веднъж едно, после друго, а само това, което пътищата са му предлагали. Оставял се

е да го води конят му, защото инстинктът на животните е по-пряко свързан с божията воля, отколкото нашето собствено усмотрение. Също и Игнаций Лойола в едно от най-прославените си приключения, за което ще говорим по-нататък, се оставя да го води вдъхновението на коня му.

Покорността на дон Кихот пред божите повели е едно от нещата в неговия живот, които трябва да проследим с най-голямо внимание и на които следва най-много да се възхищаваме. Неговата покорност е свършена, сляпа, защото и през ум не му минава да спре, да се замисли дали е по силите му срещнатото приключение. Той се оставя да бъде воден така, както според Лойола трябва да се остави да бъде воден покорният до свършенство човек, като тояга в ръката на старец или "като малко разпятие, което се оставя да бъде обръщано на една или на друга страна без усилие".

"Яздейки по пътя, нашият новоизлюпен рицар си говореше сам на себе си: "Има ли съмнение, че някой ден, когато ученият историк седне да опише славните ми подвизи"... и всичко друго, което според Сервантес си говореше дон Кихот. Лудостта му все тегли към него самия, той търси да се увековечи и да се прослави, желае да се напише някой ден историята му. Греховни побуди бяха основен подтик на неговото благородно начинание, с други думи, дълбоко човешки бе коренът му: той търсеше име и слава, впусна се в него, за да се прочуе. Но същите тези греховни побуди правят начинанието – и това е естествено! – дълбоко човешко. Всеки живот на герой или на светец е протичал винаги в търсене на слава, преходна или вечна, земна или небесна. Не вярвайте на тези, които ви казват, че търсят доброто заради самото добро, без помисъл да бъдат възнаградени. Ако това беше така, техните души щяха да бъдат безтегловни, чисто привидни тела. За да запазим и умножим човешкия род, на нас са ни дадени инстинктът и чувството на любов между жената и мъжа, а за да го обогатим с велики дела, ни е даден стремежът към слава. Свръхчовешкото свършенство граничи с нечовешкото и потъва в него.

И сред глупостите, които нашият рицар нижеше една след друга при първото си излизане, първата му работа беше да спомене принцеса Дулсиня, Славата, която му беше нанесла обидата да го отблъсне и да му наложи да не се мярка пред хубавите ѝ очи. Славата може да бъде извоювана, но само с цената на големи усилия, а добрият идалго, нетърпелив като всеки новак, се отчайваше, защото беше странствал цял ден, "без да му се случи нещо забележително". Нека това не те

отчайва, добри Рицарю! Героично е да си готов да посрещнеш събитията, които могат да настъпят, а не да искаш да ги насилиш да настъпят.

Но когато превали този първи ден от похода към славата, той "забелязал недалече от пътя, по който се движел, един хан... и стигнал до него, преди да се мръкне напълно". Първите хора, които срещна по широкия свят, бяха, "две млади жени "от занаята", както ги наричат". Първата му среща в неговия героичен поход е среща с две нещастни проститутки. Но на него му се сториха "прекрасни девойки или изтънчени дами, излезли да се поразходят пред замък", защото той взе хана за замък. О, спасителна сила на лудостта! В очите на героя проститутките станаха прекрасни девойки, неговото целомъдрие се оглежда в тях, наказва ги и ги пречиства. Чистотата на Дулсинея ги обгръща и ги пречиства в очите на дон Кихот.

В този миг един свинар изсвири с рог, за да събере пръснатите си свине, а дон Кихот си представи, че това е сигнал, даден от някое джудже, и се приближи до хана и до преобразените девойки. Обзети от страх – какво друго чувство освен страх може да им вдъхне жалката им професия? – тръгнаха да се прибират в хана, когато Рицарят с вдигнато картонено забракло и с открито слабо и прашно лице ги заговори "вежливо, със спокоен глас", наричайки ги девойки. Девойки! Колко милосърдни могат да бъдат хората! Но те, като чува да се обръщат към тях с дума, "толкова малко подходяща за тяхната професия, прихнаха да се смеят, и то така, че дон Кихот се разгневи".

Ето първото приключение на нашия идалго, когато на неговата чиста невинност се отговаря със смях, когато на чистотата, която струи от сърцето му и се разлива из света, се отвръща с насмешка, сразяваща всеки благороден порив. А тези нещастнички се подиграват на най-голямата чест, която би могла да им се окаже в техния живот. Разгневен, той ги укорява за тяхната глупост, а те прихват да се смеят два пъти по-силно, с което го разсърдват още повече. Излиза за ханджията, "човек пълен и поради това миролюбив", и му предлага подслон. Смиреността на ханджията успокоява дон Кихот и той слиза от коня си. Сдобрени с него, жените му помагат да снесе доспехите си. Две проститутки, издигнати от дон Кихот в ранг на девойки – о, сила на спасителната лудост! – са първите, които му услужват с безкористна любов:

Рицар никога от дами
не е бил така обслужван.

Спомените си за Мария от Магдала, която измива и миросва краката на Спасителя и след това ги изсушава с косата си, толкова пъти греховно галена, спомнете си за онази славна Магдалина, толкова обичана от Тереса де Хесус⁹, както самата тя ни разказва в глава IX на своя "Живот", на която се е модела да ѝ издейства опрощение.

Рицарят изразява готовността си да извърши подвизи, за да услуги на тези две нещастни момичета, които и до ден днешен чакат дон Кихот да оправди неправдата, на която са жертви. "Все пак ще настъпи време – казва той, – когато ваши милости ще ме призовете и аз покорно ще отговоря на вашия зов." А жените, несвикнали да слушат подобни изблици на красноречие, а само грубости и мръсотии, "не отронваха нито дума. Запитах го само дали желае да закуси." Край на меча. Те, провъзгласените за девойки проститутки, се почувстваха жени и го запитаха дали не желае да закуси. "Дали не желае да закуси." ... Истинско съкровение на най-простодушна нежност се крие в тази подробност, която Сервантес споменава. Горките момичета разбраха Рицаря, напругайки до крайност ограничения си ум, и го запитаха дали иска да хапне нещо. На две блудници се падна да бъдат първите, които са се погрижили за живота на героичния луд. При вида на тъй странния рицар провъзгласените за девойки леки жени се развълнуваха до най-дълбоките недра на поруганото си същество, в тях бяха засегнати майчини струни и като се почувстваха майки, виждайки в Дон Кихот своя рожба, като родни майки най-майчински го запитаха не иска ли да хапне нещо. Когато се чувствува майка, жената е винаги състрадателна, добра и милостива. С истинско майчинско чувство проститутките запитват дон Кихот дали не иска да хапне нещо. Лудостта му ли ги е превърнала в девойки или всяка жена, когато се почувства майка, се превръща от само себе си в девойка?

Дали желае да закуси?... "Да, хапнал бих нещо, защото гостата съм осклаждал – отговори дон Кихот, – а войнските усилия и тежкото оръжие мъчно се понасят, без стомахът да е получил своето." Нахрани се и като чу свирнята на човека, който скопяваше нерези, напълно се убеди, "че се намира в прочут замък, че го гощават с акомпанимент на музика, че моруната е пърстърва, хлябът – от чиста пшеница, леките жени – знатни дами, а ханджията – владетел на замък, и почувства задоволство както от взетото решение, така и от първия си поход". С право се казва, че няма нищо невъзможно за вярващия и че вярата прави сладък и мек и най-коравия и груб хляб.

"Измъчваше го обаче мисълта, че още не е посветен в

рицарско звание и че не може да се впусне в приключение, без да принадлежи на ордена на странстващото рицарство." И реши да стори това...

ГЛАВА III

*с която се разказва по какъв забавен начин
бе посветен дон Кихот в рицарско звание*

Алонсо Кихано ще мине през кръщение в рицарство и ще получи името дон Кихот. Той коленичи пред ханджията, помолва го да му окаже благоволенieto си – което му бе оказано, – а именно да го посвети в рицарство и му обещава да бди до сутринта над оръжието си в параклиса на замъка. А ханджията, "за да има на какво да се смее през нощта, реши да изпълни молбата на нашия рицар", от което се вижда, че е бил от онези, които възприемат света като зрелище, нещо съвсем естествено за човек, свикнал да посреща и изпраща какви ли не хора. Как е възможно да не възприема света като зрелище човек, за когото светът е хан, където никой не спира за дълго? Това, че се разделяме с хора, с които едва сме се запознали и с които само бегло сме общували, ни кара да търсим на какво да се посмеем.

Ханджията бе обиколил много свят, посял бе какви ли не тъмни дела, а бе пожънал здрав разум. И то още какъв, съвсем безпогрешен, та когато на неговото запитване дон Кихот отговаря, че "няма нито стотинка, защото той не бил чел в нито един рицарски роман странстващи рицари да носят пари със себе си", той му казва, че много се лъже: "Ако в книгите не се споменава нищо по този въпрос, то е, защото авторите им не са сметнали за нужно да пишат изрично, че естествено и необходимо е да се носят пари и чисти ризи, така че не може да се допусне, че те не са ги носили действително със себе си." Дон Кихот обещава да изпълни точно съветите, тъй като той е един много разумен луд, а и пред нуждата от пари никаква лудост не устоява.

Но не храни ли олтарът свещеника? – ще запита някой. А не е ли редно подвизите да хранят героя? Пари и чисти ризи! Нелепици на действителността! Нелепици на действителността, да, но с тях трябва да се примиряват героите. Игнаций Лойола се е стремил да живее и той като истински небесен странстващ рицар, като се е връщал, едва оздравял, към обичайните несгоди на живота, "но в края на краищата

продължителните изпитания и силната болка в стомаха, която често е чувствал – разказва неговия биограф в книга I, глава IX, – пък и суровостта на времето – било е посред зима – го склонили все пак да се вслуша в съветите на последователите и приятелите си, които го накарали да облече две къси наметки от грубо сиво платно, за да стопли тялото си, и да покрие главата си с някаква шапчица от същата тъкан".

Дон Кихот застана на пост и започна да бди над оръжието си в двора на хана. Грееше луна, а от тъмнината го държеха погледите на любопитните. По едно време излезе един мулетар, за да вземе вода и да напои добчетата си. Той отместил оръжието, струпано върху коритото, защото на него му се да се поидобитък, всяка пречка по пътя към водата се преодолява със сила. Мулетарят обаче заплати скъпо за добротата си. Силен удар с копие го събори зашеметен на земята. Същата участ сполетя и друг мулетар, излязъл на двора със същата цел. Не след дълго останалите мулетари започнаха да сипят град от камъни върху Рицаря, а той им отговаряше с викове. Наричаше ги "презряна и долна сган". Главата му бе изпълнен с "толкова жар и решителност", че убога да ги сплаши. Крещете със същата страст, наричайте със същия жар долна сган всички мулетари, които отместили оръжието на идеала, за да напият добчетата си, и ще успеете да ги сплашите!

От страх да не се случат и други беди ханджията съкрати церемонията – "донесе тефтера, в който си записваше колко слама и ечемик дава на мулетарите, придружен от едно момче, което държеше в ръка парченце свещ, и от двете млади жени, за които се говори вече по преди", накара дон Кихот да коленичи и четейки набожно някаква молитва, го тупна по гърба. Тефтерът, в който се записваха разходваните количества слама и ечемик, послужи за евангелие. Така става, когато евангелието се свежда до инструмент на чиста обредност. Една от жените, Ла Толоса, толедка, му препаса меча и му пожела успехи в сраженията, а той я помоли да прибави пред името си "доня" и занаят да се нарича доня Толоса, другата жена – Ла Молинера, родена в Антекера, му закачи шпората и на нея той каза почти същите думи. След това Рицарят напусна хана, без да поискат от него да плати нито стотинка.

Ето го пред нас, вече посветен в рицарско звание от един негодник, решил, след като му дотегнало да обира хората по пътищата, да ги ограбва като пътници и гости, и от две проститутки, провъзгласени от дон Кихот за девици. Това

са хората, които го въвеждат в света на безсмъртието, в който ще има да го съдят така строго каноници и важни духовници. Те, Ла Колоса и Ла Молинера, го нахраниха, те му препасаха меча и му закачиха шпората, те бяха в отношение то си към него услужливи и скромни. Безспирно унижавани в жалката си професия, съзнаващи напълно собственото си нищожество, без да се гордеят като някои други с падението си, те бяха провъзгласени от дон Кихот за девици и издигнати в ранг на "дони". Ето първата несправедливост, която поправя нашият Рицар, но както при всички други поправени от него несправедливости, и тук си остава нещо недооправено. Нещастните жени, които без никаква цинична показност просто скланят чела пред нуждите на порока и пред животинското у мъжа, като се примиряват с безчестието, за да си печелят хляба! Нещастни пазителки на чуждата добродетел, превърнати в олицетворение на покварата, която би омърсила и другите жени, ако се разпространи. Те първи приеха величавия луг. Те му препасаха меча, те му закачиха шпората и изпратен от тях, той пое пътя към славата.

А това бдение над оръжието не ви ли напомня онова на странстващия рицар во Христe, на Игнаций Лойола? И той в навечерието на Коледа 1522 г. бдя над оръжието си пред олтара на Монсератската дева. Нека чуем отец Риваденеира (книга I, глава IЭ): "Както бе чел в рицарските романи, че новите странстващи рицари е трябвало да бдят над оръжието си, той реши да направи като тях в качеството си на рицар-новак, странстващ в името на Христа, влагайки в този рицарски обред чисто духовно съдържание. Той започна да бди над новото си оръжие, на пръв поглед бедно и слабо, но всъщност богато и силно, което беше грабнал против Врага на нашата природа, бдя цяла нощ, прав или на колене, пред образа на Светата дева, измолвайки от все сърце нейната милост, горчиво оплаквайки греховете си и обещавайки да води оттук нататък праведен живот."

ГЛАВА IV

В която се разказва какво се случи на нашия Рицар, след като напусна хана

Дон Кихот излезе от хана и като се сети за съветите на мъдрия ханджия, реши да се върне у дома си, за да се запаси с

Волчко необходимо и да си избере освен това и оръженосец. Той не беше глупав като онези лапнимуховци, а луг, който се поучава от уроците на действителността.

На път към дома си, трънал да уреди всички тези въпроси, той чу Викове, които долитаха от една гъста гора. Навлезе в нея и съзря един селянин, който биеше с камшик "голо до кръста" момче и го кореше при всеки удар. Като видя тази саморазправа, в Рицаря се разбунтува чувството за справедливост и той започна да упреква селянина, че издевателства над едно същество, което не може да се защити. Прикани го да се бие с него, защото само страхливци вършат това, което той върши. "Момчето е мой слуга", отговори смирено селянинът и се впусна след това да разправя как то губело обие от стадото му, момчето пък твърдеше, че господарят го бие, защото е лоша човек, а селянинът казваше, че лъже. "Как гръзвате, недогялани човече, да твърдите пред мен, че момчето лъже!" – рече дон Кихот. "Аз се заклевам в слънцето, което грее над нас, че ще ви понижа с копието си! Платете му веднага без всякакво възражение! Не го ли направите, нека всевишният да ми е свидетел, че ще свърша с вас и ще ви унищожа! Отвържете го веднага!"

Да лъже? Да лъже в присъствие на дон Кихот? Пред него може да лъже само този който обвинява другия в лъжа, разбира се, ако обвинителят е по-силният. В този свят тук, долу, на слабите обикновено не им остава друго средство за защита срещу силата на могъщите освен въжета и така силните, лъвовете, са обявили, че оръжията им, здравите им челюсти и яките им лапи са благородни, а долни са отровата на пепелянката, бързите нозе на заека, хитростта на лисицата и мастилото на сепията, но най-долно оръжие е лъжата, оръжието на човек, който не разполага с друго. Но да лъжеш в присъствието на дон Кихот или, по-добре казано, да лъжеш, когато си насаме с човека, който познава истината? Лъже силният, който, завързал и биещ слабия, го упреква в лъжа. Лъжа ли? А защо той, Хуан Алдуго Богатия, заловен на местопрестъплението, утежнява вината си, като поема ролята на обвинител, като се прави на дявол? Всеки господар, който си позволява сам да бъде съдник, трябва да се прави на дявол, за да наложи наказанието си и да измисля доводи. Силният винаги търси причини, за да даде порядъчен облик на насилено, което упражнява, докато насилено е всъщност достатъчно само за себе си, защото то си е самопричина, та излишно е да се търсят други причини. За предпочитане е да

те настъпят ей тъй, нарочно, отколкото да те настъпят, да ти кажат "извинете!".

Богатият селянин наведе глава – а какво друго можещ той да направи пред истината, която, Въръжена с копие, м говореше заплашително? – наведе глава, без да отговори, развърза слугата си и предложи – нека го убият, ако не го сторил, да му заплати шестдесет и три реала, когато стигнат къщи, защото не носел пари. Момчето не искаше да тръгне, него от страх да не изяде още един бой, но дон Кихот се намеси: "Не, той няма да направи това. Достатъчно е аз да му заповядам, за да ми се подчини. И ако той ми се закълне в името на рицарския орден, на който принадлежи, ще го пусна да си върви по живо по здраво, сигурен, че ще плати." Слугата възрази, че неговият господар не е никакъв рицар, а се казва Хуан Алдуго, е богат жител на село Кинтанар, на което дон Кихот отговори, че рицари може да има и между Алдуговци и че "всеки човек е рожба на собствените си дела". Той го беше взел за рицар, защото видя едно копие, опряно "на дъба, за който беше завързана кобилата". Носи ли някой друг копие освен рицарите? Не е ли копието белег, по който те се разпознават?

Нека спрем вниманието си на думите: "Не, той няма да направи това. Достатъчно е аз да му заповядам, за да ми се подчини", доказващи дълбоката вяра на Рицаря в самия себе си, Вяра, която го издига в собствените му очи; неизвършил още никакви дела, той вече се смята син на подвизите, които възнамерявал да извърши и с които щял да си извоюва вечно име и слава. На пръв поглед не е съвсем в духа на християнството да смяташ едно божие чадо за син на собствените му дела, но то е, защото християнската Вяра на дон Кихот е по-дълбока, много по-дълбока от догмата за божията милост и за заслугата, защото тя е залегнала в корена, общ за природата и милостта.

Хуан Алдуго Богатия обеща да изплати го последен реал, и то на драго сърце, дълга си към слугата, а дон Кихот му каза, че не го интересува дали е на драго или недраго сърце и го посъветва да изпълни клетвата си, защото не я ли изпълни, той ще го потърси, ще го намери, ако ще и в дън земя да се е скрил, и ще го накаже. След обещанието на Хуан Алдуго, дон Кихот се оттегли. Едва беше излязъл от гората и богатият Алдуго пак се захвана със слугата си – завърза го отново за дъба и го накара да заплати скъпо и прескъпо за правораздаването на дон Кихот. След това слугата "си отиде разплакан, а господарят му го изпрати с насмешка. Ето как храбрият дон Кихот отмъсти за нанесената обидата" – прибавя

злорадо Сервантес. Заедно с него ще злорадстват всички онези, които говорят за Вредата, която може да причини идеалът. Но кой плаче и кой се смее сега? Рицарят продължи пътя си, изпълнен с вяра, защото си мислеше за извършения подвиг и как беше изтръгнал от ръката на "онзи безмилостен злодей бича, който изтезаваше без всякаква причина онова крехко дете". Втората порция бой си остана така или иначе за сметка на момчето, което господарят едва ли не преби. Това наказание беше много по-тежко от първото и вероятно напълно заслужено, ако се съди по правилата на човешкото правосъдие. Вторият жесток побой бе за момчето много по-ценен и поучителен от шестдесетте и три реала. Впрочем всички приключения на нашия Рицар дават цвят в точно определено време и тук, на земята, а корените им са във вечността. А за вечността и в дълбоките ѝ недра неправдата, извършена по отношение на слугата на Хуан Алдуго Богатия, е била заличена изцяло и завинаги.

Дон Кихот тръгна по избрания от Росинант път, защото всички пътища водят към вечната слава, когато в гърдите на човека тупти храбро сърце. И Игнаций Лойола, когато по пътя към Монсерат се раздели с мавъра, с когото се бяха спречкали, реши да повери на коня си избора на път и на бъдеще. Дон Кихот срещна едни толедски търговци, които отиваха да купят коприна в Мурсия. В тази среща той видя ново приключение. Застана гордо пред тях – като ни разказва Сервантес – и поиска не от друг, а от търговците да признаят, че "в цял свят няма девойка по-красива от императрицата на Ла Манча, безподобната Дулсинея дел Тобосо".

Дребните души, които мерят величавостта на човешките дела само по жалката материална полза, която може да се извлече от тях, или по привидно спокойния живот, който те могат да обезпечат, похвалят намерението на дон Кихот, когато той иска да накара Алдуго Богатия да плати на слугата си или когато помага на нуждаещите се, но смятат за чиста лудост желанието му да накара търговците да признаят безподобната красота на Дулсинея дел Тобосо, без никога да са я виждали. Това приключение е обаче едно от онези, които най-много възвисяват душата на спасените благодарение на неговата лудост хора. Тук дон Кихот не се готви да се бие в защита на нуждаещите се, нито да оправя неправди, не се стреми да наложи правосъдието си, а да завладее духовното царство на Вярата. Той иска тези хора, чиито сърца са превърнати в жълтици и чиито очи виждат във всичко всевластието на материалното богатство, да признаят, че има

и духовно царство, и да бъдат по този начин спасени въпреки волята си. Търговците не отстъпват при първата подканя и твърдоглави, свикнали да се пазарят, започват да се извиват, че не познават Дулсинея и не могат следователно да признаят това, което той иска от тях. Дон Кихот избухва в чисто донкихотски гняв и възкликва: "Ако ви я покажа, каква цена ще има признанието на нещо толкова очевидно? Важно е, без да сте я видели, да повярвате на това, което ви казвам, да го признаете, потвърдите, подкрепите с клетва и поддържате." Какъв прекрасен рицар на Вярата! Колко дълбоко е неговото усещане за Вярата! То е свойствено и за неговия народ, който с меч в дясната ръка и с кръст в лявата принуждавал люде от далечни земи да приемат непозната за тях Вера. Само че понякога обърквал ръцете си – издигал високо меча, а удрял с разпятието. "Безобразни и гръзки хора" нарече с право дон Кихот толедските търговци, защото има ли по-голяма дързост от тази да откажеш да признаеш, да не потвърдиш и да не защитиш красотата на Дулсинея, без да си я виждал? Но те, глухи за тази Вера, настояват и искат, както невярващите иудеи искаха Спасителят да им представи неоспорими доказателства, те искат от Рицаря да им покаже някакъв портрет на тази сенъора, пък дори да е той "малък колкото пшеничено зърно". С това на грубото си неверие те придават и оттъньк на хула.

Те хулят несравнимата Дулсинея, пътеводна звезда в нашите странствания по пътеките на това жалко битие, утеха в бедата, източник на устрем и пориви, вдъхновителка на възвишени дела, която прави живота поносим и по-малко страшна смъртта, хулят я, като допускат, че "тя е кривогледа с едното око, а от другото ѝ капе циновър и сяр". – "Нищо подобно не капе от нея, безчестни негодници! – отговори дон Кихот, пламнал от гняв. – Повтарям, от нея не капе това, което казвате, а амбра и мускус. Тя не е нито кривогледа, нито гърбава, а по-стройна от гвадарамско Вретено." Нищо подобно не капе от нея! – нека повторим и ние. – Нищо подобно, безчестни търговци! От нея капе само амбра и мускус! Амбра капе от очите, с които Славата ни гледа, безчестни търговци!

За да ги накаже и ги накара скъпо да заплатят такава страшна хула, дон Кихот нападна с насочено напред копие човека, който я беше произнесъл, "толкова сърдит и гневен, че ако провидението не бе решило Росинант да се препъне и да падне на половина път, зла съдба щеше да постигне гръзкия търговец.

Дон Кихот лежи в пръстта и ребрата му усещат твърдостта на майката земя. Това е първото му падане. Нека го разгледаме по-подробно. Росинант се строполява и господарят му излетява доста надалеч. "Опитва се да стане, но не успява, защото му пречат копие, щитът, шпорите и шлемът, които тежат много, както всички стари оръжия." Ето те, мой сенъор дон Кихоте, паднал на земята, защото се довери на силата си и на силата на твоята кранта, на чийто инстинкт се беше доверил при избора на пътя. Погуби те твоята самонадеяност, самочувствието, че си рожба на делата си. Ти падна на земята, мой бедни идалго, и оръжието ти стана бремене, а не спасение. Но нека това не те тревожи, защото твоята победа винаги се е коренила в смелостта, а не в успеха. Онова, което търгащите наричат победа, е недостойно за тебе. Величието ти се състои именно в това, че никога не се признаваш за сразен. Вродена мъдрост, а не книжна ученост е да знаеш да търпиш поражение и да извлечаш от него полза. Днес толедските търговци са сразени, а прославеният си ти, благородни Рицарю!

Паднал, прострян на земята, ти се мъчиш да станеш и не преставаш да ги ругаеш, наричаш ги страхливци, нехранимайковци и се мъчиш да им втълпиш, че си паднал не по своя вина, а по вина на коня си. Същото ни се случва и на нас, хората, които вярваме в теб. Не по наша вина, а по вина на конете, които ни водят по пътеките на живота, сме проснати на земята и не можем да се изправим, защото ни пречи бремето на старите гонения. Кой ще ни ги снее?

Доближи се един мулетар, който според Сервантес не ще да е бил много благонамерен, и като чу Рицаря да сипе толкова ругатни, не можа да се стърпи и започна да го бърти по ребрата. Той го би, докато изля и последния остатък от гняв, без да обръща внимание на господарите си, които му викаха да престане. Сега, сега, когато ти, мой сенъор дон Кихоте, лежиш на земята и не можеш да станеш, се приближава мулетарят, по-злонамерен от търговците, на които служи, и започва да те налага с тояга. Но ти, несравними Рицарю, набъртен и почти смазан от бой, се чувстваш щастлив, защото ти се струва, че твоята беда е "присъща на странстващите рицари", и така ти извисяваш поражението си и го превръщаш в победа. Ах, де да можехме и ние, твоите верни последователи, да се чувстваме щастливи, когато ни пребиват от бой, когато ни сполети тази присъ-

ща на странстващите рицари беда! По-добре да си мъртъв, отколкото живо куче.

Това приключение с търговците ми напомня за приключението на рицаря Игнаций Лойола, което ни разказва отец Риваденеира в глава III на книга I от неговото "Житие", когато Игнаций на път към Монсерат "срещнал случайно един мавър от онези, които живеели по онова време в Испания, в кралствата Валенсия и Арагон", и "тръгнали заедно, като между тях се завързал разговор и от дума на дума заговорили за девствеността и безпорочността на пресвета Богородица". Разговорът бил взел такъв обрат, че като се разделяли, мавъра, Игнаций се чувствал "много объркан и слисан, не знаел как да постъпи; защото се питал дали Вярата, която изповядва, и християнската благочестивост не го задължават да се спусне след мавъра, да го настигне и да го намушка с камата си заради дързостта и безочията, с които бе говорил така безсрамно за винаги безпорочната и пречиста Дева". И като стигна до един кръстопът, предостаби на коня си да избере по-нататъшния път – да догони мавъра и да го убие с камата си или изобщо да не му обърне внимание. Бог благоволи да просветли добичето и "напускаяки широкия и равен път, по който се беше отдалечил мавърът, той пое по пътя, който е бил по-подходящ за намеренията на Игнацио". И вижте как основаването на йезуитския орден се дължи единствено на вдъхновението на един кон.

ГЛАВА V

В която продължава разказът за бедата, сполетяла нашия Рицар

Проснатият на земята дон Кихот намира упование в някои епизоди от любимите си книги – както и ние самите в случай на поражение намираме упование в нашите собствени произведения – и започва да се търкаля и да рецитира стихове. В тази му проява трябва да видим как се извлича наслада от поражението и как то се превръща в рицарска субстанция. Не ни ли се случва същото на нас в Испания? Не извличаме ли и ние наслада от поражението? Не изпитваме ли и ние насладата, която оздравяващият изпитва от току-що преминалата болест?

Случи се да мине оттам неговият съелянин Педро Алонсо, който му помогна да стане, позна го и го заведе у дома му. По пътя те разговарят, но не се разбират един друг. За този разговор Сервантес узнал от самия Педро Алонсо, мъж простиичък и с малко мозък в главата си. Тогава именно дон Кихот произнася тези дълбокомислени думи: "Аз зная кой съм!"

Да, той знае кой е, а това благочестивите хорица като Педро Алонсо не знаят и няма как да знаят. "Аз зная кой съм!" – казва героят, защото неговият героизъм му позволява да познава себе си. Героят може да каже: "Аз зная кой съм", и в това именно се корени както силата, така и нещастieto му. Силата му, защото, като знае кой е, няма причина да се бои от никого освен от бога, който го е създал такъв, какъвто е, а нещастieto му, тъй като на тази земя единствено той знае кой е, другите не знаят и затова всичко, което той върши и говори, им се вижда, че е направено или казано от човек, който не се познава, от луд човек.

Велико, но и страшно е да ти се възложи мисия, която да е известна само на тебе, и ти да не можеш да накараш другите да повярват в нея. Велико, но и страшно е да чуеш в най-потайните недра на душата си гласа на бога, който ти казва тихо: "Трябва да направиш това", без да обясни на останалите: "Това мое чедо, което виждате тук, трябва да извърши ей това." Страшно е да чуеш "Направи това, направи това, което твоите братя, съдейки по общия закон, с който властвам над вас, ще сметнат за нередно и за нарушение на самия закон! Направи това, защото аз съм върховният закон, аз съм този, който ти заповядва сега да го извършиш!" И понеже героят е единственият, който е чул и знае, понеже подчинението му на тази повеля и Вярата в нея правят от него именно това, което е, а следователно и герой, той може да каже с пълно основание: "Аз зная кой съм, това знаем моят бог и аз, а всички останали са в неведение." Между бога и мен – може да прибави – не посредничи никакъв закон, с него се разбираме пряко и лично и затова аз зная кой съм. Не помнете ли Авраам, героя на Вярата, на планината Мория?

Велико и страшно е героят да е единственият човек, който вижда своята героичност отвътре, в самите ѝ недра, докато останалите я виждат само отвън, откъм външната ѝ страна. Това довежда героя до положението да живее сам сред хората, но тази усамотеност е за него ободряваща компания. И ако ми кажете, че всеки би могъл да направи подобно откровение, щом му хрумне да се почувства вдъхно-

Вен от бога герой, аз ще Ви отговоря, че не е достатъчно това да се каже и да се поддържа. Трябва да се каже с Вяра. Не е достатъчно да се провикнеш: "Аз зная кой съм!", а е нужно да вярваш. Бързо се разкрива, че мами онзи, който заявява това, без да го съзнава, а може би и без да вярва. А ако знае и вярва, ще търпи с примирение Враждебността на околните си, които го съдят по силата на общия закон, а не по божия.

"Аз зная кой съм!" Като чуят това гръзко твърдение на Рицаря, сигурно ще се намерят хора, които ще възкликнат: "Каква самонадеяност у този идалго! От Векове насам говорим и повтаряме, че най-силният стремеж у човека трябва да е стремежът да опознае себе си и че самоопознаването е извор на спасение и ето че изведнъж този самонадеян човек заявява най-категорично: "Аз зная кой съм!" Достатъчни са само тези думи, за да се измери дълбочината на неговата лудост.

Лъжеш се ти, който казваш това! У дон Кихот говореше Волята, а не умът и казвайки: "Аз зная кой съм!", той имаше предвид само "Аз знам какъв искам да бъда!". И това е същността на целия човешки живот: да знае човек какъв иска да бъде. Малко трябва да те интересува какъв си: главното за теб е какъв искаш да бъдеш. Съществува, което представляваш, не е нищо друго освен едно немошно и тленно същество, което се храни от земята и един ден ще нахрани земята, това, което искаш да бъдеш, е твоята мисъл за бога, съзнание на Всемира, е божествената мисъл, на която ти си само изява във Времето и пространството. И твоят неудържим подтик към това, което искаш да бъдеш, не е нищо друго освен треската ти да се добереш до небесния ти дом. Човек е истински пълноценен, когато се стреми да стане нещо повече от човек. И ако ти, който толкова кориш самонадеяността на дон Кихот, се задоволяваш да си само това, което си, ти си загубен, безвъзвратно загубен. Загубен си, ако не събудиш дълбоко в себе си Адам и неговото щастливо грехопадение – грехопадение, което е извоювало спасението ни. Защото Адам се домогна да бъде бог, да знае кое е добро и кое е зло. И за да осъществи желанието си, Вкуси от забранения плод на дървото на познанието. Очите му се отвориха и той се видя обвързан с труда и с прогреса. И оттогава започна да е повече от човек, черпейки сили от слабостта си и превръщайки падението си в слава и греха си в основа на своето спасение. Дори и ангелите му завидяха, защото отец Гаспар де ла Фигера, монах от йезуитския орден, ни казва в съчинението си "Духовен сборник", а за да го казва той, сигурно го е знаел от достоверен източник, че Луцифер и неговите друга-

ри се изпълнили с радост, защото решили, че им е изгодно, а "когато достигнала до тях божията повеля всички ангели да почитат Христа, разкривайки им, че бог трябва да се превърне в човек и да бъде младенец и да умре, сметнали, че това силно накърнява небесната им природа, и се обидили, така че предпочели да се откажат от благодатта божия и от славатата, която бог би могъл да им даде, Вместо да се примирят с такова унижение". И така се разбира, че ангелът е паднал поради това, че е търсил да угоди и да бъде приятен на себе си от гордост, а човек пада, защото иска да стане нещо повече от това, което е, подтикнат от амбициите си. Падна ангелът от гордост и паднал си е и досега; падна човекът поради амбициите си и се издигна на по-високо място от това, което е заемал преди.

Само героят може да каже: "Аз зная кой съм!", защото за него "да си" значи "да искаш да бъдеш". Героят знае кой е, какъв иска да бъде и само той и бог знаят това, а останалите хора едва знаят кои са самите те, защото в действителност те искат да са нищо, а още по-малко знаят кой е героят. Не го знаят благочестивите Педро Алонсовци, които го вдигат от земята. Те се задоволяват да го вдигнат от земята и да му помогнат да се прибере у дома, като виждат в лицето на дон Кихот само съселанина си Алонсо Кихано. Те чакат да се стъмни, за да не видят хората как се връща в селото си "пребитият идалго, този тъй злополучен рицар".

В това време свещеникът и бръснарят от селото заедно с икономката и племенницата на дон Кихот приказваха за неговото отсъствие и редяха глупости, много по-големи от тези, които редеше Рицарят. Той се прибра, без да им обърне особено внимание, нахрани се и си легна.

ГЛАВА VI

за това, което се случи на дон Кихот с племенницата и икономката му; а тази е една от най-важните глави в цялата история

Тук Сервантес включва шестата глава, в която ни разказва за "забавното и основно претърсване, направено от свещеника и бръснаря в библиотеката на нашия знаменит рицар", което всъщност представлява литературна критика и следователно не трябва да ни интересува. Говори се за книги, а не за живота. Да отминем тази глава.

ГЛАВА VII

за Втория поход на нашия добър рицар
дон Кихот де Ла Манча

Съкровените мисли на дон Кихот прекъснаха съня му, защото той донкихотстваше дори и насън, но след това заспа отново. Заспа отново и като се събуди, забеляза, че магьосникът Фрестон е задигнал книгите му. Наивникът си въобрази, че с това му е отнел и героичните пориви. Подкрепен на Фрестон се притича племенницата, която замоли Вуйчо си да се откаже от лудостите си и да престане да скита по света, "за да търси под Вола теле", без да съзнава че човек е пълноценен или, както се казва днес, свръхчовек когато търси именно под Вола теле. Така се опитал и Мартин Гарсия Лойола да разубеди по-малкия си брат Игнаций, да го накара да се откаже от Христови странствания, да не се залавя с дела, "които биха му попречили да стане това, което очакват от него – така му бил казал според отец Ривагениейра, книга I, глава III, – и които биха покрили рога им с вечна безчестие и срам". Но Игнаций му отговорил с малко думи, че той сам ще премисли нещата и няма да забрави чий син е. Казал това и тръгнал на поход като странстващ рицар.

Нашият Рицар остана да почива у дома си петнадесет дена, като междувременно "влече във връзка с един селянин, негов съсед, човек със златно сърце, но с малко мозък в главата си". Това неоснователно твърдение на Сервантес се опровергава впоследствие от разказа за Санчовите забавни и остроумни приказки. Строго погледнато, не може човек да е добър, да е истински добър, без да има мозък в главата си, защото глупакът всъщност не е добър човек. Дон Кихот повика Санчо и го убеди да му стане оръженосец.

На сцената вече излиза и Санчо Добрия. Той оставя жена и деца – както Христос е искал от тези, които били готови да го следват – и "тръгва със съседа си като оръженосец". Дон Кихот намира своето допълнение. Той имаше нужда от Санчо. Имаше нужда от него, за да говори, т. е. за да мисли на висок глас, открито, за да се слуша и за да чува живия отзвук на гласа си в света. Санчо става негов хор, става за него цялото човечество. В лицето на Санчо той обиква цялото човечество.

"Обичай ближния си, както обичаш себе си!", ни се казва, а не "Обичай човечеството!", защото човечеството е отвлечено понятие, което всеки отделен човек конкретизира в себе си. Да проповядваш любов към човечеството значи следователно да проповядваш себелюбие. Дон Кихот е изпълнен със себелюбие и това е негов вроден грях, а цялото му житейско поприще е очищение от него. Обиквайки Санчо, той се научи да обича всички хора, защото само в лицето на един човек можеш да обичаш всички останали; любов, която не е насочена към определен човек, не е истинска любов. А който истински обича някого, може ли да мрази когото и да било? А който мрази някого няма ли омразата да отрови и любовите, които той храни? Или по-скоро любовта, не любовите, защото тя е една единствена, макар и да се умножава в различни изяви.

Заговорим ли за Санчо, не можем да не се възхитим от вярата му, от способността му да вярва, без да е видял, която го води към безсмъртната слава, дори и несънувана от него преди. Пред вечността той може да заяви: "Аз съм Санчо Панса, оръженосецът на дон Кихот." Тази е и ще бъде неговата слава во Веки Веков.

Казва се, че алчността измъква Санчо от дома му, както жаждата за слава тласка към подвизи дон Кихот, и че по този начин у господар и оръженосец намираме поотделно двата подтика, които, събрани ведно, са карали испанците да напускат домовете си. Но прекрасното тук е, че у дон Кихот не откриваме нито сянка от алчност, която да го кара да тръгне из широкия свят, и че алчността на Санчо има в основата си – дори без той самият да съзнава това – някаква амбиция, амбиция, която се разраства за сметка на алчността и превръща сребролюбието в славолюбие. Такава е чудотворната сила на чистия стремеж към име и слава.

А кой убягва от алчността и кой от амбицията? Боял се е от тях и Игнаций Лойола, и то толкова много се е боял от тях, че когато Фердинанд Хабсбургски, крал на Унгария, назначил отец Клаудио Хайо за епископ на Триест и го ръкоположил папа, Игнаций се явил пред негово светейшество и поискал да се отмени това решение, защото не желал неговите духовни чедра, "заслепени и ослепени от измамния и мним блясък на митрите и почитите, да постъпват в ордена не за да избягат от суетата на света, а за да търсят там същия този свят" (Ривагениейра, книга III, глава XV). Постигна ли той

това? Този отказ от сановите и почитите в лоното на църквата не крие ли случайно повече изтънчено тщеславие отколкото ако ги приемеш открито или дори ако ги потърсиш? Защото "има ли по-голяма измама от тази да търсиш да си почитан и уважаван от хората, като изтъкваш смиреността си? Има ли по-голямо тщеславие от желанието да те сметат за смирен?" – пита един духовен син на Лойола, отечествено Алонсо Родригес¹⁰, в глава XIII на третия трактат от книгата си "Изява на християнско съвършенство и добродетели". А тщеславието не се ли е прехвърлило от отделните личности и на самия орден, превръщайки се в колективна проява? Какво друго освен изтънчено тщеславие е да поддържат както поддържат синовете на Лойола, че всеки, който постъпва в орден, се спасява и че не всички, които не постъпват в него, достигат до спасение?

Тщеславието, изтънченото тщеславие кара човека да се въздържа от всякакво действие от страх да не се изложи на критика. Най-великата проява на смиреност е тази на божия творец на един свят, който не прибавя никакъв допълнителен блясък към славата му, а после и на човешкия род, за да го критикува. И ако оставя неща, поддаващи се, макар и привидно, на критика, не е ли това знак на още по-голяма смиреност? Като се впуска дон Кихот да действа и се изложи по този начин на опасността хората да се смеят на делата му, дон Кихот прераства в един от най-светлите образци на смиреност, макар измамните привидности да могат да ни внушат по-други мисли. С тази своя смиреност повлича след себе си и Санчо, като превръща алчността му в стремеж към слава, а сребролюбието му в славолюбие – единствено действено противоядие на алчността и сребролюбието.

Вслушвайки се в съвета на дебелия ханджия, дон Кихот събра след това малко пари, като "разпродаде някои неща, други заложил, като и в двата случая загубил". Нашият Рицар е бил разсъдлив луд, а не измислено същество, както смятат някои отгадени на светски живот хора. Той е бил жив човек, който е ял и пил, спал и умрял.

Санчо се снабди с магаре и дисаги, а дон Кихот се запаси с рици и друго облекло и така, "без Санчо да се прости с жената и децата си, а дон Кихот с икономката и племенницата си", те разчупват мъжествено оковите на грешната плът и "напускат през една нощ селото, незабелязани от никого". Това е второто излизане на Рицаря из широкия свят. Той излиза

скришом под закрилата на мрака. Но този път той не тръгва сам, той води със себе си човечеството. Рицар и оръженосец се разговарят по пътя и Санчо напомня на своя господар за обещания остров. В това злонамерените търсят да откритят ново потвърждение на неговата алчност, като поддържат, че той служи на Рицаря само от жажда за пари, без да си дават сметка, че по-голяма донкихотщина е трезвият да следва лудия, отколкото лудият да гони собствените си луди стремежи. Вярата е заразителна, а вярата на дон Кихот е толкова силна и пламенна, че се прелива в тези, които го обхваща, и те се изпълват с нея, като в него самия тя не намалява, а, напротив, расте. Такава е живата вяра – расте, като преминава в други, и се засилва, като се раздава. Защото, когато е истинска и жива, вярата е любов.

Нуждеса на вярата! Едва излязъл на поход с господаря си, добрият Санчо вече мечтае да стане крал, жена му Хуана Гутierrez – кралица, а децата му – инфанти. Всичките му мисли са за дома му. Но се съмнява, че това може да се осъществи и то заради жена му – жената винаги е спънка, – няма да се намери кралство по вкуса ѝ. "Остави тези неща на бога, той ще се погрижи да ѝ даде това, което най-ѝ подхожда!" – отговаря му благочестивият дон Кихот. Разчувстван, Санчо добива, че господарят му ще съумее да му даде всичко, което ще бъде за негово добро и което той самият ще може да носи. О, добри Санчо, простодушни Санчо, благочестиви Санчо! Ти не искаш вече остров, ни кралство, ни графство, а само това, което любовта на твоя господар ще ти даде. Няма искане, по-разумно от това. Ти си го научил в "да бъде волята ти както на небето, така и на земята". Пускаме ли всички ние да приемем като добро дори и злото, което ни се прави, поискали сме всичко, което е възможно да се поиска.

ГЛАВА VIII

за големия успех на храбрия дон Кихот в страшното и нечувано приключение с вятърните мелници и други още случки, достойни да бъдат увековечени

Така разговаряха те, когато "съгледаха тридесет или четридесет вятърни мелници сред полето". Дон Кихот ги взе за огромни великани и без да обръща внимание на Санчо,

призова пламенно дамата на сърцето си Дулсинея, нахвърли се срещу тях и пак се намери повален на земята.

Прав бе Рицарят. Страхът и само страхът кара Санчо, а и Всички нас, простосмъртните, да виждаме Вятърни мелници в огромните Великани, които сеят зло по тази земя. Тези мелници мелят брашно, от което се прави хляб, а хлябът се изяжда от закостенели в слепотата си хора. Днес не ни се привиждат вече като мелници, а като локомотиви, турбини, параходи, автомобили, жичен и безжичен телефон, карточници и хирургически инструменти, но те съзаклятничат в името на същото зло. Само страхът, санчопансовският страх ни вдъхва почит и благоговение към парата и електричеството. Само страхът, санчопансовският страх ни кара да падаме на колене пред огромните Великани на механиката и химията и да молим от тях милост. Накрая, изтощен от умора и досада, човешкият рог ще предаде богу дух пред някой огромен завод, произвеждащ елексир за дълголетие. А пребитият дон Кихот ще оживее, защото потърси спасение в самия себе си и се осмели да нападне мелниците.

Санчо се приближи до господаря си и му напомни за предупрежденията си, че "това са Вятърни мелници и че само този, който има такива мелници в главата си, не е в състояние да ги види". Така е, приятелю Санчо, ти си напълно прав. Само онзи, който има в собствената си глава мелници, в които се стрива влизащото през сетивата житно зърно, за да се получи брашно за духовен хляб, само онзи, който носи в себе си мелници, може да се нахвърли върху други, мними мелници, върху огромни Великани, които ни се представят като мелници. В главата си, приятеля Санчо, човек трябва да носи механиката, динамиката, химията, парата и електричеството и след това... да се нахвърли срещу съоръженията и апаратурите, които ги произвеждат. Само онзи, който носи в главата си вечната същност на химията, само онзи, който възприема чрез закона на чувствата си всемирния закон за сцеплението на материалните частици, само онзи, който чувства, че ритъмът на Вселената е ритъм на собственото му сърце, само той не се страхува от умението да се правят или преправят лекарства или от майсторството да се изработват машини.

Най-лошото е, че при това нападение се счупи копието на дон Кихот. Тези великани могат само да счупят оръжието ни, но и да прекършат нашия дух. За щастие в местността изобилстваша дъбовете, така че бедата беше всъщност само половин беда.

Те тръгнаха пак на път. Дон Кихот не се вайка, защото на странстващите рицари не се полага да хленчат. Той не посяга на яденето, когато Санчо го подканя да хапнат. Те пътуват, Санчо се нахранва, без да спира, много често си забравя по няколко глътки, защото виното го кара да забравя обещанията на господаря си и му внушава, че голяма отмора е да странстваш на лов за приключения. Жалко всесилие на чревоугодничеството, което помрачава ума и замъглява Вярата, като ни приковава към отделен преходен етап. Докато яде и пие, човек е отгaden на яденето и пиенето. Настъпва нощта и дон Кихот я прекарва в мисли по дамата на сърцето си Дулсинея, а Санчо – в благословен непробуден сън. Тогава именно дон Кихот препоръчва на Санчо да не посяга към меча си, за да го защити, освен ако са нападнат негодници и голни хора. Намесата на помагачи е по-скоро пречка, отколкото помощ за храбрия.

По същото време, докато си говорят, се случва и приключението с бискаеца, когато дон Кихот се втурва да освободи омаломосаната принцеса, водена от двама монаси-бенедиктинци. Те се опитват да вразумят Рицаря, но той им казва, че добре знае какви изпечени негодници са те и че на него не му минават благите думи. Той изрича тези слова, втурва се и ги прогонва. Като вижда, че един от тях лежи на земята, Санчо се спуска и започва да го разсъблича, вдъхновен по всяка вероятност от поговорката, че не облеклото прави човека.

Ох, Санчо, Санчо, как не можеш да се откъснеш от земното! Как може да разсъблечеш монах! Какво спечели с това? И стана тъй, че след това слугите те смазаха от бой.

Нека отбележим, че при всяко приключение Санчо се появява едва когато настъпва часът за подялба на пляката и с това показва от какво тесто е замесен. Малко са нещата, които възвисяват дон Кихот така, както пренебрежителното му отношение към земните блага. Рицарят носи в себе си най-добрите черти на съсловието и на народа си. Той не излиза на поход като Сид, "съблазнен от печалбата" и "за да

загуби бедността и намери богатството" ("Поема за Сиг", стих 1689), нито пък е рекъл това, което твърдят, че бил казал Франсиско Писаро¹¹ на остров Гальо, като прокара меч с една черта по земята от изток към запад и показал юга – неговия път, възкликвайки: "Оттук се отива за Перу, където ще спечелим богатство", оттук пък се отива за Панама, където ще бъдем бедни, нека Всеки, който се чувства добър кастилец, да избере какво най-ще му допадне." С друга закалка беше дон Кихот, той никога не е търсил злато. А самият Санчо, който в началото ламти да забогатее, придобива постепенно вкус към славата и я обиква. Той вярва в славата и тази вяра му е вдъхната от дон Кихот. Трябва да се съгласим с това, че нашите конкистадори в Америка винаги са свързвали треската си за злато със своята собствена жажда за слава, без Всеки път да им се удава да прокарат граница между тях. За слава и богатство, казват, говорел на другарите си Васко Нуньес де Балбоа¹² в онзи славен ден, двадесет и пети септември хиляда петстотин и тринадесета година, когато, коленичил и с радостни сълзи в очите, съзрял от върха на Андите новото море.

Тъжно е, че славата служи обикновено за сводница на алчността. А алчността, долната алчност, ни погубва. Нашият народ може да каже това, което казва португалският народ в прекрасната поема "Родина" на Гера Жункейру¹³:

* Нов свят видях аз и нови народи,
но не за мъдрост, с помисли добри,
жестока алчност стъпките ми води,
ръцете гордост и мъст ръководи,
в очите чувствах ярост да гори!...
О, кръв пролята, кой ще те измие
с хилядолетен горък плач дори!...
Във меч превърнат, кръстът в бой се вие,
кръст на смъртта е кръстът на Голгота,
где бог погина, да живеем ние;
могъщ, бездушен, ти руши живота,
гради империи, Изток покорява,
но духна бог... и всичко в прах се срина!... (порт.).

След приключенията на Санчо Великодушният Рицар се приближи до принцесата, за да ѝ съобщи добрата вест, че е

* Всички стихове, дадени на испански и португалски в оригинала, са преведени от Симеон Владимиров. Изключенията са отбелязани. – Б. пр.

родена, тъй като монасите, които я водели омагьосана, ми вече разбягали. Той не си дава дори сметка – о, славата на благородството, – че тя може би е близка на насите. Дон Кихот поусква от нея като възмездие за богатата, която ѝ бе възвърнал, да отиде в Тобосо и да се представи на Дулсинейя. Но той си беше направил сметка без бискаеца, който му заговори на "лош кастилски" и още по-лош бискайски език", което е много вероятно, че то съмнително е Санчо от Аспейтия да е говорил така, че Сервантес го кара да говори. Думите на дон Санчо от Аспейтия се цитират често на шега, макар и почти не и внимателно, като намек за начина, по който говорим ние, бискайците. Едно е обаче несъмнено, ние дълго време не сме говорили добре езика на дон Кихот и още дълго време не ще си служим съвсем свободно с него, то сега, когато нашият дух, ням доскоро, намира израза си в кастилския език, ще има какво да слушате... Турсо де Молина¹⁴ казва:

...на бискайски, от мен препоръчан,
...на гуми, но в работа сръчен,

делата ни вижте, когато думите ни се изравняват по значение с делата ни.

Дон Кихот, който с такава леснина нарича рицар всеки славен човек, отказва това достойнство на бискаеца, който забравя в случая казаното от Турсо де Молина за нас, баските:

От внук на Ной получи благородство,
...не носи титла, с грамота гарена,
...в кръвта, в езика, в грехите му няма
...ни капка чуждо – да срами честта му.*

Не знаеше ли дон Кихот думите на дон Диего Лопес де Аро, думи, които Турсо де Молина поставя в устата му в първата сцена на първото действие на "Благоразумието у жената", където се казва:

Имам четирима варвари васали,
които Рим никога не прегази;
без коне, без крепост, в бой издържали,
Всеки свободен честта си запази.

* Двата цитата са от "Благоразумието у жената", първо действие, сцена I. – Б. исп. изд.

Не знаеше ли това, което беше казал Камоинш в единадесетия куплет на четвъртата песен на "Лузиади":

A gente biscainha que carece
de polidas razoes, e que as injurias
muito mal dos estranhos comradece?*

Но поне смятам, че е чел "Араукана" на дон Алонсо де Ерсиля-и-Сунига¹⁵, бискайски рицар, защото тази книга беше между книгите в библиотеката му, и то между пощадените при претърсването, а в нея се казва в песен XXVII:

От нашта сурова
древна Бискайя, оттам произлиза
туй благородство, дето всичко ново,
от нас открито, изцяло прониза.

"Аз ли не съм рицар?" – тросва се бискаецът, който съвсем основателно се чувства обиден. И ето ги настърхнали един срещу друг двамата донкихотовци. Затова именно Сервантес е толкова словоохотлив, когато описва тази случка.

Предизвикан от бискаеца, човекът от Ла Манча захвърли копие то си, извади меч си, хвана по-здраво щита си и се спусна срещу него.

ГЛАВА IX

*В която се говори за изхода и края
на необикновената битка между храбрия бискаец
и мъжествения ламанец*

Така започва двубоят или "необикновената битка между храбрия бискаец и мъжествения ламанец", както я нарича Сервантес в самото заглавие на глава IX, отдавайки ѝ цялото внимание, което заслужава.

Сега са равни, равен срещу равен, луг срещу луг, и сякаш заплашват небе, земя и преизподня. О, рядко зрелище, което може да се види само веднъж на сто години, другият от Бискайя, първият от голите плата, а вторият от зелените планини! Нека препрочетем сцената, така както ни я описва Сервантес.

* Всички бискайци са хора, които от твърде учтив език са лишени, но много трудно търпят чужденците (порт.).

"Аз ли не съм рицар?" Аз ли не съм рицар? Може ли един бискаец да изслуша спокойно тези думи, и то изречени от дон Кихот? Не, това не може да се понесе току-тъй!

Позволи ми, дон Кихоте, да ти поговоря за моята кръв, за моя рог и моята раса, защото на нея дължа всичко, което съм и което струвам, а на нея дължа и предимството да мога да чувствам пълноценно живота ти и твоето дело.

О, земя на моята люлка, на моите родители, на всички мои прадеди, земя на моето детство и на моята младост, земя, където срещнах спътничката си в живота, земя на моята любов, ти си сърце на моята душа! Твоето море и твоите планини, моя родна Бискайя, направиха от мен това, което съм! Земята, която храни корените на твоите дървета, букове, орехи и кестени, земя, от която изсмуква соковете си и моето сърце, родна Бискайя!

Един Монморанси¹⁶ разговарял с някакъв баск. Французинът се разсърдил и подхвърлил на моя земя, че те, потомците на рода Монморанси, могли да проследят рода си до VIII, X или XII век, на което моят баск възразил: "Това е напълно възможно, но трябва да ви кажа, че ние, баските, изобщо нямаме родословно дърво!" Да, ние, баските, не знаем колко е стар родът ни. Ние, баските, знаем, кои сме и кои желаем да бъдем.

Ето на, дон Кихоте, ти виждаш, че не друг, а един баск е дошъл да те потърси в родната ти Ла Манча и е готов да се бие с тебе, защото ти му оспори рицарско достойнство.

А как е възможно да се говори за баск, и то от Аспейтия, без да си спомним още веднъж за онзи другия странстващ рицар – баск и той, и той от Аспейтия – Игнаций Яниес де Оняс и Саенс де Балда, от рода Лоьола, основател на Христовото Войнство? Не намира ли в негово лице върхова изява нашата раса? Не е ли той нашият герой? Не трябва ли ние, баските, да предявим правата си над него? Да, той е наш, много наш, много повече наш, отколкото на йезуитите. От Игнаций Лоьола те са направили един Игнаций Римски, от героя-баск – един безуитски игол. Проклето да е мулето, което е яздел героят!

Мулето на дон Санчо от Аспейтия хвърли няколко къча и повали на земята бискаеца. Поуката от това е, че трябва да се научим да се бием пеш. И така бискаецът бе победен, но не защото е притежавал по-малка физическа сила или защото е бил по-малко смел, а по вина на мулето си, което – готов съм

да се обзаложа – не ще да е било от Бискайя. Да не беше проклетото муле, много лоши мигове щеше да преживее дон Кихот и, бъдете сигурни, той би започнал да гледа по-иначе на бискайския меч, който

е скъп на гуми, но в работа сръчен.

Научете се, мои кръвни братя, да се биете пеш! Слезте от злонравното и упорито муле, което ви води със своя стъпка по свои пътища, не по Вашите и моите, не по пътищата на нашия дух, и което с къчовете си ще ви събори на земята, ако бог не му попречи! Слезте от това муле, което не се е нито раждало, нито е расло и пасло по нашите земи, и да тръгнем всички на поход, да завладеем царството на духа! Не се знае още на какво сме способни в този божи свят. Научете се също да изразявате мислите си на културен език, оставете хилядолетния език на нашите предци, слезте от мулетата си и нашият дух, духът на нашето племе ще обиколи с този език, с езика на дон Кихот, целия свят, както за първи път обиколи Вселената корабът на нашия Себастиан Елкано¹⁷, неустрашимия син на Гетария, дъщеря на нашето Бискайско море.

Единствено намесата на дамите накара дон Кихот да пощади живота на дон Санчо от Аспейтия, но само срещу обещанието да посети Дулсинея. Всъщност дамите обещали вместо него, защото, ако това беше сторил лично дон Санчо, той щеше без друго да я посети – убеден съм в това – и лудо да се влюби в нея, а и тя в него.

ГЛАВА X

*за интересните мисли, които споделиха дон Кихот
и оръженосецът му Санчо Панса*

Ето че Санчо, земният Санчо, този Симон-Петър¹⁸ на нашия Рицар, изведнъж поисква от своя господар острова. На това дон Кихот възразява: "Забележи, приятелю Санчо, че както днешното приключение, така и всички нему подобни приключения нямат за цел спечелването на острови. Това са обикновени приключения, каквито се случват по пътищата и в които единствената придобивка е да ти счупят главата или да ти отрежат ухото." Ах, Петре, Петре-Санчо, Санчо,

искаш да кажа – кога най-после ще разбереш, че твоята награда не е островът, не е земната власт, а славата на твоя господар, вечната обич? Но земният Санчо минава отново в атака и поисква от господаря си да се скрият в някоя църква, тъй като се страхува да не попадне в ръцете на Санта Ермандаг¹⁹. "Къде си видял или чел – ще му кажем заедно с дон Кихот – да бъде изправен пред съд странстващ рицар за битките, които е водил?" Онзи, който носи закона в най-гълбоките гънки на сърцето си, стои над всички писани от хората закони. За онзи, който обича, единствен закон е любовта и ако убие от любов, кой може да му вмени във вина такава убийство? Освен това дон Кихот има предостатъчна власт, за да изтръгне санчовците от "ръцете на халдейците"²⁰, та камо ли от ръцете на Санта Ермандаг".

Дон Кихот започва да обяснява на Санчо за балсама на Ферабрас²¹. Санчо поисква от дон Кихот рецептата на този балсам като единствено възнаграждение за услугите, които той е извършил, защото такива са услугите на този свят, колкото и силна да е вярата им. Те искат рецепти, за да ги продават и търгуват с тях. Тогава Рицарят се заклева да завладее шлема на Мамбрино, за да замени счупеното от дон Санчо от Аспейтия забрало. Малко след това той усеца заед и поисква да яде.

Санчо е скътал само една глава лук и малко сирене – храна, която според него не е достойна за такъв храбър рицар. Дон Кихот обаче му обяснява, че за него е чест да не се храни по цял месец или да хапва само това, което му попадне подръка. "Това щеше да ти е известно, ако беше прочел толкова рицарски романи, колкото аз съм чел. Макар и много голям да е техният брой, в нито един от тях не съм срещал да се спомене, че странстващите рицари изобщо се хранят освен на пищни пиршества, устройвани в тяхна чест, а през останалото време храната им е била оскъдна." Какво щастие щеше да бъде, мой дон Кихоте, ако можехме да прекараме целия си живот, без да се храним! На храната се дължи цялата сила, но и цялото безсилие на нашия героизъм.

Дон Кихот обяснява на Санчо, че странстващите рицари "не могат да живеят, без да се хранят и без да удовлетворяват другите си естествени нужди", и му открива – а и на нас също – една основна истина и една голяма утеха за онези, които не знаят как да изживеят лудостта си: че "странстващите рицари са били хора като нас". От това може да се

направи изводът, че и ние можем да станем странстващи рицари. Това не е малко. "Впрочем, приятелю Санчо, нека не те смуцава това, което мене ме радва, и не се мъчи да променяш света и да отклоняваш странстващото рицарство от правилния му път." Не се стреми, бедни Санчо, да преобразиш света, като лекуваш щедрите духом от лудостта им, нито пък си поставяй за задача да измъкнеш лудостта от рамките ѝ, защото тя се е въздигла и наместила така добре в тях, както и самият разум, както и тъй нареченият здрав смисъл. Санчо не знае да чете и да пише и поради това не познава – както той самият казва – правилата на рицарското поприще. Прав си, Санчо, защото лудостта се е вмъкнала в този свят чрез четмото и писмото.

ГЛАВА XI

за приключенията на дон Кихот с козарите

Тръгнаха на път, попаднаха на едни благочестиви козари, които ги посрещнаха сърдечно – бог сигурно им се е отблагодарил за това – и ги поканиха да седнат с тях. Дон Кихот прие поканата им, настани се на едно обърнато с гъното нагоре корито, покани братски Санчо да седне до него и след като се наяде богато, напълни шепата си с жельди и произнесе пред козарите онази реч за "Златния век"²², която се цитира в толкова много наръчници по ораторско изкуство. Но ние тук не правим литература, нито пък ни интересуват законите на благозвучието, а единствено ни занимава плодовитият, макар и мълчалив дух. Тази реч е една от многото плоски речи, които се произнасят, а този минал "Златен век" е помръкнал отблясък от онова време, когато "вълк ще живее заедно с агне" и "лъвът ще яде слама като вола" според пророк Исая (глава XI).

По самата реч не виждам какво може да се каже. "Блажено време и щастлив век е онзи, който древните нарекоха "Златен", и пр... Нека не ни изненадва обстоятелството, че дон Кихот възпява миналите времена. Видението на миналото ни тласка към завоюване на бъдещето. От гървото на спомените правим подпори, с които укрепваме сградата на надеждите. Само миналото е хубаво. Смъртта разкроява всичко. Мислите ли, че сигналаят до морето поток, щом види пред

се си бездната, която ще го погълне, не мечтае за скрития мор, където се е родил, и не иска – ако това може да се случи – да извърви в обратна посока изминатия път? Той трябва да изчезне, поне да го погълнат неграта на скалата-земя.

Няма да се впуснем сега да разглеждаме речите на дон Кихот. Думите на Рицаря имат стойност и са полезни само толкова, доколкото разясняват неговите дела или са тяхното отражение. Неговото слово отговаря на книгите, които чете, и на духа на времето, което е имало щастието да може да го види, и на духа на времето, което е имало щастието да може да го чуе, че той е действал, както му е повелявало сърцето и както вечното знание му е диктувало. В тази реч най-важното не е самата реч, която е доста банална, а обстоятелството, че тя е произнесена пред едни прости козари, неспособни да я схванат, защото в това именно се корени героичното в приключението.

Това е приключение, и то от най-героичните. Защото не само говорене е вид – и най-често най-трудният вид – действие, а опасно приключение е да приобщаваш към тайнството на словото тези, които няма да те разберат в материалния смисъл на думата. Човек трябва да има силна вяра в духа, когато говори по този начин на люде несхватливи, които са убедени, че ни разбират, без всъщност да ни разбират. Той трябва да има вяра, че семето ще проникне в гънките на ума им, без самите те да си дават сметка за това.

Говори ми, който разглеждаш заедно с мене живота на дон Кихот и си също като мене изпълнен с вяра в него! Говори, Санчо, и да не те разбират, защото в края на краищата ще те разберат! Достатъчно е да чуят, че им говориш, без да искаш да те разберат, или защото драговолено те са ти дали преди това каквото си им поискал. Говори на козарите така, както говориш на самия себе си насаме и безмълвно! Колкото са безмълвени в земния си живот, толкова по-прочистени от земята ще бъдат техните умове и твоята музика ще откликне в тях много по-ярко, отколкото в умовете на бакалаври от академията на Самсон Караско. Не изисканото ораторство на дон Кихот просветли ума на козарите, а той самият: въоръжен от глава до пети, с копие, поставено до него, с шепата жельди в ръка, седнал на едно корито и отронващ във въздуха думи, които дишаха всички, трептящи слова с глас, изпълнен с вяра и надежда.

Има сигурно хора, които мислят, че дон Кихот е трябвало да се съобрази с възможностите на слушателите си, да говори на козарите за техните си работи и как да се избавят от тежкото си бreme на козарския си живот. Така би постъпил Санчо, ако имаше разбиране и познания, но не и Рицарят. Дон Кихот знае, че съществува само един въпрос, който е общ за всички, и че това, което избавя бедния от нищетата, ще избави същевременно и богатия от богатството. Проклетни да са случайните церове! На онези, които тичат нагоре-надолу и препоръчват наляво и надясно особени лекове за болестите на този или онзи, трябва да им се втълпят гумите на гаучо Мартин Фиеро²³:

Селяните все говорят,
все за мъки вдигат врява,
тъй птичките теро правят:
за да си скрият гнездата,
на едно място писукат,
на друго снасят яйцата.

Ако някой ви заговори, простодушни козари, за козарски работи, то е за да ви отдалечи от мястото, където си е снесъл яйцата.

Трябва ли освен това да се говори само с оглед на непосредствената полза, на предимствата, които нашите слушатели могат да извлекат от това, което им казваме? Говорейки за това, магистърът по духовните дела отец Алонсо Родригес в глава XVII на първия трактат от третата част на своето произведение "Изява на християнското съвършенство" ни казва, че "нашата заслуга или съвършенството на нашето дело не зависи от това, дали някой се е възползвал от него; може дори да се добави и друго за наша утеха или поточно за утешение на нашето безутешие, и то е, че не само нашата заслуга, но и възмездието и наградата ни не зависят от това, дали другите ще се повлияят от нашето дело или дали то ще даде плод, а можем до известна степен дори да кажем, че нашата заслуга е по-голяма, когато това не стане, отколкото когато плодът е налице".

Нима произнесената от дон Кихот реч пред козарите е по-малко героична и по-безполезна от онази, която Франсиско Писаро произнесе пред индианката Капиляна, за да им разясни основните начала на християнската религия и могъществото на кастилския крал? Все нещо трябва да е постигнал, тъй като индианците, за да му угодят, вдигнали три пъти испанското знаме. Не е било съвсем безцелно словото

Писаро, не е било безполезна и словото на дон Кихот. Сервантес казва злонамерено, че речта на дон Кихот е изпълнена с "излишни размишления", а прибавя малко след това, че козарите го изслушали слисани и със затаен дъх. Тук му е мястото да се установи истината, тъй като, ако дон Кихот е слиса и ги накара да го изслушат със затаен дъх, то словото в никой случай не може да се нарече излишно. Друго доказателство, че то не е било безполезна, е и празненството, което козарите му устройват, като накарват един влюбен май да му попее за удоволствие и отмора. Духът ражда дух, а то писмото – писмо и плътта – плът. И така словото на дон Кихот породило песни, съпроводени от овчарска гъдулка. Словото слово не е и не може да бъде безполезна. Народът може да не го разбира, но у него въпреки всичко се поражда мисълта да го разбере, а като го чуе, започва да пее. Нека видим сега какво прави Санчо, докато възновеният вижда на жельдите дон Кихот дарява с речта си козарите. Санчо... мълчеше, ядеше жълди и много често навестяваше мек, който, за да се изстуди виното, бе закачен на една на един корков дъб." Може би той си е мислил: "Все така си върви в живота!"

Какво си е мислил Санчо за словото на господаря си, не знаем, но знам какво мислят за него нашите съвременни санчисти. Те търсят преди всичко това, което наричат конкретни разрешения, и ако се вслушат в гумите на някого, то да да чуят какви лекове предлага той срещу злините, сполетели родината, или срещу други беди. С наострени уши те слушат шарлатаните, които, покачени на някоя кола сред пазарния площад, продават шишенца с всякакви лекове и ако заговори някой, то е само защото се надява да му покажат шишенце с цяр. Докато им се говори, те мълчат и ядат жълди, а след това се питат: "Добре, но всъщност за какво нещо става дума?" Всички размишления за "Златния век" излизат през едното им ухо и излизат пред другото. Те търсят само елексир, за да си лекуват зъбобола или ревматизма, за да си изчистят лекетата от дрехите, някаква животворна настойка, католически балсам, антиклерикално средство за повръщане, митнически пластир или хидравличен прищипвател. Това те наричат конкретни разрешения. Смятат, че говорът е създаден само за да поискаш или за да предложиш нещо, и съвсем не са в състояние да почувстват какво разкритие на вътрешната музика на духа е той. Защото другата музика, външната, която е приятна за плътските

уши, те разбират и ценят и тя дори е единственото удоволствие, което си разрешават. Ако им говорите, то трябва да е или за да погалите ушите им с отмерени с барабан фрази, или за да им дадете някоя рецепта, приложима както в домашния живот, така и в политиката.

Конкретни разрешения! О, санчовци потънали в практичното, позитивното, материалното! Кога ще доловите вие тихата музика, идваща от селенията на духа?

Трудно е да се говори на родени и израснали в малки селища санчовци, защото там се чуват само махленски клюки и проповеди, но още по-трудно е да се говори на бакалаври. Най-добре е човек да си избере за слушатели козари, свикнали да се вслушват във всички шумове на полето и на планината. Другите ще възразят, че не ви разбират, или ще ви разберат погрешно, защото не възприемат думите ви с вътрешно мълчание и девствено внимание; колкото и подробно да им обяснявате, с това няма да изострите ума им.

В нашата Испания човек дори да изповядва най-съкровена истина, на пътя му все ще се изпречат хора, които ще му кажат, че не го разбират, или ще разберат погрешно казаното им. Това си има дълбоки причини. Хората са склонни да слушат едно, друго, трето, изобщо нещо, които са им били вече казани, а не да слушат това, което им се казва. Те се делят на клерикали и антиклерикали, на унитаристи и централисти, на федералисти и регионалисти, на традиционалисти и прогресисти и всички без изключение искат да им се говори на техен език. Те се борят едни срещу други, но така, както се борят по правило борците: на един и същи подиум, на едно и също равнище и лице срещу лице. И ако започнеш да им говориш от друго равнище – над или под тяхното, – ти ги отклоняваш от борбата им и те не разбират какво искаш. "Когато се борим – казват те, – добре дошъл е всеки, който идва да ни насърчи с викове "Давай! Напред!" или да ни предупреди за някаква опасност, като ни извика: "Внимание! Назад!". Но що за човек е този, който ни вика от облаците или от земните недра и ни кара да вдигнем поглед или да го забием в земята? Не вижда ли, че в това време враговете ще ни заколят?" Когато човек се бори, той няма време да гледа небето, нито да надниква с поглед в недрата на земята. Тъй казват те. Те не разбират, че им предлагате мир и всяка една от страните смята, че сте човек на врага. И не ви остава нищо друго, освен да отидете да говорите с простодушните и да им говорите, без дори да се опитвате да застанете на

но равнище с тях, да им говорите на най-възвишен език, уверени, че без да ви разбират, те все пак ще ви разберат.

Само Санчо, земният Санчо, е по-склонен да спи, отколкото да слуша песни, защото не познава приспивателната им сила.

ГЛАВИ XII И XIII

за това, което разказва един козар на тези, които беседваха с дон Кихот, и където завършва разказът за пастирката Марсела и се описват и други случки

Тогаваш козарят Педро разказа на дон Кихот историята на Грисостомо и Марсела, а начетенният Рицар педантично попита грешно изговорените от пастиря думи. Трябва да се знае, че дон Кихот е доста нахален, когато се прави на учен човек.

Рицарят отива да види как ще погребат Грисостомо, умрял от любов по Марсела. По пътя среща Вивалдо и заговаря с него за странстващото рицарство – поприще, което, когато се затваря в тесните рамки на монасите-картезианци, не по-малко необходимо от тях в един свят, където единствено стремежът към непостижимото може да подтикне талантите да се устремят към нещо, надхвърлящо възможностите им. Така например конните състезания, които обхващат нуждата да се отглеждат коне за надбягване, поддържат чистотата на конската порода и не позволяват тези благородни животни да загубят под бремето на тежките сбори и на друга унижителна работа. Между двете професии – едната: да измолваш от небето добруване тук на земята, и другата: да осъществиш това, за което се молиш, като надгнеш с копие в ръка божие царство, за чието идване на земята се молиш – няма място за първо и второ. Тъй че не сме пратеници на бога на земята и чрез нас се осъществява божията правда" – прибави дон Кихот.

А може би, нещастни Рицарю, коренът на твоите подвизи и твоите беди, както и благородният грях, чрез чието изкупление твоята Дулсиня те издига до славата, е, че се смяташ пратеник на бога на земята и мишца, чрез която се изпълнява на този свят неговото правосъдие? Този е смъртния ти грях и грехът на твоя народ; колективният грях, в

който участваш и ти. Твоят народ, храбри Рицарю, сметна също, че е пратеник на бога на земята и мишца, чрез която се раздава на този свят неговото правосъдие, и плати – и прогължава да плаща – за своята самонадеяност. Помисли, че е богоизбран, и това го накара да се възгордее.

Но всъщност не беше ли той прав, като мислеше така? Не сме ли всъщност всички ни божи пратеници на земята и мишци, чрез които се раздава тук правосъдието на бога? Да се убедим, че това е истина, не е ли може би най-доброто средство, за да прочистим и облагородим нашите действия? Вместо да се мъчиш да правиш други неща, а не тези, които правиш, преборвайки се с твоя навик, втъпни си, че всяко твое действие, добро или лошо по твое мнение, ти всъщност си го извършил като пратеник на бога тук, на земята, и като мишца, чрез която се раздава тук неговото правосъдие, и тогава ще стане така, че всички твои действия ще станат в края на краищата добри. Сметни, че те удват от бога, и тогава ще ги обожествиш. Има нещастници, у които това, което на човешки език наричаме лоша природа или лоша завска, ги довежда до положението да бъдат бич божи за околните си и ако такива нещастници се убедят, че този бич е бич за казън, който бог е поставил в ръцете им, това, което наричаме лоша природа, може да им даде плодове на доброта.

Не се придържайте към жалкия юридически критерий да съдите за едно човешко действие по външните му последици и временната щета, причинена на жертвата. Вникнете в дълбокия смисъл и разберете каква дълбочина на чувства, на мисли и на любов има в истината, че по-добра е щетата, причинена със своето намерение, отколкото благодеянието, направено с престъпен замисъл.

Хулят те, народе мой, защото твърдят, че си се бил заловил да налагаш вярата си с меч в ръка, но истински печалното е, че ти не си вършил само това, а си се ръководил също – и дори главно – от желанието да изтръгнеш златото от тези, които са го държели натрупано: отивал си да грабиш. Де да беше тръгнал да налагаш само вярата си... Аз въставам срещу всеки, който иска с меч в дясната си ръка и със Светото писание в лявата да спаси душата ми против собствената ми воля, ала мога все пак и да допусна, че той се е загрижил за мен, че и аз имам душа за спасяване, че за него съм в края на краищата човек. Но за онзи, другия, който удва само за да измъкне и последния ми скътан петак, като ме

подмамва с евтини дреболии и грънкулки, за него не съм човек, а клиент, само клиент, който подлежи да бъде оскубан, и нищо друго. Случва се в днешни времена да се мечтае за едно общество, в което с прости полицейски мерки да се предотвратява злото и в което да се стигне до положението никоой да не върши зло, макар и никоой да не чувства нуждата да върши добро. Какъв ужасен живот! Каква гнилост под спокойната зеленина! Какво тихо езеро с отровни води! Не, не, хиляди пъти не! Нека бог ни даде по-добре един свят, в който хората се чувстват добре, макар и всички да вършат зло! Един свят, в който хората си нанасят удари, заслепени от любовта си едни към други, и в който всички мълчаливо страдаме заради злото, което сме тласнати да вършим на другите. Бъди великодушен и се нахвърли върху брата си! Дай му нещо от себе си, пък ако ще да са и удари! Защото има нещо по-съкровено от това, което наричаме морал, и то е закон, който не е вписан в юриспруденцията; има нещо по-дълбоко от десетте божи заповеди, които са издълбани в каменни плочи и са в края на краищата каменни плочи. Има дух на любовта.

Ще ми кажете, че не може да се чувствува доброто, без да се върши добро, и че добрите дела бликат от добрите чувства, които са техен извор.

Само от тях могат да извират. Но аз ще ви отговоря с думите на Павел от Тарс, че не върша доброто, което искам, а върша злото, което не искам, и ще ви прибавя, че ангелът, който спи в нас, се събужда обикновено когато звярът го е отвлякъл, и щом се събуди, оплаква робията си и своето нещастие. Колко добри чувства извират от лоши действия, към които ни тласка звярът, който носим в себе си!

Дон Кихот продължи да разговаря с Вивалдо за необходимостта странстващите рицари да призовават първо дамата на сърцето си и после бога и като се позова на доводи, прочетени от него в книгите, стигна до заключението, че не може да има странстващ рицар без дама на сърцето, "защото на тях е толкова присъщо и свойствено да са влюбени, както е присъщо и естествено за небето да има по него звезди, и че няма рицарски роман, в който да се говори за нелюбен странстващ рицар, защото достатъчно е той да не е влюбен, за да не бъде признат за истински рицар, а за рицар измамник, който се е вмъкнал в редиците на рицарите не през Вратата, а е прескочил оградата като крадец и разбойник".

Ето вижте как любовта към жената поражда всеки героизъм! Любовта към жената е родила най-плодоносните и благородни идеали. Рожби на любовта към жената са и най-високопарните философски построения. В любовта към жената се корени стремежът към безсмъртие, защото в тази любов духът на възобновление побеждава и подчинява инстинкта за самосъхранение, като съществено взема връх над чисто привидното. Стремежът към безсмъртие ни кара да обичаме жената и затова дон Кихот свързва в образа на Дулсинея жената и славата. Понеже не е могъл да се увековечи чрез нея, създавайки деца от плът и кръв, потърси да се увековечи чрез нея, извършвайки духовни подвизи. Той бе влюбен, но бе целомъдрен и въздържан в любовта си, както сам казва по друг повод. Срешил ли е той, че е бил целомъдрен и въздържан в любовта? Не, защото по този начин Дулсинея зачена от него нетленни духовни чеда. Ако дон Кихот беше женен, той не би могъл да бъде толкова луд. Плътските му чеда не биха му позволили да тръгне по пътя на смелите начинания.

Грижете за съпруга, които отрязват крилата на други герои, никога не са били пречка за него, защото, както казва апостолът (Първо послание на свети апостол Павел до коринтяни, 7, 33), "жененият се грижи за световни работи – как да угоди на жената".

Дори и в най-чистите духовни дела, и то без следа от злонамереност, мъжът търси обикновено подкрепа в жената, както свети Франциск Асизки²⁴ в Клара; но дон Кихот потърси подкрепа в дамата на своите мисли.

А колко много пречи жената! Игнаций Лойола не пожела неговият орден да приема в редиците си жени (Ривагенеира, книга III, глава XIV) и когато доня Исабел де Росел представила искане да ѝ се разреши да учреди общност на жени под заповедите на ордена, Лойола успял да издейства от папа Павел III да откаже с апостолическо писмо от 20 май 1547 г. Възлагането ѝ на тази мисия, защото "на този малък орден – обяснява Игнаций – не му се полага да има дуени, дали обет за подчинение". Не трябва обаче да се мисли, че е презирал жените, напротив, той ги е почитал, и то заради това, което е най-низко и най-достойно за презрение в тях, защото, ако дон Кихот е бил посветен в рицарско звание от две проститутки, които му препасали меча и му закачили шпората, Игнаций Лойола придружавал лично по главните улици на Рим "пропадналите улични жени", за да ги настани "в манастира

Дева Мария или в дома на някоя порядъчна и достопочтена дама, за да бъдат вкоренени в тях всички добродетели" (Ривагенеира, книга III, глава IX).

Дон Кихот бе влюбен, но той спадаше към категорията на целомъдрените и въздържани влюбени, и то не само поради обстоятелството, че странстващите рицари трябва да си имат по правило дама, с която да ги свързват чувства на любов – както казваше, макар по-нататък да става ясно, че малко и други вътрешни съображения – само и само за да се изпълнят повелите на някакъв обред. Ще се намерят сигурно помислени младежи, за които това ще бъде повод да не почитат дон Кихот, защото за някои хора единствено мерка за качествата на мъжа са неговите успехи в любовта. Не спомням кой точно е казал – но макар да не помня името му, той е бил прав, че за хората, които са любили много, любовта – любовта към жената – е нещо второстепенно в живота, а за онези, които са малко любили, е главното в него. Има хора, които съдят за волността на един дух по силата на любовните чувства. Има млади хора, за които величието на един поет се измерва със способността му силно да люби.

Какво би казал целомъдреният и въздържан дон Кихот, ако върнеше на земята и видеше целия арсенал от средства за побуждане на плътска любов, чрез които се прави опит да се отклонена любовта от естествения ѝ път? Какво би казал за всички тези снимки на женички в предизвикателни пози? Вдъхновен от любовта си към Дулсинея, от тази своя благородна и чиста любов, той сигурно би се впуснал с меч в ръка да разруши всички будки и павилиони, в които се излагат такива гадости – както направи с кукления театър на маесе в Барселона. Всички тези свинцини ни откъсват от любовта към Дулсинея, от любовта към славата. Те възпламеняват инстинкта за продължение на рода и по този начин ни отдалечават от истинското безсмъртие. Може би наша орис е да се откаже плътта ни от продължаване на рода, ако трябва да обезпечи продължаването на духа.

Дон Кихот е обичал Дулсинея с истинска и съвършена любов, с любов, която не търси егоистични наслади. Той се е отдавал на нея, без да изиска тя да му се отдаде. Той е тръгнал в широкия свят, за да завоюва слава и лаври и да ги положи в това в нозете на възлюбената си. Дон Хуан Тенорио²⁵ си поставил за задача да я прельсти и да насити похотливата си страст, тласнат от любов към самата наслада и

подтикнат от желанието да разгласи след това подвига си. Но не и дон Кихот. Дон Кихот не отиде в Тобосо, за да я ухажда и да събуди в нея любов към него, а тръгна по широкия свят, за да го завладее за нея. Какво представлява това, което наричат любов, ако не жалък взаимен егоизъм, при който всеки от влюбените търси собственото си удовлетворение? Не ги ли разделя всъщност по най-възвишен начин самият акт на възвишено единство? Дон Кихот е обичал Дулсинея със съвършена любов, отдавайки ѝ се изцяло и напълно, без да изсиква и тя да го обича.

Дон Кихот е обичал въплътената в жената слава. А славата му откликва с взаимност. "Дон Кихот дълбоко въздъхна и рече: "Не мога да твърдя дали сладката ми неприятелка ще е радостна да научи, че целият свят знае кой рицар е неин непокорен слуга." Да, мой дон Кихоте, да! Твоят сладък Враг Дулсинея носи от страна в страна и от век на век славата на твоята любовна лудост. Нейният род не е от коляното на "древноримските Курциевци, Гаевци и Сципионовци, нито от родовете на съвременните Колона и Орсини", нито от някое от славните семейства в други страни, които дон Кихот изброи на Вивалдо, "но е от рода на Тобосо в Ла Манча, нов род, който може обаче да постави благородно начало на най-знаменитите семейства на бъдещите Векове". С това идалгото ни учи, че коренът на славата е в родното селце и в самото настояще. Единствено трайна във времето и пространството е славата, която надхвърля пределите на родното място и границите на дадена епоха, защото ги е преизпълнила и свръхобогатила. Всемирното няма нищо общо с космополитичното. Колкото повече принадлежи човек на една страна и на една епоха, толкова повече той принадлежи на всички страни и на всички епохи. Дулсинея принадлежи на Тобосо.

А сега, мой дон Кихоте, позволи ми да тръгна с теб, защото ми се ще да поговорим насаме и открито и да си кажем това, което мнозина не смеят да си кажат дори сами на себе си. Любовта към славата ли те е подтикнала да въплътиш в образа на Дулсинея девойката Алдонса Лоренсо, в която по едно време си бил влюбен, или пък несподелената ти любов към хубавата селска девойка – "любов, за която тя никога нищо не е знаела" – се е превърнала в любов към безсмъртието? Аз знам, добри ми идалго, че героите са често свенливи, но ти няма как да скриеш, че си горял от любов към Алдонса Лоренсо, а не си се

смелил да я изразиш пред нея. Ти не успя да преодолееш свенливостта, която е запечатвала с бронзов печат устните ти.

Ты сам се изповяда на Санчо, когото избра за душеприказник, преди да се уединиш да изкупуваш греховете си в Сиера Морена (глава XXV, първа част): "...нашата любов е била винаги платоническа и е намирала израз само в най-целомъргени погледи. Но и това дори се е случвало рядко, защото мога да ти кажа, че през дванадесетте години, откакто я обичам повече от зениците на очите си, които ще изгният в недра на земята, аз съм я виждал най-много четири пъти. А възможно е тя да не е забелязала, че я гледам. Тъй добродетелно са възпитавали и така далече от света са я държали баща и братенко Корчуело, и майка ѝ, Алдонса Ногалес." Само четири пъти, то в течение на цели дванадесет години! Каква топлина е излъчвала тя, за да може да сгрива цели дванадесет години едно сърце само с четири далечни и потайни погледа! Цели дванадесет години, мой дон Кихоте, а ти правиш това призвание в навечерието на петдесетгодишнината си! Ти си се обил следователно, когато си бил на около четиридесет години. Какво знаят младите хора за огъня, който се разгаря на зряла възраст? А могат ли те да разберат твоята свенливост, твоята непреодолима плахост на остаряващ вече идалго?

Погледи от дълбините на душата, сподавени въздишки, за които тя дори не си е давала сметка? И този трепет на плененото ти от нейния чар сърце, когато в четири само случая ти се е удавало да ѝ се насладиш, и то крадешком! Тази възбрана любов, тази любов с възпрени пориви, тъй като не намери в себе си нито достатъчно жар, нито достатъчно смелост, за да я доведеш до естественото ѝ развитие; тази несподелена любов се гнезди може би в душата ти и стана извор на героичната ти лудост! Не съм ли прав, добри ми Рицарю? Може би и ти самият не си подозирал, че е така.

Проникни в себе си, взри се и се задълбочи! Има любов, която не може да разчупи обвинящата я черупка и се разлива вътре; има и любов неизповядана, която жестока съдба отпусна, държи я насила в гнездото, където се е излюпила; в първия случай самото изобилие я сковаваше и я затваря; във втория случай страшната съдбовност я прави възвишена и величавна. Затворена, плаха, бягаща от самата себе си, желаеща да се самоубие, да умре, щом не може да процъфти на дневна

светлина и пред очите на всички и да дава плодове, и в двата случая любовта се превръща в страст към слава, към безсмъртие и героизъм.

Кажу ми, мой дон Кихоте, довери ми се, ние сме сега сами! Смелият порив, който те подтиква към всичките ти подвизи, не е ли бил изблик на онези любовни чувства, които не посмя да изповядаш на Алдонса Лоренсо? Ако си бил толкова смел по отношение на всички други, не е ли, защото си бил плах и нерешителен пред самата цел на твоите възжеления? В най-потайните недра на твоята плът те е измъчвал нагонът за продължаване на рода, желанието да оставиш плод от своето семе на земята. Най-същественото в твоя живот, както и в живота на всички хора, е да увековечиш живота. Ти не успя да победиш себе си, за да отгадеш живота си, като го загубиш в лоното на любовта, затова пожела да се увековечиш в паметта на хората. Забележи, Рицарю, че стремежът към безсмъртие не е нищо друго освен плод на стремежа към продължаване на рода!

Страстта ти да четеш рицарски романи през свободните си часове не е ли породена от това, че не си успял да направиш голямата си свенливост и да ги изпълниш с любовта и ласките на онази селска девойка от Тобосо? Не си ли търсил ти в това ревностно четене успокоение и едновременно гориво за огъня, който те е изгарял с пламъците си? Само нещастната любов дава духовни рожби, само когато се заприщи естественото русло на любовта, тя започва да струи като водоскок към небето, само временното безплодие дава вечни плодове. Твоята любов, мой дон Кихоте, бе нещастна поради непреодолимата ти и героична сдържаност. От страх да не я оскверниш ти не я изповяда на жената, в която си бил влюбен. Страхувал си се може би да не я опетниш, а след това да не я похабиш и изгубиш, ако я доведеш до обичайния ѝ завършек. Ти потръпна от страх да не задушиш в прегръдките си чистотата на твоята Алдонса, държана от родителите си строго и далеч от света.

Кажу ми узнала ли е Алдонса Лоренсо за твоите дела и подвизи? Ако е знаела за тях, сигурно много шеги си е правила по сборове и седенки. Може би на стари години, седнала в зимна вечер, заобиколена от внуци край огнището, или в разговор край стобора със съседки Алдонса Лоренсо ще разказва за странстванията и приключенията на онзи беден Алонсо Кихано Добрия, който тръгнал с копие в ръка да опра-

вя неправди и призовавал преди всеки бой някаква Дулсинея дел Тобосо! Ще си спомня ли тогава тя за твоите скрити погледи, героични Рицарю? Няма ли да си казва насаме и съвсем тихичко: "Аз, аз го докарах до лудост?"

Не бързай да ми отговориш, мой дон Кихоте, защото добре разбирам какво значи да принасяш жертва пред един олтар, без богът над него да узнае дори за принесената жертва. Аз ти вярвам, няма нужда да ми се заклеваш, аз ти вярвам сяко. Да, аз вярвам, че много жени като Алдонса Лоренсо населяват този свят, подтикват към нечувани героични дела може като Алонсо Кихано и си умират спокойни, с чиста съвест, без дори да подозират, че са вдъхновили тези подвизи.

Силна е страстта, която помита всичко, потъква закони, отминава съвети и лее като буен поток стихията си. Но още по-силна е тя, когато от страх да не се затлачи от тинята, която влече в бесния си бег, закръжава в шеметен водовъртеж, съестява се, вълбява се в себе си, сякаш иска да се самопогълне, бори се да се разпадне в собственото си безсилие, пръска се навътре и превръща сърцето в огромно море. Не се е ли случило и с теб това?

Ела по-близо до мен, мой дон Кихоте, и пошепни на ухото на сърцето ми! После, когато славата те понесе нагоре, не въздишаше ли дълбоко в себе си за онази неизповядана любов на зрелите ти години? Не би ли дал цялата си слава за един само поглед, за един само любовен поглед на твоята Алдонса Лоренсо? Ами ако тя, бедни ми угалго, си беше дала сметка за твоята любов и дойгеше при теб някой ден съчувстваща, с отворени обятия, примамваща уста и подканващи очи и ти се отгадеше, сломявайки великата ти сдържаност с думите: "Отгатнах чувствата ти, ела и не страдай повече?" Щеше ли ти в такъв случай да търсиш безсмъртието на името си и на славата си? Нямаше ли тогава да рухне очарованието? Аз мисля, че сега, когато твоята Дулсинея те е притиснала към гърдите си и носи спомена за теб от век на век, аз мисля, че и днес дори ти навява тъга мисълта, че не можеш да приемеш върху гърдите си прегръдката на Алдонса и да получиш върху устните си целувката ѝ – тази целувка, която умря, преди да се роди, тази прегръдка, която изчезна завинаги, без изобщо да се е осъществила, този спомен за една стаена надежда, лелеяна в мълчание и самота.

Колко бедни смъртни безсмъртни, споменът за които цъфти в паметта на хората, биха отстъпили това безсмър-

тие на името и на славата за една целувка, само за една целувка, за която са мечтали през целия си земен живот! Да се върнеш към Видимия и земен живот, да изживееш отново възвишения миг, който, веднъж отминал, не се връща вече, да възможнеш плахата свенливост, да погазиш уважението или закона и след това да умреш завинаги в прегръдките на желаната!...

Докато дон Кихот говореше на Вивалдо за Дулсинея дел Тобосо, Санчо, добрият Санчо, даде най-прекрасното доказателство за вярата си. Както Симон Петър, който, макар че искал да разпъне шатри на върха на планината Табор, за да си прекара добре и безгрижно дните, и макар че се отказал после от Учителя си, най-пламенно е вярвал в Христос и го е обичал, така и Санчо е вярвал в дон Кихот и го е обичал. Докато всички, които слушаха разговора между Вивалдо и Рицаря, пък дори и "овчарите и козарите, разбраха, че дон Кихот е съвсем побъркан, само Санчо Панса вярваше – ни обяснява Сервантес – във всичко, което господарят му говореше, защото го познаваше от дете и знаеше кой е той". О, добри Санчо, героични Санчо, донкихотски Санчо! Твоята вяра ще те спаси. Защото, докато жалките толедски търговци искаха от дон Кихот, както евреите от Иисус, веществен доказателства, за да повярват – портрет на онази сенъора, макар и "с размерите на житно зрънце", – Санчо, героичният Санчо, вярваше, че е истина всичко, което говореше неговият господар, защото той знаеше кой е дон Кихот, тъй като го познаваше от дете. Лековерните хора не търсят да прозрат, героични Санчо, величието на вярата ти и крепкостта на твоя дух, а са се впуснали да те петнят и клеветят, като правят от теб образец на това, което никога не си бил. Те не искат да признаят, че твоего простодушие е толкова безумно, толкова героично, колкото и лудостта на господаря ти, защото ти не повярва в нея. Най-големият упрек, който ти правят, е, че си прост, защото вярваш в тези неща. А доказателство, че не си прост и че възвишената ти вяра не е заслепение на оглуял човек, е, че ти "се съмняваше в това, което дон Кихот каза за красивата Дулсинея дел Тобосо, защото, при все че Тобосо не беше далече от селото ти, никога не беше слушал за такова име и за подобна принцеса". Вярата се завоюва педя по педя и удар след удар. А ти, Санчо, понеже вярваш в своя господар и сенъор дон Кихот, започваш да вярваш и в неговата сенъора Дулсинея дел Тобосо, а тя ще те хване за ръка и ще те поведе из селенията на вечността.

ГЛАВА XV

В която се разказва за нещастното приключение на дон Кихот при срещата му с безсърдечните янгуесци

След епизода с Марсела дон Кихот остана отново сам със Санчо по пътищата на света. Решен да потърси пастирката Марсела и да се постави на нейно разположение, той навлезе в гората, в която беше чул, че се намира тя, и след два часа празно търсене стигна до една тиха поляна, където двама-ма господар и оръженосец, се нахраниха и си починаха. Несънятният Росинант тръгна да ухажва галисийските билки на едни янгуесци, които го посрещнаха с къчове и попови да го ухапят. Конярите се намесиха и го пребиха от двете страни. Като видя това дон Кихот и като си даде сметка, че не може да си крие крицари, "а люде прости и негодялани" – обстоятелството, че не бе на кон, го беше излекувало от свещената му гордост, – потърси помощта на Санчо, който му обясни, че тебешките янгуесци не могат да отмъстят на двадесет души, още по-малко, че дори не са и двама, а само един и половина.

"Аз самичък струвам колкото сто – отсече дон Кихот и даде думата повече да продума, изтегли меча си и се нахвърли срещу янгуесците. Същото стори и Санчо Панса, вдъхновен и крилен от примера на господаря си." Не знае човек на какво време да се възхити – дали на донкихотския героизъм, вдъхновен от вярата, че "аз самичък струвам колкото сто", или на санчопансовския героизъм, вдъхновен от вярата, че господарят му струва действително колкото сто. Вярата на Санчо в дон Кихот е по-силна – ако това изобщо е възможно – от вярата на господаря му в самия себе си. "Аз самичък струвам колкото сто – и без дума повече да продума, той изтегли меча си и се нахвърли." Щом знаеш, че струваш колкото сто, защо ти са нужни думи? Истинската вяра не влиза в спор дори и със самата себе си.

Като видяха янгуесците, че имат насреща си само двама души, връхлетяха срещу им, събориха ги на земята и добре ги побиха с тоягите си. Така завърши това приключение:

Сарацинска сган връхлита,
Всеки ни удря с тояга,
Ще бог на злите помага,
Щом са по-малко добрите.

Тогава Санчо поиска от господаря си балсама на Фиерабас и по този именно повод дон Кихот произнесе тъй дълбо-

комислените гуми, че той е Виновен за случилото се и за побоя, защото е извадил меч срещу хора, непосветени като него в рицарско звание, и подкани Санчо за в бъдеще сам да се оправя при подобни случаи. Не Влизай никога в спор, читателю, с хора, които не са посветени в рицарство, които нямат като тебе просветен ум, а ги озарява само отразена светлина. Кажу си гумата и отмени, като оставиш хората да я изгризат до кокал. Но Санчо се издига много над своя господар и сеньор с гумите, че е миролюбив, смирен и кротък човек и че е свикнал да преглъща всякакви обиди, защото "имам жена и деца, които трябва да издържам и да храня". О, разумни и премъдри Санчо! Да знаеш само колко много са хората, които, макар и да са задължени да издържат жена и деца, си губят времето с празни приказки за чест и достойнство, а това би трябвало да е лукс, позволен само на богатите, на тези, които имат кой да издържа жените и децата им и да се грижи за тях и които може би им правят добро, като ги оставят вдовици и сираци, защото с това доходите не намаляват. Тази е била, приятелю Санчо, така поне казват – аз предпочитам да мълча, – грешката на твоя народ, който не пожела да разбере, че за чест може да се говори само докато кесията е пълна. Тази е и възвишената и благородна грешка на твоя господар, който пожела в този момент и на самото място, където лежи на земята, пребит от бой, да те изтръгне от тази заблуда и да ти докаже, че е необходима храброст, за да нападаш и се браниш, защото някой ден, когато най-малко очакваш, ще станеш Владетел на остров.

Сега ти обещавам Мароко и ти давам обяснения, каквито ти даваше и твоят господар. Между тях има и някои много мъдри, като например тези за изменчивостта на щастие. Не обръщай внимание, приятелю Санчо, на твърдението, че има силни народи и загиващи народи, че светът се върти и че това, което днес те прави неспособен да победиш, може утре да те направи най-годе за победа и да ти я даде. Ти си търпелив, а търпеливият в края на краищата побеждава. Търпението ти е много по-ценно от всичко онова, което ти обясняваше господарят ти, а именно че сте излезли от приключението с януестците пребити, но не опозорени, "защото тези, които ни бяха, бяха въоръжени само с тояги".

Някои твърдят, че Филип II, като се научил за поражението на Непобедимата армада, казал, че той не я бил изпратил

се бие срещу стихии. А неотдавна, когато друга една хота ни разгери²⁶, побързаха да ти кажат, приятелю Санчо, че са ни победили науката и богатството, а не храбростта. Но ти изслушваш подобни приказки с насмешка, слушаш, мълчиш и търпиш. Продължавайки да търпиш, защото силата ти е била винаги в търпението! Тебе не те мързи мисълта дали е било обидно, или не, че сте били с тояги, а самата болка от ударите и в това си много прав, защото болката от ударите преминава, докато болката, причинена от обидата, е трайна. Онзи, който превръща болката в нещо преходно, я побеждава с това именно, че я е направил преходна. Господарят ти каза: "...няма спомен, който не бъде заличен от времето, нито болка, която да надживее мъртвота", и това е източник на сила, тъй като е извор на търпение и утеха.

След тези разговори Санчо намести криво-ляво дон Кихот магарето си, двамата продължиха своя път и стигнаха до Филип хан.

ГЛАВА XVI

за онова, което се случи със знаменития идалго В хана, който той взе за замък

Дон Кихот срещна отново жени, които изпълниха по отпущение на него задълженията си на състрадателни и милосърдни същества. Ханджийката, дъщеря ѝ и Мариторнес му подготвиха легло, макар и много неудобно, на което той се легна, след като облепиха от горе до долу тялото му с перестрици. Дон Кихот им изрази благодарността си и нарече ханджийката "красива сеньора", а хана – замък, което немалко радва жените, като им се стори, че този мъж не е от онези, които обикновено общуваха, и в това бяха напълно прави.

На дон Кихот му хрумна изведнъж, че дъщерята на Владетеля на замъка се е влюбила от пръв поглед в него, и решава да я чака. И така Мариторнес, запътила се да удовлетвори страстта на един похотлив мулетар, попада на духовно издигнатия Рицар, който се впуска да ѝ държи дълговна реч, за да ѝ се извини, че понеже бил толкова разсипан и пребит, не могъл да задоволи желанието ѝ, макар да не му липсвала добра воля. Обяснява ѝ освен това, че го

Възпирала и гумата, дадена на несравнимата Дулсинея гел Тобосо. Ако ги нямало тези две причини – невъзможността да я задоволи и обещанието, дадено на Дулсинея, – могло ли да има на този свят толкова глупав рицар, който да не се възползва от такъв един щастлив случай.

Това се казва тънко благодравие и похвална въздържаност, а всичко останало е глупост. Но това благодравие, както обикновено се случва, е възнаградено с юмруци и ритници от грубия мулетар, разярен поради осуетяването на сластолюбивите му замисли. Привлечен от шума, се появява ханджията и тогава се изсипва онази градушка от удари, за която разказва Сервантес.

ГЛАВА XVII

В която се описват по-нататъшните безбройни изпитания на храбрия дон Кихот и добрия му оръженосец Санчо Панса в хана, който рицарят за голяма своя беда беше взел за замък

Дела на магьосници, за които няма смисъл да се гневим и да се сърдим, защото те "са невидими и призрачни, така че колкото и големи усилия да полагаме, няма да намерим кому да отмъстим". Как успя да стигнеш, о, прекрасни Рицарю, до дълбините на мъдростта, за да провъзгласиш, че земните дела са невидими и призрачни, и да престанеш вследствие на това да се гневеш някому заради тях?

Защото какво друго освен "ръка на някой чудовищен великан" може да бъде онова, което ти се стовари съвсем изневиделица като силен удар в челюстите, когато тъй пламенно говореше? Това са неща от друг свят и помни, че една нощ, когато Игнаций Лойола бил заспал, "демонът понечил да го удуши, било през 1541 г. – както ни се казва в глава IX на книга V на неговото "Житие", – и той почувствал, че една ръка на мъж му стиснала гърлото така, че той не могъл да поеме дъх и да промълви пресветото име на Исуса", и онази другата случка, която монахът Хуан Пабло разказал на отец Ривагенеира – виж същата глава на биографията, – че "като спял една нощ до стаята на Лойола – както обикновено е правел – и се бил

събудил по никое време, чул плющене на бич и шум от удари (белия отец), а и неговите пъшкания и въздишки. Станал и отишъл в стаята му, намерил го седнал на леглото, прегърнал одеялото, и му казал: "Какво е това, отче, какво виждам и какво чувам?" Още не доизрекъл тези думи, и отецът му казал: "Хајде, вървете да спите!"

Това са неща от друг свят и за да излекуваш пораженията, достатъчен ти е балсамът на Фиерабрас. Той обаче действа чудотворно само на рицаря, защото добре знаем какво се случи със Санчо.

Малко по-късно дон Кихот се убеди, че е в хан, а не в замък, и то само от една дума на ханджията, което за сетен път показва колко той е трезв в лудостта си. Но въпреки това съвсем по рицарски отказва да плати и това струва на Санчо нятаници на одеяло. Благодестивата и състрадателна Мариторнес – нека бог я възнагради – му даде след това да пийне глътка вино, тъй като тя беше олицетворение на щедростта и всеотдайността. Тя е много любила – разбира се, по свой начин, както впрочем всеки от нас – и затова ще ѝ бъдат простени похожденията с мулетарите, защото е вършила това само от добро сърце.

Повярвайте ми, достъпната астурийска селянка се е стремяла много повече да създава удоволствие на другите, отколкото да го получава от тях и ако се е отдавала на този или онзи, то е било – както се случва с доста други Мариторнес, – защото не е могла да гледа мъжете да се мъчат и страдат. Искала е да пречисти мулетарите от животинската им похотливост, която мърси въображението им, и да ги изпраща на работа пречистени. "Тя се смяташе за благородна" – казва Сервантес – и от благородство се съгласява да спи с мулетаря и "да задоволи желанието му независимо от това, което му хрумне да поиска, без тя да получи сама удоволствие". Тя, макар и да не беше чела Камонис, от чиито "Лузади" е взета

dar queria
o que deu para dar-se, a natureza*,

* Искане да даде това, което природата за даване бе дала (порт.).

тази философска сентенция (IX, 76). И така благодарение на тази простодушна всеотдайност, без да търси в нея изтънченостите на порока, но и без да изпада в сладникавостите на невинността тази млада астурийка се е обезсмъртила. Тя живееше отвъд невинността и злонамереността, която се поражда, когато се загуби невинността.

Повярвайте, че не е лесно да се намерят по-целомъдрени редове. Мариторнес не е проститутка, която търгува с тялото си поради това, че не иска да работи или по вина на някой друг, нито е развратница, която омагьосва мъжете и разпалва страстите им, за да ги отклони от правия път и от работата им. Тя е чисто и просто слугиня в един хан, където работи и прислужва. Тя облекчава мъките и лекува терзанията на пътниците, като сема от душите им бремене, за да могат те облекчени да продължат пътуването си. Тя не разпалва, а, напротив, гаси желанията, които други, по-малко податливи, са разпалили. Да постъпваш така е грешно, но много по-грешно е умишлено да разпалваш желанията с единственото намерение да ги разпалваш, както постъпва кокетката, и да ги оставяш след това неутолени, отколкото да гасиш разпаления от други жени пламък. Мариторнес не върши грях от нямане какво да прави, от алчност или от поквара. Бих казал дори, че тя изобщо не върши грях. Тя не се опитва да живее, без да се труди, нито пък се опитва да съблазнява мъжете. Има чистота в основата на грубата ѝ нечистота.

Тя се показва добра към Санчо, който напуска хана предоголен, че не е платил.

ГЛАВИ XVIII (XIX И XX)

където се възпроизвеждат мислите, които размениха Санчо Панса и господарят му дон Кихот, и се говори за други приключения достойни да бъдат разказани

Ето че дон Кихот се връща към извора на всяка сила: взема за "призраци и същества от онзи свят" хората, които подхвърлят на одеяло и бият. Не се сърди за това, което може да ти се случи в този привиден свят, чакай истинския или вярвай в него в дълбините на лудостта си. Това е дълбоката и истинска вяра. Тази вяра се разколеба-

ва у Санчо, защото той чува онези, които го подхвърлят на одеяло, да се обръщат един към друг на име, дава си сметка, че те са хора от плът и кръв, и това му стига, за да поиска от своя господар да се върнат на село, защото приближава време за жетва.

Рицарят се опитва да укрепи вратата му, на което Санчо противопоставя видяното от собствените му очи и изпитаното от собствените му ребра. Но дон Кихот започва да му говори за Амадис и оръженосецът се успокоява. Добре направи, Санчо, че се успокои, защото ти ще се убедиш, че когато ни хулят, обиждат или подхвърлят на одеяло, озлоблението ни стихва и ние сме на път да се лекуваме при мисълта, че тези, които са ни причинили зло, са призраци. Не забравяй, че и твоите врагове ще умрат в кой ден.

Тогаваш им се случи приключението с двете стада овце, които дон Кихот взе за две войски и описва с толкова подробност, сякаш носеше в себе си някакъв истински свят. А добрият Санчо, потънал в другия свят, във видения, в света на хората от плът и кръв, които го подхвърлят на одеяло, не вижда нищо може би поради това, че е омагьосан. О, прекрасни Санчо, каква огромна вяра съдържаш това "може би"! С едно "може би" започва вратата, която спасява. Онзи, който се съмнява в това, което вижда, дори и да е само трохичка, стига до положението да повярва в неща, които не вижда или не е никога виждал. Ти, Санчо, чуваше само да бляят овце и агнета, но това беше господарят ти, когато каза: "Страхът, който те обладал, Санчо, те кара дори да не виждаш и да не чуваш добре."

Страхът, да, само страхът от смъртта и от живота ти кара да не виждаме и да не чуваме правилно, тоест да не проникваме със зрението и слуха си в дълбочините на истинския свят на вратата. Страхът скрива от нас истината, но същият този страх, когато се засили и се превърне в непосилна гнет, ни я разкрива.

Дон Кихот заповяда на Санчо да се отдръпне, защото онзи, който вижда нещата само със земните си очи, по време на приключения повече пречи, отколкото помага и без да обръща внимание на предупрежденията на земния здрав разум, нападна войската на Алифанфарон Трапобански. Започна с копието си да избива наляво и надясно овце,

както Писаро и хората му са избивали в Кахамарка слугите на инката Атауалпа²⁷, които дори и не се бранели. Но овчарите на трапобанците не се оказаха така безпомощни – те обсипаха дон Кихот с камъни и го събориха от коня.

Ето го нашия Рицар проснат отново на земята, сякаш за да извлече като Антей²⁸ нови сили от досега си с нея. Докато лежеше проснат, до него достигна гласът на здравия разум чрез устата на Санчо, който го кореше, че не е имало войски, а стада овце. Но Рицарят съумя да противопостави Вярата си на магиите на преследващия го злодей. Той утеша с евангелски думи Санчо, чиято Вярa беше отново разклатена.

След това се случи приключението с мъртвеца. Заслуга на дон Кихот е, че след като от призрачното видение настърхнат първоначално косите му, той успява да овладее страха си пред свръхестественото – той, който не се страхуваше от реалното – и като награда за тази си победа прогони ризоносците, на които нашия Рицар се стори демон, изчадие на ада. Призрачните същества се побеждават с призрачност, вдъхващите страх – с уплаха. А самият страх се видоизменя – ако не убие жертвата си, – той се облагородява, преминава през мъката и прераства в храброст.

В разгара на това призрачно приключение Санчо прикачи на дон Кихот прозвището "Рицар на печалния образ".

След това навлязоха в една долина, където им се случи приключението с тепавиците, в което дон Кихот се впуска, за да намери смъртта си и да стане чрез нея достоен за дамата на сърцето си, за Дулсинея, за Славата. Колебливата Вярa накарва Санчо да произнесе трогателни думи, за да отклони господаря си от предначертаното начинание, и тъй като думите се оказват безсилни, той прибегва до хитрост и завързва краката на Росинант. По-нататък се случва това, което Сервантес ни разказва, и едва на разсъмване те разбират на какво са се дължели страшните бумтежи. Санчо се надсмива над господаря си, който му стоварва два удара и придружава това свое действие с дълбокомислени думи: Шегуваш се ти, но на мен не ми е до шегу.

"Чуй, Веселяко! Мислиш ли ти, че ако тези тепавици бяха нещо друго, ако те бяха например опасно приключение, аз нямаше да намеря в себе си сили, за да се впусна в него и да победя? Нима съм дължен аз, посветеният рицар, да разпознавам и различавам шумовете и да зная кой от тях е от тепавица?"

Работата е съвсем ясна. За да оправяш неправди, за да прекресяваш рицарството и за да осигуриш тържеството на доброто в този свят, не е необходимо да различаваш един от друг шумовете и да знаеш какво точно е тепавица. Умението да разпознаваш тези неща няма нищо общо с героизма, а само голямата част от знанията, които тук и там се всажават, не прибавят нещо към доброто, което съществува на земята. Не е ли вече предостатъчно задължението на Рицаря да се вслушва най-внимателно в собственото си сърце и да различава неговите звуци?

Това донкихотско учение трябва да се проповядва сега, защото санчопансизмът ни повтаря до втръсване, че съществено е да се научи човек да разграничава шумовете и да знае какво точно произлизат от тепавици, без да държи сметка, че в тъмната тъма и докато трае страхът му дори и самият Санчо не може да ги разграничи, въпреки че би му било достатъчно за това да ги чуе само, а не и да ги види. За да може да разсъждава трезво и да се осмели да се подиграва, на Санчо е нужно да знае истинския първоизточник на шумовете, да ги види със собствените си очи. Санчо, който сред нощната тишина не дръзва да се отдели нито на крачка от господаря, защото се страхува от ужасните шумове, които не успява да разграничи именно поради страха си, се подиграва на господаря си, когато на разсъмване разбира откъде те идват. Такава е същността на санчопансизма, който наричат позитивизъм, ту натурализъм, ту емпиризъм и който същността се превръща, след като премине страхът, в жестока подигравка на Донкихотовия идеализъм.

Защо трябва дон Кихот в битието си на рицар да разпознава звуци? "Още повече, че е възможно – и точно такъв е случаят с мене – да не съм виждал в живота си тепавици, както ти си ги виждал, простако селяндурино, роден и расъл сред тях. В случай че не вярваш, превърни тези шест тепавици в шест великана, пусни ги срещу мене един по един или всички наведнъж и едва тогава, ако не ги видиш всички тях извадени от мен на земята, ми се подиграй, колкото си искаш." Прекрасни разсъждения! В трудността на начинанието, а не в точните познания трябва да се търси героизмът.

В името на истината трябва обаче да се каже, че на Санчо му отърва да придружава дон Кихот и да не се отделя от него. Санчо, който е истински селяк, роден и расъл сред тепавици, щом се стъмни и не може вече да ги вижда, а

чува само страшния им грохот, трепери от страх и се сгушва до дон Кихот, като връзва краката на Росинант, за да не вземе Рицарят да запраши нанякъде и да го остави сам. Дон Кихот не е в състояние да се помръдне от мястото си и така може би се спасява от неминуемата смърт, която дебне сред чуковете на менавиците. Но защо трябва после Санчо, след като се е вече съмнало, да се подиграе на човека, който го е подслонил в минути на изпитание и му е позволил да доживее да види новия ден, защото без него може би щеше да умре от страх или страхът щеше да го тласне към менавиците по-неудържимо, отколкото смелостта – неговия господар? Ако поривите на сърцето и вярата във Вечността ни изтръгнат от терзанията на нощта, от суеверията и страха пред неизвестното, защо трябва, когато блесне светлината на опита, да започнем да се надсмиваме над тези пориви и над тази вяра? Още повече, че сигурно ще имаме отново нужда от тях, защото, ако след всяка нощ идва ден, след новия ден настъпва пак нощ и така ние живеем между светлина и мрак и се движим към един край, който не е нито мрак, нито светлина, а нещо, в което те се обединяват и се сливат, нещо, в което се спояват в едно сърцето и умът и в което стават една цялост дон Кихот и Санчо.

Днес Санчо различава шумовете и знае кои точно произлизат от менавици – но, разбира се, при дневна светлина и ако вижда чуковете, които ги произвеждат. Нощем обаче той трепери от страх и не гръзва да излезе срещу шестимата Великани, срещу всеки един от тях поотделно или срещу шестимата, взети вкупом, докато дон Кихот и днес дори се осмелява да напада Великани и да не трепери нито денем, нито нощем, въпреки че не може да различава шумовете и не знае точно дали менавици ги произвеждат. Ще дойде ден, когато, слети в едно – или, по-добре казано, когато Санчо се донкихотизира, преди дон Кихот да се е санчопансизирал, – те няма да се страхуват и ще различават шумовете както денем, така и нощем и ще се осмеляват да нападат менавиците и Великаните. Но мъчно може да се постигне това, ако се обсъпва с подигравки Рицарят и ако се приема, че най-важното е да се разграничават шумовете. Науката, колкото и възвишена и дълбока да е тя, не може да спаси живота.

ГЛАВА ХХІ

В която се говори за великото приключение и за ценната придобивка – шлема на Мамбрино, както и за други похождения на нашия непобедим Рицар

След това дон Кихот се сдобил с шлема на Мамбрино²⁹, а Санчо използва победата на господаря си, за да смени хамути на магарето си с хамутите, взети от магарето на бръсря, които бяха по-добри. "Закусиха с каквото беше останало от оплячкосаните от Санчо дусаги, после тръгнаха по пътя, избран от Росинант, който повлече след себе си волята на своя господар, а също и Волята на магарето." По пътя Санчо се оплака, че тези приключения носят малка печалба, и каза в течение на разговора, че е открил корените на героизма на господаря си, като поиска от него да оставят тези приключения, защото дори и най-опасните – "да се увенчаят с победа, няма кой да ги види и да ги даде и така те потъват в пълна забрава, противно на волята, която ваша милост желае". Санчо прибавя, че би било по-умно да постъпят на служба при някой император, защото в двора му сигурно ще се намери летописец, който да ги опише подвизите на дон Кихот, за да ги увековечи. Той дори прибавя, обзет вече от лудостта на господаря си, че не говоря за моите лични дела, които не ще излязат от книгите на оръженосната служба, макар и да мисля, че ако прието в рицарството да се описват и подвизите на оръженосците, моите не би трябвало да останат неотбелязани".

Какво е това, Санчо? Нима и ти мислиш да оставиш славно име и слава? Да не си и ти влюбен, без да си даваш сметка, в Дулсиней? Ти не си имал своя Алдонса Лоренсо, която да разпали в теб любов към безсмъртието, не си изпитвал любовни чувства от тези, които се изповядват и не могат да се изповядат. Когато станал зрял мъж и сметнал, че не добре човек да е сам в живота, ти поех от ръката на свещеника Хуана Гутуерес като помощница в твоя живот и като майка на децата ти, но тръгна с дон Кихот, остави заради него жена и деца и сега заприличваш на господаря си.

Дон Кихот започва да му обяснява в хода на поведението разговор, че може да се ожени за дъщерята на крал, и добавя: "...Остава само да разберем кой крал без разлика дали е владетел на християни или езичници, води война и има красива дъщеря. Но има време да се мисли за тези неща, защото, както ти казах, преди да стигна до кралския двор, трябва да прославя името си из целия свят", от което се вижда, че той не търси славата като цел, а само като средство. Въпреки това може и трябва да се добави, че дон Кихот нямаше да изостави Дулсинея заради никоя кралска дъщеря, колкото и красива да е тя и колкото могъщ и богат да е баща ѝ. Игалгото продължава разказа си и изразява известно съмнение, че кралят ще се съгласи да го вземе за зет, защото той не е от кралско коляно, "нито поне втори братовчед на някой император", като изповядва опасението си, че може да загуби по тази причина всичко, което е извоювал с юначеството си. "Вярно е – добавя, – че съм потомък на известен род, че имам земя и състояние и се ползвам от правото да искам за всяка нанесена ми обида обезщетение от петстотин дуката, а не е изключено ученият, който се заеме да опише живота ми, да открие в родословието ми данни, доказващи, че съм далечен праправнук на крал." Веднага след това обяснява на Санчо, че има два вида родове на този свят – едни, които са съществували някога, а сега вече ги няма, и други, които сега съществуват, а ги е нямало преди.

Уместно е да се цитират тук думите на онзи капитан, за когото говори доктор Уарте в глава XVI от своя Преглед на знаменити мъже: "Аз зная, сеньор, че ваша милост сте прекрасен благородник и че вашите родители са били също прекрасни благородници, но аз и моята десница, крято сега признавам за единствен свой баща, сме по-прекрасни от вас и от вашия род." Дан Кихот изразява често същата мисъл, като се обявява за син на собствените си дела.

Това е напълно вярно. Родът ми започва с мен и всеки от нас трябва да мисли не толкова, че е потомък на своите деди и езеро, в което са се стекли толкова много и тъй различни води, а че е родоначалник на своите внуци и извор на потоците и реките, които ще бликнат от него и ще потекат към бъдещето. Нека мислим повече за това, че сме бащи на своето бъдеще, а не че сме синове на миналото си, и във всеки

лучай – Възми, събрали всички сили на онова, което е било, за да излъчат онова, което ще бъде, а колкото до родословието, всички сме правници на низвергнати крале.

ГЛАВА XXII

Как дон Кихот дари свобода на много злощастници, водени насилно там, където те не искаха да отидат

Говореха си двамата за едно, за друго, когато дон Кихот видя изведнъж изправен пред едно от най-големите си заключения, може би най-голямото: освободението на каторжниците. Достатъчна побуда за постъпката на дон Кихот беше това, че ги водеха "насила и против Волята им".

Дон Кихот започва да ги разпитва за постъпките им и от техните обяснения стига до заключението, че макар и да бяха осъдени за извършени престъпления, наложените им наказания не бяха по техен вкус, бяха противни на волята им и може да бяха несправедливи. Поради това той реши да защити "онеправданите и угнетените срещу по-силните от тях, защото колкото е според мене да превръщаш в роби същества, създадени от господ и природата, за да бъдат свободни, още повече, сеньори стражи – добави дон Кихот, – тези клетници не са направили нищо против вас самите. Нека всеки отговори сам пред себе си за собствените си грехове, има бог на небето, който не пропуска да накаже злия и да възнагради добрия, и не е редно честни хора да стават палачи на себеподобните си, особено ако лично те нямат никаква полза от това. И тъй той най-смирено поиска те да бъдат пуснати на свобода. След отказа на стражата да изпълни доброволно молбата му дон Кихот се навърли срещу нея. Подпомогнат от Санчо и от самите каторжници, Рицарят успя да ги освободи.

Трябва сега да се спра да разгледам безстрашния дух на Рицаря, който така ярко се изявява у Рицаря в това приключение. Моят нещастен приятел Анхел Ганивет³⁰, голям донкихотист, което не е равнозначещо, а дори противоположно на донкихотието сервантист, както обикновено се нарича, моят нещастен приятел Ганивет в произведението си "Испанска психология" казва по този въпрос следното:

"Сервантес, умът, който най-дълбоко е проникнал в душевността на нашия народ, напълно отделя в своята безсмъртна книга испанското правосъдие от текущото правосъдие на кодексите и съдилищата; първото е въплътено в дон Кихот, Второто – в Санчо Панса. Единствените умерени, благоразумни и уравновесени съдебни решения, за които четем в "Дон Кихот", са взетите от Санчо, когато той управлява острова. Напротив, присъдите на дон Кихот са на пръв поглед несъстоятелни, защото те са в духа на някакво трансцендентно правосъдие. В тях той веднъж греши поради това, че надценява, а друг път, че недоценява нещата. Всички негови приключения са вдъхновени от желанието му на този свят да се установи идеално правосъдие, затова, когато се натъква на каторжниците, той побързва да ги освободи, макар да са в действителност виновни. Доводите, на които дон Кихот се позовава, за да освободи осъдените на каторжна работа, са сбор от съображенията, които карат испанския дух да се бунтува срещу позитивното право. Нужно е, разбира се, да се борим, за да зацари на този свят справедливостта, но не съществува изричното право да наказеш един престъпник, когато много други престъпници се изплъзват през пролуките на закона. Общата безнаказаност е продукувана от благородни и великодушни побуди, макар да е в ущърб на нормалния живот на обществата, докато наказанията, наложени на едни, и безнаказаността на други нарушават принципите на справедливост, а и накърняват чувствата на човечност." Дотук цитирам Ганивет.

Може само да се съжалява, че един толкова находчив ум, какъвто е умът на нашия гранадчанин, е могъл да повярва – съобразно с всеобщо възприетите схващания, – че Сервантес е въплътил каквото и да било в дон Кихот, и не е стигнал до вярата, спасителната вяра, че историята на знаменития рицар е всъщност действителна и истинска история и нещо повече: вечна история, защото постоянно се претворява във всеки един от вярващите в нея. Сервантес не е поискал да въплъти в дон Кихот испанското чувство за справедливост, а го е намерил такова, каквото си е в живота на Рицаря, и не е могъл да направи нищо друго, освен да ни го опише такова, каквото си е било, без обаче да успее да го обхване напълно. Той не е прозрял дори вътрешното противоречие, последица от факта, че самият дон Кихот, който налага наказания на толедските търговци, на бискаеца и на

толкова много други хора, отрича на другите правото да наказват.

Ганивет се намира само пред прага на донкихотизма, като допуска, че разгаданото от дон Кихот правосъдие на каторжниците е основано на това, че "не съществува изричното право да наказеш един престъпник, когато много други престъпници се изплъзват през пролуките на закона", и че по-предпочитане е всеобщата безнаказаност пред несправедливото прилагане на закона. Би могло всъщност да се поддържа, че тази е била побудата на дон Кихот да освободи каторжниците, защото в произнесената пред козачите реч, говорейки им за "Златния век", Рицарят казва, че законът на личния произвол не бил залегнал в съзнанието на съдията, още повече, че тогава не е имало повод за съдебни дела, нито престъпник, който да бъде съден". Но макар и самият дон Кихот да се лъже, като мисли, че поради тези съображения е освободил нещастниците, едно е сигурно – този подвиг се корени в дълбините на неговото сърце. Това не трябва да те изненадва, читателю, ти не трябва да изпадаш в лековерие и да го тълкуваш като парадокс, защото не винаги онзи, който е извършил подвига, познава най-добре побудите, подтикнали го към неговото извършване, а и съображенията, които изтъкваме, за да обосновем и оправдаем нашето поведение, са само доводи *a posteriori**, или за да говорим на достъпен език, доводи на втора ръка, начин ние самите да си обясним, пък и да обясним на другите побудите на своите действия, без да си даваме труда да разкриваме истинската причина. Не отричам, че дон Кихот е бил на едно мнение с Ганивет и може би със Сервантес, като е мислил, че освобождава каторжниците, защото го е ужасявал неправилно прилаганият закон и му се е виждало несправедливо да се наказват едни престъпници, когато много други престъпници се изплъзват през пролуките на закона. Но напълно отричам, че ги е освободил действително подтикнат, някъде в недрата на своя всъщност, от подобни съображения. Ако не е така, на какво основание тогава и с какво право е наказвал той, дон Кихот, щом като е знаел, че по-голямата част от престъпниците ще се изплъзнат от суровостта на неговото наказа-

* След опита, основаващ се на опита (лат.). – Б. пр.

ние? Защо е наказвал дон Кихот, щом като няма човешко наказание, което да е напълно справедливо?

Вярно е, че дон Кихот наказва, но той наказва, както наказват бог и природата, незабавно, като най-естествена последица от самото прегрешение. Така той наказва мулетарите, които гръзват да докоснат оръжието му, докато той е бдял над него. Вдига с две ръце копието си и го стоварва по главите им, събаря ги на земята и продължава да се разхожда най-невъзмутимо, без да го занимават по-нататък мулетарите. Така заплашва и Хуан Алдудо Богатия, но го пуска на свобода, щом той му обещава да плати на Андрес. По същия начин напада толедските търговци веднага щом чува, че те хулят Дулсинея. Така побеждава и дон Санчо от Аспейтия, като след това го освобождава срещу даденото от дамите обещание, че ще отиде да се представи на Дулсинея. Така се нахвърля и срещу янгуесците, като вижда, че те бхтят Росинант. Неговото правосъдие е бързо и действено, произнасянето на присъдата и изпълнението на наказанието са за него едно и също действие. След като изправя неправдата, той не се настървява срещу виновника. Никога не прави опит да зароби когото и да било.

Добре би било според него да ударят по един здрав бой на всеки от каторжниците, но справедливо ли е да ги пращат на каторжна работа? "Жестоко е – казва Рицарят – да превръщаш в роби същества, създадени от господата и природата, за да бъдат свободни." А по-нататък добавя: "Нека всеки отговаря сам пред себе си за собствените си грехове; има бог на небето, който не пропуска да накаже злия и да възнагради добрия, и не е редно честни хора да стават палачи на себеподобните си, особено ако лично те нямат никаква полза от това."

Стражарите, които водеха каторжниците, гледаха на това си задължение съвсем служебно, безучастно, те изпълняваха заповеди, дадени им може би от лица, които не познаваха осъдените, а ги пращаха на каторжна работа. А наказанието, престане ли да е естествена реплика на постъпката, бързо отреагира на понесена обида, се превръща в мярка на абстрактно правосъдие, става нещо омразно за всяко честно сърце. Светото писание ни говори за гнева божи и за мигновените и страшни наказания, с които бог е поразявал нарушителите на установения от него ред, но доживотно лишение от свобода, безсрочно наказание, основано на съв-

сем хладни богословски доводи за липсата на давност при обида и нуждата от безкрайно изплащане – това е принцип, който остро противоречи на донкихотския християнски дух. Добре е престъплението да бъде незабавно последвано от неговата естествена последица, от гневния удар на бога или от гневния бич на природата; но в последна сметка правосъдието в окончателния си вид е опрощение. Бог, природата и дон Кихот наказват, за да простят; наказание, което не е последвано от опрощение и което не води в края на краищата до него, не е наказание, а безполезна настървеност.

Ще ми се възрази: щом трябва да се стигне до опрощение, за какво служи тогава наказанието? За какво ли, питате? За да не се дава даром прощката и за да не загуби тя по този начин значението си; за да придобие по-голяма стойност, като се направи по-трудно постигането ѝ, като се наложи да бъде изкупена с изтърпяното наказание; за да се подготви душевно провиненият да приеме плода, облагата от прощката, след като наказанието е заличило угризенията, които биха могли да попречат. Наказанието удовлетворява обидилия, не обидения, а полученото даром опрощение дори го отвращава, защото той го възприема като най-чиста проба от мъщение, като връх на пренебрежение. Полученото даром опрощение е опрощение, подхвърлено като милостиня. Слабите си отмъщават, прощавайки, без да са наказали. По сме благодарни за прегръдката, ако е сърдечна, след плесницата, с която се отговаря на нашето предизвикателство.

Когато човек се чувства обиден, усеща, че нещо го тласка към отмъщение, но като си отмъсти, прощава, ако е благороден и великодушен. Това чувство за мъст поражда така нареченото правосъдие, което му придава интелектуален характер, но съвсем не го облагородява, а го принизява. Плесницата, която човек удря на онзи, който го е обидил, е по-човечна – а поради това, че е по-човечна, е и по-благородна и чиста – от прилагането на който и да е член на наказателния кодекс.

Цел на правосъдието е да опрощава, като при нашето преминаване към грядущия живот, в мъките на агонията, насаме с нашия бог се осъществява тайнството на опрощението за всички хора. С наказанието да живееш и с всички свързани с него наказания се изплащат злосторствата, които човек е извършил през живота си. Те всички се изплащат със страха от смъртта. И бог, който е сътворил човека свободен, не може да го осъди на доживотен затвор.

"Нека Всеки отговаря сам пред себе си за собствените си грехове; има бог на небето, който не пропуска да накаже злия и да възнагради добрия." Тук дон Кихот прехвърля на бога задължението да наказва, без да ни обяснява обаче как бог е наказвал според него, но не е могъл да вярва, колкото и голямо да е неговото правоверие, в стойността на безкрайните наказания и в действителност не е вярвал в тях. Да, на бога трябва да се предостави правото да наказва, но не трябва да се прави от него служител на нашето правосъдие, както това често се прави, защото ние сме тези, които би трябвало да бъдем служители на неговото правосъдие. Кой е смъртният, който ще гръзне да произнесе присъди в името на бога, като му вмени след това в дълг грижата да ги изпълни? Кой е този, който прави по този начин от бога свой служител? Този, който казва: "Осъждам те от името на бога!", иска в действителност да каже: "Господ те осъжда от мое име". Забележете, че тези, които се обявяват носители на особена власт, поверена им от бога, не желаят всъщност нищо друго, освен бог да им служи на тях. Дон Кихот, не; дон Кихот се смята за служител на бога тук, на земята, и за мишца, чрез която се изпълнява на земята неговото правосъдие, но само дотолкова, доколкото всички ние сме божи служители. Дон Кихот предоставя на бога да преценява кой е добър и кой е лош и да решава с какво наказание трябва да опрости осъдения.

Вярата ми в дон Кихот ме учи, че точно такава е било неговото съкровено чувство и ако Сервантес не ни разкрива това, то е защото е бил неспособен да проникне в него. Не заради това, че Сервантес е бил негов евангелист, трябва ние да приемаме, че най-дълбоко е проникнал в неговия дух. Ние сме му благодарни, защото е съхранил за нас разказа за неговия живот и за неговите подвизи.

"Не е редно честни хора да стават палачи на себеподобните си, особено ако лично те нямат никаква полза от това." Дон Кихот, като и народът, чийто каймак е той, има лошо мнение за палача и за всеки служител и изпълнител на правосъдието. Той допуска всеки човек сам да си търси правото, защото в тези му действия го ръководи някакъв природен инстинкт. Но не е добре да станеш палач на други хора, за да си печелиш по този начин хляба в служба на омразното абстрактно правосъдие. Шом като правосъдието е безлично и абстрактно, нека наказва безлично и абстрактно.

Виждам те, ужасени читателю, че се хващаш за главата, и те чувам да възкликваш: "Що за страхотии! А после говорите за обществен ред, за сигурност и за куп други мъгляви неща от този род!" Аз те уверявам, че ако бъдат пуснати на свобода всички каторжници, светът няма да се обърка повече и ще прибавя, че ние бихме били по-добри, ако всички придобиехме пълна и дълбока вяра в последното спасение, в онова опрощение, което ще бъде дадено на всички нас, защото всички ще се радваме на милостта на бога, който именно за това ни е сътворил свободни.

Знам, че вие ще възразите срещу тези мои твърдения, като ми посочите самия пример на каторжниците и как те възнаградиха дон Кихот за свободата, която получи от неговите ръце. Едва ги видях свободни, той ги извика и им каза, че е "свойствено за благородните хора да са признателни за добрините, които им се правят, и един от най-тежките грехове към бога е неблагодарността", като същевременно им заповяда да се представят на сеньора Дулсинея дел Тобосо с разчупените си вериги. Обзети от страх да не попаднат отново в ръцете на Санта Ермангад, каторжниците отговориха чрез Хинес де Пасамонте, че не могат да изпълнят молбата на дон Кихот, и го помолиха да се задоволи с известен брой молитви, които те ще прочетат. Рицарят, който си беше избухлив, се разгневи от нахалството на Пасамонте и го порица. Тогава каторжникът "намигна на своите другари и те, след като се поотдалечиха малко, почнаха да обсъждат дон Кихот с такава градушка от камъни..., че го събориха на земята". Като падна на земята, един го удари, други задигнаха наметалото му, а и връхната дреха на Санчо.

Това трябва да ни приучи да освобождаваме каторжници именно защото те няма да ни бъдат признателни, тъй като, разчитаме ли предварително на тяхната благодарност, нашият подвиг не би имал никаква стойност. Ако вършим благодарения само защото очакваме да ни се върне с признателност, щяха ли те да ни помогнат да заслужим вечния живот? Ние трябва да правим добро, макар и на този свят да не ни се отговаря с добро; трябва да правим добро именно защото на доброто не се отвръща с добро. Безценността на добрите дела се дължи на това, че за тях не се получава възмездие приживе, и с това те надхвърлят рамките на земния живот. Животът е много дребно благо в сравнение с добрините, които трябва да бъдат направени, докато е жив човек.

Това е един колкото тъжен, толкова и хубав пасаж, защото, посочвайки ни една слабост на Рицаря, ни показва, че и той е от плът и кръв и като нас следователно е изложен на всички житейски превратности.

ГЛАВА XXIII

за това, което се случи на славния дон Кихот В Сиера Морена и което представлява едно от най-редките приключения, разказани в тази истинска история

Като се видя в толкова жалко състояние, дон Кихот каза на оръженосеца: "Винаги съм слушал да казват, Санчо, че да правиш добро на простаци е все едно да наливаш в морето вода. Ако бях те послушал, щях да избягна това голямо огорчение. Но стореното сторено. Търпение и нека това ми послужи като урок за в бъдеще." Проснат на земята, горкият Рицар чувства, че Вярата му се разколебава. Но ето че героичният, изпълнен с донкихотска Вяра Санчо се притичва на помощ и отговаря на господаря си: "По-лесно е аз да стана турчин, отколкото вие да извлечете от нещо поука." Колко правилно отбелязваш, героични и изпълнен с донкихотски дух Санчо, че господарят ти не може да се отучи да прави добро и да изпълнява повелите на истинското правосъдие!

От това, гето каторжниците обсипаха с камъни дон Кихот и му откраднаха наметалото, трябва ли да се съди, че не са му били благодарни и че свободата не ги е направила малко по-добри? Те му открадват грехата, защото се нуждаят от нея, и това съвсем не изключва да са му благодарни, тъй като едно е благодарността, друго е професионалният навик, а ние знаем, че повечето от тях са по професия крадци. Може ли освен това да се твърди със сигурност, че те не са откраднали грехата му, за да запазят някакъв спомен от него? Защо тогава са го замервали с камъни? Да, също от благодарност. Много по-лошо щеше да бъде, ако му бяха обърнали гръб.

След приключението с каторжниците дон Кихот се вслушва в молбите на Санчо, който настоява да се отдалечат час по-скоро, за да избягнат гнева на Санта Ермандаг. Не обаче от страх пред нея те навлязоха в Сиера Морена и се "настанаха да ноцуват между две скали, сред множество коркови

бове". През тази нощ неблагоприятният каторжник Хинес де Самонте открадва магарето на Санчо, а след това намират чантата на Карденио и жълтиците, които карат Санчо да възкликне: "Благословено да е небето, което ни изпраща толкова доходно приключение!"

Земното в теб взема отново връх, ветропоказателю Санчо и те кара да наречеш приключение намирането на жълтиците! Ти си син на страната, в която най-много се играе на пария. Рицарят му ги подарява, защото той не е тръгнал търси в приключенията си пари. Интересът му към наметките в чантата любовни писма е много по-голям и като че ли някакъв самотник да скача от скала на скала, решава да го потърси и нарежда на Санчо да го хване. Тогава оръженосецът му отговаря с тези забележителни думи: "Не мога да правя това, защото, щом се отделя от ваша милост, мой съжителник ще стане страхът, който ще връхлети върху ми, породен от всички ужаси и кошмари."

И как не, приятелю Санчо, как не? Твоят господар може да бъде като щеш, луд за връзване, но ти не можеш вече и не ще можеш отсега нататък да живееш без него; ще проклинаш добротата му и побоищата, които тя ти струва, а ако той те напусне, ще те обхване страхът, щом останеш сам. Без господаря си ти ще бъдеш сам – все едно, че си загубил самия себе си. Ти вкуси от закрилата на дон Кихот, доби Вяра в него, но ако в тебе не съществува опората на твоята Вяра, кой ще те освободи от страха? Е ли страхът нещо друго освен приобхваване на Вярата? И нима тя не се връчва по силата на Вярата? А Вярата, приятелю Санчо, е приобщаване не към някаква теория, не към някаква идея, а към нещо живо, към някакъв човек, човек от плът и кръв или човек-идеал; Вярата е способност да се възхищаваш от този човек и да му се доверяваш. А ти, Верни Санчо, вярваш в един луд и в неговата лудост и ако останеш насаме с предишния си здрав разум, кой ще те спаси от страха, който ще връхлети върху теб, като че ли види насаме със здравия разум, след като си вкусил от донкихотската лудост? Затова се молиш на твоя господар и казваш, че той да не се отдалечава от теб.

А твоят дон Кихот, великодушен и силен, ти отговаря: "Тъй да бъде! Доволен съм, че търсиш опора в моя дух, който ще те изостави дори и тогава, когато душата ще остави наметалото ти." И тъй имай Вяра, Санчо; имай Вяра, макар и да ти липсва духът на дон Кихот. Вярата извърши в тебе чудо-

то си. Духът на дон Кихот е вече твой дух и ти вече не живееш в самия себе си, а той, господарят ти, се всели в тебе. Ти си вече пропит от духа на донкихотизма.

Тогава дон Кихот среща Карденио и като видя другия луд, полудял от любов, "прегърна момъка крайно дружелюбно и непринудено, като го задържа дълго време в обятията си, сякаш го познаваше от много години". И така беше в действителност. Те се поздравиха и дон Кихот му предложи услугите си и изрази готовността си да му помогне ако не да излекува болката си, то поне да оплаче нещастията си и "да пролее сълзи както и когато поуска". Не плачеш ли ти над собствената си беда, добри Рицарю, като лееш сълзи и оплакваш нещастията на Кардения като плачеш за пренебрежителното отношение на Лусинда, не рониш ли сълзи за своята собствена сдържаност, която ти попречи да откриеш сърцето си на Алдонса?

Има обаче злонамерени хора, които мислят, че дон Кихот прави всичко това само за да накара Карденио да разкаже историята си, тъй като нашият рицар бил според тях крайно любопитен и много му се искало да научава подробности за живота и на другите.

ГЛАВИ XXIV И XXV

където продължава разказът за приключението в Сиера Морена и където се говори за странните неща, които се случиха в Сиера Морена на храбрия рицар дон Кихот де Ла Манча, и за покаянието, което той сам си наложи по примера на Белтенеброс

Тук Сервантес, нямайки особена вяра в истинността на историята на героя си, вмъква разказа на Карденио. Но дори и да е така, той не разказва как дон Кихот прекъсва Карденио и се застъпва за обидената от него кралица Магасима. С това той иска да ни внуши, че не трябва да търпим да бъде той обиждан от онези, които упорито гледат на него като на герой измислен и без действително съдържание. Това още съвсем не значи, че тези хора не са напълно в притежание на умствените си способности, тъй като "срещу умни и срещу безумни", както казва по този повод дон Кихот, човек трябва да търси основната истина. Както нашият идолго се впуска да я търси. Единственият негов грях е, че има прекалено

високо мнение за себе си, когато твърди, че познава законите на рицарството "по-добре от всички рицари на света".

Яздейки през безлюдната пустош на Сиера Морена, дон Кихот се връща отново към истинската тема, като казва на Карденио, че към тези места го води желанието "да извърши подвизи, с които да спечели Велико име и вечна слава по цялата земна кълбо". И за да постигне това, той си поставя за цел да последва примера на Амадис Галски, който му служи като образец за подражание. Дон Кихот добре знаеше, че човек стига до съвършенство, като следва примера на хора, а не като се опитва да наложи на практика разни теории. А за да го последва в покаянието, на което той се отдал в Пеня Побре под името Белтенеброс, дон Кихот реши в Сиера Морена "да се отдаде на нечаяно безумие и ярост – приключение, по-лесно от това да убиваш великани, обезглавяваш змии, убиваш змейове, сражаваш цели войски, разгромяваш флоти и развяваш магии".

Но понеже героичният безумец е много разумен, той не иска да подражава на Роланд и като него да изкоренява гървещи дървета, да размътва водите на бистрите извори, да избива овчарски стада, да унищожава стада, да подпалва колиби, да разрушава мостове, да отвлича коне и да върши "хиляди други безразсъдства, които не са достойни да бъдат увековечени и записани", а се ограничава с най-същественото, като се задоволява само да подражава на Амадис, който "в лудостта си не е вършил пакости, не е давал единствено израз на своите чувства с плачове и проклетия и с това е постигнал най-голяма слава". Важното е човек да се извоюват име и слава и ако необходимите за тази цел средства могат да не бъдат пакостни, то те трябва на всяка цена да са безумни.

Санчо го запитва защо му трябва да подлудява, щом като истината не му е изменила, а дон Кихот му отговаря със следната многозначителна мисъл: "Това е именно същественото и тук лежи тънкостта на моята постъпка. Ако някой пранстващ рицар обезумее поради определени причини, не може да се говори за някаква особена заслуга. Тънкостта е в това, че човек да загубя разсъдъка си без всякакъв повод и да дам на дамата да разбере на какво ще бъда способен тогава, когато действително се наложи да полудея, щом като сега без причина постъпвам така." Да, мой дон Кихоте, важното е да не губиш разсъдъка си без повод, подтикнат от великодушен човек срещу логиката, която е най-жестокия угнетител на безумията. Повечето от онези, които са смятани за луди в своята родина, изгубват разсъдъка си по повод и основание

и не са луди, а са хитреци и в някои случаи дори най-изтънчени подлещи. Лудостта, истинската лудост е много нужна в нашата страна, тя би могла да ни излекува от напастта на здравия разум, който задушаваше всеки един от нас.

Здравият разум задушаваше и Санчо, защото той се усъмни в тебе, героични Рицарю, когато му заговори отново за шлема на Мамбрино, и малко остана той да помисли, че всичките ти обещания са лъжа, тъй като неговите земни очи го караха да вижда в шлема бръснарски леген. Но ти добре му отговори: "Това, което за тебе е бръснарски леген, за мене е шлемът на Мамбрино, а за трети човек може да е съвсем друго нещо." Това е самата истина. Светът е такъв, какъвто на всеки един от нас ни изглежда. Мъдрост е да си го скроил по наша воля, загубвайки без повод разсъдък си и изпълнени с вяра в абсурдното. Като видя дон Кихот да се отдава на покаянието, земният Санчо помисли, че е на шега, не на истина, но господарят му много скоро го разубеди. Истинската лудост, приятелю Санчо, е винаги сериозна: само хората със здрав разум се шегуват.

Какво лудост! Тогава дон Кихот доверява за първи път на Санчо, че Дулсинея е Алдонса Лоренсо, дъщеря на Лоренсо Корчуело и на Алдонса Ногалес, и Санчо ни описва нейните земни достойнства: "...мома здрава и набита, ячка и здравенячка и на мъжете не отстъпва" – мятала желязна пръчка "не по-лошо от най-силния момък в цялото село". Качила се един ден "навръх камбанарията на селото и взела да вика оттам на някакви ратаи, които работели на бащината ѝ нива, и макар че били на повече от половин левга разстояние, чули я тъй ясно, сякаш стояли под самия камбанарията". И сега се чува, присмехулко Санчо, как тя разглася името си, превърната в Дулсинея. "Обича да кокетничи" – прибавя той, – "с всички се шегува и от всичко прави смях и шега"... Да, славата се шегува с всички свои любимци.

Санчо завърши описанието на Дулсинея, или, по-право казано, на Алдонса, като я изрисува такава, каквато я виждаше с грубите си очи, а неговият господар му разказа приказницата за една млада и красива вдовица, богата, свободна и с весел нрав, която се влюбила в един възпъничък и малоумен младеж. Тя го обикнала тъкмо затова. Да, за онзи, който иска да преобрази този свят, идеализирайки го, няма нищо ниско и грубо, така че е съвсем възможно Алдонса Лоренсо да е Дулсинея.

Но има тук нещо по-съкровено, Алонсо Кихано Добрия, претал цели дванадесет години в най-потайните гънки на сърцето си онази любов, която може би го е накарала да отстъпне в четенето на рицарските романи и да стане дон Кихот, същият този Алонсо Кихано преодолява своята свенливост и сдържаност, окрилен от рицарската си лудост, и повярва любовта си пред Санчо. Пред Санчо! С тази си любов той всъщност я опетнява. Скверният оръженосец разваща какво му се разкрива и какво доверие му се оказва с това и говори за Алдонса като за коя да е хубава селска войка. Тогава дон Кихот, опечален от грубостта, с която Санчо посреща любовната му изповед, без да съзнава, че за всеки истински влюбен човек любовта, която изпитва, е единствена, без равна на себе си на земята, му разказва съжалителната история за вдовицата и малоумния младеж, за да направи извода. "Тъй че, Санчо, аз обичам Дулсинея дел Лоренсо заради нейните качества, които не притежава дори най-благородната принцеса на света." Бедни Рицарю! И как можеш да премълчиш и да скъташ в най-дълбоките гънки на душата си това чувство, та ако не беше те сковал срамът пред тази завладяла сърцето ти в есента на твоя живот ключителна любов, така че си я споменава по пътищата и името Дулсинея, ти щеше да обичаш хубавата дъщеря на Лоренсо Корчуело и Алдонса Ногалес! Признай, не би ли жертвал за Алдонса славата – тази слава, която беше тръгнал да сивоюваш заради нея?

След този разговор дон Кихот съчини писмото до Дулсинея, въпреки че Алдонса Лоренсо беше неграмотна, а написа писмо и полицата за трите магаренца, предназначени да бъдат предадени на Санчо. Ах, Санчо, Санчо, ти изпълняваш най-благородната мисия – носиш любовно писмо до Дулсинея, настояваш да вземеш на всяка цена със себе си и полицата за трите магарета!

Разговорът се поде отново и дон Кихот каза на оръженосеца си: "Повярвай ми, Санчо, такъв, какъвто те виждам, не ми изглеждаш по-малко луд от мен." Това е напълно вярно, защото ти, благородни Рицарю, си го заразил.

Санчо се канеше да тръгне, когато неговият господар си спомъкна набързо гащите, остана само "по риза и веднага, без да му мисли, се преметна два пъти през глава, удари по ковете във въздуха и застана с главата надолу и краката нагоре, като откри онези части на тялото си, които накарала

ха Санчо, понеже не желаше да ги види повторно, да пришпори Росинант, доволен и щастлив, защото можеше да се закъдне, че господарят му е полудял".

ГЛАВА XXVI

В която продължава разказът за лудостите, които дон Кихот в качеството си на влюбен счете за нужно да извърши в Сиера Морена

И дон Кихот остана да се моли с броеницата от едри жельди на корков дъб в ръце, като се разхождаше по една полянка, изписваше и дълбаеше по кората на дърветата или в ситния пясък много стихове, въздишаше и призоваваше горските фавни, силвани и нимфи, обитаващи онези места.

Възхитително приключение! Приключение по-скоро съзерцателно, отколкото действено! Има хора, мой дон Кихоте, които са слепи и не виждат стойността на тези приключения – да въздишаш и да подритваш току-тъй във въздуха. Само този, който е въздишал и подритвал така или е бил в състояние да го прави, може да доведе до добър край Великите си начинания. Тежко на онзи, който, останал насаме със себе си, продължава да е здравомислещ и се старая другите да го гледат!

Покаянието на дон Кихот в Сиера Морена ни напомня онова на Игнаций Лойола в пещерата на Манреса и особено когато в самата Манреса и в манастира "Санто Доминго" "се сетил – както ни казва отец Ривагенеира, книга I глава IV – за примера на един светец, който, за да измоли от бог нещо, което искал от него, бил решил да не сложи зальк в устата си, докато не го получи. В подражание на което – прибавя биографът – Игнаций си поставил за задача да не яде и пие, докато постигне толкова горещо желаня душевен покой, стига, разбира се, да не се изложи на смъртна опасност."

Като завършил житието на свети Симеон Стилит, един благочестив автор прибавил: "Този живот е достоен за възхищение, но не и за подражание", а Тереса де Хесус в трети абзац на глава XIII на своя "Живот" пише, че демонът "ни казва или ни подсказва, че делата на светците са достойни за възхищение, но не и за подражание от нас, грешниците", и по-нататък прибавя, че "трябва внимателно да разгранича-

ме кое трябва да ни плаши и кое е за подражание". И така не могло да се мисли, че покаянието на дон Кихот в Сиера Морена е по-скоро достойно за възхищение, отколкото за подражание. Но аз ви уверявам, че от същия избор, от който бликнаха най-храбрите подвизи на дон Кихот, бликнаха и лудостите на покаянието, тъй като те не могат да се делят едни от други. Тези лудости разпалиха любовта му към Дулсинея, а тази любов бе пътеводна звезда и подтик към действие.

Хубавото е излишното, самоцелното – цветът на живота. А тези подритвания във въздуха са много хубави, защото преследват никаква цел, те са самоцелни. Всъщност това е съвсем вярно, защото те все пак действат самовъзпитателно. Чуйте следната притча:

Двама косачи се заловили да косят една ливада. В желанието си да окоси колкото може повече единият не губел време да точи косата си. Не след дълго острието съвсем се притъпило и тревата само полягала, без да е окосена. В стремежа си да коси добре другият изгубил почти цялата си сутрин да точи сечивото. По този начин, като се свечерило, нито единият, нито другият не изработили надницата си. Има хора, които работят, без да се спират да острят и натъкват волята и поривите си, а други прекарват целия си живот в точене и нагласяване, за да ги свари в края на крайщата смъртта още недовършили безкрайната си подготовка за живота. Трябва следователно човек да коси и да точи косата си, да работи и едновременно да се подготвя за работата. Без вътрешен живот няма и външен живот.

А тези подритвания ни в клин, ни в ръкав, тези молитви, това драскане по кората на дърветата, тези въздишки и призови са упражнения на духа, които му позволяват да атакува после мелници, да напада овце, да побеждава бискайци, да освобождава каторжници и да дава с това повод да бъде замерян от тях с камъни. Така в това усамотение и с тези подритвания той се лекуваше от подигравките на светлината, като му се надсмиваше на свой ред и се изразходваше в облици на любов. Там той лекуваше героичната си лудост със съвсем безобидни действия.

Междувременно Санчо пое пътя към Тобосо и като стигна до хана, където го бяха подхвърляли на одеяло, срещна свещеника и бръснаря на родното си село. Щом го видяха, те запитаха оръженосеца за дон Кихот и за местонахождението му, а Санчо, воден от здравия си инстинкт, се опита да скрие от

тях истината. Колко добре разбра ти, Верни оръженосецо, че най-големи врагове на героя са неговите най-близки домашни и роднини, тези, които го обичат със съвсем принизени земни чувства! Те не го обичат заради него самия, нито заради неговите дела, а го обичат заради себе си. Те не го обичат заради делата му, които са същност и смисъл на живота му, те не го обичат в рамките на вечността, а в тесните граници на определен период от време. Евангелистът Марк в глава III на своето евангелие разказва, че когато Иисус бил избрал апостолите си, бил обграден от толкова много хора, "тъй че те не можеха и хляб да ядат" (ст. 20), и като чува близките му, *οι παρ αυτου*, домашните му, майка му и неговите братя, "отидоха да го приберат, понеже се говореше, че бил извън себе си" (ст. 21), тоест че бил луд, и като му казали на учителя: "Ето майка ти и братята ти вън, дирят те", отговорил с думите: "Коя е майка ми или кои са братята ми? Ето моята майка и моите братя – и огледа седящите наоколо си"; "Който изпълни волята божия, той ми е брат и сестра и майка" (ст. 31–35). Героят, светецът, спасителят за никой друг не е толкова луд, колкото за собственото си семейство, за родителите си и за братята и сестрите си.

Свещеникът и бръснарят полагаха усилия, за да принудят дон Кихот да се върне у дома си, та по този начин да угодят на икономката и на племенницата на идалгото, които смятаха, че той е луд. Братанците обаче на дон Кихот се възпламеняват от неговия благороден рицарски дух, те са негови духовни роднини. Героят в крайна сметка не може да има приятели, защото е самотник по силата на самите обстоятелства.

Санчо постъпи всъщност съвсем правилно, като се опита да скрие от свещеника и бръснаря местонахождението на господаря си. Но хитростта не му помогна, защото, бидейки сам, лишен от закрилата на господаря си, те го спласиха и го накараха да си каже и майчиното мляко. Той си каза всичко за голяма изненада на съседяните си, които "се зачудиха отново и си помислиха колко силна ще да е била лудостта на дон Кихот, за да успее да размъти до такава степен ума на този нещастен човечец". Силна ли? Повече от силна – заразителна, действаща със заразителната сила на героизма. Не

може и не бива да се нарича "нещастен човечец" онзи, когото самото обстоятелство, че е постъпил на служба при подобен рицар, е вече обогатило духовно.

"Ти не пожела да си хабят силите да го извадят от заблуждението му" – прибавя летописецът, – "струвайки им се, че тъй като това заблуждение не можеше да обремени съвестта му, по-добре беше да го оставят да си живее заблуден, защото и за тях щеше да бъде по-приятно да слушат за глупостите му". Вижте само какво е отношението на тези двама души, свещеника и бръснаря, към състоянието на Санчо. Те го оставят да тъне в заблудата – заблуда според тях, а всъщност вяра в героизма, – за да се забавляват с това, което те наричат глупости.

Идете, та вършете след това героични дела или опитайте се, ако можете, да кажете нещо умно и ново, след като знаете, че всичко това ще бъде само забавление за някои хора, защото ще го сметнат за чисти измислици.

Предполагам, че този мой коментар ще бъде прочетен от няколко свещеници и бръснари в Ла Манча или от хора, които заслужават да бъдат такива, и дори поозирам, че повечето от моите читатели ще застанат на гледища, много близки до тези на свещеника и бръснаря, и ще сметнат, че е по-добре да ме оставят да си живея в това, което те смятат мое заблуждение, за да се забавляват с моите глупости. Те ще кажат – сякаш ги чувам, – че аз само търся прекалено изтънчени парадокси, за да се правя оригинален. Но аз ще им кажа само, че ако те не виждат или не чувстват колко много страст и жар, колко тревоги и горещо желание влагам аз в този коментар на живота на моя сеньор дон Кихот и на неговия оръженосец Санчо или съм вложил в други мои произведения, ако те не са в състояние да видят или почувстват това, аз ги съжалявам от все сърце и ги смятам за нещастни роби на трезвия ум, за призрачни духове, които бродят в мрака и декламираат в хор стари куплети на Калатинос³¹. Предоставям на нашата сеньора Дулсиней да реши – тя в края на краищата ще съди и тях, и мен.

Като прочетат тези мои думи, мнозина ще се усмихнат и ще измърморят: "Парадокси! Пак парадокси! Вечно парадокси!" Елате, приближете се, духове, издялани от корков дъб, твърдоглавци! Елате и ми кажете какво разбирате под думата "парадокс" и какво искате да кажете, като я употребя-

Ваме? Подозирам, че недоизричате нещо, жалки слепи последователи на здравия разум! Вие не желаете сами да размърдате утайката във Вашия дух, а не позволявате и на други да я раздвижат. Вие отказвате да проникнете в дълбините на душата си. Вие търсите яловото самоуспокоение на онези, които спят върху външни институции, носители на догми, и се забавляват с глупостите на Санчо. Наричате "парадокси" нещата, които гъделичкат ума ви. Вие сте загубени, безвъзвратно загубени! Лениостта и бездействието на Вашия дух ще ви погубят!

ГЛАВА XXVII

за това, как свещеникът и бръснарят изпълниха задачата си, и за други още случки, които заслужават да бъдат разказани в тази велика история

Като се връщам към нашата история, ще ви припомня – защото вие, мои читатели, вече знаете – какво измислиха свещеникът и бръснарят, за да измъкнат дон Кихот от неговото покаяние, което те с попско-бръснарския си ум смятаха за ненужно. Свещеникът облече премяната на странстваща девойка, защото духовниците са свикнали да се обличат подобно на девойките и на тези, които са били някога девойки, през главата, а бръснарят се преобрази в оръженосец. Така предрешени, те се запътиха към мястото, "където се намираще дон Кихот, като свещеникът ще се представи като оскърбена и нуждаеща се от помощ девойка". А ето и всичко останало, разказано и извършено по този случай, за да бъде измъкнат дон Кихот от гебрите на Сиера Морена и отведен у дома. Свещеникът, преоблечен като девойка и възседнал по женски мулето си, придружен от бръснаря, който си беше залепил волска опашка вместо брада, отидоха да прилъжат Рицаря. Скоро свещеникът си даде сметка, че такава премяна е неподобаваща за духовното му звание, и реши да си сменят ролите. Той си закачи волската опашка, която му прилягаше много по-добре от моминските одежди. Така те подлъгаха Санчо, простодушния и верен Санчо, да не разкрие на господаря си, че бръснарят се е предрешил като странстваща девойка.

ГЛАВА XXIX

в която се разказва за забавните и изобретателни ходове, предприети с цел да се изтръгне нашият влюбен рицар от суровото покаяние, на което се беше подложил

Но и това се оказа ненужно, защото съдбата им изпрати красивата Доротейя – почти всички жени, за които се говори в тази история, са красиви – и тя си предложи услугите да се представи като изпаднала в нужда принцеса Микомикона. Тя така се вживя в ролята си, че простодушният Санчо пръв попадна в клопката.

Дон Кихот продължаваше да се разхожда по риза, мършав, смъртноблед, премаял от глад и въздишаше по господарката си Дулсинейя. Принцеса Микомикона го намери вече облечен; коленичи пред него; дон Кихот я помоли веднага да стане, а тя отказа да се подчини, преди той да се е съгласил да изпълни молбата ѝ. Без да е чул за какво става дума, Рицарят обещава веднага, че ще изпълни всичко, стига, разбира се, да не е във вреда и ущърб на неговия крал, неговото отечество и на двамата, която държи ключовете на сърцето и свободата му. Ето как трябва да обещава човек – предпазливо и без да се обвързва. Принцесата поиска тогава от него да я придружи и да не се впуска в никакво друго приключение, преди да е отмъстил на изменника, който бил заграбил кралството ѝ. Дон Кихот я увери, че може отсега още да разсее тъгата си, защото с божия помощ и съсдействието на неговите мишци тя ще се види много скоро настанена отново на кралския си престол. Щом като бог дръвжи мишците на Рицаря, излишно е да се прибавя втората уговорка. Принцесата понечи да му целуне ръка, "но той, верен докрай на рицарската вежливост, не се съгласи" и се приготви да я придружи.

Тук трябва да се възхитим от начина, по който дон Кихот сливаше и спояваше в едно вярата си в бога и вярата в самия себе си, когато каза на принцеса Микомикона това, което ѝ каза, а именно че скоро ще бъде върната в кралството си и ще се види настанена отново на трона на древната си и велика държава въпреки волята и напук на негодниците, които биха се опитали да му попречат. Защото няма вяра на човек в самия себе си толкова силна колкото вярата на древната си и велика държава въпреки

Волята и напук на негодниците, които биха се опитали да му попречат. Защото няма Вярата на човек в самия себе си толкова силна, колкото Вярата на този, който служи на бога, защото той вижда в себе си бога; колкото Вярата на този, който подобно на дон Кихот, макар и поддаващ се на съблазните на славата, търси преди всичко царството божие и правосъдието на бога. Всичко останало е само подпълнка, като над всичко друго си остава Вярата в самия себе си, без която не може да се предприеме никакво действие.

Когато отците Лайнес и Салмерон се натъкнали на големи трудности, създавани от гържавното ръководство на Венеция, което се противопоставяло да бъде основана Колегията в Падуа, Лайнес, смятайки, че това начинание е на път да пропадне, се обърна към Игнаций Лойола – обяснил му "докъде били стигнали работите и го помолил, за да благослови господ бог делото, да отслужи литургия за сполуката на това начинание, защото той вече не виждаше друг лек". Лойола отслужил литургията, както било поискано от него, в самия ден на Рождество богородично и след това написал на Лайнес: "Сторих вече това, което поискате от мене; не губете кураж и нека съдбата на това дело не ви гнети, защото то ще получи завършека, който вие желаете. Така и станало" (Риваденеира, книга III, глава VI).

Сега започва тъжното в историята на дон Кихот. "Бръснарят продължаваше да стои на колене и едва успяваше да съдържа смеха си и да прикрепя брадата си, която можеше да падне и да опропасти всички, без да могат да осъществят доброто си – според Сервантес – намерение." Дотук всичките приключения бяха изпращани на нашия угалго от съдбата, никнеха случайно по пътища и пътеки – това бяха приключения естествени, от бога отредени за негова прослава. А сега започват приключенията, измислени от хората, и с тях започва и най-тежкото време в рицарското му поприще. Ние виждаме как героят, макар и герой, е играчка в ръцете на хората и предизвиква смях. Хората около него тръгват на поход срещу Рицаря. Бръснарят едва съдържа смеха си, за да не се издаде. Той знае, че смехът смъква маската на сериозността – тази изкуствена и лесно отстраняема брада – и ни показва такива, каквито сме в действителност.

Сега започва, повтарям, тъжното в попрището на дон Кихот. Най-хубавите му и най-спонтанните приключения са вече отминали. Оттук нататък повечето от новите приключения ще бъдат дело, хитри измислици на злонамерени хора. Дотук светът още не познаваше героя, а той от своя страна се мъчеше да прави каквото му дойде на ума. Сега светът го познава и го приема, но за да го направи орицел на подигравките си. Ти, мой бедни дон Кихоте, си станал вече за подбив на бръснари, свещеници, бакалаври, верцози и всякакви други безделници, сега започва пътят ти към голгота. Голгота на присмех и подигравки, най-горчивата голгота.

Но именно заради това твоите приключения стават по-дълбоки, те наваксват в дълбочина загубеното откъм размах, защото в тях участва по един или друг начин светът. Ти поиска да направиш от този свят свой свят, като в него направяш неправди и раздаваш правосъдие. Сега светът приема твоя свят като свой и ти ще се влееш в общия живот. Ти губиш известна част от донкихотската си същност, изпълваш с донкихотски дух всички, които ти се подиграват. Ти ги повличаш след себе си чрез смеха, те ти се възхищават и те обичат. Ти ще накараш бакалавъра Самсон Караско да погледне в края на краищата сериозно на собствените си шеги. При първия двубой той се бие с теб на шега, а във втория залага вече честта си. Остави го ти бръснаря да се подхилва, колкото си ще, под изкуствената си брада. "Ето го човека" – казали с насмешка, като видели Христос. "Ето го лудия" – ще кажат за тебе, мой сеньоре дон Кихоте, и ти ще бъдеш лудият, единственият луд, лудият.

А Санчо, горкият Санчо, посветен до голяма степен в царата – нали беше видял зад кулисите как се подготви комедията, – все пак вярваше, героично вярваше в царството Микомикон и дори мечтаеше как ще доведе оттам негри, как ще ги продаде и ще забогатеет. О, Всесилна Вярата! И нека не ни се възразява, че Вярата му била подбудена от алчността. Напротив, у него Вярата будеше алчност.

Тогава се появи свещеникът и се престори, че среща дон Кихот случайно. Той поздравя в лицето на съседа си Алонсо Кихано своя земляк, дон Кихот де Ла Манча, "връх и цвят на благородството, слава на странстващите рицари", и така направи от него играчка в ръцете на съеляните му. А

знаменитият идалго, щом го позна, понечи да слезе от коня си, защото свещеникът вървеше пеш. Изразяваше уважението си към присмехулника – не беше ли той в края на краищата духовно лице и пазител на душите в неговото село?

Но за зла участ взе та се отлепи изкуствената брада на бръснаря. Свещеникът се спусна да я прикрепи, като шепнеше някакви слова. "Дон Кихот се учуди много и помоли свещеника да го посвети при първа възможност в тайната на вълшебните слова." Ах, мой бедни Рицарю, как се омотаваш в хитростите, които твоите присмехулници оплитат около тебе! Ти не откриваш вече чудесата, други ги откриват вместо теб."

Но ролята на присмехулник не задоволи свещеника, който пое и ролята на порицател. Той отпрати строги укори към смелия човек, който беше освободил каторжниците, преструвайки се, че не го познава. А рицарят "менеше цвета на лицето си при всяка негова дума", мълчеше, сякаш не се говореше за него, защото човекът, който говореше, беше все пак негов духовен пастир, негов изповедник.

ГЛАВА XXX

В която се разказва за умните приказки на красивата Доротейя и за други много занимателни и забавни неща

Дон Кихот щеше да мълчи докрай, ако не го беше издал Санчо, който разкри, че господарят му е освободил онези безпозобни нехранимайковци. Тайната е разбулена от неговия човек, от човека, представляващ за Рицаря света, който той смяташе за свой. "Глукако – прекъсна го дон Кихот, – странстващите рицари съвсем не са длъжни да проверяват дали скърбящите, окованите във вериги и угнетените, които те срещат по пътя си, са изпаднали в това положение и са в беда по своя вина или по вина на другото. Техен дълг е да им помогнат като на нуждаещи се, като съсредоточат вниманието си в техните страдания, а не в престъпленията им." Прибави и много други неща, като хвърли ръкавицата на всички, които биха смет-

или, че е действал неправилно, но не без да изключи от това и дон Санчо, който беше сеньор лиценциата, на чийто свещенически сан дължеше почит. Прекрасен отговор и достойно увенчаване на въпросните въпроси, които даде във връзка с освобождението на каторжниците. Няма нищо по-естествено от това, че свещеникът подобно на всички други свещеници, които срещаше дон Кихот по време на своите странствания, говори съвсем мирски и земен език, тъй като миряни и земни хора му позволяха да служи като свещеник, докато дон Кихот е длъжен да чувства божественото и небесното във всяко нещо. Кога да се издигнем, мой сеньор дон Кихоте, до положението да изкаме в лицето на всеки каторжник на първо място и бедни всичко изпаднал в нужда човек, като спрем вниманието не само на неговите страдания и на нищо друго! Докато не настъпи часът, когато ще можем, изправени дори и пред най-страшното престъпление, да възкликнем с "бедни братя!", обръщайки се към престъпника – ще трябва да приемем, че духът на християнството не е пробил дори и най-външната обвивка на душата.

Принцеса Микомикона продължи да ниже глупостите, които беше измислила, за да се оправдае. Но стана така – това е много тъжно, – че ѝ повярваха дон Кихот и Санчо, тъй като героят е винаги доверчив. Това даде на присмехулниците повод да се посмеят. Дон Кихот повтори обещанията си, но не пожела да се ожени за принцесата, което дон Санчо не се понрави на Санчо. Оръженосецът изтъкна такива доводи, за да докаже колко много е за предпочитане Микомикона пред Дулсинея, че господарят "не можа да погледне думите му, вдигна копието си и без думица да каже, го удари двата пъти върху Санчо с такава сила, че го събори на земята".

Това безмълвно наказание – единствено сериозно действие сред толкова плоски шеги – укрепва духа ни. Сериозни, много сериозни бяха съображенията, които принудиха дон Кихот да прибегне до тази мярка. Той подчертава, че без мелостта, която му вдъхва Дулсинея, той не може да убие дори и една бълха, защото смелостта не е негова, а на Дулсинея, защото тя, служейки си с неговите мишици като съсредоточено средство за извършване на подвизи, ги увенчава с щастлив извършек. Това е вярно, защото, когато побеждаваме, побеждава всъщност славата. "Тя е, която се бори и

побеждава чрез мене, аз пък живея и дишам чрез нея, тя е мой живот и същност." Героични гуми, които трябва да запечатаме в сърцето си! Тези гуми, пропити с духа на донкихотизма, намират съответствие, ако преминем към християнството, в сентенцията на Павел от Тарс: "Разпнах се с Христа и вече не аз живея, а Христос живее в мене" (Гал. 2, 19–20).

И така става винаги с всяко велико човешко дело, а това дело, ако е действително велико, трябва да бъде извършено за благо на човека; на мъжа или на жената, по-добре на жената, отколкото на мъжа. Цел на човека е човечеството, и то онова човечеството, което е станало личност, индивиду, а когато човек си поставя за цел природата, това не става, без преди това да я е хуманизиран. Бог е идеалът на човечеството, човекът, проектиран в безкрая и увековечен в него. И така трябва да бъде. Защото говорите за антропоцентрична грешка? Не казвате ли, че една безкрайна сфера има центъра си във всички места и във всяко място поотделно? Центърът на всеки е в самия него. Но никой не може да действа, без да го поляризира; не може да живее, ако не се разцентрова. А как ще се разцентрова, ако не се устреми към друг като него? Любовта на човека към човека, искам да кажа, на мъжа към жената, е създала всички чудеса.

"Аз живея и дишам чрез нея, тя е мой живот и същност." Когато казваш това за своята Дулсинея, мой дон Кихоте, не си ли е спомнял вътре в тебе Алонсо Добрия за онази Алдонса Лоренсо, по която е въздишал цели дванадесет години, без да се осмели да ѝ изповяда безграничната си любов? "Живеея и дишам чрез нея!" Чрез нея е живял и дишал твоят Алонсо Добрия, когото ти носиш в себе си, в лудостта си. Чрез нея е живял и дишал цели дванадесет години на жестоко и мъчително слугуване на здравия разум. С нея е замесвал най-проникновените си мечти. От нежния ѝ образ, който само четири пъти бегло е видял, черпел надеждите си – защото на спомени не му бе дадено да се радва. В нея е бил целият му живот и съществуване – затворен и тих живот, който си течал под неговия дух, както водите на Гвадуана текат известно време по земята, но оросяват в тези дълбини корените на бъдещите му подвизи. О, мой Алонсо Добрия, ти си живял и

дишал чрез Алдонса, без тя да знае и съзнава това, ти си вързал живота и съществуването си със сладкия образ, който е храна за душата ти!

Но здраво стъпящият на земята Санчо не се признава за победен, той продължава да настоява господарят му да се жени за принцесата, като подхвърля, че никой няма да го придиря, ако заживее след това незаконно с Дулсинея. Какви са тези гуми, Санчо, какво казваш? Не знаеш ли, че то нараняваш душата на дон Кихот, ти засягаш действителните струни на Алонсо Кихано! Освен това Дулсинея не приема да дели с никого любовта си. Който иска да я притежава цяла целеничка, трябва да ѝ се отдаде изцяло и напълно. Мнозина мечтаят да се бракосъчетаят с щастието и да заживеят незаконно със славата, но става така, че щастието ги изподрасква с жетите си от ревност, а славата им се изсмива и им се мълзва.

Господар и оръженосец продължават разговора си и дон Кихот се извинява на Санчо за ударите, които му е нанесъл, чеже той не е имал възможността да разгледа по-внимателно Дулсинея, за да "оцени нейната красота и една една нейните прелести. Но в общи черти – прибавя Санчо – мога да кажа, че не е лоша". Това е отстъпката, която санчовци правят, след като са яли бой, като лъжливи се произнасят в полза на Дулсинея, без изобщо да са я обидели и да я познават. По настояване на принцесата Санчо целува ръка на дон Кихот и му поисква прошка, а никодушният идалго му прощава и го благославя. Ти трябва да благославяш, приятелю Санчо, тези удари с опие, които ти донесоха благословията на господаря! Сигурен съм, че след като получи тъй красноречивата прошка, ти одобри наказанието, благодарение на което я служи.

След това господар и оръженосец се поотдалечават, за да поговорят за свои неща, и тогава Санчо намира магарето, водено от предрешения като циганин Хинес де Пасамон, който побързва да избяга, щом съзира дон Кихот и неговия оръженосец.

ГЛАВА XXXI

*за забавния разговор между дон Кихот и неговия
оръженосец Санчо Панса и други още случки.*

Дон Кихот и Санчо повеждат забавен разговор за срещата на оръженосеца с Дулсинея. Когато Санчо му казва, че я намерил "да пресява две фанеги жито в задния двор на дома ѝ", дон Кихот допълва: "Имай предвид, че зърната на това жито са се превръщали в бисери, щом ги е докосвала с ръцете си." Като му казва Санчо, че житото е било най-обикновено, дон Кихот възразява, че "пресяно от ръцете ѝ, то ще даде най-белия хляб". Оръженосецът прибавя, че като получила писмото, тя го помолила да го остави върху един чувал, защото не могла да го прочете, докато не отсее житото. На това дон Кихот отговаря: "Колко умно! Тя е постъпила така, защото навярно е искала да го прочете на спокойствие и да му се наслади." Санчо обяснява, че Дулсинея миришела на мъж, на което дон Кихот възразява: "Ти сигурно си бил хремав и със запушен нос или пък си взел твоята собствена миризма за нейна. Аз зная на какво ухае тази роза сред бодлите, тази лилия, поникнала сред полето, тази ароматна амбра." След това Санчо разказва, че Дулсинея, която не знаела нито да чете, нито да пише, накарала парчета писмото, за да не се узнаят тайните ѝ в селото, като се заговорила с това, което оръженосецът ѝ разказал за покаянието на господаря си. Тя прибавила, че искала да го види и че трябвало той да тръгне незабавно за Тобосо. Когато Санчо обяснява на господаря си, че Дулсинея не му подарила на раздяла никаква скъпоценност, а само му подала парче хляб и сирене през стобора, дон Кихот го прекъсва: "Тя е много щедра и ако не ти е дала златен накит, то е несъмнено защото не го е имала под ръка, но бъдещето е пред нас. Щом я видя, всичко ще се уреди."

Моля читателя да препрочете целия този прекрасен диалог, защото в него се съдържа самата същност на донкихотизма като учение за познанието. На лъжите на Санчо, които измисля случки по кальпа на обикновения и чисто външен живот, дон Кихот отвръща с възвишените истини на вярата си, които корени черпят сокове от истинския, дълбоко вътрешен живот.

Не разсъдъкът, а Волята създава за нас света и старият властичен афоризъм nihil volitum quin praecognitum, нищо не може да бъде желано, преди да бъде познато, трябва да се мени в смисъл nihil cognitum quin praevolitum, нищо не може да бъде познато, без преди това да е било желано.

Истината няма цвят
нищо пък лъжата бледа,
че зависи в този свят
през какво стъкло се гледа.

Но и тези думи на нашия поет Кампоамор³² трябва да се правят, като се каже, че на този свят всичко е истина и всичко е лъжа. Всичко е истина, доколкото се подхранват благородни възжеления и се вършат плодотворни дела. Всичко е лъжа, щом се задушават възвишени пориви и се раждат лоши чудовища. Вие ще разпознаете хората и нещата по техните дела и плодове. Всяко вярване, което води към делата на живота, е истинско вярване, а лъжовно вярване е онова, което води към делата на смъртта. Животът е критерият за истината, а не логичната съгласуваност, която е критерий за зума. Ако моята вяра ме кара да творя или умножавам живото, защо ще искате от мен други доказателства, че имам вяра? Когато математиката убива, математика е лъжа. Ако преставаш, зажаднял до смърт, и ти се привиди това, което наричаме вода, и ти се спуснеш към нея, утолиш жаждата си и това те възкреси, то видението е било истина, а гадата-видение – истинска вода. Истина е това, което дава постигнатият резултат да се покрива напълно с мислението ни, защото ни тласка по един или друг начин към истинство.

Някои от онези, които се посвещават на тъй наречената философия, ще кажат, че дон Кихот създава чрез този си разговор със Санчо известното вече учение за относителността на познанието. Няма съмнение, че всичко е относително. Но не е ли относителна и самата относителност? Ако човек си играе с понятията или по-скоро с думите, би могло да се каже, че всичко е абсолютно само по себе си, а е относително по отношение на останалия свят. До това, че тази игра с думи се свежда всяка логика, която не се основава на вярата и не търси във волята последната си поддръжка. Логиката на Санчо е чисто словесна логика, както и самата схоластика. Той изхожда от предположението, че когато произнасяме едни и същи думи, ние всички

искаме да изразим едно и също нещо, а дон Кихот знае, че с едни и същи думи обикновено изразяваме противоположни неща, а с противоположни думи – едни и същи неща. Благодарение на това ние можем да водим разговор и да се разбираме. Ако моят събеседник разбира думите, които казва, така както и аз ги разбирам моите слова биха го направили по-мъдър. Ако събеседникът ми е това, което съм аз самият, защо ми е нужен той? На мене не ми е нужно да говоря с друг като мене, защото аз съм си достатъчен, а понякога дори и предостатъчен.

Зърната са от обикновено жито или от най-чиста пшеница според ръцете, които ги докосват, а онези ръце, мой дон Кихоте, никога не ще докоснат твоите. Рицарят достига до неподозирани дълбочини, когато казва, че ако на хора като Санчо Дулсинея е замирисала на мъж, то е, защото те са хремави или са помирисали себе си. Хората, на които светът намирисва само на всекидневие, усещат собствената си миризма. Тези, които виждат само преходни явления, виждат сами себе си, и то не особено дълбоко. Не като следим движението на звездите по небосвода ще те открием, господи, който гари с лудост дон Кихот, а като следваме любовните копнежи в дълбините на душата си.

Хлябът и сиренето, които, ти подаде Дулсинея през стобора, се превърнаха, приятелю Санчо, във вечни скъпоценности. Чрез този хляб и това сирене ти живееш и ще живееш, докато остане жив у хората споменът за хората, и още по-дълго. Чрез този хляб и това сирене, с които си мислел да излъжеш, ти се добра до трайна истина. Ти рече да излъжеш, но каза истината.

Господар и оръженосец продължиха разговора си и между другото Санчо отново настоя дон Кихот да се ожени за принцесата. Той завършва увещанието с думите: "Жалко, главата ви съвсем не е в ред!" За Санчо лудостта на господаря му се състои само в това, че изоставя щастието заради славата. Такива са всички санчовци. Те смятат за умен лудия, който е преуспял чрез лудостта си, а за луд умния, чийто разум му е попречил да забогатее. Санчо искаше да обича бога и да му служи, "заради това, което той може да му даде"; в него не е имало място за чистата любов.

ГЛАВА XXXII

В която се говори за това, което се случи на дон Кихот и на цялата му свита в хана

След този разговор и след срещата с Андрес, слугата на хан Алгудо Богатия, за когото вече споменахме, те стигнаха до хана. Дон Кихот легна да спи, а свещеникът повече с приджията и семейството му дълъг разговор за рицарските романи и по едно време изтърси, че книгите, в които се разказват приключенията на дон Сиронхилио и на Феликс Мартел³³, са лъжливи и са пълни с глупости и Врели-некипели и че книгата за Великия капитан³⁴ е истинска история, а също така за Диего Гарсия де Перегес³⁵.

Но я елате насам, сеньор лиценциате, и се опитайте да говорите на въпроса ми: къде са сега, в настоящия момент, когато ваша милост говори за тях, Великия капитан и Диего Гарсия де Перегес? Когато човек умре и може би продължи да живее в паметта на другите хора, с какво превъзвисява той онези поетически фикции, които вие ненавиждате? Вие трябва да знаете от книгите, които сте чели, че *regari sequitur esse*, като действаш, продължаваш да съществува, а аз добавям, че съществува само онзи, който действаш, и че да съществува значи да действаш, и щом дон Кихот за хората, които го познават, действуваш, твори дела в живота, то дон Кихот е личност много по-историческа и действителна от толкова много други хора, имена и нищо друго, просто имена, осеяли хрониките, които вие, сеньор лиценциате, смятате истински. Съществува само онзи, който действаш. Усилието да установим съществувала ли е, или не една личност се дължи на това, че упорито си затваряме очите пред тайнството на времето. Онова, което е било и вече не е, не е нищо друго освен това, което сега не е, но ще бъде някой ден; миналото не е по-действително от бъдещето и не въздейства повече от него върху настоящето. Какво казахме казали за пътника, упорстващ да отрича пътя, който му предстои да измине, и смятащ за истински и безспорен само пътя, който той вече е изминал? А кой ви е казал, че личностите, чието действително съществуване отричате, няма да съществуват някой ден – и следователно вече съществуват във вечността – и дори, че няма нищо въображаемо, което да не е във вечността истинско и действително?

Прав беше ханджията, попаднал вече под влиянието на дон Кихот – не напразно беше приютил под стряхата на своя дом героя, – прав беше като ви каза, сеньор лиценциате: "Мълчете, сеньор, че ако той чуе това (подвизите на дон Сиронхилио Тракийски), ще се побърка от радост. А Великият капитан и този Диего Гарсия, дето разправяте, имат много здраве." В лоното на вечността преданията и фикциите са по-истински от историята. В спора, който водите вие, сеньор свещенико рационалист, с изпълнения с Вяра ханджия, истината е на негова страна. Вие успяхте, сеньор лиценциате, да разколебаете вярата на Санчо, който слушаше спора, но вярата, неизвоювана с цената на колебания, не е Вяра, която ражда трайни дела.

Преди да продължа, трябва да спомена – макар и бегло, защото те не заслужават повече – онези празни и суетни хора, които се осмеляват да поддържат, че дон Кихот и Санчо не са съществували никога и че са само рожби на въображението.

Техните високопарни и надути твърдения дори и не заслужават да бъдат оборени – толкова са те смешни и несъстоятелни. На човек му се повръща и му прилява само като ги чуе. Но понеже има простички хора, които подават най-внимателно ухо, полъгани от мнимия авторитет на застъпващите тази зловонна теория индивиди, те трябва да бъдат предупредени да не се придържат към това, което е възприето от доста време вече със съгласието на най-учените и на най-важните. За утеха и назидание на простодушните и добросъвестните хора, надявам се, че ще напиша с божия помощ книга, в която ще докажа с най-сериозни доводи и позовавайки се на многобройни най-компетентни авторитети – което е много важно в случая, – че дон Кихот и Санчо са съществували наистина и действително и че всичко, което за тях ни се разказва, че било точно както ни се разказва. В тази книга ще докажа, че насладата, утехата и ползата, които от тази история се извличат, са още един довод в подкрепа на истинността ѝ, а освен това, ако се отрича истинността ѝ, то трябва да се отрекат също и много други неща, като по този начин бихме стигнали до положението да подринем и подкопаем реда, на който почива днес нашето общество, ред, който, както се знае, е понастоящем върховен критерий за истинността на всяка доктрина.

ГЛАВИ XXXIII И XXXIV

В тези две глави се разказва за поведението "Безразсъдно любопитният", която няма абсолютно нищо общо с действието в романа.

ГЛАВА XXXV

В която се разказва за ожесточената и необикновена битка, която дон Кихот води срещу меховете с червено вино, и се предава също и края на поведението "Безразсъдно любопитният"

След спора между свещеника и ханджията и докато се четеше изкуствено вметнатата поведението "Безразсъдно любопитният", се случи тъжното приключение, по време на което дон Кихот в унес и просъница изтърбуши меховете с вино. Сървантес би трябвало да премълчи това приключение, макар и дон Кихот да се е упражнявал насън за подвизи, които е вършел след това в будно състояние. Доброто в случая е, че не е разляло вино, защото за мен не би било никаква беда, ако не разлиеше по същия начин всичкото вино на света.

За да може човек да прецени с чувство на справедливост това приключение, нужно е да се знае нещо, което ние не знаем: сънувал ли е действително дон Кихот в този момент? Да се преценява то по друг начин би значело да се направи преценка като онази, която би направил някой от тези нагли дърваци, ако беше чул гумите на Игнаций Лоюла, когато лежал в болницата на Луис де Антесана в Алкала де Енарес, болница, "ползваща се по онова време с лошата слава да е поощен свърталище на много призрци и духове", и когато "посред нощ" усетил веднъж, че се тресе цялата стая. "Изпавили се косите му от ужас, сякаш беше съзрял ужасно и страховито видение." Но скоро се съвзел и като си дал сметка, че нямало от какво да се бои, коленичил и започнал да пречи с все глас. Той сякаш предизвикваше на бой демоните, произнасяйки според отец Ривагенеура, глава IX на книга V от "Житие", следните слова: "Ако бог ви е дал някаква власт над мене, адски изчадия, ето ме, аз съм пред вас; изпълнете решението му, защото аз нито възнамерявам да се съпротивявам, нито ще отхвърля каквото и да ме сполети по негова воля;

но ако той не Ви е овластил, защо са, нещастни и жалки духове, тези стракове, които ми вдъхвате? Защо сте се заловили да стряскате с Вашите караконджоли и напразни ужаси душите на децата и на страхливите хора? Но аз добре Ви разбирам. Понеже не можете да ни пакостите с Вашите дела, Вие искате да ни сплашите с лъжливи видения." А после отецът-биограф прибавя, че "с това си толкова неустрашимо действие не само победил овладелия го в момента страх, но се опълчвал и впоследствие с голяма смелост срещу дяволския гнет и ужасите на Сатаната".

Като разказва приключението с меховете, прекалено точният летописец ни разкрива една интимна подробност, а именно че краката на дон Кихот не били съвсем чисти. Той можеше прекрасно да я премълчи. Но с това ни показва, че Рицарят е бил Верен на традициите на съсловието си – съсловие, което никога не е смятало за рицарски дълг грижата за тялото. И това е до такава степен вярно, че макар и да ни се описва някой испански рицар като чистоплътен, оказвало се е впоследствие, че не се е престававал чак толкова в спазването на елементарна хигиена. И така, макар и в глава XVIII на книга IV от "Житие на преблжения отец Игнаций Лойола" да ни казва за него отец Риваденеира, че "той обичал беднотата, но никога не му е била приятна недостатъчната чистота", в глава VII на книга V от същото произведение авторът ни обяснява, че "наложил на един послушник строго наказание, защото си миел от време на време ръцете със сапун, а това по негово мнение било за един послушник прекалено усърдие". Безспорна истина е, че между качества, които отличават мъжа със склонност към военното изкуство, на което са се посветили дон Кихот и Лойола, доктор Уарте в глава XVI на вече цитираното произведение "Преглед" посочва на трето място "да си немарлив в докарването на особата си; почти всички са небрежни, мърляви, с увиснали чорапи, надуплени на гевречета, със зле носено наметало, привързани към вехтите си дрехи и не особено ревностни в сменяването на бельото си" и се опитва да оправдае това, като обяснява, че "блестящият ум и богатото въображение плюят на всички светски неща, защото намират, че те били лишени от същина и стойност", прибавяйки освен това, че "само божествените съзercания им доставят

наслада и удовлетворение, така че цялото им внимание е средоточено в тях, а нехаят за всичко останало".

Вярно е, че по времето на дон Кихот, Игнаций Лойола и доктор Уарте не били още измислени микробите, инфекцията и дезинфекцията, нито пък хората са се били увлекли по теорията, че като се изтребели тези животинчета, щяла да се премахне напълно или отчасти смъртта и че щастието зависи от хигиената, особен вид суеверие, не по-малко пагубно, а и не по-малко смешно от това да мислиш, че като си затънал до гуша в мръсотия, си спечелил място в рая. Един мръсен човек ще бъде винаги нещо повече от една чиста свиня, макар и, разбира се, да е все пак по-добре, ако човек се помъчише да бъде чист.

Нека се върнем на приключението, за да отбележим, че Санчо, добрият Санчо, повярва в обезглавяването на великана и че виното е било кръв, и всички се смяха. Всички се смяха, ханджийката се вайкаше за разлятото вино, вайкаше се с нея и Мариторнес, а "дъщеря ѝ мълчеше и само от време на време се усмихваше". Поетична черта! Увлечената в рицарските романи девойка се усмихва. Това е сладостна роса сред поройния дъжд от смехове, който се изсипваше върху дон Кихот. Сред вихрушката от смехове смивката на ханджийската щерка беше някакъв полъх на страдание.

ГЛАВА XXXVI

*В която се разказва за други странни
произшествия в хана*

След това положението в хана се усложнява още повече поради появата на нови действащи лица. Санчо изживява голямо разочарование, като разбира, че принцеса Микомикона Доротея, любимата на Фернандо, а това е достатъчно, за да го убеди, от друга страна, че главата на великана не е била друго освен пълен с вино мех.

О, бедни Санчо, колко храбро се бориш за своята вяра и как мъжка по стъпка ти я завоюваш – падаш и униваш, губиш и печелва днес, а утре пак я печелиш! Твоят път бе път на непрешна борба – между грубия ти здрав разум, насъскван от

алчността, и благородния ти стремеж към съвършенство, вдъхнат ти от Дулсинея и твоя господар! Малцина виждат каква борба водиш в своя живот на оръженосоц; малцина виждат чистилицето, чрез което си минал; малцина виждат как постепенно си се издигал до онази степен на възвишена и простодушна Вяра, която ще те озари, когато господарят ти е на смъртно легло. От омагьосване към омагьосване ти се изкачи до върха на спасителната Вяра.

ГЛАВА XXXVIII

В която продължава забележителната реч на дон Кихот за военното поприще и науката

Многобройните благополучни срещи в хана увеличават броя на присмехулниците на дон Кихот, към които Рицарят отправя словото си за науката и военното поприще. Понеже той не произнася тази реч пред козари, ние направо ще я отменим.

ГЛАВИ XXXIX, XL, XLI, И XLII

Те съдържат разказа на пленника и срещата на съдията с неговия брат.

ГЛАВА XLIII

В която се разказва забавната история на мулетаря и други странни произшествия, станали в хана

Нека отменим разказа за мулетаря, защото той не ни интересува.

Като се събраха всички тези хора, дон Кихот застана на стража пред замъка. Дяволът, който никога не спи, внуши на дъщерята на ханджияката, онази, която се усмихваше, и на Мариторнес да си устроят шега с дон Кихот като възнаграждение за това, че се беше нагърбил да ги пази.

Застанал на пост, сам, дон Кихот призоваваше на висок глас дамата на сърцето си Дулсинея, когато дъщерята на

ханджияката го повика: Сеньоре мой, елате насам, ваша милост, ако обичате!"

Чувствителният рицар се разнежи и не удържа, та вместо да се престори, че не чува примамливия зов на палавата полудевственица, се впусна да ѝ обяснява, че не е възможно да удовлетвори молбата ѝ, без да си дава сметка нещастният, че да влезеш в разговор с изкушението, признавайки го по този начин за свой събеседник, е вече стъпка към победата му над теб. И тъй двете жени поискаха от него да протегне ръка, казвайки, че ръцете му са хубави. А нещастният идолго, сразен от ласкателството, подаде ръка, не докосвана от пръстите на никоя жена, и то не за да я целунат, а за да се възхитят от силата на мускулите, които я движат.

Да се възхитят ли? Не виждаш ли, лековерни Рицарю, с какъв опасен огън започваш да си играеш, като подаваш ръката си, за да се възхищават от нея някакви си женички? А може би не знаеш, че когато една жена се възхищава от един мъж, тя му изразява нещо по-интимно, не само му се възхищава? Можеш да се възхищаваш само от онова, което обичаш, а жената се възхищава само по един начин от мъжа. Тя се възхищава не от целите, които си си поставил, не от някое твое дело или подвиг, не от мислите ти, а иска ръката ти, за да се възхищава от нея! О, ако беше успял да внушиш на Алдонса Лоренсо да се възхищава от ръката ти, да я поеме в своите ръце и по "плетеницата на нервите, по твърдостта на мускулите и жилавостта на сухожилията ѝ" да съди за мощта на сърцето, което я охранява с кръв!

Ти се показва непросто лековерен, добри Рицарю, като подаде ръката си на едни дами, които всъщност нямаха намерение да ѝ се възхищават, а желяха да се подиграт с тебе! Ти скъпо заплати за лековерието си! Заплати скъпо, защото те изведнъж завързаха с някаква юздечка протегнатата ръка. Мариторнес и дъщерята на ханджияката избягаха, примирайки от смях, и го оставиха така завързан, че не можеше сам да се освободи. Иди после, че се доверявай на игриви и весели жени!

Дон Кихот твърдо повярва, че е отново жертва на някаква магия, а всъщност случилото му се е само наказание за неговата мекошавост и самонадеяност. Героят не трябва да подава току-тъй ръка на първия срещнат или на първата

срещната, и то, за да ѝ се възхищават, а трябва да я пази от любопитни и лекомислени погледи. Какво представляват за останалите хора ръцете, с които се вършат делата? Лош навик е да влезеш в къщата на прославен боец и да поискаш да провериш оръжието му, да го разпиташ с какво се занимава, как живее и да понечиш да разгледаш ръцете му. Ако си писател, не позволявай никому да узнае как, по кои часове и по какъв начин пишеш!

Междувременно дон Кихот "проклинаше непредвидливостта си и слабата си съобразителност", тъй като не се беше показал достатъчно бдителен по отношение на възможните магии. А после "прокле своята съдба. Помисли си също как страшно ще се почувства на земята отсъствието му и мислите му наново отлетяха към Дулсиня. Той почна да зове Санчо Панса", мъдреците Лиргандео и Алкифе и добрата си приятелка Урганда³⁶ и "утрото го свари толкова отчаян и объркан, че мучеше като бик". Макар и със завързана ръка, той се скара на четирима конници, които на разсъмване почукаха на вратите на хана, и показа по този начин несломимата си сила.

ГЛАВА XLIV

В която продължава разказът за нечуваните произшествия в хана

Уплашена от това, което можеше да се случи, Мариторнес го освободи. Дон Кихот "се качи на Росинант, пое щита си, прикрепил копието на седлото" и се приготви да се бие срещу Всеки, който би казал, че е бил съвсем справедливо омагьосан. Браво, добри мой Идалго!

Честен, знатният успява
с усет всичко да реши,
но и даже да сгреша,
той го брани, не поправя,

както казва граф Лосано на Перансулес в "Младостта на Сиг".

Четиримата конници тръгнаха по своята работа, а дон Кихот "побесня от гняв и яд, че нито един от четиримата пътници не му обръща никакво внимание..." Да, мой бедни дон Кихоте! По ни е драго да ни се подиграват, отколкото да не ни обръщат внимание. Напълно ми е понятен твоят гняв и яд.

Заобиколен от толкова присмехулници, ти най-зле понасяш, че не обръщат внимание, дори и на шега, на твоите закани и заплахи.

Малко след това ханджията се сбива с двама гости, опитали се да се измъкнат, без да му платят. Ханджийката и дъщеря ѝ потърсват веднага дон Кихот като човек най-малко зает, за да помогне на техния съпруг и баща. На молещата го девойка той "отговаря съвсем бавно и с голямо спокойствие: "Прекрасна девойко, не мога засега да изпълня вашата молба, защото ми е забранено да се впускам в каквото и да е приключение, докато не завърша друго едно, за което съм дал дума." Помолва я да каже на баща си да продължи боя, докато той успее да издейства разрешение от принцеса Микомико. Но и след като получава разрешение, той не се намесва в боя, защото вижда, че тези хора не са рицари. Постъпката му е правилна.

Справедливо ли е да търсим Рицаря първо, за да се подигравем с него и да му завържем ръката, а после за да искаме от него да ни услуги и да ни избави от бедни със същата тази ръка, която малко преди това е била зле поругана? Подиграване се с лудия човек, но после, когато имаме нужда от него, не колебаваме да потърсим помощта му. Нещастен е голямото, който поставя своя героизъм в услуга на първия срещнат човек, защото по този начин го принизява! Ако някой се бие с хора, простички като него, остави го да се бие, особено когато става дума за клиенти, които се измъкват, без да платят. Твоята намеса в подобни случаи ще бъде пакостна. Не трябва да помагаш, когато ти поискат, а когато ти послиш, че трябва да помогнеш. Не давай никому това, което ти поиска, а само онова, което разбереш, че е необходимо да дадеш, и се подготви след това да поднесеш неблагодарността на човека, комуто си услужил.

Малко след това в хана влезе познатият от случката с лема на Мамбрино бръснар и като Видя Сивчо с хамутите на парето си, той се нахвърли върху оръженосеца с Викове: "Градец!" Санчо се защити храбро за голямо удовлетворение на господаря си, който "намислил да го посвети при първобен случай в рицарско звание", Бръснарят отвори приказ за легена си и тогава се намеси дон Кихот. Той заповяда да донесат, закле се, че легенът е шлем, и поиска от всички присъстващи да изразят мнението си по въпроса. Възвишена

Вяра, която при вида на един прост леген гръмко и на всеуслухание обявява, че това е шлем!

ГЛАВА XLV

В която най-сетне се изяснява спорът за шлема на Мамбрино и за самара и се разказват други още происшествия

"Как преценявате, Ваши милости, сеньори – запита бръснарят, – думите на тези благородници, които продължават най-настойчиво да твърдят, че това не е леген за бръснене, а шлем? – Аз ще докажа на всеки, който поддържа противното – рече дон Кихот, – че лъже, ако е рицар, ако ли пък е оръженосец, ще кажа, че хлягу пъти лъже."

Прав си, много си прав, сеньоре мой дон Кихоте! Всички истини са плод на гръзката смелост да твърдиш нещо на висок глас и пред всички и да защитаваш с риск на живота си своите твърдения. Колкото по-дълбоко вярваш в нещо, толкова по-истинско е то, налага го не разумът, а волята.

Тази истина най-добре разбра горкият бръснар, собственик на това, което си беше леген, преди да бе станало шлем. Когато дон Кихот произнася думите: "Заклевам се в името на рицарския орден, на който принадлежа, че този шлем е досущ същият, който му отнех, без да съм добавил или променил нещо", Санчо пръв се намесва, макар и боязливо, в защита на господаря си: "Това е самата истина, защото, откакто господарят ми го владее, той го е носил само в едно сражение, когато освободи нещастните каторжници. Ако не беше този легеношлем, зле щеше да си изпати, защото върху нас се изсипа по време на това преждие цяла градушка от камъни" (глава XLIV).

Казваш легеношлем? Легеношлем ли, Санчо? Не смятай, че искаме да те обидим, като приемем, че хрумването ти да наречеш този предмет "легеношлем" е едно от твоите лукавства. Не! Това е стъпка по пътя, по който си тръгнал, за да извоюваш твоята вяра. Ти не можеше да извършиш направо прехода от това, което очите ти виждат – а именно че предметът на спора е леген, – към това, което вярата ти в твоя господар те учи да казваш – а именно че легенът е шлем, – без да преминеш през междинния етап на легеношлема.

В такива случаи вие, санчовците, сте мнозинството и на вас именно ви е хрумнала мисълта, че истината е някъде по средата. Не, приятелю Санчо, не, не съществуват легеношлемове! Има или шлемове, или леген според това, кой как си служи с тях, или по-добре казано, има едновременно и леген, и шлемове, защото те могат да служат и за едното, и за другото. Без да им се отнема или прибавя нещо, те могат и трябва да бъдат и шлемове или леген – изцяло шлемове и изцяло леген, – но не може и не трябва да бъдат легеношлемове независимо от това, на какви изменения са били подложени.

Бръснарят, собственик на легена, намери в лицето на другия бръснар, майстор Николас, на дон Фернандо, онзи Доминианя, на свещеника, на Карденио и на съдията много бедни поддръжници на тезата, че предметът е шлем, което немало учуди останалите. Едни от четиримата жандарми взе шегата за жестока подигравка, разсърди се и каза, че привържениците на тезата за шлема са пияни. Дон Кихот го провери и се нахвърли върху му и малко след това се завърза в бой, в който взеха участие всички, като се заудряха едни други. Дон Кихот успя с гръмък глас да възвори ред, като не пропусна да напомни за свадата в лагера на Аграманте³⁷.

Какво? Учудва ли ви всеобщата разправа около това, дали легенът е леген или шлем? Много по-големи свади са избухвали на този свят за други леген, не за този на Мамбрино. Хората се карали за това, дали хлябът е хляб и виното вино, както и за други подобни неща. Около рицарите на вярата се групат човешки овчи стада, които поради някаква особена желаса или по други съображения поддържат, че легенът е шлем, упорстват и се сбиват, а най-интересното в случая е, че по-голямата част от тези, които участват в сбиването, защото твърдят, че легенът е шлем, добре знаят, че той същност е леген. Героизмът на дон Кихот заразява неговите присмехулници, които пряко волята си се превръщат в донкихотовци. Дон Фернандо събаря един от жандармите, който гръзко поддържа, че легенът не е шлем, а леген. Героични дон Фернандо!

Забележете, че присмехулниците на дон Кихот са в действителност осмени от него, те са станали против волята на донкихотовци, намесват се в разпратата и се борят с всички сили, за да защитят вярата на Рицаря, дори и без да я споделят. Убеден съм, макар и Сервантес да не го казва изрично, че след общото сбиване привържениците на Рицаря, донкихото-

товците, или, с други думи, защитниците на тезата за шлема, са започнали да се съмняват дали всъщност шлемът не е леген и са приели, че това е шлемът на Мамбрино, защото вече са се обявили в подкрепа на тази кауза. Трябва още веднъж да се каже тук, че мъчениците създават Вярата, а не Вярата създава мъчениците.

Малко са приключенията, в които дон Кихот изпъква с толкова голяма Величавост, както тук, когато налага Вярата си на тези, които се подиграват с нея, и ги накарва да я защитават с нокти и зъби и да страдат в нейно име.

На какво се дължи това? Не на друго, а на смелостта му да твърди в присъствие на всички, че онзи леген, който за него и за всички останали е леген, е шлемът на Мамбрино, тъй като му служи за шлем.

Не му е липсвала *esse descarado heroismo d'afirmar que, batendo na terra com pe forte, ou pallidamente elevando os olhos au Ceo cria a traves da universal illusao Sciencias e Religioes**, както казва Есагу Кејрош³⁸ в края на романа си "Реликвата".

Тази смелост е най-ценната, защото не води до телесно увреждане, нито до материални щети, нито до накърняване на чест, а до риска да бъде сметнат човек за луд или за глупав.

От такава именно смелост се нуждаем ние в Испания. Но ние я нямаме и затова ни е скована душата. Ние я нямаме и затова не сме силни, не сме богати и не сме културни. Ние я нямаме и поради това не сме си изградили напоителни канали и язовири и не се радваме на добра реколта. Ние я нямаме и затова не вали дъжд върху нашата суха и пропукана от жажда земя или пък над нея се изливат поройни дъждове, които отнасят хлеботордия и пласт, а понякога и жилищата ни.

Да не би и това да ви звучи като парадокс? Тръгнете по нашите поля и предложете на някой селянин да обработва по-добре земята си, да посее нов сорт жито или да внесе някаква новост в земеделието, и той ще ви рече: "Тези работи не са за нас!" "Опитахте ли?" – ще запитате ви, а той ще се задоволи само да ви повтори: "Тези работи не са за нас!" А всъщност не знае дали са, или не са за него, защото не е опитвал и никога няма да опита. Би опитал, ако е убеден в успеха, но пред страха от възможен провал, а след провала и

* "Небивалата дързост да твърди, силно тропайки с крак по земята или вдигнал смирено очи към небето, че създава, с помощта на всемирната илюзия наука и религии" (порт.). – Б. пр.

от подигравките и задевките на неговите съселани или пред риска да го вземат за луд, за лековерен или за малоумен той се потъписва и не предприема нищо. А после го изненадват успехите на смелите, на предприемчивите, на тези, които не се придържат към правилата: "Където и да се намираш, прави каквото виждаш, че правят хората около теб" и "Накъде вървиш, човече? Към където други са поели вече." Чуди се на юнези, които се отърсват от стагното си чувство.

Имало в тази наша провинция Саламанка един особняк, който започнал, дето се казва, от нищо и натрупал милиони. Юнези със стагното чувство, като не могли да си обяснят как е било създадено това богатство, предполагали, че е крал на млади години, защото за тези нещастници, преливащи от здрав разум, а напълно лишени от духовна смелост, единствените източници на богатство са кражбата и лотарията. Но веднъж ми разказаха за един донкихотски подвиг на Ел Моско, така наричали въпросния скотовъдец. Бил донесъл от бреговете на Кантабрия хайвер от червеноперка и зарибил някакво блато в едно от стопанствата си. Като чух това, всичко ми стана ясно. Човек, който има смелостта да понесе неизбежните подигравки за това, че е донесъл хайвер от червеноперка, за да зароби някакво кастилско блато, е напълно заслужил богатствата си.

Ще кажете, че това е абсурд. А кой може да определи какво точно е абсурд? Пък дори и да е така! Само онзи, който се опитва да постигне абсурдното, е способен да осъществи невъзможното. Има само един възможен начин да улучиш поне веднъж гвоздея и той е да рискуваш да удариш сто пъти по подковата. Единственият начин да постигнеш истинска победа е да рискуваш да понесеш подигравките. Нашите селяни са така отчайващо изостанали в земеделието, защото нямат смелост да посрещнат подигравките.

Да, цялата ни беда е в малодушието, в липсата на кураж у хората да изявят своята истина, своята вяра и да я защитят. Лъжата обвива и сковва душите на тази порода сънливи овце, оглупели, загръстени до запичане от прекалено здравомислие.

Провъзгласява се, че има безспорни принципи и щом стане дума да се подложат те на преценка, не липсват хора, които писват до бога. Преди известно време поисках да се настои за отменяне на някои членове на нашия закон за народната просвета. Цяло стаго овце започна да блее срещу мен, като

изтъкваше, че е ненавременно и ненужно, а произнесоха и други, по-силни и по-груби думи. Ненавременно! Омръзна ми да слушам да се наричат ненавременно най-навременните неща, да се нарича ненавременно всичко, което смуцава храносмилането на ситите и вбесява глупците. От какво се страхувате? Да не избухне скандал ли, или да не се разгори отново гражданската война? Не виждам нищо страшно в нея! От нея имаме нужда!

Да, една нова гражданска война ни е нужна. Нужно е да се твърди, че легените трябва да са и наистина са шлемове, и да се разрази по този повод разправа, както онази в хана. Нова гражданска война с едно или друго оръжие. Не чувате ли онези нещастници с гърчаво сърце да твърдят и да повтарят, че тези или онези спорове не водят до нищо практично. Какво разбират тези бедни хорица под думата практично? Не чувате ли да се повтаря, че определени спорове трябва да се избягват?

Има глупци, които непрекъснато си повтарят все същата песничка – религиозните въпроси следва да бъдат оставени настрана, преди това трябва да станем силни и богати. Тези малоумни хора не проумяват, че тъкмо защото не сме уредили въпросните си работи, не сме и няма да бъдем нито силни, нито богати. Повтарям: нашата родина няма да има земеделие, нито промишленост, нито търговия, нито ще има пътища към местата, които заслужават да бъдат посетени, докато не открием нашия християнски дух, донкихотския християнски дух. Не ще имаме мощен, бляскав, славен и силен външен живот, докато не запалим в сърцето на нашия народ огъня на вечното гръзновение. Не може човек да стане богат, докато поддържа живота си с лъжи, а лъжата е хляб наш насъщен за духа ни.

Не чувате ли това важнейшо магаре, което отваря уста и изрича: "Това в случая не може да се каже!" Не чувате ли да говорят за мир – за мир, по-убийствен от самата смърт – всички онези жалки хорица, които живеят в плен на лъжата? Не ви ли говори нищо това ужасно разпореждане, връх на позора за нашия народ, което се чете в правилниците за вътрешен ред на почти всички организации, посветени на почивното дело в Испания: "Забранено е да се говори на политически или религиозни теми"?

"Мир, мир, мир!" – крякат в хор всички жаби и попови лъжички, обитаващи нашата локва.

Мир, мир, мир! Да, нека има мир, но мир, изграден върху тържеството на искреността и поражението на лъжата! Мир, но не мир на компромиси, не мир в резултат на жалко съгласителство по подобие на мира, в името на който се спогаждат политиците, а мир на истинско разбирателство! Мир, да, но след като жандармите признаят на дон Кихот правото да твърди, че легенът е шлем, и нещо повече, след като жандармите признаят, че в ръцете на дон Кихот легенът става шлем! А тези нещастници, които крещат "мир!, мир!", гръзват да произнесат името на Христа. И забравят какво е казал Христос: "Не мислете, че дойдох да донеса мир на земята; не мир дойдох да донеса, а меч; защото дойдох да разлъча човек от баща му и дъщеря от майка ѝ, и снаха от свекърва ѝ" (Мат. 10, 34–35). И за него, за Христа, за да бъде царството му, социалното царство на Иисус – което е точно обратното на това, което йезуитите наричат социално царство на Иисуса Христа, – царството на искреността и на истината и на истинските любов и мир; за да дойде царството на Иисуса, трябва да има война.

Пасмина пепелянки са хората, които искат мир! Искат мир, за да могат на воля да хапят и тровят. За тях Иисус е казал, че "разширяват филактериите и правят големи полици на грехите си" (Мат. 23, 5). Знаете ли какво означава това? Тези филактерии бяха някакви кутийки, съдържащи цитати от Светото писание, които евреите носели в особени случаи на главата си или на лявата си ръка. Приличаха на онези талисмани, които децата носят на врата си, за да се предпазят от какви ли не болести, и представляват торбички, грижливо бродирани с пайети от някоя монахиня, която, като ги е правила, се е преборвала със суката и в тях се поставят хартийки с отпечатани цитати от Евангелието, които детето никога няма да прочете, а те за по-голяма яснота са написани на латински. Това представляваха филактериите, а фарисеите носели освен това в ресните или ръбовете на мантиите си някои пасажи от Писанията. Нещо като онова, което мнозина днес носят на ревера на грехата си – сърце, изписано на плочка от суха и твърда глина. А хората с талисманите, тези филактерии на днешно време, те и техните подобни гръзват сега да говорят за мир и за целесъобразност и компетентност. Не, самите те са ни нушили формулата: няма място за непристойни уговорки

между чедата на светлината и изчадията на мрака. Подлите слуги на лъжата са изчадия на мрака, а ние, верните приятели на дон Кихот, сме чеда на светлината.

Нека се Върнем при нашите герои! Ще видим, че всички са се успокоили. Обаче един от жандармите се вглежда изведнъж в дон Кихот, срещу когото носи заповед за задържане, загато е освободил каторжниците. Нахвърля се върху му и потърсва съдействието на Санта Ермангад. Рицарят не остава със скръстени ръце, улавя жандарма здраво за гушата и за малко да го удуши. Присъстващите се намесват и ги разтърват, но жандармите настояват да арестуват този "пладнешки разбойник".

"Дон Кихот се изсмя презрително на тези думи." Смее се, и то с пълно право, смее се този, комуто другите се смеят. Смее се героично и рицарски, не подигравателно. Той съвсем спокойно се противопоставя на тяхното обвинение и обяснява, че не може да е разбойник човекът, който "помага на страдащите, подава ръка на падналите, подкрепя нуждаещите се". Дръзко, но с чувство на достойнство той се позовава на кодекса си на странстващ рицар, чието "право е мечът му, правила на поведение – храбростта и негов закон – собствената воля".

Браво, сеньоре мой дон Кихоте! Законът не е създаден за тебе, нито за нас, които вярваме в теб. Закон за нас е нашата собствена воля. Добре го каза; ти се осмеляваш да удариш четиристотин тояги на четиристотин жандарми, щом се изпречат на пътя ти, или поне би се опитал да го сториш, защото в опита се крие храбростта.

ГЛАВА XLVI

В която се разказва краят на забележителното приключение с жандармите и за голямата ожесточеност на нашия храбър рицар дон Кихот

И тъй наложи се жандармите да свият знамена, защото явно имаха работа с луд човек, а бръснарят трябваше да приеме, че легентът е шлем – не устоя пред осемте реала, които свещеникът му брои скришом. Ако с това бяха започнали, щеше да се избегне цялата разправа, защото няма

бръснар – колкото и антидонкихотски да е настроен вгледа на легента, – който да не заяви срещу осем реала, че всички легени до един са шлемове, особено ако преди това са набъхтели по ребрата, загато е поддържал противното. Колко добре умее свещеникът да изтръгва изповеди на бръснарите, които не се отличават много от възгледите на възгледите! Не знам защо вярата на бръснаря не е станала така пословична като вярата на възгледите³⁹. Би заслужила напълно.

След като дон Кихот накара своите присмехулници да се свият за вяра, която не споделяха, и като възвори след това бръснаря, опитаха се да го затворят в клетка и наистина го затвориха, като се предрешиха, за да го сторят. Само предрешени успяват присмехулниците да затворят Рицаря в клетка. Те го затвориха в клетката, заковаха летвите и го занесоха на рамо, а майстор Николас нижеше смехотворни думи, за да повярва дон Кихот, че е омагьосан, и той наистина повярва. После натовариха клетката на една волска кола.

ГЛАВА XLVII

За странния начин, по който бе омагьосан дон Кихот де Ла Манча, и за други още славни произведения

Затворен в дървена клетка, натоварена на волска кола! Него и извънредно забележителни истории за странстващи рицари бе чел дон Кихот, но никога не беше нито видял, нито чул да са били пренасяни странстващи рицари по този начин, а винаги само по въздуха: "...с удивителна скорост, обвити в черен или черен облак или в някоя огнена колесница". Но рицарите и магьосниците по негово време следваха друг път, различен от някогашния, и това ставаше, за да се осъществи прикатурната голгота на нашия Рицар.

Светът принуждава рицарите да се движат затворени в клетки, и то със скоростта на волска каруца. Нещо повече, светът се преструва, че плаче, като ги вижда изпаднали в такава беда, както се престориха, че скърбят ханджийката, нейната дъщеря и Мариторнес. Колата тръгна по пътя, контролирана от жандармите, а Санчо теглеше Росинант заповоляните. "Дон Кихот седеше в клетката с вързани ръце, изтег-

нал крака и опрял гръб на решетките, тъй безмълвен и търпелив, че сякаш не беше живо същество от плът и кръв." И наистина не беше човек, направен от плът и кръв, а човек, изкован от дух. Нека се възхитим още веднъж от дон Кихот по време на това приключение – от неговата безропотност, от търпението му.

Но изпитанията не свършват тук, защото по пътя си той срещна един каноник, човек с прекалено много здрав разум. Още с първите си думи дон Кихот му каза кой е и му разкри наивно същината на героизма си, като му обясни, че е странстващ рицар, но не от тези, чиято слава е вече забравена, а от онези, "които ще увековечат името си в храма на безсмъртието, за да служи за пример и образец на бъдещите поколения".

О, героични Рицарю, макар и затворен в клетка и возен във Волска каруца, ти все още Вярваш – и Вярата ти е силна, – че името ти ще бъде вписано за назидание на бъдещите поколения в храма на безсмъртието! Каноникът се учуди, като чу разказа на дон Кихот и още повече, когато селският свещеник потвърди казаното от него, но тук се намеси лукаво Санчо и изрази съмнението си, че господарят му е омагьосан, защото ядял, пиел, говорел и задоволявал естествените си нужди, като направо обвини свещеника, че е направил всичко това от завист.

Прав си, Верни оръженосецо, прав си! Завистта, само завистта вкара господаря ти в клетка. Завистта, облякла одеждите на състраданието, завистта на трезвомислещите, които не могат да търпят героичната лудост; завистта, направила от здравия разум тиранин, който всичко уеднаквява. Роби на този тиранин бяха каноникът и свещеникът – разбира се! – и те се отгръпнаха да си поприказват настрана, като каноникът занарежда безкраен низ от нелепици и празнословия, заимствани от литературата.

Колко типично кастилски е този разговор между каноника и свещеника! При съприкосновение и общуване тези духове, издялани от корков дъб, не само не се изтъркват, а, напротив – кората, която ги обвива, надебелява, както мазолът расте, а не намалява от триенето. Колко щастливи са се почувствали сигурно те, като са се срещнали и са разбрали, че и двамата са толкова трезвомислещи! Известно е, че хората от тази човешка порода се добират до вечночовешкото или по-скоро до божественото само в два случая –

когато под напора на лудостта се пропуква кората, сковала душата им, или когато се просмуче в нея селско простодушие. Не им липсва ум, а отсъства в тях духът. Тази порода хора е здравомислеща в най-грубия смисъл на думата и мнимата християнска одухотвореност, която те претендират, че притежават, не е всъщност нищо друго освен най-суров материализъм. Не им е достатъчно да чувстват бога, а изискват да им се докаже по математически път неговото присъствие и още нещо – те изпитват нуждата да го погълнат.

ГЛАВА XLVIII

В която каноникът продължава своята беседа за рицарските романи и по други въпроси, достойни за изтъчнения му ум

Докато свещеникът и каноникът се тъпчеха взаимно с най-изтъркани приказки, Санчо се приближи до господаря си и му каза, че с тях пътуват техните съселяни – свещеникът бръснарят, а дон Кихот възрази, че това са хора, които може би им приличат, но това далеч още не било достатъчно, а да се смята, че са наистина те и че всичко не е дело на магьосници. Тези думи потопиха нещастния оръженосец в истински лабиринт от догадки и предположения. Вярно е, че нито свещениците, нито бръснарите са всъщност такива, каквито изглеждат, а са омагьосани образи, които ни потапят в истински лабиринт от догадки и предположения. Рицарят прибави към това: "Аз се виждам затворен в клетка, след като зная, че само свръхестествени, а не обикновени човешки сили са способни да ме сведат до това състояние. Какво друго мога да кажа и мисля, освен че начинът, по който ме омагьосаха, е съвсем различен от всичко, което съм чел за омагьосани странстващи рицари?"

О, могъща и чудна Вяра! Няма всъщност човешка сила, която да може наистина да зароби и затвори в клетка друг човек, защото, макар и с белезници и в окови, свободният ще бъде винаги свободен и ако е осъден на бездействие, то е, защото е омагьосан. Говорите за свобода, а търсите само оковната свобода, искате свобода на мисълта, вместо да се упражнявате да мислите. Пожелай с все сила да летиш, макар

и да си затворен в клетка и да се движиш със скоростта на волска каруца, и твоето желание ще ти даде криле и клетката ти ще се разшири и ще се превърне във вселена и ти ще литнеш из небесната шир! Бъди сигурен, че всяко твое преждие се дължи на магьосничество, защото няма човек, способен да затвори друг човек в клетка!

Но Санчо не се отказваше от намерението си и за да докаже на господаря си, че всъщност не е омагьосан, както той си въобразяваше, запита го дали не чувства нужда да направи това, което е най-естествено за всеки да прави, и дон Кихот отговори: "Сега те разбрах, Санчо. Почувствах пристъпи, и то неведнъж. А и сега чувствам. Избави ме, Санчо, от тази беда, че май се поуцанах малко!"

ГЛАВА XLIX

В която продължава разумният разговор между Санчо и господаря му дон Кихот

Тогава Санчо възкликна победоносно: "Хванах ли ви сега!" С това той поиска да му докаже, че не е бил прав, като се е смятал за омагьосан. На това Рицарят му отговори: "Вярно е всичко това, Санчо, но аз ти обясних по друг повод, че има най-различни начини да бъдеш омагьосан."

Начините са, разбира се, толкова, колкото са и хората по земята. А от това, че човек е роб на тялото си – тясна жалка клетка, возена още по-бавно от клетката на нашия омагьосан идалго, – от това, повтарям, че човек е роб на тялото си, не трябва да се прави извод, че целият живот в този греховен свят е нещо повече от чисто омагьосване. Тъй разсъждават материалистите-санчовци; за тях съществува само външното, това, което може да се види, да се пипне и да се помирише. Необходимостта да задоволяваме всички ние – и герои, и негерои – нашите малки и големи естествени нужди, е решаващият довод на санчовците във философията, както и да се предрешава той. Но дон Кихот е много прав, като казва: "Аз зная и не се съмнявам, че съм жертва на магия, и това успокоява напълно моята съвест." Възхитителен отговор, който издига спокойствието на съвестта над заблудите на сетивата. Възхитителен отговор, който противопоставя на нуждата да чистиш тяло-

то си нуждата да осигуриш спокойствието на съвестта си! Рядко е давана по-силна формулировка на Вярата. За да бъде спокойна съвестта, нужна е истината, само истината. Истината не е логична връзка между видимия свят и разума, който е също тъй видим, а дълбоко проникване на съществуващия свят в съвестта, която също съществува.

Извадиха дон Кихот от клетката, за да задоволи естествените си нужди, и с вече прочистено тяло мина през друго, по-тежко изпитание – принудата да изслуша кухите премъдрости на каноника, поставил си за цел да му докаже, че нито е омагьосан, нито е имало изобщо странстващи рицари по света. На това дон Кихот му отговори много умно, че ако не е имало амагисовци и фиерабрасовци, то би трябвало да се приеме също, че не са съществували Хектор, дванадесетте перове, Роланд и Сиг. Това е вярно, както вече казах, защото има ли днес повече реалност в Сиг, отколкото в Амагис или в самия дон Кихот? Но каноникът, човек твърдоглав, изпълнен с най-груб здрав разум, се измъкна, както всички дървени философи – каноници или не, – с тъпия довод, че не могло да съществува съмнение в истинността на Сиг, нито на Бернардо дел Карпио⁴⁰, но че техните подвизи, за които се разказва, не могли да се приемат за верни. По всичко изглежда, че каноникът е бил един от онези нещастни хора, които си служат с критиката или със ситото и си напругат мозъците да уточняват с бумажни в ръка дали всяко нещо отговаря на това, което се казва за него, без да си дават сметка, че миналото не съществува вече, че съществува истински само това, което действа, и че коя да е от тъй наречените легенди успее ли да подтикне хората към действие, като възпламени сърцата им или им даде утеха, е хиляди пъти по-действителна от съдържанието на каквото и да е гниещ в архивите документ.

ГЛАВА L

за остроумния спор между дон Кихот и каноника и за други произшествия

Кой казва, че не са полезни рицарските романи? "Прочетете ги и ще видите каква наслада ще ви доставят" – възрази победоносно дон Кихот. Каноникът не може да вникне в необоримата сила на този довод при положение, че съществу-

Вам толкова неща, смятани от него за най-истински, по-истински дори от тези, които се възприемат чрез сетивата – неща, чиято истина се извлича от утехата и ползата, които те доставят, и които са достатъчни, за да бъде спокойна съвестта. Може ли един каноник на светата католическа апостолическа църква да не разбира, че утехата, поради това именно че е утеха, трябва да е истина и че не трябва да търсим в истината логична утеха? Как би реагирал каноникът, ако приложехме този критерий, когато разглеждаме книгите за небесното и загробно странстващо рицарство? Какво би казал тогава той? Какво би могъл да възрази, ако се насочат срещу лудостта на кръста доводите, използвани от него срещу рицарската лудост? Дон Кихот прибегна до толкова изтъркания довод за съгласието на хората; защо не би придобил той стойност в неговата уста? И най-вече "за себе си и ще кажа" – добави дон Кихот, – "че откакто съм странстващ рицар, аз се чувствавам мъжествен, вежлив, щедър, благовъзпитан, великодушен, любезен, смел, човеколюбив, търпелив и готов да понасям несгоди". Върховен довод! Върховен довод, който каноникът нямаше как да отхвърли, защото си даваше сметка, че щом рицарските романи правят хората скромни, смирени, кротки, милосърдни и готови да страдат до смърт, може да се изведе истинността на легендите, които ги правят такива. А щом не ги правят такива, легендите са лъжа, а не истина.

Но, господи боже мой, с какви каноници се среща човек по пътеките на живота! От каноника, с когото се срещна дон Кихот, истинско олицетворение на премъдростта, не можеше ли да се изстиска поне една капчица лудост? Много се съмнявам, защото неговият ум беше оглозгал сърцето и чувствата му. Тези толкова разсъдливи хора не притежават нищо друго освен ум. Те мислят само с главата си, докато човек трябва да мисли с цялото си тяло и с цялата си душа.

Каноникът не успя да убеди дон Кихот, тъй като не беше по силите му да го убеди. Но защо? Поради същата причина, за която пише Тереса де Хесус (Живот, XVI, 5), а именно че проповедниците не успяват да накарат грешниците да се откажат от станалите обществено достояние техни пороци, "защото с прекалено много мозък са пълни главите на тези, които им проповядват", и "не гори в тях, както у апостолите, Великият огън на любовта към

бога, та затова техният пламък така слабо съгрява". И тъй дон Кихот беше накарал присмехулиците си да твърдят и поддържат с риск да им бъдат строшени ребрата, че легенът не е леген, а шлем, но премъдрият каноник не успя да го убеди, че не е имало на този свят странстващи рицари, защото Рицарят, огрян от буйния огън на любовта си към Дулсинея, запален и подхранван от четири погледа, отпразвени скришом към Алдонса в течение на дванадесет дълги години на размисъл, беше изгубил разсъдъка си и неговият пламък топлеше всички, които пристъпваха с чиста съвест и добро чувство към него. Достатъчен е примерът на Санчо, който си дава сметка, че преди да срещне господаря си, е водил скотски живот, макар и да не го е съзнавал.

ГЛАВИ LI И LII

В която се предава какво разказва козарят на всички, които водеха дон Кихот, и за разпратата на дон Кихот с козаря и за рядкото приключение със самобичуващите се, което той с много усилия доведе до щастлив край

По-нататък се разказва за козаря и за приключението със самобичуващите се. Няколко дена по-късно, една неделя по обед, затвореният в клетка рицар влиза в селото си. Времето е така избрано, че да се даде по-голяма гласност на шегата и подигравката. Санчо се връща, изпълнен с вяра в рицарските приключения, както свидетелстват разговорите с жена му, тъй като "хубаво нещо е да гониш щастието през планини, гори и скали, в замъци или в странноприемници, без да плащаш нито грош".

Така завършват втория поход на знаменития идалго и първата част на неговата история.

ВТОРА ЧАСТ

ГЛАВА I

за това, как свещеникът и бръснарят се разговаряха с дон Кихот за болестта му

Дон Кихот прекара съвсем спокойно цял месец у дома си, угаждаше си с укрепваща сърцето и мозъка храна и домашните му помислиха, че е излекуван от рицарския си героизъм. Свещеникът и бръснарят го посетиха, за да го изпитат и проверят, и така между него и тях се завърза разговорът, който ни предава Сервантес. По същия повод дон Кихот казва на племенницата си: "Аз ще си умра като странстващ рицар." Следва разказът на бръснаря за лудия от Севиля и тъжният отговор на Рицаря: "Ах, сеньор берберино, сеньор одирачо на кожи, човек трябва да е много спял, та да не вижда по-далеч от носа си." И още много неща, които са казани във връзка с това.

Веднъж, когато изживях силна душевна покруса, получих писмо от един приятел, в което сред хиляда хвалебствени излияния, за да ми подслади хапа, ми даваше недвусмислено да разбере, че ме смята за луд, защото ме тревожели неща, които никога не били смущавали съня му. Четях писмото му и си казвах: "Как смесват хората лудостта със слабоумието, защото този мой нещастен приятел ме смяташе не само за луд, а и за спял, тъй като не съм могъл да прозра какво искал да каже; мислеше, че съм до такава степен глупав, че не мога да го разбера!". Но скоро прежалих връзката си с този приятел, като си казах: "Не виждаш ли, че този твой толкова грижовен приятел те смята за луд, а в същото време те обсъпва с внимание?"

ГЛАВА II

В която се разказва за забележителната разпра на Санчо Панса с племенницата и икономката на дон Кихот и за други забавни случки

Докато дон Кихот, свещеникът и бръснарят водеха този разговор, в двора се разрази голяма разпра между Санчо, от една страна, и икономката и племенницата, от друга, защото двете жени не искаха да го пуснат да влезе, като го обвиняваха, че подмамвал и измъквал с хитрост дон Кихот и го водел по неznайни пътища, на което Санчо възразяваше, че измаменият и подлъганият е само той и никой друг.

Трябва да се отбележи, че икономката и племенницата може би не са били толкова далеч от истината, защото дон Кихот и Санчо се мамеха и лъжеха взаимно и се водеха един друг из пътищата на света. Онзи, който си въобразява, че води, много често е воден, а вярата на героя се подхранва от вярата, която той е успял да вдъхне на хората, които го следват. Санчо представляваше за дон Кихот цялото човечество. С вярата му разколебана, ту непреклонна, Санчо подхранваше вярата на своя сеньор и господар. Ние имаме обикновено нуждата да ни вярват, за да си вярваме и ние самите, и стига това да ни прозвучи като чудовищна ерес и дори като явна неблагочестивост, бих казал, че бог се подхранва от вярата, която ние, хората, имаме в него. Както дълбоко и превъзходно го е изразил Гонгора⁴¹, давайки вид, че говори за езическите богове, в тези два диамантени по твърдост и блясък стиха:

Скулпторът от гънер идолите прави,
огънят от идолите – богове.*

Рицар и оръженосец бяха излети в същия калъп, както си мислеше и свещеникът. Най-великото и най-утешителното в техния живот, който са прекарвали заедно, е, че човек не може да си ги представи един без друг и че те не са в никой случай – както грешно мислят мнозина – две противоположни крайности, а са били и са дори повече от двете половини на един портокал, те са едно същество, видяно от две различни страни. Санчо поддържаше жив санчопансизма на дон Кихот,

* Сонет LXXXIV в изданието на Миле. – Б. исп. изд.

а Рицарят донкихотизираше Санчо, като изваждаше на показ дълбоката му донкихотска същност. Макар и оръженосецът да заявява: "Санчо се родих и Санчо мисля да си умра", няма съмнение, че той притежава много черти на дон Кихот.

И тъй, когато останаха сами, идалго се обърна към оръженосеца си със следните думи: "Излязохме заедно, заедно потеглихме и заедно странствахме. Една и съща оръсия и съдба ни водеше и двамата." А също и: "Аз съм твоя глава, а ти си част от мен..., затова болката, която измъчва мен, трябва да измъчва и тебе, а твоята болка ще бъде и моя." Многозначителни думи, от които се вижда до каква степен Рицарят е чувствал, че е едно цяло със своя оръженосец.

ГЛАВИ III И IV

за забавния разговор, който водиха дон Кихот, Санчо Панса и бакалавърът Самсон Караско и където Санчо Панса отговаря на въпросите на бакалавъра Самсон Караско и разсейва неговите съмнения заедно с други случки, които заслужава да се знаят и разкажат

Продължиха да си приказват за какво хората говореха за тях, което много тревожеше дон Кихот. След това Санчо въведе в дома на господаря си дипломирания в своята стара познаница Саламанка бакалавър Самсон Караско, личност много колоритна, която излиза сега на сцената. Този бакалавър от Саламанка е най-представителният герой след прочутата двойка и играе важна роля в историята на двамата. Той е връх и сърцевина на здравомислещия човек, склонен към шеги и забавления, душа на какви ли не инициативи и този, който коли и беси в живота на знаменития идалго. Караско остава да обядва с дон Кихот и за да почете неговата трапеза, започва между другото да се подиграва с него.

А чистосърдечният дон Кихот – героите са винаги чистосърдечни, – като чу да се говори за историята, която била съчинена за неговите подвизи, пламна от жажда за слава, защото "едно от нещата, които носят най-голямо задоволство на добродетелния и издигнат човек" – каза той, – "е хората още приживе с добро да споменават, пишат и печатат името му". Затова реши отново да тръгне на поход и сподели намерението си с бакалавъра, като стори голямата глупост да поиска от него да го посъветва накъде да се отправя.

ГЛАВА V

за умния и забавен разговор между Санчо Панса и жена му Тереса Панса, както и за други случки, които заслужават да бъдат припомнени

От този разговор става много ясно до каква степен дон Кихот е заразил оръженосеца си със своите амбиции. Така "Санчо се родих и Санчо мисля да си умра" се превръща в желание да умре като дон Санчо, като благородник и дядо на графове и маркизи.

ГЛАВА VI

за това, което се случи между дон Кихот, племенницата и икономката му – една от най-важните глави на цялата история

Тази глава е много важна. Докато Санчо се караше с жена си, дон Кихот бе влязъл в спор с икономката и племенницата си, а тези смущения в семейния му живот помрачават неговия героизъм.

На добрия Рицар му бе писано да чуе една хлапачка като неговата племенница, която едва умееше да държи в ръце ръцките за дантели, да отрича най-нагло, че е имало странстващи рицари. Тъжно е да чуеш в собствения си дом една хлапачка да държи усво на пустословията на тълпата.

А като си помисли само човек, че една хлапачка като тази Антония Кихана държи под чехъл и води днес за носовете мъжете в Испания! Да, тази гръзка хлапачка, тази глупава кокошчица с къси криле и неуморен клон задушава още в началък всякакъв героизъм. Тя именно каза на сеньор Вуйчо си: "... Въпреки това вие сте толкова заслепен и побъркан, че се мислите за юначен, а сте вече стар, внушавате си, че имате сили, а сте болен. Вие се готвите да оправяте неправди, а сте съсипан от годините и най-важното – вие си въобразявате, че сте рицар, а всъщност не сте. Вярно е, че идалговете могат да бъдат рицари, но не и когато са бедни." Дори и храбрият Рицар на вратата, победен от простодушната решителност на простичкото девойче, омекна и му отвърна: "В думите ти има много истина, племеннице."

Но щом като не друг, а ти, безстрашни дон Кихоте, се остави да те надвие това домашно коте, макар и само словесно и временно, какво чудно, че скланят глава пред кухненската мъдрост на такива като племенницата ти онези, които я търсят, за да продължат в нея рода си? Тя от протодушия не разбира, че и старшият може да бъде смел, че и болният има сили, че и изнемощелият от годините е в състояние да оправя неправди, а най-вече не разбира, че и беднякът може да бъде рицар. И макар че е проста и доморасла и с толкова дребничко сърце и беден ум, щом се е осмелила да бъде гръзка с теб, родния ѝ вуйчо, как няма да е гръзка с онези, които я ухажват като любима или я притежават като съпруга? Учили са я, че бракът съществува, "за да си създават хората домашно огнище, за да си доставят наслада задомениите и за да се отглеждат деца, достойни за небесното царство", и тя по такъв начин разбира и прилага това, че пречи на мъжа си да заслужи същото това небе, за което подготвя децата си.

Съществува един здрав разум, а и едно здраво чувство; не по-малко от пошлостта на разума нас ни сковава и затъпява и пошлостта на сърцето. И на тази пошлост ти, Антония Кихана, читателко моя, си зорка пазителка и съхранителка. Скътала си я в дребничкото си сърце, докато бъркаш манджите на вуйчо си или плетеш дантели. Слава ли гони твоят съпруг? Слава ли? А славата яде ли се? Лавровият лист е добър, защото прави Варените картофи по-вкусни, защото е чудесна погривка в домашната кухня. Имаш си от него достатъчно, нали вземаш от църквата на Връбница. Освен това ти яростно ревнуваш Дулсинея.

Не знам дали ще попадне в красивите ръце на някоя Антония Кихана този мой коментар за живота на нейния вуйчо. Съмнявам се, защото нашите племенници на дон Кихот не обичат да четат неща, които ги карат да съсредоточат вниманието си и да попреживеят прочетеното; на тях им са достатъчни блудкави романчета с гъсто сбит диалог или със сюжет, който смразява кръвта от ужас, или религиозни книжлета, гъмжащи от сладникавите суперлативи и безсолни словоизлияния. Предполагам освен това, че изповедниците ви, тези, които ръководят издребнелите ви съвести, ще ви предупредят да не четете опасните заблуди на моето перо, ако вашата собствена ограниченост не бъде сметната за

извънредно надежден щит срещу тях. Почти съм сигурен, че не ще прелистите с безделните си ръце, създадени само да плетат дантели, тези греховни страници. Но ако по някаква случайност те попаднат пред вашите очи, казвам ви, че не се надявам да изникне между вас и някоя нова Дулсинея, която да тласне друг дон Кихот към завоюване на славата, нито нова Тереса де Хусес, странстваща дама в името на любовта, която с дълбоката си човечност надхвърля рамките на човешкото, нито ще запалите любовта, която Алдонса Лоренсо, без самата тя да си даде сметка, запали в сърцето на Алонсо Добрия, нито пък ще разгорите във вашето сърце онази любов на Тереса де Хусес, която накарала един серафим да прободее с меч сърцето ѝ.

Както Алонсо Кихано е бил влюбен в Алдонса цели дванадесет години, така и тя, Тереса, била свързана чисто духовно с един мъж, който според нея можел да я направи щастлива, и изповедникът ѝ я бил уверил, че ако се омъжила за него, няма да престъпи божията воля (Живот, глава II); но тя осъзнала величавостта на възмездието, с което бог ошастливява онези, които се отказват от всичко, за да се обрекат на него; тя разбрала, че с любовта си към един мъж не би съумяла да утоли жаждата си за вечна любов, така че рицарските романи, които били винаги нейно любимо четиво, ѝ помогнали да се прехвърли от земната любов към божествената. Тя пожелала пламенно вечната слава, поускала да изчезне в Христа, идеален символ на човечеството, полудявайки с героична лудост, която е била подтикнала да каже на изповедника си: "Моля ваше преподобие всички да полудеем от любов към оногова, който е бил така наречен поради нашата любов" (Живот, глава XVI). А ти, моя Антония Кихана, а ти? Ти не полудяваш нито от земна, нито от небесна любов; може би умът ти е малък, но колкото и малък да е той, изпълва и препълва главичката ти, която е по-малка и от ума ти, та не остава място за щедро сърце.

Ти имаш здрав разум, разсъдлива Антония. Знаеш да броиш зърната нахут и да кърпиш гащите на съпруга си, знаеш да плетеш на вуйчо си и да плетеш дантели. А за да доставяш възвишена храна на духа си, поемаш функциите на този или онзи певник, като се задължаваш да четеш на глас в определен ден и час едни или други сладникави гуми, които ти се дават вече написани. Не за тебе каза Тереса "не обръщай внимание на разсъдъка, защото той само мели" (Живот, глава

XV), тъй като малко брашно дава твое разсъдъче, насочвано от изповедника, окастрено и изсушено още от геня, в който е гало знак за живот. Този твой дух, тази твоя душица, която някога може би е мечтала, е била обезкрилена и осакамена на ужасно инквизиционно колело, люляна е била, откак е нагала първия си плах писък, приспивана е била с прастарото куплетче.

Хайде спи, детенце,
че за сън е време,
който не заспива,
Вълчо ще го вземе,

приспивана е била с гъгнивата песенчица, с която ти самата, бедна моя Антония, ще приспиваш твоите рожби, когато бъдеш майка, за да заспят по-бързо. Внимавай, Антония, не обръщай нито за миг внимание на онези, които искат от теб да си глупавата кокошчица. Не им обръщай внимание и вникни в смисъла на съзливите стихчета, с които приспиваш децата си! Замисли се малко в гумите – ще дойде караконджолът и ще вземе децата, които не искат да заспят; замисли се, мила Антония, за това, че дългото спане може да ни спаси от лапите на караконджола. Забележи, моя Антония, че караконджолът идва, отнася и изяжда заспалите, а не будните.

А сега, ако съм успял поне за миг да те откъсна от твоите занимания, от това, което се нарича женска работа, защото била свойствена за твоя пол, извини ме или не ме извинявай, все едно. Няма никога да си простя, ако не ти кажа, че истински те обичаме само ние, които искаме да си силна жена, които ти говорим отривисто и твърдо, не онези, които те приковават като игол на някакъв олтар и те държат там като пленница, задушавайки те с тамяна на евтините си ухажвания. Нито пък онези, които приспиват духа ти с глупави песни.

Тъжно е, мой дон Кихоте, че когато се прибираш у дома си, когато си в своето домашно огнище като в каменен замък, който те пази от отровните стрели на Външния свят и ти позволява да не чуваш гласовете на онези, които говорят само и само за да не мълчат, тъжно е, че и тогава дори ехото на същите досадни гласове ти гразни слуха. Тъжно е, че и в дома ти е нахлул Външният свят, вместо той да е истинско царство на твоя дух. Убуден съм, че Алдонса не би ти казала никога подобни неща.

ГЛАВА VII

за разговора между дон Кихот и неговия оръженосец
и за други паметни събития

Към мъката, че е принуден да слуша подобни неща в собствения си дом, се прибави и мъката, като разбра, че Вярата Санчо се разколебава: той поиска да му бъде определена заплатата – нещо нечувано за нравите на странстващите цари, чиито оръженосци са им служили винаги безплатно. Вярата на Санчо, която непрекъснато завоюваше сама себе си, още не му беше вдъхнала надежда и искаше заплатата. Той не беше в състояние да разбере дълбоката мъдрост, която съпътстваше казаните му тогава от неговия господар думи: "Добра надежда струва повече от лош имот." А ние с теб, читателю мой, разбираме ли я в цялата ѝ дълбочина? Не предпочитаме ли като добри санчовци "едно птиче в ръката си сто във въздуха"? Не забравяме ли днес и винаги, че надеждата създава това, което притежанието убива? Ние трябва да отрупаме за последния си час надежди, защото по-лесно е с надежда да се премине във вечността, отколкото със спомен. Нека нашият живот бъде вечна събота пред Възкресение!

Дон Кихот се разгневи с пълно основание, като чу Санчо, оттиквайки от земната си алчност, да иска от него заплатата. Санчо сякаш можеше да има възнаграждение, по-голямо от честта да го следва и да му служи в неговия поход към славата, – и показа да го вземе за оръженосец. Този отказ възпламени Вярата на бедния Санчо; "притъмня му пред очите и крилете на сърцето му клюмнаха, защото си беше внушил, че господарят му нямаше за нищо на света да тръгне без него".

Този разговор бе прекъснат от бакалавъра Караско, който идваше да поздравя дон Кихот и да му предложи да стане негов оръженосец... Нечестно предложение! Като чу гумите на Санчо се разочувства, очите му се напълниха със сълзи и той повери отново съдбата си в ръцете на своя господар.

Мислиш ли, бедни Санчо, че има за теб живот, ако не идваш господаря си? Не, ти вече не си принадлежиш, ти си мъртъв. И ти си влюбен в Дулсиня дель Тобосо, макар и да не знаваш това.

Някои упрекват дон Кихот, че пак измъква Санчо от собствения му живот и от мирния му труд, че го кара да напусне дома и деца, за да гони измамни приключения. Има гребни

сърца, които точно така чувстват нещата. Ние обаче смятаме, че Санчо, Вкусил Веднъж от новия си живот, няма да иска да се върне към това, което е било преди. Въпреки всички колебания и люшкания на неговата Вяра пред очите му притъмнява и крилете на сърцето му клюмват при мисълта, че неговият господар и сеньор може да го изостави.

Има жалки души, които поддържат, че е по-добре да си доволна свиня, отколкото нещастен човек, а има и такива, които съжаляват за тъй наречената свещена простота. Този, който е Вкусил от това, което е човешко, го предпочитат, макар и в бездните на нещастие, пред доволството на свинята. Трябва следователно да раздвижи духовете на ближните си, като размърдаме мозъците им, защото проява на милосърдие е да събудиш заспалия, когато надвисва опасност или когато пред очите ти се открие нещо красиво. Трябва да разтревожим духовете и да впръснем в тях силни възжелания, макар и вече да знаем, че никога няма да се постигне желаното. Трябва да измъкнем Санчо от къщи, откъсвайки го от жена и деца, и да го накараме да се впусне да търси приключения; трябва да го направим човек. Има един дълбок покой, съкровен, интимен, и този покой се постига само като се отърси човек от външното спокойствие на домашния и селски живот; тревогите на ангела са хиляди пъти по-сладки, отколкото покоя на звера. И не само тревогите, а дори и мъките, онова "силно и сладко мъченичество", за което ни говори в своя "Живот" (глава XX, 8) Тереса де Хесус.

Какво значи свещена простота? Простотата не е и не може да бъде свещена. Какво значи да завидиш на спокойствието на човек, който никога не е прозрял върховното тайнство, нито е погледнал отвъд живота и смъртта? Да, известна ми е старата песен, зная онова "Колко удобна възглавница е катехизисът! Спи, чедо, и вярвай; по този път се спечелва небето, без да се помръднеш от леглото си". Малодушна раса, и то раса, притисната от най-опустошителното малодушие – моралното малодушие, което трепере и се бои да вникне във Върховния мрак!

Ако всички, които поне на гуми ти завиждат, Санчо, за спокойствието, на което си се радвал, преди да те измъкне от дома ти твоят господар, знаеха какво означава борбата за Вяра, повярвай ми, нямаше да хвалят толкова Вярата на възлищаря. Моето тяло живее благодарение на борбата, която води във всеки миг срещу смъртта, а и душата ми живее

поради това, че постоянно се бори срещу нея. Ние изграждаме ново построение върху останките на построеното, разрушено от логиката, и така се трупат едни върху други развалините на всички построения, докато един ден, покачени на тази огромна грамада от разбити построения, внуците на нашите внуци ще превъзнесат последното построение и ще създадат по този начин безсмъртието на човека.

Санчо сигурно е сметнал, че всички негови мъки, неволи и лишения, дори и подхвърлянето на одеяло, не са отишли напразно, тъй като чрез тях се е възродил и донкихотизирал в досег с дон Кихот. Само по този път негодяланият и никому неизвестен Санчо Панса се е превърнал за Вечни времена в безсмъртен оръженосец на безсмъртния дон Кихот де Ла Манча. С погути от плач очи Санчо предостави съдбата си в ръцете на своя господар.

След няколко дни "една привечер, без да ги види никоу добен бакалавъра, който пожела да ги съпроводи и извървя половин левга с тях", те се отправиха към Тобосо.

ГЛАВА VIII

В която се разказва какво се случи на дон Кихот, когато отиде да види любимата си Дулсинея дел Тобосо

По пътя дон Кихот говореше за Херострат⁴² и жаждата за слава, в която трябва да се търсят корените на неговия героизъм. Дон Кихот потъна в пропастта на здравия разум на Алонсо Добрия, като "отбеляза суетната слава в днешния преходен век, която, колкото и да е трайна, ще изчезне някога заедно със самия свят, чийто край е предсказан":

Eu sou o gloria, genio jocundo
De radioso paiz solar;
Seras o poeta maior do mundo...

.....
Dizen que o mundo deve acabar.*

Назва "Саграмор" в поемата на Еужениу ди Каштру⁴³.

* Аз съм слава, аз съм гений весел
В този светъл, в този слънчев рай;

.....
Но светът вървял към своя край (порт.).

Ще видим как при този трети и последен свой поход дон Кихот потъва в дълбините на трезвия си разум, за да изчезне най-сетне в тях с назидателната си смърт.

Окрилен от думите на господаря си, Санчо прозира, че славата на светците е много по-голяма от тази на героите, и предлага на дон Кихот да станат светци и да извоюват по този начин в по-кратък срок славата, за която мечтаят, като му дава за пример канонизираните по това време Сан Диего от Алкала и Сан Педро от Алкантиара.

"Ще видим, че един ден ще бъде почитан от целия свят" – обичаше да казва Франциск Асизки според това, което ни разказват Тримата другари (4) и Томазо ди Челано (2, Чел., 1, 1), а същите побуди, които тласнаха едни към героизъм, тласнаха други към светота. Така както дон Кихот, възпламенен от четене на рицарски романи, се впусна да странства по света, Тереса де Сенеда, бидейки още дете и побудена от четене на жития на светци, които според нея "кугували на много ниски цени присъствието си в лоното божие", се уговарила с брат си да посетят земите на маврите, като ги молят от любов към бога да им отсекаат главите, но понеже това било невъзможно, те решили да се уединят като отшелници и се заловили да си направят с погръчни материали скитовете си в една градина до дома им (Живот, I, 2). За Игнаций Лойола споменахме вече разказаното по този повод от отец Педро де Ривагенеира, когото можем да смятаме за негов секретар.

Не са ли това прояви на странстващо рицарство, взело божествена или религиозна форма? И в крайна сметка търсили ли са и едните, и другите, герои и светци, нещо друго освен безсмъртие? Едните в паметта на хората, а другите в небесното царство. Не е ли бил стремежът към безсмъртие онова, което някои наричат наш култ към смъртта, най-силната пружинка в живота на нашия испански народ? Не, не става дума за култ към смъртта, а за култ към безсмъртието!

Самият Санчо, на пръв поглед така силно свързан с живота, който минава и отминава, заявява, че "по-изгодно е да си скромнен монах от какъвто и да е орден, отколкото храбър странстващ рицар", на което дон Кихот му отговаря много мъдро: "Не можем да станем всички калугери и много са пътищата, по които бог води избраниците си към небето." А щом не всички можем да станем монаси, не е възможно монашеството или калугерството да е само по себе си по-съвършено

от което и да е друго призвание, защото не е възможно състоянието на най-високо християнско съвършенство да не бъде еднакво достъпно за всички, да се запазва по силата на някакъв неписан закон за известен брой лица, защото, ако всички се втурнеха да станат монаси, човешкият род щеше да бъде обречен на изчезване. И колко умно каза дон Кихот на Санчо, че ако на небето има повече монаси, отколкото странстващи рицари, то е, защото монасите са повече от достойните за това име рицари. А когато монахът е в същото време и рицар? – ще запита някой. За това ще ни говори самият дон Кихот.

ГЛАВА IX

В която се разказва за това, което ще прочетете в нея

А какъв момент избира дон Кихот, за да поразмишлява за славата и нейната суетност и за това, че тя свършва със вършека на света? Това той прави, когато отива в Тобосо да види Дулсинея, а в него самият Алонсо Добрия се запътва да види Алдонса Лоренсо, за която е въздишал цели дванадесет години. Лудостта помага на срамежливия идалго да превъзмогне своята крайна свенливост и да отиде, предрепен като дон Кихот и скътал се вътре в него, да види мечтания кумир, да се излекува от лудостта си, като я види и я презърне. Близко сме до критичната точка в живота на Рицаря.

Унесени в разговора си, господар и оръженосец стигнаха до Тобосо, родното село на несравнимата Дулсинея.

Влязоха в селото и дон Кихот каза на своя оръженосец: "Сине мой Санчо, заведи ме в двора на Дулсинея, може би ще сварим още будна."

Нека отбележим, че като поисква от оръженосеца си да му направи тази толкова голяма услуга, Рицарят се разнежва и нарича Санчо "сине мой". Нека отбележим също, че именно Санчовците, долна проба люде, водят героите към двора на славата.

Тук започват мъките на измамника Санчо, който търси как да се измъкне от капана на собствената си глупост, като отиде дори дотам да признае, че никога не е виждал Дулсинея, както казваше и господарят му, че не я бил виждал никога и

че се бил влюбил в нея, след като чул да говорят за красотата и ума ѝ. Ние често се влюбваме в Славата, без да сме я виждали и без дори да сме чували да се говори за нея. Но в Дулсинея е въплътена Алдонса, която идалгото е виждал, и то не бегло, макар и само четири пъти в течение на дванадесет години. Лукавият Санчо успява в края на краищата да убеди доверчивия си господар да излезе от Тобосо и да чака скрит в някаква горичка, докато той, хитреецът, намери Дулсинея.

ГЛАВА X

В която се разказва по какъв хитър начин Санчо омагьоса сеньора Дулсинея и за други още случки колкото смешни, толкова и верни

Тук стигаме до монолога на застаналия под едно дърво Санчо, когато си казва, че господарят му е луг за връзване, но че и той не е останал по-назад, а е по-глупав от него, щом го следва и му служи, и решава да го измами, като му втълпи, че "първата селянка, която срещне из тези места, е сеньора Дулсинея; ако не повярва, аз ще се закълна". И ето ние виждаме, че Верният Санчо е решен да излъже господаря си и по този начин да се присъедини към безбройните негови присмехулници. Този случай поражда тъжни размисления. А трябва да обърнем внимание и на това, как Санчо, макар и да смята, че господарят му е луг за връзване и способен да повярва на неговата лъжа, макар и да знае, че той взема едни неща за други, че взема бялото за черно и черното за бяло, въпреки това се оставя на свой ред да бъде мамен или по-скоро се осланя на вярата си в дон Кихот и без да му вярва, вярва в него и виждайки, че великаните са вятърни мелници, а вражеските войски – стада овце, вярва в толкова пъти обещаения остров.

О, чудотворна сила на вярата, която носи броня срещу всеки пристъп на разочарование. О, потайности на санчопансовската вяра, която, без да вярва, вярва, и макар да вижда, да разбира и да твърди, че нещо е черно, те кара – ако я носиш в себе си – да чувстваш и да действаш, и да се надяваш все едно, че не е черно, а бяло! От всичко това трябва да направим извода, че Санчо живее, чувства, действ-

и се надява под чародейното влияние на някаква странна сила, която го насочва и води срещу това, което вижда и възприема, и че през целия си живот той постепенно пада в плен на тази могъща донкихотска и донкихотизираща вяра. И тогава, когато си въобразява, че маме господаря си, измаменият всъщност той и така става оръдие за действителното и истинско омагьосване на Дулсинея.

Вярата на Санчо в дон Кихот не е вяра мъртва, тоест омамна като онези, които почиват на невежеството; не е вяра на въглищар, а още по-малко вяра на бръснар, която не стоява на осем реала. Тя е, напротив, истинска и жива вяра, вяра, която се подхранва със съмнения, защото само онези, които се съмняват, вярват истински, а онези, които не се съмняват и чиято вяра не се поддава на изкушения, не вярват истински. Истинската вяра се крепи на съмнението. Тя крепи и се засилва благодарение на съмненията, които са нейна храна, така както и истинският живот се крепи на смъртта и се възобновява миг след миг, защото е постоянно съзидание. Живот без някаква смърт в него, без рушене сред постоянно съзидане не е нищо друго освен постоянна смърт, вечен спокоен покой. Онези, които не умират, не живеят. Не живеят онези, които не умират всеки миг, за да възкръснат веднага след това. Хората, които не се съмняват, не вярват. Вярата се поддържа от безспирното преодоляване на съмненията, като веднага след това трябва да бъдат преодолявани новите съмнения, възникнали при предишното преодоляване.

Санчо виждаше лугостите на господаря си и си даваше сметка, че мелниците са мелници, а не великани, и знаеше, че първата селянка, която щеше да срещне на излизане от Тобосо, не е нито Дулсинея дъщеря на Тобосо, нито дори Алдонса Лоренсо, но въпреки това вярваше на господаря си, имаше вяра в него, вярваше в Дулсинея дъщеря на Тобосо и дори в нейното омагьосване, както ще видим по-нататък. Твоята вяра е истинска вяра, Санчо, а не е вярата на хората, които твърдят, че вярват в някаква догма, без да я разбират, без да разбират нейната буква, та камо ли прякото ѝ значение, а дори и без да я знаят. Твоята вяра е истинска вяра, а не вярата на въглищаря, който твърди, че е истина съдържанието на една книга, която не е чел, защото изобщо не знае да чете и не знае какво съдържа книгата. Ти, Санчо, разбираше много добре господаря си, защото всичко, което той ти е

казвал, беше много ясно и много достъпно. Ти си даваше все пак сметка, че сетивата ти възприемат съвсем други неща, и се съмняваше, че господарят ти е луд, и се съмняваше в това, което си виждал, но въпреки това вярваше в него, защото следваше всяка негова стъпка. Докато умът ти подказваше, че това не може да бъде, твоего сърце ти шепнеше, че това е така, а волята ти се опълчваше против разума ти и бранеше вярата ти.

Да се поддържа тази борба между сърцето и главата, между чувството и разума: сърцето да казва "да", когато главата казва "не", и да казва "не" и "не", когато главата казва "да"; в това, а не в опита те да се помирят и съгласуват се корени плодотворната и спасителна вяра. Поне за санчовците това е така. Пък дори и за донкихотовците, защото ще видим, че и дон Кихот се съмнява. И нека бъдем уверени, че със земните си очи дон Кихот е виждал вятърните мелници като вятърни мелници и хановете като ханове и че дълбоко в себе си е признавал реалността – макар и привидна и тя – на привидния свят, сред който е разполагал света на своята вяра. Красноречиво доказателство за това е онзи прекрасен диалог между него и Санчо, когато оръженосецът се връща в Сиера Морена, за да му докладва за посещенията си при Дулсинея. Лудият е обикновено изпечен комедиант, който има сериозно отношение към комедията, но който не се самоизмамва, и докато играе с пълна сериозност ролята на бог, на крал или на звяр, добре знае, че не е нито бог, нито крал, нито звяр. А не е ли луд всеки, който гледа сериозно на света? Не би ли трябвало всички ние да сме луди?

Сега стигаме до най-тъжния момент в живота на дон Кихот – поражението на Алонсо Кихано Добрия в самия дон Кихот.

Случи се така, че като тръгна Санчо към мястото, където се беше скрил дон Кихот, откъм Тобосо се зададоха три селянки, яхнали магарета или магарици. Санчо ги представи на дон Кихот като Дулсинея и две нейни приятелки и му каза, че Дулсинея идва да го види. "Боже милостиви! Какво говориш, приятелю Санчо?" – възкликна дон Кихот – "Да не би да ме мамаш и да искаш с лъжлива радост да облекчиш истинската ми тъга?" – "Какво ще ме ползва мене да мамя ваша милост?" – отговори Санчо. Двамата излязоха на пътя, но дон Кихот видя там само три селянки. Санчо настоя, че това е Дулсинея и нейните компаньонки, а господарят му, против-

во на нрава си, продължаваше да вярва на очите си и по този начин, поне привидно, те си размениха ролите.

Този случай с омагьосването на Дулсинея е много печален. Санчо доизигра своята комедия, като хвана поводите на магарето на една от трите селянки, коленичи пред нея и ѝ отправи поздрава, стигнал до нас благодарение на тази история. Дон Кихот гледеше с ококорени очи и помътен поглед в жената, която Санчо наричаше кралица и сеньора и в която той, дон Кихот, очакваше да види Дулсинея, а вътре в себе си Алонсо Кихано се надяваше да види Алдонса Лоренсо, по който бе въздишал цели дванадесет години. "Дон Кихот падна на колене, вперил ококорените си очи и помътения си поглед в тази, която Санчо наричаше сеньора и кралица. Той виждаше в нея обикновена селска девойка с немного хубаво бяло лице и чип нос." Ето, Рицарю, че твоят Санчо, човечеството, което те придружава и те води, сега ти представя Славата, за която толкова си въздишал, а ти виждаш в нея селска девойка, и то немного красива.

Случаят е още по-печален и поради това, че не само дон Кихот не виждаше Дулсинея, но и горкият Алонсо Кихано Добрия не виждаше своята Алдонса. Дванадесет години да прадаш в самота, дванадесет години да водиш безуспешна борба срещу непреодолимата свенливост, дванадесет години да чакаш невъзможното – което поради това е и още по-силно желано, – по някакво чудо Алдонса, неговата Алдонса да разбере за любовта на своя Алонсо и да се спусне към него; дванадесет години мечти по невъзможното и опити да се отуши Всесилната любов с четене на рицарски романи. А сега, когато е вече луд, когато е надвил, слава богу, свенливостта си, когато невъзможното става възможно и той ще получи наградата за лудостта си, сега..., точно сега! Колко приятна, сладка и спасителна е обикновено лудостта! Полудял помощта на бога, който е състрадателен към добрите, Алонсо Кихано преодоля страшната скованост на плах селски дялго и гръзна да пише на своята Алдонса, макар и под името Дулсинея, а сега за награда самата Алдонса идва от Тобосо да го види. Невъзможното става възможно благодарение на лудостта му. След цели дванадесет години!

О, върховен миг, очакван толкова време с въздишки! "Боже милостиви! какво говориш, приятелю Санчо?" Сега, сега той ще бъде спасен от лудостта си, сега ще прочисти лудостта си с цял поток сълзи на щастие, сега ще получи награда за

своята надежда, за това, че се е надявал да се случи невъзможното! Какви ли мракове на лудост може да разпръсне един само любовен поглед!

"Не търси да облекчиш с лъжлива радост истинската ми тъга!" Нека вникнем в смисъла на тези думи – да облекчиш тъгата на дон Кихот, дванадесетгодишната му тъга, тъгата на неговата лудост! Предполагате ли Алонсо Добрия да не си давал сметка, че е луд и да не е приемал лудостта си като единствен лек за любовта си, като дар на божията милост? Като разбра, че лудостта му дава плод, сърцето на идалгото трепва и той обещава на Санчо – от благодарност за тези неочаквани новини – най-голямата плячка още при първото приключение, което му се случи, и "ако това не те задоволява, ще ти подаря жребчетата, които ще родят тази година трите ми кобили. Нали знаеш, те пасат на общинската мера." Отначало дон Кихот му обещава – като награда за новината, че идва Дулсинея – дарове в духа на странстващото рицарство: плячка от първото приключение. Но веднага след това в него се изявява Алонсо Кихано, който с изпълнено от радост сърце, че при него идва Алдонса, предлага този път като идалго част от имуществото си – не вече плячка от приключение, а прилода на своите кобили. Не виждате ли как любовта извежда лудостта на Кихано до повърхността на донкихотската лудост?

Лудостите ти дават вече плод, добри Рицарю, защото на тях дължиш, че идва да те види Алдонса, която мери силата на любовта ти с безграничността на твоята лудост. Веднага след това идва страшният удар, ударът, който потапя в лудост горкия Алонсо Добрия до самата му смърт. Сега се решава съдбата на Алонсо. Той очакваше Алдонса и силата на надеждата не му позволяваше да се съмнява. Коленичил, както подобаваше за една дванадесетгодишна любов, "той беше вперил ококорените си очи и помътнения си поглед в тази, която Санчо наричаше сеньора и кралица. Той виждаше в нея обикновена селска девойка с немного хубаво кръгло лице и чип нос и стоеше слисан и учуден, без да смее да отвори уста." Не ти помогна и лудостта, добри Рицарю! Когато след цели дванадесет години поискваш награда за лудостта си, жестоката действителност те цапардосва по главата. Не се ли случва това с всяка любов?

Не тъжи повече, мой дон Кихоте, и се усамоти пак в лудостта си! Не страдай, че не успя да се спогодиш с щастията! Не тъжи, че не ти се усмихна съдбата! Не тъжи, че не се сбъднало дванадесетгодишното ти желание да те притисне в прегръдките си твоята Алдонса!

"А ти, най-желано съкровище на света, връх на човешко благородство, единствен лек на това опечалено сърце, което те обожава – макар и злият магьосник, който ме преследва, да е сложил върху очите ми було и да ги е обвил в мъгла само за тях, и за никои други, да е променил и преобразил твоята несравнима хубост и лик в хубост и лик на една плячка, а може би е превърнал и моето лице в лице на някакво говище, за да го направи нежно и любовно, откривайки в твоята покорност и коленопреклонност пред твоята прекрасна красота смирението, с което те обожава душата ми!" Не ви ли натъжава тази печална молба? Не чувате ли как възвучава дълбоко в нея, под рицарската нагута реч на дон Кихот, безкрайната скръб на Алонсо Добрия, най-сърцераздиращата жалба, която е бликвала от човешко сърце? Не чувате ли злокобния и неизменен глас на вечното човешко разочарование? За първи и последен път, само веднъж говори дон Кихот за собственото си лице, за лицето на Алонсо, което се покриваше с руменина, колчем си помислеше за Алдонса... "Смирението, с което те обожава душата ми..." дванадесетгодишно смирение, смирение, подхранвано през дълги нощи със самота и с най-несъстоятелни надежди, смирение, придружено от невиждано голяма плахост и сдържаност. Любовта с огромната си сила го беше направила толкова плах, че не беше се осмелил да ѝ отпрати една дума дори.

Продължете да четете разказа за тази среща и вие сами изстискайте от него, читатели мои, сока, който той съдържа. Той толкова ме натъжава, че убива въображението ми и не мога просто да го възпроизведа, така че ще мина на друга тема. Вие сами прочетете за грубия отговор на девойката, как я събаря магарето, как дон Кихот се спуска да ѝ помогне да се изправи, което тя избягва, като възсяда с един само скок добичето си, и как той усеща дъх на суров вятър, който го зашеметява и му отравя душата. Не може да се чете без тъга за това мъченичество на бедния Алонсо.

ГЛАВА XI

за странното приключение на храбрия дон Кихот с колата или колесницата на "Кортесите на смъртта"

Господар и оръженосец тръгнаха отново на път, като лукавият Санчо не спираше да взема на погбив простодушието на господаря си. Тогава именно те попаднаха на колесницата на смъртта, тоест на трупата на Ангуло Лошия. Поучен и натъжен от току-що случилото се, дон Кихот я взе за това, което тя беше в действителност. Пак тогава Росинант, подплашен от звънците на палячото, събори господаря си на земята. По-нататък се разказва как Рицарят поиска да накаже комедиантите, как те го причакаха с камъни в ръце, как Санчо убеди господаря си, най-сетне презвомислещ и разумен, да не се разправя с подобни хора, защото те всъщност не бяха странстващи рицари, макар и да изглеждаха крале, принцове и императори, и как дон Кихот се отказа от първоначалното си намерение. Като видя, че и Санчо не гори от желание за мъст, Рицарят се обърна към него със следните думи: "Щом такова е решението ти, добри, мъдри, благочестиви и чистосърдечни Санчо, нека оставим тези призраци и да тръгнем да търсим по-добри и по-подходящи за нас приключения."

Приключението с колесницата на смъртта е сякаш едно от най-героичните, доведено до щастлив край от нашия удалго, тъй като в него той побеждава себе си благодарение на трезвия си ум. Защото на сърцето му тежеше омагьосването на неговата гама. Светът е комедия и голяма лудост е да искаш да се бориш с хора, които не са това, което изглеждат, а жалки комедианти, които играят роли те си и сред които едва ли ще се намери от гъжд на вятър някой странстващ рицар. Изненадваща новост на сцената на света е появата на истински рицар, от онези, които убиват и изпълняват сериозно сцената на двубоя, докато другите само играят ролите си. Такъв е героят. А героя го причакват всички комедианти, настръхнали и с камъни в ръка. Оставете комедиантите на мира и си припомнете дълбоката мъдрост на Санчо: "Никога скиптрите и короните на императорите-комедианти не са били от чисто злато, а от мед или тенеке." Припомнете си тази мисъл и не забра-

ГЛАВА XII

за странното приключение, което се случи на юначния дон Кихот с храбрия Рицар на огледалата

Беседвайки за какво е всъщност комедията на света, Рямка обори и господар, и оръженосец и те заспаха под едни високи и сенчести гървета. Тогава се появи Рицарят на огледалата и прекъсна съня им. Завързват се разговори между оръженосците, от една страна, и между рицарите, от друга. Според Санчо дори и едно дете могло да убеди господаря му посред бял ден, че е нощ. Заради тази му доверчивост той го обича като зениците на очите си и не би го напуснал за нищо на света, пък ако ще да върши и още по-големи глупости. По този начин Санчо разкрива защо обича дон Кихот, но не и защо му се възхищава.

Какво мислиш, Санчо? В дълбоката си същност героят си остава винаги дете, неговото сърце си остава винаги детско. Героят не е нищо друго освен голямо дете. Твоят дон Кихот е дете, дете в течение на цели дванадесет години, през които не е успял да надвие сковаващата го свенливост, дете, което се отдава изцяло на четенето на рицарски романи, дете, което се впуска да търси приключения. Дано господ запази, приятелю Санчо, винаги живи в нас деца!

ГЛАВИ XIII И XIV

В които продължава разказът за приключението с Рицаря на гората и се предава умният, необичаен и сладък разговор между двамата оръженосци

Докато си приказваха оръженосците, разговор водеха и рицарите. Понеже Рицарят на огледалата се похвали, че бил победител на дон Кихот, между двамата изникна спор и те решиха да встъпят в двубой с уговорката, че победеният ще бъде принуден да се подчини безпрекословно на победителя.

Двубоят почна на разсъмване и дон Кихот победи Рицаря на огледалата, който не беше никой друг освен самия бакалавър Самсон Караско. Той беше напуснал селото си с намерение да срази дон Кихот и да го накара да се прибере окончателно у дома си, а сам се върна победен. Беше тръгнал за Вълна, а се върна остриган.

Когато вдигна забралото на противника си и разпозна бакалавъра, дон Кихот си обясни всичко с някаква магия, но Санчо, който се беше покатерил на едно дърво, за да следи оттам боя, поиска от господаря си да промуши с меча си човека, който приличаше на бакалавъра Самсон Караско. Ах, Санчо, Санчо, мислиш ли, че тази твоя безчовечна жестокост е в тон с предишното ти малодушие?

Бакалавърът дойде най-сетне на себе си, призна, че Дулсинея дел Тобосо е по-красива от Касилда Вандалска, и обеща да ѝ се представи. "Всичко това признавам, преценявам и разбирам така, както вие вярвате, преценявате и разбирате" – отговори сразеният рицар, подиграният присмехулник, победеният бакалавър. Такива изявления правят, макар и против волята си, бакалаврите, за да признаят, че е истина онова, което идалговците приемат за истина. Присмехулниците са подиграни. Здравият разум се търкаля в праха, поразен от копиеето на храбростта. Нима човек трябва да стане луд, за да възхне презва мисъл на онези, които в действителност са трезви?

ГЛАВА XV

В която се разправя и изяснява кои бяха Рицарят на огледалата и неговият оръженосец

В тази глава на книгата се разкрива, че Рицарят на огледалата не е никой друг освен самия Самсон Караско, бакалавър от Саламанка, който беше измислил тази игра в съгласие със свещеника и бръснаря, за да принуди дон Кихот да се прибере у дома си.

Злият Караско се закле да си отмъсти на дон Кихот, като му строши от бой ребрата – лудост, много по-безразсъдна и много по-истинска от лудостта на идалгото; лудост, родена от страстта на разумен човек, а тя е най-лошата и най-вредната от всички лудости. "Този, който е луд по неволя, ще

стане луд завинаги, а онзи, който е станал доброволно луд, може да престане да е луд, щом поиска" – казва бакалавърът.

Но я елате насам, сеньор бакалавре от Саламанка, елате и кажете коя лудост е по-лоша – тази, която се заражда в главата, или тази, която блика от сърцето? Болестта на изображението ли или на чувствата? Волята на онзи, който по своя воля и желание се прави на луд, е болна или изкълчена, а това още по-трудно се намира лек, отколкото за болестите на разума. А онези, като ваша милост, дето главата им пачи от лукаво благоразумие, а на всичко отгоре е препълнена със схоластични шаблони, заучени в аудиториите на Саламанка, имат обикновено воля, страдаща от лоши страсти, озлобление, тщеславие и завист. Какво побуди всъщност Самсон Караско да тръгне да се бие срещу дон Кихот?

"Да не съм му случайно враг? Давал ли съм му някога повод да ме мрази? Да не съм му съперник? Бил ли е той някога воин, да завиди на бойната ми слава, която съм спечелил с оръжето си?" – се питаше дон Кихот. Да, Великодушни Рицарю, Ти винаги си бил и сега продължаваш да си негов враг, както е враг на всеки лукав и банален бакалавър всеки героичен и Великодушен идалго! Ти му даде повод да ти завиди, защото извоюва с безумните си подвизи слава, която той никога не е постигал със своите дълбокомъдрени учения в Саламанка. Затова той е твой съперник и ти завижда. Макар да заяви – може действително така да си е мислил, – че е излязъл на поход с единственото желание да те вразуми, истинното е, че истинската побуда за тази негова постъпка било желанието му да свърже името си с твоеето, та да може и той покрай тебе да се прослави, което всъщност е постигнал.

Не е ли искал той името му да стигне до ушите на онази идалуска Касилда, пред чийто прозорец е прекарвал цели дни и нощи там, някъде из уличките на Саламанка, и на която е дал името Касилда Вандалска, облаган и той от лудостта? Не е ли чул той онази Касилда, която може би е прочела първата част на твоята история, да говори с възхищение за тебе, Рицарю? Възможно е и да е така.

Но ти го победи, за да убедиш света, че Великодушната лудост възновява и окриля много по-силно, отколкото дребнявата и злонамерена трезва мисъл и най-вече за да научи нашият бакалавър от Саламанка онова, което се съдържа в сентенцията *quod natura non dat, Salmantica non*

praestat* стара истина въпреки гордия девиз, Вписан в герба на старата Школа, който гласи: Omnia scientiarum principes, Salmantica docet.**

ГЛАВИ XVI И XVII

където се разказва за срещата на дон Кихот с един умен благородник от Ла Манча и се разкрива докъде, до каква крайност може да стигне и действително стигна нечуваната юначност на дон Кихот в благополучно завършилото приключение с лъвовете

След това събитие дон Кихот среща премного разсъдливия дон Диего де Миранда. Тръгнаха заедно с него и попаднаха на колите с лъвовете. И тогава се случи изумителното приключение, не получило от никого заслужена оценка, когато дон Кихот произнася безсмъртните думи: "На мен ли тези истории с лъвчетата? На мен ли? И то по тези часове! Ще видят сега тези господа, дето ги изпращат, дали съм човек, който се плаши от лъвовете!" Дон Диего се опита да го убеди, че лъвовете не са тръгнали него да дирят, но дон Кихот му запушва устата с твърдението, че само той си знае дали тези лъвове идват срещу него, или не, и предупреждава пазача на лъвовете, че ще се изпати, ако не отвори клетката. Пазачът поисква от него да му даде време, за да разпегне мулетата и да се скрие, а дон Кихот му кресва: "О, недоверчиви човече! Слез, разпегни мулетата и прави, каквото искаш!"

Прекрасен подвиг! Невиждана смелост на дон Кихот, смелост заради самата смелост – без подбуда и цел, – чиста и пречистена смелост! А може би, докато дон Кихот изявяваше по този начин своята храброст, вътре в него Алонсо Добрия, изтерзан от преживяното разочарование, че не се среща с бленуваната Алдонса, търсеше смъртта в лапите и пастта на лъвовете – смърт, не тъй страшна, както непрестанните мъки, причинявани от нещастната му любов.

* Коемо природата не е дала, Саламанка не може да даде (лат.) – Б. пр.

** Царица на всички науки, Саламанка сее знание (лат.) – Б. пр.

Безполезни се оказаха молбите и увещанията, дон Кихот слезе от коня си "от страх да не би Росинант да се уплаши от лъвовете...", захвърли копието, хвана здраво щик, извади мечта си и с бавни стъпки, с чудно спокойствие и търпение на дъха се приближи до колата и застана пред нея, "неогранична вяра в бога и в своята сенъора Дулсинея". Тази нечужда храброст предизвика възхищението на самия летописец. Като се отвори вратичката, "звярът се обърна най-напред в клетката си, протегна лапите си и цялото си тяло, извади уста, прозя се много бавно, извади две педи дълъг език близо очите и муцуната си. След това погледна главата си и погледа на всички страни с очи, блеснали като въглени – гледът и движенията му можеха да всеят ужас и у най-дръзвите. Но дон Кихот го гледаше внимателно и гореше от желание лъвът час по-скоро да изскочи от колата и да се захвърли върху му, за да го хване в ръцете си и да го разкъса на парчета." А горкият Алонсо Добрия може би се надяваше, че ранното му ранено сърце да престане да страда в лапите на лъва и да изчезне в него образът на онази Алдонса, по която дон Кихот въздишал дванадесет години. "Но Великодушният лъв, който скоро сдържан, отколкото дързък, не обръщаше внимание на разни детинщини и перчения и след като се огледа наляво и надясно, както казахме, обърна гръб, показва задните части на дон Кихот и спокойно и невъзмутимо легна пак в клетката."

Ах, проклети Сиге Амете Бененхели – или ако не си ти, то другият, който е описал този подвиг, – колко зле си забравил неговото значение! Струва ми се, че когато си го приписвал, над ухото ти се е бил навел и ти е шушнел завистливият бакалавър Самсон Караско! Не, не е така! Истината е, че неустрашимостта на нашия Рицар уплаши или по-скоро засрами лъва, защото зверовете чувстват по-силно от хората присъствието на неотразимата сила на Вярата. Не е ли допустимо да се помисли, че лъвът, който е мечтаел в този миг за лъвицата, изтегната под някое палмово дърво пред пясъците на пустинята, е видял Алдонса Лоренсо в сърцето на Рицаря? Не го ли е накарала собствената му любов да разбере любовта на човека, да му отдаде почит и да се засрами пред него?

Не, лъвът не се е подиграл на дон Кихот, защото е лъв, не човек, а зверовете никога не се подиграват, защото волята им не носи бремето на някакъв първороден грях. Животните

са напълно сериозни и съвсем искрени, в тях не свиват гнездо лукавството и злобата. Животните не са бакалаври, не са лица, дипломирани в Саламанка или в друг някой университетски град, защото им стига това, което природата им дава.

Затвореният в клетка лъв – както бе затворен преди това и дон Кихот – се засрами, като видя Рицаря. Че това е било така, ни доказва и друг случай, когато друг лъв се засрамил векове преди това пред друг неустрашим рицар. Сиг Руй Диас де Бивар⁴⁴, според както ни го разказва старият романс (Поема за Сиг, стихове 2278–2301). Романсът разказва, че бидейки Сиг във Валенция с всичките си васали и със зетъветте си – инфантите на Карион, и гремейки на едно кресло, измъкнал се от мрежата си и се развилнял лъвът, като всял смут в двореца. Събудил се роденият в щастлив час и като видял какво става:

Опря се Сиг на лакът и се изправи на крака;
преметнал плащ през рамо, той се запъти към лъва;
като го видя такъв, лъвът смутен се спря;
лицето си наведе, преви пред Сиг глава.
А дон Родриго, моят Сиг, го хвана за врата,
умело го поведе и във капана го завря

(стихове 2296–2301)

Лъвът се засрами пред дон Кихот, този нов Сиг Кампеадор. Този лъв е може би един от двата лъва, изобразени на нашия държавен герб, а не е изключено другият да е онзи, който се засрамил пред Сиг.

Дон Кихот понечи да настои, да раздразни на всяка цена лъва, но пазачът го разубеди. Тогава Рицарят произнесе дълбоко смислените думи: "Магьосниците ще успеят може би да ме лишат от успеха, но няма да им е възможно да ми отнемат смелостта и духа." Има ли нужда да се прибави още нещо към тях?

Нека не ми се каже сега тук, че се отдалечавам от буквалния текст на летописеца, защото едно трябва най-сетне да се проумее – човек не може да се отдели от него, без да извърши кощунство и без да обремени съвестта си, но той е свободен да го тълкува по свой вкус и разбиране. А що се отнася до фактите и като изключим очевидните грешки на преписвача – поправими всички до една, – налага се да се придържахме към непогрешимия авторитет на Сервантесовия текст. Трябва следователно да повярваме, че лъвът е обърнал гръб на дон Кихот и си е легнал отново в клетката. Но да се твърди, че зверът е направил това поради мекия си нрав или поради това, че е сметнал за детинска и безразсъдна

натъкката на дон Кихот и не че го е сторил от срам пред неговата храброст или от състрадание към нещастната му любов, това е вече свободно тълкуване на текста на летописеца, чиято стойност се определя от тежестта на неговия личен и чисто човешки авторитет. Тук се повтаря онова, което видяхме в Сервантесовия коментар на речта, произнесена пред козарите, която той нарича "безполезно умуване" и което е злополучна плънка, вмъкната в текста.

Правя тези предупреждения, защото не искам – чувствам се принуден пак да го кажа – да бъде причислен към зловредната и злобонна секта на празните или натъкани с куха историческа наука хора, които се осмеляват да поддържат, че не е малко дон Кихот и Санчо на този свят, като прибавят към лъва и други ужасни дързости от подобно естество, към които ги тласка безграничният им стремеж да спечелят име без разпространение на чудати и сензационни новини. Забележете, че същата благородна побуда да оставиш име и слава, която тласка дон Кихот към подвизи, кара други да причат неговите подвизи! Каква бездна, изпълнена с противоречия е човек!

Връщайки се отново към нашата история, трябва да прибавим, че след като лъвът се засрами и когато дон Кихот почна да обяснява на дон Диего де Миранда привидната храброст, тласнала го към този подвиг, той му разкри още веднъж нейните първопричини, като заяви, че е тръгнал "да търси опасни приключения, решен да ги доведе до щастлив и благополучен край, само и само за да спечели вечна слава". Дон Кихот обясни с най-разумни слова, че рицарят трябва също да върши и безумно безстрашни дела – той всъщност призвика, че приключението с лъва например е такова едно безразсъдно самонадеяно дело, – защото "по-лесно е за безразсъдно самонадеяния да стане истински храбър, отколкото за прехлибия да се добере до действителната смелост и когато тръгнеш да търсиш приключения, по-добре е да губиш с вече козове в ръка, отколкото с по-малко". Премного умни премного трезви думи, с които се оправдава всеки прекомерен изблик на аскетизъм и героичество!

Уместно е също да разгледаме по-задълбочено защо това приключение с лъва бе от гледна точка на дон Кихот приключение на непрекословно покорство и на свършена вяра. Това, че Рицарят се натъкна по една случайност на лъва, е останало несъмнено, защото бог му го бе изпратил; и неговата свръхсилна вяра му внуши да заяви, че той знаел гали тези

господа лъвове са идвали, или не са идвали за него. Достатъчно му било да ги види, за да разбере каква е волята на господата и се подчини по силата на третия и най-съвършен съществуваш начин на подчинение според Игнаций Лойола – прочетете четвъртото предупреждение, което е направил по този въпрос, както пише отец Рибегенеира в глава IV на книга V на "Житие", – а той гласи: "Когато правя това или онова по знак, даден ми от бога, макар и той да не ми е заповядал или наредил каквото и да било." И така дон Кихот, щом видя лъва, долови знака на бога и връхлетя без следа от благоразумие, защото, както казваше самият Лойола – нека се прочете споменатата вече глава, – "благоразумието не трябва да се търси толкова у този, който се подчинява и изпълнява, колкото у този, който заповядва и нарежда". А бог пожела несъмнено да изпита вярата и покорството на дон Кихот, както беше изпитал вярата и покорството на Авраама, като му заповяда да иде на планината Мория и там да пренесе в жертва сина си (Бит. 22).

ГЛАВИ XVIII, XIX, XX, XXI, XXII И XXIII

В които се говори за случилото се на дон Кихот в дома на Рицаря със зеления плащ, за приключението на влюбения овчар, за сватбата на Камачо и в последните две глави за приключението в пещерата Монтесинос, разположена в сърцето на Ла Манча, и за чудесата, които изнемощелият дон Кихот разказва, че бил видял "в нея"

Пристигнаха в дома на дон Диего и там дон Кихот се запозна с неговия син, дон Лоренсо. Когато чу, че младежът отрича съществуването на странстващите рицари, нашият идол дори не се опита да разсее заблудата му, а му препоръча да се обърне с молитва към бога, за да го избави от нея. Как ти е подействало, бедни мой Рицарю, омагьосването на твоята Дулсинея!

В сватбата на Камачо, за която се разказва след това, няма нищо забележително. После дон Кихот се запътва към разположената в сърцето на Ла Манча пещера Монтесинос.

Преди да се спусне в нея, "той отправи шепнешком молитва към бога за подкрепа и сполука в това ново и опасно наглед приключение, а след това каза на висок глас: "О, господарке на

моите дела и действия, светлейша и несравнима Дулсинея гел добросо, ако могат да стигнат до ушите ти молбите и молитвите на щастливия ти обожател, заклева те в невиджката ти хубост – чуй ги! Не ми отказвай благоволенията и в подкрепата си сега, когато толкова се нуждая от тях." Вие виджгате, че мигове преди да се впусне в това тъй нечувано начинание той отправи първо молитва към бога, а след това пак призова Дулсинея. Към бога той отправи молитва шепнешком, а словата му към Дулсинея са произнесени на висок глас. Първо той мисли за бога, да, но насаме са него, защото е нужно да си дерем гърлото, за да се чуем, тъй като бог глася и най-слабия звук. Но Дулсинея ни е нужно да викаме колкото ни глас държи, да я призоваваме най-гръмогласно, за да ни чуят хората.

Дон Кихот продължава: "Аз ще се спусна, хвърля и потъна в пропастта, знала тук пред мене, само и само за да узнае светът, че ако ти ме закрияш, не съществуват за мене невъзможни неща." Обичайте Дулсинея, и за вас няма да има невъзможни неща! Ето я бездната, а сега стремглаво напред в нея!

Дон Кихот произнесе тези думи, приближи се до отвора и видя, че е невъзможно да се спусне в пещерата, нито дори да влезе в нея, ако не си открие път с ръце. Той хвана меча си и почна да сече и реже буренака, задръстил входа на пещерата. Изплашени от шума и трясъка, оттам излетяха цели ята гървани и врани и толкова много бяха те и с такава бързина върчаха, че повалиха дон Кихот на земята. Ако той беше толкова суеверен, колкото беше добър католик, щеше да вземе това за лоша поличба и щеше да се откаже от намерението си." Нека се спрем да разгледаме по-подробно тази случка!

Поставяш ли си за цел да проникнеш и потънеш в глубините на традициите на народа си, за да ги изследваш и проучиш по-подробно, ровейки из тях и разчовърквайки ги, за да стигнеш до тяхното дъно, ще излетят насреща ти най-едри гървани и врани, потърсили убежище и свили гнездо в бурените около отвора на пропастта. Ще трябва първо да повалиш и изсечеш всички бурени и плевели, които задръстват входа на омагьосаната пещера, или, по-добре казано, ще ти наложи да си проправиш път през задръстения от развадени вход. Това, което традиционалистите наричат традиция, не е нищо друго освен техни остатъци и отпадъци. Едромните гървани и врани, които охраняваха предверията

на тази омагьосана пещера и си бяха направили скривалища в нейния вход, не са никога слизали и прониквали в недрата на бездната, но гръзват въпреки това да грачат и да се обявяват за единствени нейни обитатели. Традициите, на които те се позовават, не са истински традиции. Те наричат себе си глашатая на народната воля, но това съвсем не е вярно. С ужасното си грачене те са втълпили на народа да вярва в неща, в които не вярва, затова е нужно човек да проникне в дълбините на пропастта, за да измъкне оттам живата душа на народните предания.

За да влезе и проникне обаче човек в тази бездна на народни вярвания и традиции, на истинските, не на измислените, трябва да повали и изсече бурените, които заприщват входа ѝ. Направи ли той опит да разчисти входа ѝ, ще бъде неминуемо обвинен, че иска да го запуши, за да не могат да излязат обитателите на пещерата. Той ще бъде наречен лош и изроден син и към него ще се отправят какви ли не обвинения. Не се вслушвайте в подобни грачения!

Там, в пещерата, на дон Кихот бе дадено да се радва на видения, които далеч надминават и най-прекрасните, на които човек изобщо се е наслаждавал, без да е нужно да повтаряме, че ако някому се е явил ангел насън, то е, защото си е мечтал да сънува ангели. Приканвам читателя да препрочете внимателно в глава двадесет и трета на втората част разказа за странните видения на дон Кихот и съдейки, както трябва да се съди, по задоволството и насладата, които ще му достави прочитането му, нека той ми каже дали тези видения не са по-достойни за вярване, отколкото другите, не по-малко странни видения, с които казват, че бог е дарявал своите раби – мечтатели, в дълбоката омагьосана пещера на религиозния екстаз. Трябва следователно да вярваме на дон Кихот, който твърди – а ние знаем, че той не е способен да лъже, – че е видял със собствените си очи и е докоснал със собствените си ръце всичко, за което разказва, а това е достатъчно и дори предостатъчно. Санчо се опита да отрече истинността на подобни видения, особено когато чу господаря си да казва, че видял омагьосаната Дулсинея в образа на показаната му от него млада селянка, но дон Кихот му отговори съвсем разумно: "Добре те познавам, Санчо, та не обръщам внимание на гумите ти." А и ние трябва да отминаваме разни санчопансовски гуми, когато се поставя въпросът да вярваме във видения.

ГЛАВА XXIV

В която се разказва за хиляди дреболици, колкото несвързани, толкова и необходими за правилното разбиране на тази велика история

Когато започва да описва приключението с виденията, летописецът се смята задължен да се усъмни в тяхната достоверност, като с това издава слабата си вяра и дори си позволява да предполага, че когато умираше, дон Кихот се бил отрекъл от тях и казал, че "ги измислил", защото му се струвало, че "подхождали и добре се връзвали с приключенията в неговата история". О, глупав летописец, колко малко разбираш ти от видения!

Сигурно не си чел книгата "Житие на преблажения отец Агнаций Лойола", написана от отец Педро де Ривагенеира, или ако си я чел, тъй като тя се е появила двадесет години преди ти да публикуваш историята на дон Кихот, не си се замислил достатъчно върху нея. Там, в глава VII, част I, се разказва за виденията на Христовия странстващ рицар, как му се привидяло сътворението на света от господата и как видял свещения образ на нашия спасител Иисус Христос, а понякога и пресветата Дева" и други чудни видения, сред тях на демона, който му се явявал многократно "не само в Манреса и по пътищата, но и в Париж, а също и в Рим; но духът и видът му били... толкова незначителни и грозни, че не му обърнал внимание и го отпъдил от себе си с тоягата, която държал в ръката си".

За тези, които отричат подобни видения и твърдят, че са невъзможни, нека споменем това, което казва за тях благодетеливият отец Ривагенеира, а именно че "те в повечето случаи са сигурно хора, които не знаят, нито разбират, нито са чували да се казва какво нещо са духът, божествената наслада, духовният плод..., нито пък мислят, че може да има и други занимания и вкусове, други забавления освен техните, които търсят денем и нощем, по море и по суша с толкова болямо усърдие, загриженост и хитрост, за да задоволят по-пълно апетитите си и да насищат чувствеността си. И така на тях не трябва да се обръща внимание." Дълбокомислени слова, които сигурно е знаел и е прочел дон Кихот, за да може да отговори на Санчо: "Добре те познавам, Санчо, та не обръщам внимание на гумите ти!"

Колко находчиво споменава тук отец Ривагенеура казаното в "Първо послание на свети апостол Павел до коринтяни" (глава 2), че естествените хора не са, които могат да съдят за делата и виденията на духовните хора, и за да ни утешат, добрият отец прибавя, че има дори "християни и трезвомислещи, и то много начетени хора, вещи в жития-бития на светци", които, макар и да знаят, че по въпроса за виденията "е необходимо да се подхожда много внимателно, защото възможно е да има измама и много често я има", обаче не затова трябва да престанем да им вярваме. Полезно е читателят да прочете всички доводи, на които благочестивият отец, биограф на Игнаций Лойола, се позовава, за да ни убеди, че неговите видения са били истински, защото за човек, който е извършил толкова велики дела, напълно възможно е и да види това, което е видял, и "ако трябва по необходимост да допуснем по-голямото, нека допуснем поне по-малкото и така да се съгласим, че всички сияния и зари, излъчвани от делата, които е извършил, са отблясъци от тези просветления и божии посещения". Как можем да отричаме, че дон Кихот е видял в пещерата Монтесинос това, което казва, че е видял, след като знаем, че не е способен да лъже, и след като е нападнал мелници и янгуесци, принудил е своите присмехулници да твърдят, че легенът е шлем, сразил е Рицаря на огледалата и е накарал лъва да се засрами? Човекът, способен да извърши тези и много други, не по-малко странни подвизи, е могъл да види в пещерата Монтесинос каквото му се е искало да види. А щом го е видял – в това не трябва да се съмняваме, – какво можем да кажем за истинността на неговите видения? Ако приемем, че животът е сън, защо трябва упорито да отричаме, че сънищата са живот? А всичко, което е живот, е истина. Е ли това, което наричаме действителност, нещо повече от илюзия, която ни кара да действваме и творим? Практическият ефект е единственият важен ефект на истинността на което и да е видение

ГЛАВА XXV

В която се разказва за приключението с магарешкия реб и забавната история с кукления театър, както и за забележителните предсказания на маймуната гадателка

Оттам те продължиха пътя и и дон Кихот гореше от желание да разбере кому носеше оръжие един човек, който го

стигна и задмина, но непознатият не поиска да му даде какво обяснение, докато не нахрани добичето си. Идалго му помогна – пресея ечемик и почисти яслите, прекрасен пример на смиреност, на който не се набляга достатъчно. Това несъмнено гума за едно от големите приключения на добрия Рицар и то се състои в това, че пресея ечемик и почисти яслите, сякаш не за друго, а за да чуе колкото се може по-скоро един интересен разказ – разказа за ревящите като гарета рехидори⁴⁵.

Но понеже не ни се ще да вярваме, че дон Кихот извършва такива твърде несвойствени за званието си на странстващ рицар действия само за да чуе колкото се може по-скоро интересния разказ, трябва следователно да приемем, че той е извършил това, за да прояви своята смиреност, и то за да я прояви по най-скромен начин, без ни най-малкото желание да спори с нея. Той не изявява шумно, а съвсем естествено и принудено своята смиреност, сякаш върши най-обикновени делнични дела, не придава особено значение на своите действия, не се и замисля, че тези ръце, които метнаха копие срещу мелниците, освободиха каторжниците, победиха бискупа и Рицаря на огледалата и зачакаха, без да трепнат, изданието на лъва, сега сипят ечемик на магарето и почистиха яслите, а обяснява постъпката си с тези най-простички думи: "Ако е само това, ей сега ще ви помогна."

Направи го по-простичко и от Игнаций Лойола, който, след като получи званието главен ръководител на йезуитския орден, "влезе в кухнята и работи в течение на много дни като готвач, а извърши и други най-унизителни домашни работи", защото Игнаций извърши всичко това с намерение да научи, "за да породи с примера си у всички желанието да станат истински смирени" – казва отец Ривагенеура, книга III, глава II, – докато у дон Кихот не е имало толкова намерение да убеди другите, той чисто и просто пресея ечемик и почисти яслите, сякаш това бе за него така естествено, както за метката да ухае и за славея да пее. "Ако е само това, ей сега ще ви помогна."

"Ей сега ще ви помогна" – казва дон Кихот на всеки проследен и без задни мисли човек.

От това приключение проличава може би повече, отколкото от всяко друго какъв е духът на Алонсо Кихано, чиито братовчеди му спечелиха прозвището Добрия – духът, който ръководи духа на дон Кихот, – и че в добротата на човека

се корени героизмът на Рицаря. Колко Велик си ти, мой сеньоре дон Кихот, като даваш ечемик на добичето и му почистваш яслите, без да се перчиш със смиреността си, Все едно, че нищо не си направил! Ти си ненадминат в добротата си, в чистата си и непринудена доброта! С това си изградил свой олтар в сърцата на всички добри хора, които имат очи за твоята доброта, а не за лудостта ти. Ти самият, сеньоре мой, когато пожела да похвалиш оръженосеца си, го нарече най-първо и преди всичко "добри Санчо", а чак после изреди качествата му на разумно същество, добър християнин и искрен човек. На този свят, сеньоре мой, човек трябва да е добър, чисто и просто добър, добър и нищо повече, добър без повече уточнения и усукване, без никакви поправки, добър и толкова. И ако някои смесват това благородно качество с глупостта, то в добротата си ти стигна до лудост – сред толкова благоразумни или по-право зли присмехулници. Защото човешката злост никъде другаде не се проявява с толкова сила, колкото в подигравката, а най-големият присмехулник е дяволът, цар и баща на всички присмехулници. И ако смехът може да стане свещен и освободителен, а значи и добър, това няма да е подигравателният смях, а смехът като израз на задоволство.

ГЛАВА XXVI

В която продължава забавното приключение с кукления театър и се разказва за други наистина прекрасни неща

След като дон Кихот се настани в хана и изслуша разказа за ревящите като магарета алкалди, се появи маесе Педро с мъдрата си маймуна и с куклената си пиеса за освобождаването на Мелисендра. Дон Кихот се смая, като видя, че маесе Педро го позна, след като маймуната му прошепна нещо на ухото, и помисли, че около него се разиграва пъклена игра. После отиде да види представлението за освобождаването на Мелисендра от съпруга ѝ дон Гайферос⁴⁶.

Там, на сцената, се появиха тогава Карл Велики и Роланд, крепостта на Сарагоса, маври, Марсилио де Сансуеня, дон Гайферос... В момента, когато дон Гайферос отнася на коня

си своята съпруга Мелисендра и след тях се спущат да ги сонят многобройни конници, дон Кихот става и му се приличва на помощ. Отправя омировско слово към преследвачите и "започва да сипе удари върху куклите-маври. Той събори едни от тях, обезглави други, разсече и осакати повечето, а по едно време нанесе такъв силен удар отгоре надолу, че ако маесе Педро не беше се навел, свил и притаил, щеше да му отсече главата по-лесно, отколкото ако беше от марципан."

Мъжествен и много назидателен бой! Полезен урок! Напротив маесе Педро обясняваше на дон Кихот, че поваля, убива и унищожава не истински маври, а картонени човечета, той не преставаше да нанася удари с меча си. И постъпваше добре, много, много добре. Маесепедровци създават своите анаурджийски театърчета и претендират, защото играещи с картонени човечета – тоест с човечета, обявени за картонени, – че трябва да бъдат зачитани. А това, което странстващият рицар трябва да поваля, обезглавява и унищожава, причинява като фикция повече вреда от самата заблуда. Защото по-достойна за уважение е заблудата, в която се вярва, отколкото истината, в която не се вярва.

– Гледайте, сеньор, да не станете смешен и не се втурвайте да преследвате кукли; всички сме посветени в тайната и това е приятелска игра, в която никого не лъжем; това, което правим, е само за да убием времето; нито Карл Велики и Карл Велики, нито Роланд е Роланд, нито дон Гайферос е дон Гайферос и тук никого не мамим, а само забавляваме и развличаме зрителите, пък те, макар и да се правят, че вярват на комедията, също не ѝ вярват истински. Внимавайте, сеньор, не хабете силите си в бой с картонени кукли...

– Именно защото куклите са картонени и защото всички го знаем – отговарям аз, – трябва да ги обезглавяваме и унищожаваме, тъй като няма по-вредно нещо от лъжата, която всички приемат. Всички ние сме посветени в тайната, а тази публична тайна; всички ние знаем и си го слушнем на ухото един другиму, че въпросният дон Гайферос не е дон Гайферос и че няма подобно освобождаване на Мелисендра. А щом е така, защо ни боли и се гразним, когато някой се прокатери на най-високата кула в селцето и извика оттам като глашатай на искреността онова, което всички си шепнат на ухото, като по този начин поваля, обезглавява и

унищожават лъжата? Трябва да прочистим света от комедии и панаирджийски театърчета.

Маесе Педро се приближава с натъжено лице и възкликва: "Тежко ми на мене, грешника! Ще разрушите и унищожите цялото ми имуществено." Кой те кара да живееш от това, Хинесильо де Пасамонте! Трудно се честно и не устройвай комедии! И в края на краищата нека му кажем заедно с дон Кихот: "Да живее странстващото рицарство, което стои по-високо от всичко друго на света!" Да живее странстващото рицарство и смърт на комедиантите!

Смърт на комедиантите! Трябва да се тури край на всички панаирджийски театърчета, на всички добили гражданственост фикции. Дон Кихот, който взема на сериозно комедията, може да се види смешен само на онези, които приемат сериозното за шега и правят от живота театър. А защо в крайна сметка да не се включат в представлението и да не станат част от него обезглавяването, осакатяването и унищожаването на картонените комедианти? Много странно е, че именно хората, които имат най-сериозно отношение към комедията, са критикувани най-остро от онези, които я представят с пълна сериозност и се стараят всячески да спазват до последната запетая правилата на комедиантското изкуство! Защото сигурно сте забелязали, мои добри читатели, че няма нищо по-непоносимо от изискването да се спазват строго ритуалите, етикетът и правилата на чисто представителните неща и че се превръщат в церемониалмайстори тези, които най-малко зачитат истинската сериозност на живота. Те сигурно знаят безпогрешно кога трябва да се носи черна или бяла връзка, до кой час рединготи и откога нататък фрак и какъв точно трябва да бъде протоколът, но няма да знаят къде да търсят своя бог и каква ще е в крайна сметка съдбата им. Да не говорим за онези, които, въставайки срещу етикета, искат да ни наложат тиранията на естетиката и да заменят съвестта с онази загадка, която наричат добър вкус. Когато започват да се налагат подобни теории, работниците трябва да се обявяват за еснафи.

Отбелязвайки в глава XXXVII на своя "Живот", "че не си струва труда човек да си губи времето по светски дела", за да не даде "повод да се почувстват изкушени всички онези, които са заложили честта си в такива дела" и които каз-

ват, че "манастирите би трябвало да станат средища за изтънчено възпитание", Тереса де Хесус пише, че не е в състояние да разбере това. Тя прибавя, че не остава дори време, за да се научат такива неща, защото "би се наложило да се въведе специално обучение, за да се вътълпи как трябва да се пише писмо, какви задължителни изрази трябва да се използват и дали трябва да се остави поле от лявата или от десната страна на листа, а също дали трябва да се пише с ръцете "светлейши" на особа, към която са се обръщали преди с "великолепни". Сърцатата монахиня се запитваше къде можеха да стигнат нещата, така както протичаха, защото, макар и да не беше навършила още петдесет години, тя е могла да отбележи: "През моя досегашен живот съм видяла толкова промени, че просто не знам да живея." И допълваше: "Мъчно ми е наистина за хората с духовен живот, които са принудени да живеят светски, поставили си някакви свещени цели, защото страшен е кръстът, който са се взели да носят. Ако всички тези хора можеха да се споразумеят и да станат неукни по отношение на светските неща, които пожелаят да бъдат сметнати за такива, от колко щилия и тегоби биха се освободили." Да, действително! Борбата с духовен мир трябва наистина да се уговорят да станат невежи в областта на светските дела и да пожелаят да бъдат сметнати за такива. Щом обичаме истината над всичко, трябва да се уговорим да отхвърлим прагматиката и повелите на този пусти добър вкус, чиито одеяния истината надява, и да потърсим хубавите форми и да се оставим да ни наричат еснафи, като пожелаем да ни смятат за такива.

Има отделни групи комедианти, които не спират да разказват мумифицираното и наследено от техните прагеди верую, както носят семейния герб, гравирани на пръстена или на гръжката на бастуна, и почитат достойните за уважение традиции на предтечите ни така, както уважават и всякакви други вектори, за да си придават изящен вид и се правят на изтънчени. Напълно отговаря на добрия тон и много високо се котира да си днес консерватор. Консерваторите, тази тайфа комедианти, са обявили за еснафско всичко, което е страст, устрем и порив, а за безвкусица – всеки удар с меч срещу куклите и всички кукленни театри, които те са създали. И когато тези смешни

чучела, тези изсъхнали и кухи коркови дъбове изричат и повтарят Великата глупост, че "да си учтив още не значи да не си смел", трябва да им възразим рязко и направо в лицето – в брадите, ако носят бради, – че да си любезен значи да не си смел и че истинската смелост, донкихотската смелост, може и трябва да се изявява така: да се потъпква често всякаква любезност и учтивост с риск човек да се покаже, ако е необходимо, направо груб. Особено с хора като маесе Педро, които си печелят хляба с панаирджийски театърчета.

Знаете ли да има нещо по-страшно от това да слушате литургия, отслужвана от безбожен свещеник, който служи само за да събере лептата на богомолците. Смърт на всяка комедиантска пасмина, на всяка узаконена фикция!

Като минавах през Леон, отидох да видя и да се полюбувам на прекрасната готическа катедрала, този огромен каменен полилей, под чиито сводове пеят канониците, пригласяни от приятните звуци на органа. Като съзерцавах нейните ракутообразни колони, високите прозорци със стъклописи, през които светлината прониква, разбива се и се разлива в разни багри, а също и разклонените като нерви подпори, които крепят сводовете, аз си помислих: колко неизразени желаня, колко премълчани възжеления, колко неизказани мисли таи тази каменна сграда заедно с прошепнати или неизмълвени молитви, с молби, упреци, нежни думи на ухото на любимата, тъжби, жалби, изобличения! Колко тайни, разкрити в изповедната кулия! Ами ако всички тези желаня, възжеления, мисли, молитви, шепот, молба, упреци, нежни думи, жалби и тайни, ако всичко това зазвучи под монотонния литургичен напев на хора на канониците? В дървеното тяло на цигулката, в сърцето ѝ спят всички звуци, изтръгнати от нея, а също и всички звуци, минали край нея, докосвайки я в полета си със своите звънки криле; и ако всички тези звуци – нейни и чужди, заспали в нея – се събудят, дървеното тяло на цигулката би се пръснало под напора на бурята от звуци. По същия начин, ако се пробуди всичко заспало в сърцето на катедралата – тази каменна цигулка – и ако запее всичко това, би рухнала катедралата, разрушена под напора на огромната любов. Освободените гласове биха се устремили към небето. Каменната катедрала би рухнала, победена и сломена от яростта на собственото си усилие, когато подема песента, но от нейните развалини, които ще продължават

да пеят, ще се издигне катедрала на духа – по-ефирна, по-светла и същевременно по-здрава, огромен храм, който ще изправи към небето колони от чувства, а те ще се разклонят под небосвода и ще изсипят мъртвото си бреме на арки и стълбове от идеи. Това не ще бъде литургична комедия! О, ще успее ли някой някога да накара нашите катедрали да изпеят всички молитви, всички думи, всички мисли и всички чувства, събрани в сърцето им! Ще може ли някой да даде живот на неграта им, самите негра на омагьосаната пещера Монтесинос!

Нека се върнем към комедиантските театърчета. Такъв комедиантски театър има в столицата на моята родина, която е родина и на дон Кихот, и в него се представя освобождението на Мелисендра или възраждането на Испания, или революцията отгоре и там, в парламента, картонените кукли се движат накъдето им гръпне конците маесе Педро. Нужно е някой луд странстващ рицар да нахълта в него и без да обръща внимание на виковете, да повали, да обезглави и да смаже всички, които там ръкомахат, и да разбие и унищожи театъра на маесе Педро.

Маесе Педро настоя и бедният дон Кихот, понеже носеше в себе си Алонсо Добрия, се убеди, че всичко е било магия, и предложи да му заплати щетите. Като му плати, той направи повече от необходимото. Макар че в края на краищата справедливо е да се помогне на човека, живял от лъжата, да се научи да живее от истината, след като лъжата е била разбита. Защото ето какво се казва обикновено: ако отнемем на комедианта комедиантството, от което единствено се е научил да живее, как той ще просъществува? Известно е, от друга страна, че бог не желае грешникът да умре, желае само той да се поправи и да живее, но за да може да се поправи, той трябва да живее, а за да живее, трябва да му се помогне.

Колко щедро заплати ти за лъжата, добри дон Кихоте, след като я разбра, обезглави и разруши – четири реала и половина за крал Марсилио Сарагоски, пет реала и четвърт за Карл Велики и така нататък, за да се стигне до общата сума четиридесет и два реала и три четвъртинки. Надали ще струва повече, ако вземе човек да разбие на пух и прах друг един куклен театър – парламентарния!

ГЛАВА XXVII

В която се обяснява кои бяха маесе Педро и маймунката му и се разказва за несполуката на дон Кихот в приключението с магарешкия рев, което не завърши така, както той би искал и беше си намислил

След историята с маесе Педро, добре известния нам негодник, дон Кихот се намери изведнъж сред въоръжените хора от селото на ревящите като магарета и се опита да ги убеди, че не бива да се бият за такива детинщини. Подкрепи го и Санчо, който има злощастното хрумване да изреве като магаре, което предизвика град от камъни. Дон Кихот избяга бързо, доколкото, разбира се, можеше да препуска Росинант, "молейки се от Все сърце на господа да го спаси от това прежеждие".

Като разказва за този първи случай, когато търти да бяга неустрашимият победител на бискаеца, на Рицаря на огледалата и на лъва, този, който се е опълчвал толкова пъти срещу тълпи от хора, летописецът добавя: "Храбрият бяга, когато е открил някаква Военна хитрост, а съвсем естествено е да си запази силите за по-добри времена." Как можеше дон Кихот да се противопостави на жителите на цяло едно село, на които е скимнало да реват като магарета? Начинът на колективно изразяване на един народ наподобява рев на магаре, макар и всеки човек поотделно да ползва членоразделната реч за свои лични нужди, защото известно е, че често се случва рационално или полурационално мислещи хора, събрани заедно, да образуват народ-магаре.

Преди да се издават закони и наредби, за да се управлява един народ, трябва да бъде изслушано неговото мнение, трябва – както се казва – да се направи допитване. Все едно един ветеринарен лекар, вместо да прегледа магарето, да напипа и да премери пулса му и да потърси да открие от какво страда то и къде точно го боли, както и от какво лекарство се нуждае, да седне да го разпитва и да чака то да изреве, за да постави диагноза и да предпише цяр, като влезе в ролята на тълкувател на магарешки ревовете. Ако човек не успее да разубеди ревящите като магарета хора, най-умно е да избяга своевременно. Няма защо да обръща внимание на себелюбците-санчовци, които се оплакват, че не сме ги защитили, когато им хрумне злополучната мисъл да изреват като магарета пред майстори на тези ревовете.

След тази случка Санчо заговори отново за заплатата си и дон Кихот бе готов да уреди сметките си с него и да го прати по живо по здраво. По този повод Рицарят му каза тези извънредно тежки думи: "Магаре си, магаре ще си остане и магаре ще си умреш." Като чу тези думи, нещастният магареносец горко зарига. Сред сълзи той призна, че му липсва само опашка, за да бъде същинско магаре. Великодушният Рицар му прости, като му препоръча да се помъчи да оправя сърцето си по-щедро. Дон Кихот стори на Санчо по-малко от най-големите благодеяния, като му внуши да признае, че за да стане магаре, му липсва само опашка. Но тази опашка му да му порасне, докато той служи на дон Кихот.

ГЛАВА XXIX

за славното приключение с омагьосаната лодка

Междувременно стигнаха до брега на река Ебро и там видяха "малка лодка без гребла и без всякакви други принадлежности". Лодка, изтеглена на брега, без гребла и без никакви принадлежности – ето ти чудесно приключение! Когато видиш нещо и забележиш, че то чака някого, не се съмнявай, че те чака. Ако видиш лодка, качи се на нея, отвържи я и вото е рекъл господ.

Така постъпи и дон Кихот и когато се отдалечиха само на няколко метра от брега, Санчо, който като добър ламанец трябва да е бил враг на водата, започна да плаче. И тогава, когато го чакаше голям враг на водата ще да е бил, че когато се напал, за да разбере дали са пресекли вече линията на екватора, при което били измирнали въшките, намира не една, а няколко лодки. Лодката попада в улея на воденица и се разбива на парчета. Дон Кихот и Санчо успяват преди това да се хвърлят в реката.

Ето тук един типичен пример на приключение, предприето по чувство на покорство, много по-типичен от онова с лъва. Санчовият Лоила напомня това, което, бидейки генерал на Християнското Войнство, е "казал многократно", а именно "ако падна му заповяда да се качи в пристанището на Остия на водата лодка, която види, и да прекоси морето без мачта, без кормило, без платно и без гребла, без каквито и да е други принадлежности, нужни за плаването, а и за неговото препи-

тане, ще го стори, ще се подчини, и то не само с чиста съвест, но и със задоволство и душевна радост" (Рибаденейра, книга V, глава IV).

За какво друго бог беше оставил на брега тази малка лодка, ако не за да се подчини дон Кихот на волята му: да се качи на нея и да тръгне на лов за неизвестни приключения? Никои не може да знае предварително какво приключение му е писано да преживее.

Няма ли да извършиш своя подвиг, истинския си подвиг, подвига, който ще възвеличи живота ти, когато не ти търсиш приключението, а то само идва да те търси? Горко на онези, които тръгват да дирят щастието си, когато в същия миг чука на портите им! Не напразно се казва, че най-великите дела са рожби на обстоятелствата.

ГЛАВА XXX

за приключението, което преживя дон Кихот с една хубава ловджийка

Сега започват тъжните приключения на дон Кихот в херцогския дворец; сега той среща красивата ловджийка, херцогинята, която го отвежда у дома си, за да се забавлява с него и за да се подиграва с неговия героизъм, сега започва голготата на Рицаря, пленник в ръцете на своите присмехулници. Тук именно историята на нашия знаменит идалго потъва в бездните на жалка окаяност; тук именно на неговото великодушие и разсъдливост се отговаря с мерзостта и глупостта на онези знатни хора, които са си мислили вероятно, че героите са родени, за да ги забавляват и за да им служат за играчка и занимавка в ръцете. Знай, о ти, нещастнико, който си се запътил към храма на славата и гониш безсмъртието, което тя носи, че ако големците на този свят те честват, гледят и ласкаят, то е, за да красиш палатите им или за да се забавляват с теб като с играчка! Твоето присъствие е само украса на тяхната трапеза и ти заемаш на нея мястото, което би могъл да заеме някакъв рядък плод или последният екземпляр от някакъв изчезващ птичи род. Колкото повече се правят, че те почитват, толкова повече се подиграват с теб. Знай, че няма всъщност по-нагла надменност от тази на хората, които не могат да припишат предимствата, от

които се ползват, на собствените си заслуги, а само на случайността на раждането си! Не бъди играчка в ръцете на големците! Прелисти страниците на историята и виж колко жалка е участта на героите, които са се оставили да бъдат превърнати в украса на техните салони!

ГЛАВА XXXI

В която се разказва за много, и то извънредно важни събития

Дон Кихот бе приет с подигравателна тържественост в двореца на херцогската двойка, облякоха го по благороднически и го заведоха в столовата.

Тук, на масата, той се срещна "с онзи важен духовник, един от тези, които служат като духовни наставници в домовете на великите сеньори; един от тези, които – понеже сами не са родени велики сеньори – не са в състояние да научат как точно трябва да се държат благородниците по рождение; един от тези, които искат да мерят величието на великите с теснотата на собствените си души". Той направи на дон Кихот, когато нарече дон Глупец, остър и невъздържан упрек и го посъветва да се върне у дома си и да гледа децата си, ако ги има, и имота си, а не да се развява из света да разсмива познати и непознати.

Ах, как не измира, а пребъдва и продължава да се въди в нашата Испания тази пасмина важни и премъдри духовници, които поддържат, че величието на великите трябва да се мери с теснотата на собствените им души! Дон Глупец, дон Глупец! Ето как се отнесе към теб, мой велики луд Рицарю, този важен мъж, мерило и олицетворение на истинската ловешка глупост! Важният духовник сигурно не беше чел Евангелията, нито пък е знаел нещо за проповедта на Иисус планината, в която е казал: "Който каже на брата си: 'Иди от мене!'*, Виновен ще бъде пред синедриона, а който пък каже: 'Брате мое, не ме оставяй!' Виновен ще бъде за геената огнена" (Мат. 5, 22). Само за това, че нарече дон Кихот глупец, този духовник служи геената огнена.

* Празноглав, смахнат (евр.). – Б. пр.

Ти си изправен, сеньоре мой, пред въплъщението на здравия разум. И нека не се съмняваме, че ако Иисус Христос се беше върнал на този свят по времето на дон Кихот или ако се върне днес, той би причислил Важния духовник тогава или неговите наследници днес към фарисеите – към онези, които биха го заклеили, че е луд или опасен смутител, и биха потърсили за него нов и по-унизителен начин да го умъртвят.

ГЛАВА XXXII

*за отговора, който дон Кихот даде на своя изобличител,
и за други важни и забавни случки*

Ако укорът е строг, то отговорът на дон Кихот, такъв какъвто е даден в тази глава, е чудесен. Остава само да го препрочетем. Нека прочетем отново знаменития урок, отправен към онези, "който не са видели от света повече от това, което се намира на двадесет-тридесет левги около връст", а си позволяват да законодателстват срещу рицарството и да съдят странстващите рицари.

"Мислите и поривите си аз винаги насочвам към благородни цели, а именно да правя всекому добро и никому зло. Съдете сега, ваши височества – възкликна дон Кихот, – заслужава ли да бъде наречен глупак този, който така мисли, така постъпва и така говори!" Но той имаше работа с един от онези дребнави и тесногръди хора, които са измислили великата истина, че има добри идеи и лоши идеи и се мъчат да си присвоят правото на съдници – да решават кое е истина и кое заблуда и че големи злини причиняват на този свят хората, които създават виденията на пещерата Монтесинос, а не други видения, не по-малко призрачни от онези. Тези хора – луди или по-скоро с дребни души, но не и без умствени способности – не правят нищо друго, освен да преследват онези, които смятат за луди безумци, и искат да ни вътълпят да повярваме на всяка цена, че странстващите рицари, които си поставят само благородни цели, независимо от това, в какво вярват, тласкат света към гибел, а не важните духовници, които мерят величието на големите с теснотата на собствените си души. Тъй като техните засъхнали и съсухрени мозъци не знаят какво значи полет на въображението, издигнат в неизменна норма на поведение закостенелите и

раменели представи, които са получили на склад. Тъй като могат да си проправят пътека през полето и през гъстата трава с поглед, устремен към полярната звезда, те упорито работят и ние останалите да се качим на разбитата им каруца да тръгнем по очертаните коловози на обществената служба. Единственото им занимание е да корят хората, които действително вършат нещо. Когато някой изпадне в затруднение, прибягва към странстващите рицари, а не към тях, които към мързеливия царедворец, който предпочита да пише и разпитва за нови и после ги разнося и разпространява, вместо да се помъчи да върши дела и подвизи, за които хората да разправят и пишат", както ще каже по-нататък в книгата дон Кихот, когато му се представи Трифалгин, вестителят на дуеня Долорига.

Много са правдиви думите на дон Кихот: "Да ме смятаха за глупак благородните, доблестните, великодушните и от благородно потекло личности, почувствал бих го като незаличливо оскъбнение, но да ме смятат безумец разни книжници, които никога не са стъпили и на са вървели по пътеките на рицарството, пет пари не давам." Думи, достойни за Сид, които, според както е казано в прочутия романс, когато нахът бернардинец дръзнал да му говори от името на крал Алфонсо, възразил в манастира "Сан Педро де Карденя":

Кой ви повика каза Сид,
от тук на военния съвет,
започтени отче, защо сте
от тук с одеждите църковни?
Вървете на амвона,
молете бога за победа;
Исус Навин не би надвил, ако Мойсей не го поведе.
Носете расото в олтара, аз своето знаме към победа.
.....
че по грехата ви петна има от масло, не от кръв.

Укор, който изтръгна от краля възклицанието:

От грубостта ти, Сид, и камъка ще заговори,
че за всяка дребнолия ти с църквата се спречкваш.

Когато на важните духовници не им достигат сили да действат срещу странстващите рицари, те обръщат гръбнаците си към техните оръженосци. Но и Санчо знае да се пошегува: "Аз съм от тези, за които казват: "Събери се с добрите и сам ще станеш добър." Аз тръгнах с добър господар, от месеци вече го придружавам и ако е рекъл господ, ще станеш като него." Бог ще ти помогне да станеш като него,

добри Санчо, умни Санчо, христолюбиви Санчо, искрени Санчо! Ти сам каза най-същественото: "Събери се с добрите!" Защото господарят ти е бил, е и ще бъде добър, добър преди Всичко и над Всичко, а в стихията на добротата си и луг, а с лудостта си той спечели слава на този свят – докато свят светува, – а също и във Вечността. О, дон Кихоте, мой свети Кихоте! Да, ние трезвомислещите, провъзгласяваме за свети твоите лудости и нека важните, тесногръди и дребнави духовници си губят времето да критикуват това, което вече са безсилни да променят. "Той си отиде, без да каже нито дума повече и без да довърши обедата си" – казва по-нататък летописецът. Отиде си! Отиде си! Ах, защо не можем да повтаряме безкрайно тези думи!

Нека споменем тук, читателю, че упрекът на Важния духовник напомня упрека на Викария на доминиканския манастир "Сан Естебан" в Саламанка – същата Саламанка, където сега пиша и където се дипломира бакалавърът Самсон Караско, – който той отправил към Игнаций Лоюла, както се казва в глава XV, книга I на неговото "Житие". Когато го поканили да отиде в онази обител, защото монасите горели от желание да го чуят и да говорят с него, и той отишъл, завели го, след като се нахранили, в един параклис и Викарият запитал Игнаций какво е учил и на каква професия се е посветил, а после прибавил: "Вие сте чисто и просто човек малоумен и неук, както вие самият признавате; как можете следователно да говорите с такава увереност за добродетели и пороци?" А после задържали Игнаций и приятелите му и оттам ги отвели в затвора. Лоюла от своя страна "никога в течение на повече от тридесет години не е нарекъл никого глупав и малоумен, нито пък е произнесъл дума, която би могла да обиди" – пише биографът му в глава VI, книга V на "Житие".

Как, без разрешение, без звание, без степен, присъдена от редовен съд, е дръзвал Игнаций да говори за добродетели и пороци? А кой всъщност е разрешил на дон Кихот да стане странстващ рицар и с какво право се е заловил да оправя неправдите и да изкоренява злото, щом като не правят това Важните духовници, на които се плаща, за да го вършат? Нито Викарият на манастира "Сан Естебан" в Саламанка, нито Важният духовник-изповедник в херцогския дворец бяха склонни да допуснат човек да надхвърли изричните функции

на определената му от обществото професия. Как може всъщност да има ред, щом всеки човек не се придържа към това, което се изисква от него, и само към това? Съвсем естествено е, че по този начин не би имало прогрес, но прогресът е източник и корен на много злини. Добре са го казали хората: "Всяка жаба да си знае гъола!" По-добре щеше да постъпи Лоюла, ако беше тръгнал по пътя, избран за него от родителите му, или поне ако не беше започнал да проповядва, преди да завърши богословие. Дон Кихот щеше много по-добре да постъпи, ако се беше оженил за Алдонса Лоренсо, за да му се народят деца и да се грижи за тях и за имота си. Двамата Важни духовници – изповедникът от херцогския дворец и Викарият на манастира "Сан Естебан" в Саламанка – са предтечи на онзи, който е написал в Катехизиса: "Не ме питайте по този въпрос, защото тези неща не ги разбиравам. Светата църква разполага с достатъчно учени хора, които ще съумеят да ви отговорят."

"Добре сме се погредили – както е казал Викарият на манастира в Саламанка, – светът е изпълнен със заблуди и всеки ден никнат нови ереси и зловерни учения, а вие не искате да ни кажете какво точно проповядвате..." Добре сме се погредили наистина, ако всеки започне да се ръководи от прищевките си, ако един започне да оправя неправди, а друг да проповядва, ако един напада с копие в ръка мелници, а друг основава монашески ордени! Всички трябва да тръгнат по релси! Само ако се върви по релси, може да има ред! Най-прашното обаче е това, че днес тези схващания са станали ерудо на онези, които се наричат синове и духовни наследници на човека, който е бил мъмрен в манастира "Сан Естебан" в Саламанка.

Завърши обедът в херцогския дворец и продължиха шеги-те, които не бяха толкова горчиви и остри, колкото Важността на Важния духовник. Тъжното беше, че прислужниците, без да им разрешат техните господари – херцогската войска, се впуснаха и те в надпревара, за да прибавят свои шеги към замислените от домакините подигравки. "Нито аз, нито аз обичаме такива шеги" – каза дон Кихот, като рече Санчо. Истината е, че светът не познава по-сериозен луг от дон Кихот. А когато лудостта се придружава от сериозност, тя се издига и достига висоти много по-големи, отколкото игривият и насмешлив здрав разум.

ГЛАВА XXXIII

за сладкия разговор на херцогинята и прислужничките ѝ със Санчо, който заслужава да бъде прочетен и запомнен

В шеговит и забавен разговор Санчо призна на херцогинята, че за него дон Кихот е луд за връзване и че той е несъмнено по-луд и по-глупав от господаря си, щом въпреки всичко е тръгнал да го следва и да му служи и да вярва на празните му обещания.

Но я ела насам, бедни Санчо, ела и ми кажи – Вярваш ли наистина, че това е така? Но да допуснем, че Вярваш, не чувстваш ли, че е по-добре за твоята слава и за вечното твое благополучие да следваш един Великодушен луд, отколкото някой дребнав трезвомислещ? Не каза ли ти преди малко на Важния духовник, който ще се пръсне от здрав разум, че човек трябва да се събере с добрите, колкото и луди да са те, и че ако е рекъл господ, и ти ще станеш като господаря си. Ах, Санчо, Санчо, как се люшкаш във Вярата си, как се колебаеш и се въртиш като ветропоказател и как играеш според гайдата! Но ние добре знаем – ти мислиш, че вярваш в едно, а в действителност вярваш в друго и докато си въобразяваш, че чувстваш по един начин нещата, в дълбоката си същност ти ги чувстваш иначе, много по-различно. Ти добре каза: "Та каква бе моята съдба, такава е и злата ми участ – нищо повече не мога да направя, трябва да го следвам. От едно и също село сме, ял съм му хляба, обичам го много, той ми е благодарен за това, подарил ми приплада на магаричите си и най-главното аз съм човек верен..." Да, твоята вярност ще те спаси, добри Санчо, христолюбив Санчо. Ти беше и продължаваш да си донкихотизиран, това се вижда от обстоятелството, че херцогинята те разколеба много лесно и те накара да се усъмниш, че си наистина измислил историята с омагьосването на Дулсинея. Ти призна в края на краищата, че от твоя малък ум не може и не бива да се очаква да измисли за един миг толкова умна измама. Да, Санчо, да, ние си мислим, че сме присмехулници, а много често биваме осмени и когато ни се струва, че правим нещо на шега, то е, защото Върховната власт, която си служи с нас, за да постигне своите тайни и неразкриваеми цели, ни кара да го правим наистина. Кога-

ми мислим, че вървим по един път, всъщност ни водят по така че човек трябва да се остави да го водят добрите и да се довери на сърцето му и нека бог ги направи плодотворни, то, ако ние поседем семето, след като сме изорали преди почвата, която ще го поеме, то небето полива земята и дава въздух и светлина.

Ако, преди да продължи, трябва да изразя възмущението си за злонамереността на летописеца, който казва в края на тридесет и трета, която сега разяснявам и коментираме шегите, устроени на Рицаря от херцогската двойка, добре и разумно стъкмени и представляват най-забавни и интересни приключения в тази Велика история". Не, не, хиляди пъти тези шегите не са нито добре, нито разумно стъкмени, а са били неспокоени и ако са послужили да хвърлят повече светлина върху необразимия дух на нашия идалго и да осветлят пътя на изпълнената с доброта негова лудост, това е много по-добре от изключително на величавостта на дон Кихот и на неговия героизъм, които правят действително възвишени и велики нещата и неспокоени шегите.

ГЛАВА XXXIV

яко се разказва как бе намерен начин да се вдигне шумът от несравнимата Дулсинея дел Тобосо, едно от най-прочутите приключения, описани в тази книга

Между шегите, които летописецът намира добре и разумно стъкмени – а те далеч не са такива, – е също и шегата за обидването на Дулсинея от магия чрез прочутите три удара и триста удара с бич, които Санчо трябваше да си извоюва.

Двете части на едрия си задник
измолен срещу вятъра – по начин,
когато му пари, щипе, засмъдява

(глава XXXV)

Ударите с бич той трябваше да си нанесе доброволно, без да се боят тези, които искаше да му нанесе насила дон Кихот. Санчо отказа да се самобичува, но присмехулниците го бояха и го заплашиха, че няма да му дадат управлението на остров, ако не обещае да си нанесе ударите. Той се отказа и си в края на краищата, склонен от техните доводи и от

собствената си алчност. "Дон Кихот увисна на Врата на Санчо и обсипа челото му с бузите му с хиляди целувки", награда пребогата за това, че се примира в края на краищата.

Защо, приятелю Санчо, не искаш да се жертваш от любов към Дулсинея, щом като на нея дължиш вечността на славата си? По-добре е да се бичуваш за Дулсинея, отколкото за нещата, за които обикновено се бичуваш; Дулсинея струва много повече от управлението на който и да е остров. Ако по време на бичуването си, ако при всяка работа, която вършиш, отправяше поглед към Дулсинея, работата ти щеше да бъде винаги благословена. Ако се хванеш да работиш като обуцар, залegni, за да бъдеш по-добър от другите обуцари, и се старай твоите клиенти да не страдат от мазоли.

Съществува една форма на труд – най-възвишената, и тя е да превърнеш труда в молитва; да решиш първа, да зидаш, да правиш обувки, да кроиш панталони или да сглобяваш часовници за най-голяма прослава на бога. Но има и друга форма, която, макар и не толкова възвишена, е поне по-пристъпна на човека и по-лесно осъществима – да вършиш всичко от любов към Дулсинея, от любов към славата. Колко бедни санчовци, които изнемощават и се отчайват под ярема на труда, биха се почувствали облекчени и биха изпитали радост от работата си, ако в нея – с други думи, докато се бичуват – отправят поглед към Дулсинея и си поставят за цел да я освободят от магия, да спечелят име и слава чрез труда! Старай се, Санчо, да бъдеш в твоето село пръв в занаята си и така тежестта и бремето на труда ти ще се разсеят пред толкова достойна цел. Чувството за чест прави от занаятчията човек с достойнство.

В Битие се казва, че бог не е осъдил човека да се труди, защото в него пише, че взе човека (когото създаде) и го посели в Едемската градина да я обработва и да я пази (2, 15), а го осъди едва след като Адам съгреша, да се труди в мъка, да му бъде трудът мъчителен и тежък, да се храни с мъка от земята, да му ражда тя само тръне и бодли, с пот на лицето си да яде хляб си (3, 17–19). Но любовта към славата, желанието да освободи от магия Дулсинея превръща в рози тръните и в нежни венечни листчета острите бодли. Как искаш, Санчо, Адам да заживее в рая, без да се труди? Може ли изобщо да има рай, където да не се работи? Не, не може да има истински рай, без в него да се полагат труд.

Аз зная, че има санчовци, които си тананикат този куплет:

Щом ми мине през главата,
че ще трябва да се мре,
просвам плаща на земята
и наспивам се добре.

Знам, че има санчовци, които си представят Вечната слава като вечно безделие, като някаква небесна поляна, където могат безгрижно да се изтегнат и да виждат божественото слънце, но за тях най-Върховна награда трябва да бъде небитието, безкрайният сън без сънища и пробуда. Те са се родили уморени и с бремето на труда и мъките на своите деди и прадеди върху плещите. Нека почиват върху гърба на своите внуци и правнуци, нека спят в техните дълбини! Нека чакат да ги събуди господ за божествения труд.

Бъди уверен, Санчо, че ако в края на краищата ни бъде дадено, както са ти обещали, да бъдем удостоени с блажено видение на бога, това видение ще трябва да бъде труд, едно постоянно и никога незавършващо извоюване на Върховната и безкрайна истина, едно все по-голямо потъване и пропадане в бездънните бездни на Вечния живот. При това славно потъване едни ще се движат по-бързо от други, като ще стигнат до по-голяма дълбочина и по-голяма наслада, но всички ще потъват без край и завършек. Ако всички отидем в безкрая, ако всички ние се "обезкрайничим", единствената разлика ще се състои в това, че едни ще потъват по-бързо, а други по-бавно, че първите ще вярват повече, отколкото вторите, но всички ще напредваме и винаги ще растем, като всички се приближаваме до недостъпния край, до който никога няма да се добере. Утехата и щастието на всеки един е да знае, че ще стигне някой ден, докдето са стигнали другите, а никога до крайната спирка. Но по-добре е да не стигне до нея, до покоя, защото този, който види бога, според Писанието умира, този, който стигне напълно до Върховната истина, ще бъде погълнат от нея и ще престане да съществува.

Господи, дай труд на Санчо и давай винаги на нас, бедните смъртни, труд; дай ни камшици и направи така, че да ни струва винаги много усилието да те извоюваме и никога да не почива в теб нашият дух, освен ако ни погълнеш и стопиш в твоето лоно. Дай ни твоя рай, господи, но за да го обработ-

Ваме и го пазим, а не за да легнем да спим в него; дай ни го, за да използваме вечността и извоюваме педя по педя и за вечни времена бездънните бездни на безкрайното ти лоно.

ГЛАВИ XL, XLI, XLII И XLIII

за появата на Клавиленьо и за други неща

После четем в нашата история разказа за дуеня Долорига, който се харесва много на летописеца, както той заявява в началото на глава четирисесета, а на мене ми се струва безкрайно грубо и несръчно изграден. Единствената ценност на тази груба шега е, че в нея се подготвя случката с коня Клавиленьо, на чийто гръб дон Кихот и неговият оръженосец ще се понесат с вързани очи по въздуха към царството Кандая.

Санчо не пожела да се качи на Клавиленьо, защото не бил магьосник, "та да му прави удоволствие да лети по въздуха, нито пък би било уместно неговите островитяни да кажат, че техният губернатор се разхожда сред ветровете", но херцогът му каза: "Приятелю Санчо, островът, който ви обещах, нито ще мръдне, нито ще избяга... Понеже и двамата знаем, че всяка висока длъжност се получава срещу подкуп, голям или малък, подкупът, който аз искам за вас за губернаторството, е да придружите вашия сеньор дон Кихот, за да завършите това паметно приключение." На това Санчо отговаря: "Аз съм беден оръженосец и не мога да устоявам на толкова любезности. Нека се качи господарят ми, нека привържат очите ми, помолете се за мен на бога и кажете ми ще мога ли да поверя душата си на господата и да призова на помощ ангелите, когато ще летим в поднебесните простори." Дон Кихот заяви по този повод, че никога след паметното приключение с тепавиците не бил виждал така да трепери Санчо. Въпреки всичко оръженосецът възседна Клавиленьо зад господаря си и помолу околните със сълзи на очи да не го забравят в молитвите си. След това, по време на полета из въображаемите поднебесни простори той се притискаше към господаря си, обзет от животински страх.

Останалата част на приключението е много тъжна, ако разсъждаваме за нея земно. Но колко много хора възсягат Клавиленьо и мислят, че са пребродили небесните простори,

без да са се помръднали всъщност от мястото си! Приключението е толкова тъжно, че бързам да стигна до края му, защото дон Кихот и Санчо разбират, че само малко са се разударили и поопърлили. Освободен от страха си, оръженосецът започва да ниже лъжа след лъжа. Дон Кихот се приближава до Санчо и му казва тези многозначителни думи: "Санчо, ако искаш да повярвам в това, което си видял на небето, и ти трябва да вярваш в това, което аз видях в пещерата Монтесинос. Ни дума повече!"

Ето го на-разбираемото и същевременно най-широкото определение на търпимостта: ако искаш да ти вярвам, вярвай ми и ти. Човешкото общество се изгражда върху взаимното доверие. Видението на ближния ти е за него толкова важно, колкото е вярно за тебе твоеото собствено видение. Това е, разбира се, в сила, ако става дума за истинско видение, а не за измама и измислица.

В това именно се корени разликата между дон Кихот и Санчо. Дон Кихот действително е видял, каквото твърди, че е видял в пещерата Монтесинос – въпреки зловните подмянания на Сервантес, че не е било така, – а Санчо не е видял това, което уверява, че е видял, яхнал Клавиленьо и полетял в небесните простори. Той измисля и лъже, за да не падне долу от господаря си и за да намери отдушник на страха си. Не на всички ни е дадено да се радваме на видения и още по-малко да вярваме в тях и чрез тази вяра да ги превръщаме в действителност.

Пазете се от санчовците, които дават вид, че са защитници и поддръжници на илюзията и на виденията, а в действителност защитават само лъжата и фарса. Когато ви кажат за някой измамник, че започва да вярва в лъжите, които измисля, отговорете категорично, че това не може да бъде действително, защото истината е най-висшата истина, а тя се създава чрез вярата на вярата. Никой измамник не може да бъде поет. Илюзията е вечна и плодовита като видението. Лъжата е мръсница като мулето и трае по-малко от мартенския сняг.

Нека се възхитим от възвишеното Великодушие на дон Кихот, който, бидейки убеден, че действително е видял това, което казва, че е видял в пещерата Монтесинос, и още по-убеден, ако това изобщо е възможно, че Санчо не е видял това, което твърди, че е видял из небесните простори, се ограничава да каже: "Ако искаш да ти вярвам..., вярвай ми и ти." Ето един съвсем християнски начин да се излезе от

затруднението и да се пресече пътя на измислиците, които мерят другите с аршина на собствените си хитрости и смятат за измами донкихотските видения! Въпреки всичко има сигурен начин да се разграничи видението от лъжата.

Дон Кихот навлезе и проникна в пещерата Монтесинос, изпълнен със смелост и неустрашимост, без да обръща внимание на Санчо, който се мъчеше да го разубеди. На неговите предупреждения той отговори: "Стига, мъкни!" Не се вслуша и в думите на водача. Той слезе в пещерата, изпълнен със смелост, а Санчо възседна Клавиленьо, обзет от животински страх, със сълзи на очи и не съвсем доброволно. Както смелостта е майка на виденията, тъй и паниката е майка на измамите. Този, който се впусне в известно начинание, изпълнен със смелост и вяра в победата или без страх от възможно поражение, той вижда видения, той не съчинява лъжи. А този, който се бои от злополучна развръзка, който не съумява да посрещне хладнокръвно провала, който впряга в своето дело гребната страст на честолюбието, който се бои, че не ще доведе до добър край предприетото дело, той измисля лъжи, за да се предпази от поражението, и не умее да съзира видения.

Така в нашата родина, родината на дон Кихот и Санчо, понеже малодушието държи в плен душите и хората отстъпват пред възможния провал и треперят да не станат смешни, те нижат по най-безсрамен начин лъжи и свеждат до най-жалки размери виденията. Измислиците задушават хората, способни да имат видения. А не ще съумеем да виждаме насърчаващи и ободряващи видения и да им се радваме, докато не се освободим от страха, че можем да станем смешни, че глупавите и тесногърдите могат да ни вземат за луди, за своенравни или за надменни, и докато не разберем, че да останеш сам още не значи да си сразен, както твърдят слабоумните, и не отвикнем да разчитаме всеки път, и то предварително, на тъй наречената победа. Когато дон Кихот влезе в пещерата, не се замисли как ще излезе от нея, нито дори дали изобщо ще може да излезе и поради това видя в нея видения. А Санчо, яхнал Клавиленьо против волята си, със завързани очи, мислеше само как да излезе здрав и читав от това приключение, в което се виждаше въввлечен от нещастната си професия на оръженосец, и щом видя, че е здрав и свободен, се втурна да ниже лъжа след лъжа.

А има и друга разлика между дон Кихот и Санчо – дон Кихот влезе в пещерата по своя собствена воля, без никой да го принуди, без никой да му заповяда да го направи, и въпреки че можеше прекрасно да си спести този подвиг, който му наложи на всичко отгоре да се отклони от пътя си. Докато Санчо възседна Клавиленьо, защото херцогът му постави това като условие, за да му даде губернаторството на острова. Дон Кихот навлезе, проникна и изчезна в пещерата само за да опознае света, защото когато Дулсинея го закриля, за него няма невъзможни и неосъществими дела. Санчо възседна Клавиленьо, движен единствено от желанието да управлява острова. Възвишеното и безкористно намерение на Рицаря породило смелостта му, а рожби на смелостта му са виденията, на които той се наслажда, докато користният и гребнав подтик на оръженосеца породил страха му, а плод на страха му са лъжите, които той измисли. Нито дон Кихот е търсил някаква власт – искаше само да покаже силата, която му вдъхна Дулсинея, и да накара хората да признаят нейното величие, нито Санчо е търсил някаква слава – искаше единствено да управлява острова. Затова въодушевеният от смелостта дон Кихот видя видения, а окованият от страх Санчо измисли лъжи.

Користта – каквато и да е тя, ако ще да е навлякла дори и одеждите на славолюбието, жаждата за богатство, социално положение, почести, светски отличия, мимолетна известност, високи служби и постове; това, което ни дават другите в замяна на истински или мними услуги или срещу обещания и ласкателства, всичко това поражда страх, а страхът ражда със заешка плодовитост лъжите. Безкористното да търсиш само Дулсинея и да знаеш да чакаш хората да ни признаят в края на краищата като нейни верни слуги, вдъхва смелост, а смелостта ни гарява с видения. Нека се въоръжим с донкихотски видения и с тях ще разбием санчопансовските измами!

ГЛАВА XLIV

за въвеждането на Санчо Панса в губернаторството му и за самотата и бедността на дон Кихот

После Санчо тръгна на път, за да поеме губернаторството на острова си, но преди това получи съветите на господаря си. "Едва замина Санчо, и дон Кихот се почувства само-

мен". Извънредно тъжна черта, която ни е запазила историята. Как няма да се почувства самотен, щом Санчо беше за него целият човешки род и в лицето на Санчо той обичаше всички хора? Как няма да се чувства самотен, щом Санчо беше негов душеприказчик и единственият човек, комуто Рицарят беше поверил тайната на дванадесетгодишната си неизповядана любов към Алдонса Лоренсо, която той обичаше повече от очите си, осъдени да изтлеят в земята? Не пазеха ли само те двамата тайната на живота му?

Без Санчо дон Кихот не е дон Кихот и господарят има повече нужда от оръженосеца си, отколкото оръженосецът от господаря си. Тъжна е самотата на героя! Обикновените просити хорица, онези, които са потънали в рутината на всекидневието, санчовците, могат да живеят без странстващи рицари, но как може странстващият рицар да живее без народа си? Тъжното е, че рицарят се нуждае от народа си, а трябва въпреки това да живее сам. О, самота, о, тъжна самота!

Дон Кихот се затвори сам в стаята си и не позволи на девоичките да му прислужват. "При светлината на две восъчни свещи се съблече, а като се събуваше – о, недостойна за такава личност беда! – се изтръгнаха не въздишки, не и нещо друго, което би могло да опетни безукорната му благовъзпитаност, а чисто и просто две дузини бримки на единия му чорап, който заприлича на мрежа. Добрият ни сеньор се много опечали и беше готов да даде цяла унция сребро, за да има погръка мъничко зелена коприна." Изведнъж летописецът се впуска да размишлява върху бедността и казва между другото: "Защо ти, бедност, спохождаш идалговците и благородниците по-често, отколкото останалите хора?"

Нека бъдем благодарни на крайно точния летописец, че е запазил за нас интимната случка с двете дузини бримки и скръбта, която тя причини на дон Кихот. Тази случка навява най-дълбока меланхолия. Останал сам, затворен в стаята си, далеч от хората и когато не може би смятат, че умът му е зает с планове за бъдещи начинания или че е мамнал от нова жажда за трайна слава, "добрият сеньор" – колко подхожда в случая да бъде той наречен "добрият сеньор" – е огорчен, защото му се пуснали бримки.

О, бедност, бедност – възкликвам аз, – как населяваш ти самотата на странстващите рицари и на всички хора! С нежеланието да признае, че е беден, рицарят губи от блясъка си – всичките му тревоги, огорчения и тъга са породени от

за, че му се скъсали чорапите и няма друг, за да се преобуе. Когато го тъжен, гледате го унил, преценявате, че го обхващат малодушие или че отслабва рицарският му дух, а той само мисли колко много късат обувки гечицата му. Кога ще те дам за ръка, о, бедност, и ще вървим с високо вдигнато сърце и с чисто сърце! Най-страшният враг на храбростта е умът да покажеш, че си беден. Беден беше дон Кихот и когато се видя със скъсани чорапи, огорчи се. Нападна мелници, върли се срещу янгуесците, победи бискаеца и Караско, така, без да се помръдне и без да трепне, лъва, а след всичко това се опечалява, че трябва да се яви пред херцозите със скъсан чорап, показвайки, че е беден. Колко трудно е да изиграеш някаква роля в света, когато си беден!

Защо ние, бедните смъртни, не можем да разберем колко по-добри ще бъдем, ако признаем бедността си и не се срамяме от нея? Игнаций Лойола, подражавайки на други основоположници, наложил обет за бедност в създадения от него орден. Че добре е прилягало това на неговите чеда, свидетелства отец Алонсо Родригес в глава III на трактат III от третата част на неговото "Упражнение за съвършенство", което се казва, че човекът, който напусне слугите си в целия живот, намира в ордена мнозина, които са готови да му прислужат, и че "ако отиде в Кастилия, в Португалия, във Франция, в Италия, в Германия, в Индиите или в която и да е друга част на света, ще намери там дом, поставен на разположение с много слуги", така че, напускайки всяко земно богатство, "ще можете в действителност да разполагате със всички блага и богатства по-цялостно, отколкото самите владетели хора; защото ваши, а не техни са богатата и богатствата, които те притежават", както наистина мислят много йезуити. И благочестивият отец прибавя мъдро, че когато богатият се върти в леглото си, защото богатата прогонват съня му, монахът, освободен от всяка грижа и без да държи сметка дали струва малко или много, или дали годината е добра или лоша, си има от всичко". В началото на своето рицарско поприще самият дон Кихот дава нещо като обет за бедност и излиза от дома си без нищо. Отказва да плати в хана, защото като рицар се счита за свободен от задължението да плаща, но ханджията, който го посвещава в рицарско звание, му внушава, че трябва да носи със себе си пари и чисти ризи. Дон Кихот се вслушва в съвета му и "като продаде някои неща и заложи други все на

безценица, си набави нужното". Така той нарушава дадения обет да е беден, бедността го преследва и измъчва и той се опечалява, като вижда скъсания си чорап.

О, бедност, бедност! В стремежа си да те прикрием пред почитаме да се покажем подли, жестокосърдечни, лицемерни, да се проявим като лоши приятели и дори като негодници. Измисляме жалки лъжи, за да откажем да дадем това, което не можем да дадем, защото чисто и просто го нямаме. Бедност не е оскъдицата на парични средства за жизнени нужди, а е душевното състояние, породено от тази оскъдица; бедността е нещо дълбоко вътрешно и от това произлиза нейната сила.

О, безчестна, срамна нужда, колко честни принуждаваш, за да се спасят от тебе, подлостни безброй да правят! – това са думи от известния романс, в който се описва с каква измама Сиг изтръгнал пари от евреите, давайки им една ракла, пълна с пясък.

Гледай го например този: излиза от къщи, след като се стъмни, защото в гъстия нощен мрак няма да се види как са лъснали от дълго носене дрехите му; повече се срамува да изглежда беден, отколкото да е действително беден. Или онзи другия: истински Катон⁴⁷, строг и непокупен мъж, всеки ден повтаря, че трябва да се дава пример с безупречността на собствения живот, но когато започне да ти шепне, не те пита за друго, а само колко печели този или колко е богат онзи и мисли само за скъпотията на живота.

О, бедност, бедност! Ти създаде вонящата надменност на нашата Испания. Не познавате ли случайно надменността на бедността на просяка, която е най-низката и най-явната? Учудващо е, че бедността, която най-много ни унижава и подтиска, е едно от нещата, които ни изпълват с най-голяма гордост. Макар че е гордост мнима, средство да се прикрие бедността; тя е срам, предрешен като гордост, за да се само съхрани, както се случва със страха на онези безвредни животинчета, които се правят страшни и чак им се издува гушката, когато са най-примрели от страх. С една дума, мнозина се възгордяват със смиренieto си.

Трябва да видите колко важно и дори надменно протягат ръка за милостиня много просяци. Ще ви разкажа по този повод за един просяк, който бил свикнал да иска всяка събота милостиня от някакъв човек. Веднъж му поиска милостиня не в съботен ден и онзи му дал някаква дребна

монета, но като съобразил, че не било събота, обърнал вниманието на просяка и го помолил да не нарушава навиците си. Като чул тези думи, просякът му върнал милостинята и казал: "Така ли? Не ви ща стотинките, търсете си друг бедняк!" Тогава един, че е искал да му каже: "Не стига, че ви правя услуга, като ви давам възможност да упражнявате добродетелта на милосърдие и да спечелите по този път слава небесна, а вие не поставяте условия и ми правите упреци. Вземете, вземете си парите и си намерете друг просяк, който ще ви направи услугата да ги приеме!"

О, бедност, най-тъжна и най-жалка от всички бедности! Да си принуден да се явяваш пред света със здрави чорапи, да си принуден да пазиш дрехата за ролята, която играеш в комедията на този свят. Тъжно е да си като бедния медуант, който няма с какво да смени ризата си, а трябва да пази дрехите, с които печели хляба си на сцената. Тъжно е да нямаш през студените зимни нощи някаква, и то мизерна завивка, за да се предвардиш от студа, и да трябва да пазиш бляскавата мантия, с която играеш ролята на крал в комедията. И още по-тъжно е, че не може никой да се покрие през такава една нощ с театралната мантия.

Дон Кихот беше огорчен и засрамен, че трябва да покаже бедността си. Той беше в края на краищата син на Адам. Азият Адам, така се казва в "Битие" (3, 7-10), след като решил, разбрал, че е гол, т.е. че е беден, и като го повикал, той скрил, а това е било, защото се е страхувал, виждай че е гол. И страхът от голотата, страхът от бедността, който е бил и продължава да е за бедните смъртни най-важният подтик към действие. Страшни са били онези мрачни средновековни времена около хилядната година, когато духовете са били ръководени не толкова от стремежа към небесна слава, колкото от страха от ада. Но не виждате ли, че в наше общество много хора са тласкани към най-безумни начинания повече от ужаса си пред бедността, отколкото от жаждата си за богатство? Движи ни по-скоро алчността, отколкото амбицията и ако се велегаме в онези, които се правят за най-амбициозни, ще намерим във всеки един от тях по един скъперник. Никаква гаранция не ни се струва достатъчно сигурна, за да ни предпази – нас и нашите близки – от тъй ненавистната и тъй ужасяващата ни бедност, и да не се опитваме да спечелим богатства, за да запушим всяка дупка, през която би

могла тя да се провре в дома ни. Престъпление е днес – истинско престъпление – да си беден; онези наши общества, които се смятат за най-напреднали и образовани, се отличават с омразата си към бедността и бедните няма нищо по-тъжно от благотворителността. Човек би казал, че искат да премахнат бедните, не бедността; да ги изтребят, сякаш са някакви вредни животни. Трябва да се премахне бедността, и то не от любов към бедния, а за да не ни припомня ужасната гума за неговото присъствие.

Какво странно има в това, че хората търсят небето не за друго, а за да избягат от нищетата? Стремежът към име и известност, жаждата за слава, която движеше нашия дон Кихот, не беше ли всъщност страхът му да не се заличи, да не изчезне, да не престане да съществува? Тщеславието е всъщност ужас пред битието – хиляди пъти по-ужасно от самия ад. Защото в ада все пак съществуващ, живееш, никога не можеш – пък нека Данте казва каквото си ще – да загубиш надеждата, която е същност на битието. Защото надеждата това е цветът, разцъфтял се от усилието на миналото да стане бъдеще, а това усилие представлява самото съществуване.

Ела сега при мен, мой дон Кихоте, извикай своя Алонсо Добрия и ми кажи: този твой срам, че си беден, не беше ли частичка от голямата свенливост, която ти попречи да се обясниш на Алонсо Лоренсо? Ти знаеш, че "с теб ли съм, и хляб и лук ми стига", а ти можеше да ѝ предложиш и повече от хляб и лук, щом като си имал воля, "по-често с говеждо и по-рядко с овнешко, за вечеря обикновено къцано..., леща в петък и по някой гълъб за прибавка в неделя". Но достатъчно ли е това за нея? Дори и да е достатъчно за нея, щеше ли да е достатъчно за рожбите на вашата любов?... Нека не те занимавам сега с тези неща, защото знам колко те вълнуват и как се червиш, когато ти се говори за тях!

Нека не ни учудва, че дон Кихот си легна "умислен и съкрушен както от мъка по Санчо, така и поради непоправимата беда с чорапите, чиито бримки беше готов да хване дори с коприна от друг цвят – най-ярко доказателство за бедност, което един идалго може да даде през изпълненото с лишения свое съществуване". Каква прекрасна връзка установява летописецът между самотата и бедността на дон Кихот! Беден и самотен! Бедност до близък човек или самота в охолство все още може да се понесе, но да си беден и сам!

За какво му бяха на него, бедняка и самотника, ухажванията на Алтисидора? Добре направи, че затвори прозореца, като я чу.

ГЛАВА XLVI

за страшната уплаха, която причиниха на дон Кихот звънчетата и котките през време на ухажванията на влюбената в него Алтисидора

Но по-късно, умилостивен от любовните терзания на лекомислената девойка, той заповяда да поставят в стаята му една лютня и каза: "Ще направя каквото мога, за да утеша тази нещастна девойка." Като настъпи единадесетият час на нощта, дон Кихот намери в света си една лютня. Той я настрои, отвори решетката на прозореца и чу стъпки в градината. Плъзна пръсти по струните на лютнята, нагласи я колкото можеше по-добре, прочисти гърлото си, изхрачи се и с госта пресипнал, но верен глас изпя романса, който летописецът помещава и който самият дон Кихот "беше съчинил същия този ден".

Истинският герой независимо дали той знае, или не знае това, е поет, защото не е ли героизмът поезия? Поезията и героизмът имат един и същ корен и ако героят е поет в действие, поетът е герой в областта на въображението. Странстващият рицар, който се е отдал на оръжието, има нужда от жилка на поет, защото неговото изкуство е военно изкуство, а то според цитирания вече доктор Уарте (глава XVI на неговия "Преглед") "изисква въображение, тъй като добрият пълководец трябва преди всичко да търси съгласуваност, образи, съответствие..., за което разумът е толкова ненужен, колкото и ушите за зрението". И всичко това не е нищо друго освен една пълнота на живота, усилие, което, като се закръгля и осъществява, се усъвършенства и завършва, дело, чийто край е самото дело. Сокът достига до една точка и след това трябва да поеме обратно към мястото, откъдето е дошъл, и като стигне до точката, която не е път за друг, а край, връща се към себе си и се натъква на кълна, който дава по този начин цветето, а цветето е красотата.

Дон Кихот пее, дон Кихот е поет, а това негово качество плашеше племенницата му и я накара да настои, когато свещеникът и бръснарят претърсиха библиотеката на идалгото, да не пощадят "Диана" на Хорхе де Монтемайор⁴⁸, защото Вуйчо ѝ можел да се отгаде и на поезията, "за която казват, че е неизлечима заразна болест". Ах, Антония, Антония, какъв зъб имаш ти на поезията и колко я мразил! Вуйчо ти е поет и ако никога не беше пял, нямаше да бъде такъв герой. Той е станал герой не защото е бил певец, а защото песента му е бликала от животворния извор на неговия героизъм.

Не одобрявам доводите, които отец Ривагенеира изтъква в глава XXII на книга III от "Житие на преблажения свети Игнаций", за да оправдае защо йезуитският орден не е признавал хора. Той ни казва, че "не е присъщо на религията да има хор", и наистина може да има ням славеи, но това ще да е болен славеи, и прибавя гумите на свети Тома⁴⁹, че тези, които изпълняват мисията да образуват народа и да го хранят с хляба на догмата, "не трябва да се занимават с пеене, за да не би, като пеят, да забравят неща, които са много по-важни". Но има ли догма по-съкровена и по-дълбока от тази, която се вътпява с песен? В самите съвети, които се дават на човека, не е буквата, а музиката, съдържаена в тях, която е от полза и назидана. Музиката е духът, материя е буквата, а цялата догма на сърцето е песен.

Любопитно е наистина, че след като са толкова големи приликите между дон Кихот и Игнаций Лойола, който чрез песента си е почивал, разнежвал е душата си и е намирал бога, защото много я е обичал, съгласно това, което ни казва в глава V, книга V от "Житие" биографът му, не е въвел хора в ордена. Тази липса ни позволява да си обясним несъвършенствата, които го придружават, и поетичната яловост, която тежи над него. Никога не е успял щурец да се разположи удобно в този мрачуняк на покорни чернокапци. И нека не се казва, че ние всички не сме се родили, за да пеем, защото не става дума тук за никакво "за", а за това че всеки, който наистина се е родил духовно, а не само плътски, пее само затова, пее, защото се е родил, и ако не пее, значи, че се е родил само като плът. И ако основем ордена на Дулсинея дел Тобосо, нека не забравяме хора и нека песента в него бъде цъфтене на героични чувства и на възвишени възделения.

Дон Кихот не беше завършил още песента си, когато хвърлиха върху му – премного груба шега – чувал, пълен с котки. Той опочна да се брани срещу тях, но една котка скочи върху лицето му и "Взе да го граска и хапе по носа. Болките бяха толкова силни, че дон Кихот нагаде страшни виковете." С много труд успя да се отърве от котката.

Бедни сеньоре мой! Львовете се засрамват пред теб, а котки си забиват ноктите и зъбите в носа ти. Героят трябва да се пази от котките, които бягат, а не от пуснати на свобода львове. "В съюз с бълхи и комари бог може да воюва срещу всички императори и монарси по света" – казва отец Алонсо Родригес в трактат за свършенство, трета част, трактат I, глава I. Да ни пази бог от бягащи бълхи, комари и котки и да ни праща замяна на това львове в отворени клетки!

Въпреки това, колкото и страшни врагове да са бълхите и комарите, не затова трябва да се откажем да воюваме срещу тях. Бог ни ги праща именно за да воюваме срещу тях. И могло да се намери човек, който да каже на дон Кихот, да го убеди, че не трябва да се преследват човешки бълхи и комари, онази сентенция, че орелът не лови мухи – *aquila non capit muscas*, – но няма да е уместно. Мухите, и най-вече отровните, облекчават много ефикасно смилането на храната, те са много активен фермент при изгарянето на храната.

И наистина същата тази отрова, която, вкарана с жило в каналчетата на кръвообращателния поток, ни пари, гразни ни и вреди или причинява подутини, а може да предизвика и смърт, защото тази отрова поета през устата, не само е безвредна, но и може да ни помогне да си осигурим бързо и спешно смилане. Благодарение именно на тези функции на отровата и тези отровни мухи, които орелът поглъща с все жилото, веднъж като ги е уловил, той може, отпочинал си веднъж сто години, да гледа лице в лице слънцето.

Мислите ли, че може да се вложи душа и живот в едно дело, което се предприема от любов към Дулсинея и за да ни прославя, не само сега в този век, но и през идните столетия, ако не ни подтикват към него мизерийките на местенцето или обстоятелството, където ядем, спим и живеем? Най-хубавата книга за всемирна история, най-дълготрайната и разпространената, която за история действително всемирна, ще бъде тази, в която авторът би сполучил да разкаже с целия си жар и дълбоченост свадите, клюките, интригите, сплетните в

Карбахоса де ла Сиера, селище с триста жители, между кмета и кметицата, учителя и учителката, секретаря и неговата любима, от една страна, и, от друга, свещеника и неговата икономка, чичо Роке и стрина Месука, подкрепени и едните, и другите от множество представители от двата пола. Какво е била Троянската война, на която дължим "Одисеята"?

А мухите, бълхите и комарите трябва да бъдат много доволни, и то затова, защото на човек, който интригува, сплетничи и не стои мирен в този град, в който пиша, каква друга възможност му остава, за да се прочуе по един или друг начин, по едно или друго име в грядущите времена освен да сполучи да намери някой като мен или друг, който обича като мен Дулсинея, за да го изрисува с неговите Всемирни и Вечни черти?

Хиляди пъти се е казвало и повтаряло, че най-великото и най-трайното в областта на изкуството и на литературата е било изградено с малко материали, а всички знаем, че това, което се губи откъм пространственост, се наваксва откъм плътност. Но, от друга страна, спечеленото откъм плътност означава и спечелено откъм пространственост, колкото и парадоксално това да изглежда; печели се откъм трайност. Атомът е вечен, ако съществува атомът. Това, което е на всеки човек поотделно, е и на всички; най-индивидуалното е и най-общо. Аз за себе си мога да кажа, че предпочитам да бъда вечен атом, а не бегъл миг на цялата Вселена.

Абсолютно индивидуалното е и абсолютно универсално, защото дори и логиката отъждествява индивидуалните и универсалните предначертания. Като не се придържахме към хронологичния ред, стигаме у човека до страна в обществения договор на Русо, до звукрако без перушина на Платон, до *homo sapiens* на Линей⁵⁰ или до изправения на задните си крайници бозайник на модерната наука, до човека по дефиниция, който поради това, че не е оттук и оттам, нито отсега или отпреди, не е отникъде и не принадлежи на никое време и е всъщност едно *homo insipidus**. И така колкото повече се ограничава едно действие по място и време, толкова по-универсално и по-безсмъртно става то стига, разбира се, да му

се вдъхне дух на вечност и безкрайност, божествено дихание. Най-голямата лъжа в историята е тъй наречената Всемирна история.

Вземете дон Кихот. Той не се е сражавал по бойните полета на Фландрия, не се е качвал на кораб, за да отплава към Америка, не се е опитвал да стане участник в нито едно от големите исторически начинания на времето си, а е скитал из прашните друмища на Ла Манча, за да помага на срещнати по пътя нуждаещи се и да оправя тамошни и тогавашни неправди. Същето му е подсказвало, че ако победи вятърните мелници в Ла Манча, ще бъдат победени всички останали мелници и като накаже богаташа Хуан Алдуго, ще бъдат наказани всички богати, жестоки и алчни господари. Никой не трябва да се съмнява, че ако само един лош човек бъде сразен, някой ден изцяло и напълно, злото ще започне да изчезва от света и ще изчезне скоро.

Дон Кихот е бил, това вече казахме, верен ученик на Христос, а Иисус Назарянин извлече от живота си вечна поука за хората по полята и пътищата на малката Галилея. Единственият град, който той посети, бе Йерусалим, а дон Кихот посети друг град освен Барселона, това е Йерусалим на нашия Рицар.

Няма нищо по-малко всемирно от тъй нареченото космополитично, или световно, както днес обичат да казват. Няма нищо по-малкоечно от това, което се стремим да извадим от рамките на времето. В самите недра на нещата, а извън тях се крият вечното и безкрайното. Вечността е субстанцията на момента, който отминава, а не понятие, което обхваща миналото, настоящето и бъдещето на всички траения. Безкрайността е субстанцията на точката, която гледам, а не понятие, обхващато ширината, дължината и височината на всички пространства. Вечността и безкрайността са субстанциите, респективно на времето и на пространството, а те са техните форми, като субстанциите са цели, във всеки момент от траенето едната, във всяка точка на пространството другата.

И тъй, нека ловим и нека поглъщаме отровните мухи, които, жужейки и точейки жилата си, прехвъркват край нас, нека Дулсинея ни даде възможността да превърнем този във епично сражение, което да се възпява во веки веков из цялата земя.

* Блудкав човек (лат.). - Б. пр.

ГЛАВИ XLVII, XLIX,
LI, LIII И LV*за тъжния край и завършек на Санчопансовото
губернаторство*

Тук летописецът изоставя дон Кихот, прескачайки главите, в които се говори за него и за неговия оръженосец, и започва направо да ни разказва за губернаторството на Санчо, губернаторство, което той коментира, прибегвайки към онези думи на Павел от Тарс в стихче 18 на глава 3 на "Второто послание до коринтяни", където се казва: "Нека никои не измамва себе си; ако на някого от вас се стори, че е мъдър на този свят, нека бъде скромен, за да стане истински мъдър."

Прав е домоуправителят, като казва след думите на Санчо: "На този свят всеки ден се случват все нови неща. Шегите се превръщат в истина, а онези, които се подиграват, излизат подиграни." Така е, разбира се!

Санчо, губернатор на шега, "издаде такива добри наредби, че и днес още те се спазват в това селище под името "Наредби на великия губернатор Санчо Панса". Нека това не ни учудва, защото повечето от великите законодатели не са били нещо повече от санчопансовци, ако са били нещо повече, нямаше да могат да законодателстват.

Настъпи най-сетне краят на управлението на Санчо и в този край Панса потъна в гълбините на героизма си. Напуснал управлението на острова, за което толкова много беше въздишал, Санчо позна напълно себе си и би могъл да каже на своите присмехулници, това, което дон Кихот каза на Педро Алонсо, когато той го прибра от пътя при първото му излизане: "Аз зная кой съм." Вече казах, че само героят може да каже: "аз зная кой съм", а сега прибавям, че всеки, който може да каже: "аз зная кой съм", е герой, колкото и си в и невзрачен да ни изглежда на пръв поглед неговият живот. Когато напуска острова, Санчо знае кой е.

Пребит и смазан от бой в гротескното нападение срещу острова, едва дошъл на себе си след припадък от страх и ужас, той запита колко е часът, замълча, облече се, "запъти се към конюшната, последван от всички, които бяха там, и като се добра до Сивчо, прегърна го, целуна го помирително по челото и с просълзени очи му каза: "Ела, мой другарю и

приятелю, ти, който споделяше с мене мъки и несгоди! Когато толкова добре се разбирахме с тебе и единствената ми мъка беше да ти кърпя хамутите и да ти поддържам живота, щастливи бяха моите часове, дни и години. Но откак напуснах и се уединих в кулите на амбицията и гордостта, душата ми нахлуха хиляди несгоди, хиляди мъки и четири хиляди тревоги." Като постави самара на магарето си и прибави към тези думи други, не по-малко разумни слова, Санчо поиска да го пуснат да се върне към "предишната си свобода".

"Не съм роден – каза той – да бъда губернатор, нито пък браня острови и градове от враговете, на които би им станало да ги нападнат. Повече отбирам да ора и да копая, да градя и подрязвам лозите, отколкото да издавам закони и да цитавам провинции и кралства. Добре си е свети Петър в манастира, искам да кажа, добре си е всеки, който върши работата, която е роден." Ти, Санчо, не си се родил, за да заповядваш, а да ти заповядват, а онзи, който е роден, за да му заповядват, намира свободата си в това, че има кой да му заповядва, а не в това, че трябва той самият да заповядва. Ти си се роди не за да водиш други, а за да следваш господаря си дон Кихот. "Остров" е за теб да следваш господаря си. Да си господар! С колко мъки и несгоди е свързано това! Права е донна Тереса де Хесус, когато пише в глава XXXIV на своя "Живот" за онази сеньора, която трябвало да ѝ помогне при нововането на манастира "Сан Хосе" и която, като я видяла как живее, възненавидила неудържимо желанието си да е сеньора, защото "това е подчинение, защото една от лъжливите, разпространени из света, е да се наричат сеньори хора, които според мен са роби на хиляди неща".

Ти помисли, Санчо, че напускаш дом, жена и деца, за да се потърсиш за себе си и за тях управлението на острова, но свободността ти ги напусна, подтикнат от героичния дух на господаря си, и започна да прозираш, без обаче да си даваш точна сметка, че твоят "остров" не е нищо друго освен редимството да можеш да го следваш, да му служиш и да живееш с него. Какво можеш да правиш ти без твоя господар сеньор? За какво ти е послужило управлението на твоя остров, щом като не беше там, до тебе, дон Кихот и не можеше да се огледаш в него, да му служиш, да му се възхищаваш и да го обичаш? Защото "далеч от очите – далеч от сърцето".

"Нека останат в тази конюшня – добави Санчо – крилете, които пораснаха на мене, мравката, та ме възнесоха във въздуха, за да ме кълват ластовици и други птици, и нека слезем на земята и стъпим здраво на нея..." Много често си слушал, добри Санчо, че човек трябва да е амбициозен и да се стреми да полети, за да му израстат криле. Аз съм ти казвал много пъти и сега ти повтарям, че твоят стремеж трябва да е да търсиш дон Кихот. Твоят стремеж на човек, роден да му бъде заповядвано, трябва да се ограничава в това да търси кой най-добре да ти заповядва и за когото би могло да се каже това, което са казвали за Сид жителите на Бургос според стария "Романс за моя Сид":

О, какъв добър васал, де да имаше добър сеньор!

Сега, когато напускаш това губернаторство, за което толкова време беше въздишал и което си въобразяваше, че е за тебе смисъл и цел на всички твои странстващи патила, сега, когато го напускаш и се връщаш при своя господар, ти всъщност се връщаш към своята собствена същина и можеш да се мериш със своя дон Кихот и да кажеш като него и заедно с него: "Аз зная кой съм!" Ти си герой като него, ти си толкова героичен, колкото е и той. Защото, Санчо, героизмът е заразителен и ние се поддаваме на тази зараза, когато общуваме с чистосърдечен герой. Да се възхищаваш на героя и да го обичаш безкористно и без задна мисъл е все едно да участваш в неговия героизъм. Онзи, който съумява да се наслади на творчеството на един поет, е сам поет, понеже е съумял да му се наслади.

Смятах те користолюбив и алчен, мой Санчо, а ти на излизане от острова можеш да възкликнеш: "Понеже си отивам гол-голеничък, не са потребни други доказателства в потвърждение на това, че управлявах като ангел." Това е самата истина, това призна и самият доктор Ресуо. Предложиха му да го придружат и да го снабдят с "всичко, каквото би пожелал, за да угоди на себе си и за да пътува удобно. Но Санчо каза, че иска само малко зоб за Сивчо, половин буца сирене и половин хляб за себе си." Той никога не забравяше своя приятел и другар Сивчо, измъченото и благородно добиче, което го свързваше със земята. "Всички го презърнаха, а той, просълзен, презърна всички и ги остави да се чудат както на думите му, тъй и на твърдото му и разумно решение." Остана сам из пътищата на света, далеч от дома си, без остров и без дон Кихот, оставен сам на себе си, господар на себе си. Господар

Свари го нощта, "тъмна и непрогледна", и останал сам, далеч от господаря си, далеч от родното си място, какво можеше му се случи? "Той се провали заедно със Сивчо в някаква дълбока и много тъмна пропаст."

Виж, Санчо, далеч от родното ти място, от мястото на островите близки, без остров и без господар само една беда можеше да те сполети – да пропаднеш в някоя пропаст. Но това падане не беше безполезно за тебе, защото там, на дъното на бездната, можеш по-добре да видиш колко дълбока е пропастта на твоя живот и как "човекът, който управлява вчерашен остров и заповядваше на слуги и васали, ще попадне жив погребан в една пропаст, без да има кой да го отърве и без нито един слуга и васал да гоиде да му помогне". Ти разбираш, Санчо, в дъното на пропастта, че никога не можеш да се радваш на щастието, което твоят господар дон Кихот отиде да търси в пещерата Монтесинос, тъй като "той там видя много добри и успокоителни видения", а ти си казваше: "А аз ще видя тук, както ми се струва, само жаби и змии." Да, брате Санчо, хубавите видения не са за всички хора, а светът на пропастите не е нищо друго освен отражение на пропастта на нашия собствен дух. Ти и в пещерата Монтесинос би видял жабите и змиите, които видяха в пропастта, където пропадна твоят господар. Твоят господар обаче щеше дори и в твоята пропаст да види прекрасните и чудесни видения, които видяха в пещерата Монтесинос. На тебе ти е писано да виждаш само виденията на господаря си. Той вижда света на виденията, а ти го виждаш в него. Той го вижда благодарение на Вярата си в бога и в самия себе си, а ти го виждаш благодарение на Вярата си в бога и в своя господар. Твоята Вяра не е в никой случай по-слаба от Вярата на дон Кихот, нито пък са по-малко действени за теб виденията, които той самият вижда. Самият господар му ги внушава и ти ги внушава, нему в него самия, а на теб в него. Онзи, който вярва в героя, е не по-малък герой от него.

Бедният Санчо обаче започна да се ваика в дъното на пропастта. Той оплакваше нещастията си, защото виждаше вече как някой ден ще измъкнат оттам костите му, "чисти, бели и изглозгани", заедно с костите на доброто му магьосник. Той виждаше вече, че ще умре далеч от родното си място и от домашните си, без да има кой да склопи очите му и да поплаче над трупа му, когато умре, защото два пъти се роди на този свят, когато останеш насаме със смъртта. В такава състояние го завари утрото. А какво можеше да направи бед-

ният Санчо, сам със своя Сивчо, освен да почне да вика и да моли за помощ? И да започне да разглежда пропастта, неняпразно бе служил при дон Кихот. Тогава именно той произнася тези толкова дълбокомислени слова: "Всеомогъщи боже! Това, което е за мене злополука, за господаря ми дон Кихот щеше да бъде чудесно приключение. За него тези дълбочини и скривалища щяха да бъдат цъфнали градини и дворци на Галиана и той щеше да се надява да излезе от тези мрачни теснини на някоя разцъфтяла поляна. А аз, злочестият, без нещо напътствие и с беден дух, чакам на всяка стъпка да се отвори изневиделица под краката ми друга пропаст, по-дълбока от първата, и да ме погълне завинаги."

Да, братко Санчо, да, твоего униние ти пречи и ще ти пречи да намериш цъфнали градини и дворци на Галиана на дъното на дълбоките пропасти, в които пропадеш. Но ето че сега, когато на дъното на пропастта на своето нещастие осъзнаваш колко много неща те делят от твоя господар, ти си най-близко до него, защото колкото по-далеч се чувстваш от господаря си, толкова повече се приближаваш до него. Това, което става с теб по отношение на господаря ти, макар и в ограничени размери и относително, става в безкрая и по абсолютен начин с нас, с господаря ти, с теб, с мен и с всички смъртни по отношение на бога, а именно че колкото повече чувстваме безкрая, който ни дели от него, толкова по-близко сме до него и колкото по-малко сполучваме да го дефинираме и да си го представим, толкова по-добре го познаваме и повече го обичаме.

Придружен от Сивчо и потънал в мислите си, Санчо се луташе из пропастта, нагаваше от време на време Викове и ги чу... Кои трябваше да ги чуе? Кои друг освен самият дон Кихот? Рицарят беше излязъл същата сутрин да се поупражни малко и да се подготви за двубоя, в който трябваше да защити честта на дъщерята на доня Родригес. Бог поиска той да се приближи до отвора на пропастта и да чуе Виковеите на Санчо. Дон Кихот помисли, че е някоя бродеща душа, и обеща да прочете молитви, за да я измъкне от чистилището, защото, щом смяташе за свой дълг да се притичва на помощ на нуждаещите се от този свят, трябваше да се притече на помощ и да помогне на нуждаещите се и от отвъдния.

Виж, Санчо, как твоят господар, като чува гласа ти в пропастта, а не те вижда в нея, смята, че си мъртъв, и ти предлага молитвите си. А когато ти чуваш гласа на господар-

си, възкликваш, изпълнен с радост: "Никога през целия си живот не съм умирали!" Не мислиш вече, че ще събират твоите чисти, бели и изгложгани кости и че ще умреш, оставен сам със смъртта. Ти чу гласа на господаря си и забравяйки, трябва да умреш, спомняш си само, че никога още през своя живот не си умирали. В този миг Сивчо изрева и като го чу, дон Кихот разбра, че няма блуждаеща душа, а от пропастта се изжда неговият оръженосец. И това е много сигурен признак, защото, когато нещата, които ни се струват, че са от този свят, нагават магарешки рев, това означава, че не са от този свят, а от този свят. Дон Кихот направи след това необходимото, за да бъде изваден Санчо от пропастта.

И така Санчо бе измъкнат от пропастта, в която падна, и го напусна управлението на острова и се видя съвсем сам; от пропастта, из която вървеше, водейки след себе си Сивчо. Ето още една разлика между господар и оръженосец – господарят се оставя на коня си да го води, а оръженосецът си магарето си. Става тъй, че по пътищата на този свят дон Кихот и оръженосеците оставят конете си да ги водят, а санчовите водят магаретата си.

ГЛАВА LVI

Това, което се случи на дон Кихот и на доня Родригес, и нещата на херцогинята, и за други неща, заслужаващи да бъдат описани и запомнени за вечни времена

В тъжното приключение на дуенята доня Родригес забележително е само чаровното простодушие на тази добра жена, която единствена сред толкова много присмехулници се облича с пълна сериозност за помощ към дон Кихот. И тогава подготвен странния двубой между Рицаря и Тосилос, за да не е принуден прелъстителят на дъщерята на доня Родригес да приеме дуенята за тъща, и настъпва неочакваната развръзка, тъй като Тосилос се влюбва внезапно в бившата девственница и изявява готовността си да се ожени за нея. Ето сред толкова много присмехулници простодушната, чистоплътната и искрена доня Родригес успява благодарение на дон Кихот да доведе поруганата си дъщеря до венчило. Всеки, който се обръща към дон Кихот за помощ благонамерено и от сърдечно, а не с желание да му се подиграва, осъществява

Вява намеренията си. Трудно е в един свят на присмехулници да се постигне тази вяра, но не смятате ли, че всеки, който погледне толкова сериозно на дон Кихот, колкото доня Родригес и нейната дъщеря, ще постигне намеренията си, ако разбира се, не срещне на пътя си злобни присмехулници, както им се случи на тях?

Когато стана ясно, че призналият се за победен рицар не беше прелъстителят, а Тосилос, и прелъстената и нейната сеньора майка се провикнаха, че са измамени, дон Кихот каза на обезчестената девойка, убеден, че е изправен пред нова магия: "Послушайте съвета ми и въпреки злонамереността на моите врагове омъжете се за него, защото без съмнение той е същият, когото искате за съпруг." Той, разбира се, е същият. Тя прие предложението, защото предпочиташе да е законна съпруга на един слуга, отколкото любовница, и то излъгана, на един рицар. Благодарение на дон Кихот тя намира най-неочаквано съпруг, така че това е може би единственото приключение на нашия Рицар с щастлив край. А краят беше щастлив, защото дон Кихот бе срещнал прости и скромни хора, от онези, които гледат сериозно на света и сериозно се бяха обърнали за помощ към него. Една поругана девойка, която търси съпруг, се задоволява с мъжа, който дон Кихот ѝ дава.

Хубава примиреност! Само така може героят да ни направи някакво благодеяние, а ние можем да го приемем само ако сме склонни да получим от неговата ръка това, което той ни даде, разбира се, при условие, че удовлетвори нашата нужда. Не си ли, читателко моя, случайно измамена девойка и не желаш ли да намериш лек за нещастията си? Не се ли нуждаеш от мъж, който да измие срама ти? Не искай да е точно този или онзи и най-малко този, който те е прелъстил, задоволи се с посочения ти от дон Кихот мъж, защото нашият Рицар е добър сватовник.

Летописецът завършва разказа си за това щастливо приключение и прибавя тези страшни думи: "Дон Кихот бе единодушно прогласен за победител, но повечето зрители се опечалиха и натъжиха, защото тъй очакваните противници не се насякоха на парчета." Колко страшен може да е човек с подигравките си! От подигравката на човека трябва да се боиш повече, отколкото от нападението на хищен звяр, който се нахвърля върху ти от глад! Наклонената плоскост на подигравките води неудържимо към низости и престъпле-

ния. С подигравки са започнали много от най-ужасните престъпления. От жажда за наслада и развлечение много хора са метнвали ръцете си с човешка кръв.

Страшно нещо е подигравката! Казват, че твоята история е написана с насмешка, сеньоре мой дон Кихоте, за да ни спаси от лудостта на героизма, и добавят, че присмехулният постигнал целта си. Твоето име е станало за мнозина символ и олицетворение на подигравки и служи като заклинание за анатемосване на всеки героизъм и за принизяване на всяко величие. И няма да си върнем предишния дух, докато не превърнем насмешката в истина и докато съвсем сериозно не постъпваме като донкихотовци – съвсем сериозно, а не оттам, където си и без вяра в теб.

Мнозина от тези, които четат твоята история, се обърват на тебе, извисени в лудостта си Рицарю, а в нейната история те могат да проникнат само ако си поплачат. Жалък участник е онзи, който, като чете твоята история, знаейки, че е щастлив, не пролее сълзи, сълзи, отронени не само от очите, но и от сърцето!

В една творба, замислена като подигравка, навярно се наляга на нашия героизъм. В една творба, замислена като подигравка, е увековечено преходното величие на нашата история. В една творба, замислена като подигравка, е кристализирала нашата испанска философия, единствената испанска и дълбока испанска философия. Чрез една творба, написана в дух на подигравка, душата на нашия народ, възпята в един човек, достигна до бездните на тайнството. Тази творба, замислена като подигравка, е най-тъжната история, която изобщо е писана. Най-тъжната, да, но едновременно и най-утешителната за всички онези, които не могат да видят в сълзите на смеха изкуплението за жалката умствена трезвеност, на която ни обреча робията на нашия живот.

Аз не зная дали тази творба – зле разбрана и още по-зле обсъждана – може да бъде причина за това, но над нещастна ни родина чернеят тежки облаци, застрашително се съсреща атмосферата. Накъдето и да погледнеш, все важни са, страшно важни, важни до глупост. Преподават с важност, проповядват с важност, лъжат с важност, мамят с важност, спорят с важност, играят и се смеят с важност, устояват с важност на думата си и дори това, което наричат непочтеност и лекомислие, са най-важната непоч-

меност и най-важното лекомислие, които изобщо съществуват. Дори и когато са сами, не се премятат и не погриват във въздуха – ей тъй просто, без причина. Така че с историята на дон Кихот, изглежда, се изчерпва целия запас от хумор в Испания, защото не е лесно да се намери днес в света народ, по-неспособен да разбира и чувства хумора от испанския. За духовитост се смятат и предизвикват смях дори и най-големите скудоумия на всеки покалугерен ум. Има магарета в човешки образ, които възприемат като остроумна шега да кажеш за някого, че му се виждат магарешките уши. След като ти, дон Кихоте, напусна този свят, започнали да предизвикват смях духовитости като блудкавите нелепици на някой си монах Херундио де Кампасас, а след като Санчо престана да се бори, за да извоюва своята Вяра, пристигнал у нас италианецът Бертолдо, който се заловил да бертолдузира нашия народ. Звучи като лъжа, че в страната, където дон Кихот издигна до равнището на героични подвизи най-жалките шеги, хората могат да се смеят на усуканите смешки на онзи погребален Кеведо, човек важен и сериозен, каквито рядко се намират, и че се смятат забавни мнимите смешки на неговия "Велик скъперник", направени от дървесна кора, а понякога и от обвивка на кора, с други думи, само от слова.

ГЛАВА LVII

за това, как се раздели дон Кихот с херцога и какво му се случи с умната, но своеволна Алтисидора, прислужничка на херцогинята

Преситен от безделническия си живот в херцогския дом и много дълбоко в себе си огорчен от шегите, които му се устройваха, макар и летописецът да не ни говори за това, дон Кихот реши да си отиде. Няма основание да смятаме, че подигравките, на които беше подложен, минаваха незабелязани от него или пък, че той ги изживяваше без болка, защото, макар и в лудостта си да ги смяташе за добронамерени и да ги използваше, за да подхранва героизма си, здравият му разум не спираше да работи, скрит под лудостта му, някак потайно, може би дори и без той самият да си е давал сметка за това.

"И така един ден той помоли херцогската двойка да му разреши да си замине. Домакините му дадоха съгласието си и изразиха своите съжаления, че ги напуска." Те дадоха на Санчо, без да знае господарят му, "една кесия с двеста златни скудос" – тъжна цена за подигравките, възнаграждение като пътуващи комедианти. След като изтърпя още веднъж подигравателните задирания на Алтисидора, дон Кихот напусна замъка и "пое пътя за Сарагоса".

Рицарят на Вратата поема вече свободно въздух, нека и ние дишаме волно заедно с него.

ГЛАВА LVIII

за това, как върху дон Кихот се изсипаха едно след друго толкова много приключения, че не му даваха време да си поеме дори дъх

"Когато дон Кихот се намери на открито поле, свободен и избавен от задиранията на Алтисидора, той се почувства тихията си, готов с възобновени душевни сили да се отпусне отново на рицарското си дело. Обърна се към Санчо и му каза: Свободата, Санчо, е едно от най-ценните блага, с които небесата са дарили хората..."

"Да, ти си вече свободен от подигравки и задявания, ти си вече освободен от херцози, прислужнички и лакеи, ти си вече избавен от срама да изглеждаш беден. Всекиму е ясно, че "сред тези Вкусни ястия и легени напитки" на теб ти се е струвало, че се "измъчваш от глаг". Ти добре казваше: "Щастлив е човекът, комуто провидението е дало парче хляб, без да се чувства задължен да благодари за него на когото и да било освен на самото провидение." А кой е този човек?"

"Потънали в такива и други подобни разговори, странствувалите рицар и оръженосец се движеха по пътя си" – дон Кихот със сърце, натежало от горчилка след робията му в херцогския дом и от спомена за своята самота и бедност – и щяха дванайсетина селяни, които носеха покрити с дърво гърворезби за иконостаса на тяхната селска черква. Дон Кихот любезно ги помоли да му ги покажат. Селяните му показаха издяланите от дърво образи на свети Георги, свети Мартин, свети Диего Мавроубиец и свети Павел, всички те странстващи рицари на християнството, борило се в име-

мо на бога. Дон Кихот ги разгледа и каза: "Смятам за добро предзнаменование, приятели, че видях Всичко това, защото тези светци и рицари са се били отдали на същото дело, на което и аз – на военното дело. Разликата между тях и мен е само тази, че те са били светци и са се сражавали за небесно безсмъртие, а аз съм грешник и се сражавам за земна слава. Те са завладели небето със силата на своите мишци, защото и царството небесно не е чуждо на силата, а аз и досега не знам какво съм завоювал с цената на моите мъки. Но ако Дулсинея дед Тобосо се избави от своите мъки, моята съдба ще стане по-добра, духът ми ще укрепне и може би ще тръгне по път, по-щастлив от досегашния."

Колко дълбоки думи! Тук временната лудост на рицаря дон Кихот се стопява във вечната доброта на трезвомислещия идалго Алонсо Добрия и може би в цялата премного тъжна епопея на неговия живот няма друг пасаж, който да събужда в сърцата ни по-дълбока мъка. Тук дон Кихот потъва и се вгълбява в трезвата мисъл на Алонсо Кихано Добрия, потъва в себе си, връща се към детството си и започва да бозае, според думите на Тереса де Хесус (Живот, XIII, 11) "самоопознаването не трябва никога да се изоставя и няма жив човек по този толкова гигантски път, който да не изпита нуждата да се връща често към детските години и към бозаенето". Да, дон Кихот се връща тук към духовното си детство, към детството, чиито спомени са облекчение за нашата душа, защото само детето, което всички носим в себе си, ще може да ни оправдае някой ден. Трябва да се правим на деца, за да влезем в небесното царство. В главата и сърцето на дон Кихот нахлуват сега спомени за годините на далечното му юношество, за които историята нищо не ни казва; за всичките онези тайнствени години, през които той, свободен още от магията на рицарските романи, мирно е съзерцавал в тиха привечер покой на стихналата Ла Манча.

Нямаше ли, бедни Рицарю, в гъното на това твое разочарование някакъв спомен за онази напета Алдонса, по която си въздишал цели дванадесет години, без да си я виждал повече от четири пъти? "Но ако Дулсинея дед Тобосо се избави от мъките си..." – каза ти, мой добри дон Кихоте, и дълбоко в тебе мислеше Алонсо Кихано. О, ако невъзможното поради това, че е невъзможно, можеше да се сбъдне благодарение на моята лудост, ако Алдонса, подтикната от състрадание и очарована от лудите ми подвизи, дойдеше да пречупи срама ми на беден, остаряващ и влюбен до полуда идалго; о, тога-

ва – "като се подобри участта ми и укрепне разсъдъка ми" – аз насочил стъпките си към живот на щастлива любов! О, моя Алдонса, моя Алдонса, ти би могла да ме поведеш по път, по-добър от този, който съм поел! Но късно е вече! Много късно се появи ти в живота ми! О, загадки на Времето! С теб щях да бъда герой, но герой без лудост; с теб моето героично усилие щеше да се насочи към подвизи от друго естество и от друг обхват; с теб нямаше да бъда подигран, а щях да прокарам плодоносни бразди в нивата на моята родина.

Сега нека оставим Алонсо Добрия и да се върнем към дон Кихот, за да чуем Рицаря, посветил усилията си на славното начинание да оправя неправдите в света и с това да увековечи името си и да се прослави, нека го чуем да признава, че не знае какво постига със своите дела, и да го видим как обръща поглед към спасението на душата си и към завладяване на небето, което търпи насилие.

"Защото каква полза за човека, ако придобие цял свят, а навреди на душата си? Или какъв откуп ще даде човек за душата си?" – казва Евангелието (Мат. 16, 26).

Тези слова на загубване на вярата на дон Кихот в собствените му дела и това негово слизване към трезвия ум на Алонсо Добрия изясняват най-вече духовното му сходство с истиците на неговата собствена кастилска земя, с онези души, изпълнени с жаждата на сухите плата, където са живели, и с бистрата чистота на блестящото небе, под което са прадали. Те са същевременно и жалбата на душата, която чувства самотна.

Защо да се стараем? Защо е всичко това? На всеки ден му достатъчна злостта, която носи в себе си! Защо да се опитваме да оправяме неправдите? Ние носим света в себе си, той е нашият сън, какъвто е и животът ни; нека се прочистим ние и ще го прочистим и него. Погледът чист, чист живот и да погледне; целомъдрените уши наказват каквото да чуят. Злонамереността на едно действие – в човека, какво го върши ли се крие, или в човека, който го съди? Засната злост на един Каин или на един Юда не е ли може би изждане и символ на злостта на тези, които са поощрили пространението на легендите за тях? Не ни ли кара злостта да откриваме всичко лошо в нашия брат? Не ти ли позволява именно сламката, която замъглява окото ти, да видиш гредата в моето? Може би демонът поема върху си

Вината на тези, които се боят от него... Нека направим свято нашето намерение и ще бъде свят светът; нека прочистим нашата съвест и чиста ще бъде средата, в която живеем. "Любовта покрива много грехове" – казва първото от посланията, приписвани на апостол Петър (4,8). Хората с чисти сърца виждат бога във всичко и всичко прощават от негово име. Чуждите намерения попадат извън нашето влияние, а само в намерението се корени злото.

А какво най-вече търсиш в тези твои героични дела? Да изправяш неправди от любов към справедливостта или да придобиеш вечно име и слава, заедно с ги изправил? В действителност, бедни смъртни, ние не знаем какво извоюваме с цената на нашите усилия. Нека ни бъде подобрена участта и укрепен разумът ни и ще насочим стъпките си по път, по-добър от този, по който сме тръгнали, не по пътя на тщеславието.

Да търсиш име и слава! Казал го е вече Сехизмундо⁵¹, този брат на дон Кихот:

Кой от суета човешка
губил би небесна слава?
Всяко минало не е ли
сън отминал безвъзвратно?
Кой човек, изпитал щастие,
щом изплува в паметта му,
сам на себе си не казва:
сигурно съм го сънувал?
Щом ме то разочарова,
щом е то прекрасен пламък,
който се превръща в пепел,
духне ли внезапно вятър,
нека вечно потърсим:
то е непреходна слава,
щастие то там не дреме,
нито пък мощта почива

(Животът е сън, III, 10).

Нека се устремим към Вечното, да, и така, като бъде подобрена участта ни и укрепен разумът ни, нека насочим стъпките си по път, по-добър от този, по който вървим, нека тръгнем да извоюваме небето, което търпи насилие.

...непреходна слава,
щастие то там не дреме,
нито пък мощта почива

(Животът е сън, III, 10).

Още преди това, много преди Калдероновия Сехизмундо, сериозният Хорхе Манрике⁵², оплаквайки смъртта на баща си дон Родриго, магистър на Сантяго, ни говори за трите живота: живота на плътта, живота на името и живота на душата. Когато след толкова подвизи почиваше дон Родриго

в къщата му сред Оканя
дойде смъртта да го повика
чак на вратата.
Тя каза: "Рицарю човечен,
прости се с този свят лъжовен
и прелестта му,
дано тоз удар безсърдечен
сърцето ти със жест чутовен
посрещне само!
И тъй като живот и здраве
пия за слава без умора
и капка жал,
дано се доблестта ти справи
и гордо изтърпи позора,
на прага спрял.
Не бой се от горчивината
на стълковението люто
неотменимо –
ме ти оставяш на земята
живот, по-дълъг на прочуто
безсмъртно име.
Макар че тоз живот почтен
не може да остане вечен,
ни безкраен,
той е по-хубав и блажен
от оня, който е обречен
и тъй непраен.

.....
И тъй доверието нарежда
ведно със вярата корава,
която криеш;
тръгни със хубава надежда,
че трети друг живот остава
да придобиеш.*

Не е ли може би най-голяма лудост да загубиш безкрайната слава заради преходната, вечността на духа, за да живее то ти толкова, колкото живее светът, миг на вечност? Не повече, че търсейки небесната слава, се извоюва като слава и земната. Правилно казваше Фернандо дел Пулгар, историк, секретар и летописец на Исабел и Фернандо, кой-

* Преводът е на Ал. Муратов и Ат. Далчев. "Испанска поезия", "Световна библиотека", Народна култура, 1980. – Б. пр.

то в книгата си "Светлейши мъже на Кастилия", като пише за дон Педро Фернандес де Веласко граф Аро, казва, че "този благороден граф, неподдал се на амбицията да спечели име на този свят, но стремейки се да си извоюва слава в другия, така добре е управлявал държавата, че получил наградата, която носи обикновено истинската добродетел: всички признавали, че той я е притежавал и че си е извоювал такова име и авторитет, та станело ли дума да се окаже голямо и лично доверие в кралството, било за контакт с други личности, било за да се завладее някоя крепост, било за да се извърши някакво друго значително дело, все на него се доверявали". С това авторът иска да каже, че търсейки Божието царство и неговото правосъдие, стремейки се към славата в другия живот, си извоювал в повече и слава на този свят. Всичко това за сетен път доказва, че да си добродетелен е най-добра сделка и че най-доходоносно и полезно поприще е попрището на светеца.

Най-доходоносното и полезно поприще е попрището на светеца, това е самата истина. Също и Игнаций Лойола бил в юношеските си години, както вече казах, че пише отец Риваденеира, голям приятел на рицарските романи и търсел "да извоюва слава на храбър човек и почести и слава на военен" (Житие, книга II, глава II). Но прочете други и "направи много сериозен опит да промени живота си и да насочи кораб на мислите си към друго, по-сигурно и по-безопасно пристанище, отколкото досега и да разплете плетката, която беше оплел, и да разчисти измамите и сплетните на суетата си". (книга II, глава II). А този Игнаций не е ли имал и той някоя Алдонса, по която е въздишал дълги години и която го е отвела към живота му на светец, след като си счупил крака?

Белязани с безкрайна дълбочина и най-Върховна печал са речовете, в които се разказва за срещата на дон Кихот с образите на четиримата небесни странстващи рицари. Рицарят приема тази среща като добро предзнаменование и тя е наистина предзнаменование, че той скоро ще се преобрази и ще умре. Скоро след като се подобри участта му и укрепна разсъдъкът му, той ще поеме по-добър път – пътя, който води към смъртта.

Пасаж, белязан с безкрайна дълбочина! На кого от нас, които следваме или желаем да следваме поне отчасти дон Кихот, не се е случвало същото? Разочарованието е горчива

лайка на победата. Не, не това си искал. Това, което си вършил или казал, не е заслужавало ръкоплясканията, с които са възнаградили делата и думите ти. И се връщаш в къщи, там няма кой и както си облечен, лягаш на кревата и ставяш въображението си да лети безцелно. Над нищо не се мисляш, на нищо не спираш въображението си: обхваща те едно униние. Не, не си искал това. Не си искал да направиш каквото си направил, да кажеш каквото си казал: ръкопляска са ти за нещо, което не е било твое. Идва твоята жена, деливаща от обич, и като те вижда тъй проснат, пита те какво ти е, какво ти става, за какво си загрижен, а ти я пращаш може би несдържано, с едно грубо и сухо "остави на мира". И оставаш във война. А онези, които те корят, толкова уверени, че си опиянен от победата, когато ти си щност си тъжен, много тъжен, съкрушен, напълно съкрушен. Ставаш отвратителен на самия себе си, не можеш да се върнеш назад, не можеш да върнеш времето и да кажеш на онези, които са те слушали: "Всичко това е лъжа, аз дори не знам какво ще кажа; идваме тук да се лъжем; ще ви правя лъжата; нека си вървим всички вкъщи, пък да видим дали няма да се подобри участта ни и да укрепне разсъдъкът ни!"

Читателят сигурно ще забележи, че пиша тези речове погрешно, че е така на някакво обезсърчение. И така е. Вече е нощ, говорих ти за победата на публично събрание и още отекват тъжно в ушите ми ръкоплясканията. Чувам и укори и си казвам: "Прави са! Прави са!" Това бе някакъв панаирджийски номер. Прави са, връщам се в някакъв смешник, в шут, в професионален поборец. Дори искреността ми вече – тази искреност, с която толкова съм се гордеел – се превръща в реторичен шаблон. Няма ли да е по-добре да се прибера у дома си за известно време, да мълча и да чакам? Но осъществимо ли е това? Ще мога ли да устоя и утре? Не е ли малодушие да дезертирам? Не съм ли пак някому полезен с моето слово, макар то да ме отчайва и опечалява? Този глас, който ми казва: "Млъкни, комедиант!" – глас ли е на божи ангел или е гласът на демона-изкусителя? О, боже мой, ти знаеш, че на теб поднасям ръкоплясканията, както и укорите; ти знаеш, че аз не знам къде и накъде водиш; ти знаеш, че ако има хора, които ме осъждат за нещо, аз гваж по-строго се осъждам; ти, господи, знаеш истината, само ти я знаеш. Направи по-добра участта ми и не репи разсъдъка ми, пък да видим дали ще насоча стъпките си по път, по-добър от този, по който съм тръгнал!

"Не зная какво постигам със своите дела" – казвам аз заед-

но с дон Кихот. А дон Кихот трябва да е казал това в някой от онези мигове, когато ангелът на смъртта размахва крило и повеят разтърсва душата в час на дълбока мъка. Защото понякога, без да знаем защо, нито откъде, изведнъж и когато най-малко очакваме, ни обзема – сварвайки ни неподготвени и нехайни – чувството, че сме смъртни. Когато съм най-повлечен от потока на грижи и житейски нужди, когато си празнувам волно или приятно разговорям, изведнъж като че ли смъртта размахва криле над мен. Не смъртта, а нещо по-лошо – някакво чувство на унищожение, някаква всеобхващаща покруса. И тази покруса ни изтръгва от привидното познание и ни обръща изведнъж към субстанциалното познаване на нещата.

Цялото мироздание е нещо, което трябва да загубим някой ден или то ще трябва да ни загуби някога, защото да изчезнем ние от този свят е ли нещо по-различно от това светът да изчезне за нас? Можеш ли да си представиш сам себе си като несъществуващ? Опитай се; съсредоточи въображението си в това и си представи самия себе си лишен от зрение, слух, осезание, памет; опитай се и може би ще изкрещиш и ще привлечеш към себе си онази страшна мъка, която ни спохожда, когато най-малко я очакваме, и ще почувстваш възела, притискащ гръкляна на душата ти, през който душа твоят дух. Както сойката гъба, незагиващата мъка разкъсва с човката си сърцето ни, за да издълбае в него гнездото си.

И в тази мъка, в тази върховна тежка мъка на духовния гнет, когато ти се изплъзват идеите, ще се издигнеш с мъчителен полет, за да ги спечелиш отново за субстанциалното познание. И ще видиш, че светът е твое мироздание, не твоя представа, както казваше немецът. Благодарение на този върховен, мъчителен труд ще завоюваш истината, която не е, не, отражението на вселената в ума, но мястото му в сърцето. Мъките на духа водят към субстанциалната истина. Страдай, за да вярваш, и вярвайки, ще живееш. Пред всички отрицания на *науката на разума*, която направлява привидните отношения на нещата, се издига утвърждението на *науката на сърцето*, която направлява техните субстанциални отношения. Макар главата ти да казва, че някой ден ще ти се стопи съзнанието, сърцето, пробудено и осветлено от безкрайната мъка, ще те поучи, че има един свят, където разумът не е ръководещ. Истина е това, което те кара да живееш, а не това, което те кара да мислиш.

При вида на образите дон Кихот изведнъж загуби сваят – сякаш гръм го удари. Ако не беше никога губил съзнание, би бил

ист свръхчовек, нечовек, и поради това би станал непостижим образец за обикновените хора. Пък какво от това, че е загубил съзнание, щом самият Христос, съсипан от мъка в маслинената гора, помолил своя отец да му спести изпиването до дъно на горчивата чаша? Дон Кихот се усъмни за миг в славата, но тя, неговата любима, също го беше вече обикнала и бе станала поради това негова майка, както е майка на възлюбения Всяка истинска любеща жена. Има мъже, които разбират колко дълбоко ги обича любимата само когато я губят, в мигове на непосилна мъка да произнася сърцераздирателно: "Сине мой!", притискайки ги майчински в skutите си. Всяка любов на жена, ако е истинска и дълбока, е майчина любов. Жената "осиновява" мъжа, когото обича. Така и Дулсинея е вече духовна майка, не само господарка на мислите на дон Кихот и макар на него да му е минавало през ума да се "разосинови", ще видиш, че тя го връща към себе си с любовен зов, както кравата, усетила вимето си напращяло, дири ласкаво мучене, което изпълва дялящото ги пространство, което новородено теленце, което тича и подскача на свободата. Ще видиш как го спира и го задържа с живи връзки.

Господар и оръженосец продължиха след разказаното пътуването си, увлечени в приказки и разговори, и навлязоха в една гора край пътя. "Дон Кихот се намери неочаквано улетен в някакви мрежи от зелени нишки, опънати между дърветата." Оказа се, че тези нишки са завързани от прекрасни девойки и мъчени момци, които, предрешени като овчари и пастирки, си бяха наумили да създадат една нова пастирска Аркадия и прекарваха времето си, като декламираха еклоги на Гарсиласо⁵³ и Камонини. Познаха дон Кихот и го помолиха да остане с тях, той се съгласи и всички заедно седнаха да обядват. За да изрази благодарността си и за да се отплати за гостоприемството им, той им предложи това, което можеше и което беше по силите му – да повтаря цели два гена, сред главния път, който водеше за Сарагоса, че тези там присъстващи сеньори, облечени като овчарки, са най-хубавите и най-любознате на този свят с изключение, разбира си, на безподобната Дулсинея дел Тобосо, единствената господарка на неговите мисли.

Вижте как нашият прекрасен рицар се връща отново към лудостта си! Точно когато най-дълбоко се беше замислил за суетността и несъстоятелността на усилията си, той се вижда улетен в някакви мрежи от зелени нишки, които го връщат към освежаващия сън на лудостта и на живота. Рицарят се връща към съня на живота, към своята Великоду-

шна лудост, ободрен, скъсал отново със себичния здрав разум на Алонсо Добрия. И тогава – като се връща към своята възвишена лудост – отново го вдъхновяват благородните му намерения и той предлага на своите гостоприемни домакини това, което им предложил за тяхна чест и слава. След като потъна в пропастта на неверието в полезността на човешките усилия, творческата сила на Рицаря на Вярата си погъх и се изпълни с нов заряд – както Антей при допир си със Земята, неговата майка – и той се отдаде на своето примирение на действието, което никога не обръща лице към миналото – както жената на Лот⁵⁴, – а винаги гледа в бъдещето: единственото царство на идеала.

Дон Кихот излезе на пътя, застана по средата и хвърли ръкавица. Тук читателят ще каже това, което сигурно неведнъж вече си е казал в хода на тази необикновена история: "Какво общо има истинността на едно твърдение със смелостта на онзи, който го поддържа, и със силата на неговите мишци? Заради това, че защитникът на едно или друго становище е победил в дубой, трябва ли да се приеме, че поддържаното от него е по-истинско от това, което е поддържал победеният?"

Казах ти вече, читателю, че по-скоро мъчениците правят Вярата, не Вярата прави мъчениците. А Вярата прави истината:

С Вярата родена в нас, сред шегата и играта
истината е скала, брулена от дъжд и вятър,

както според познатия романс е казал Родриго Диас де Бивар

пред краля коленичил,
пред тоз, който съди, едва десетгодишен.

Истинско е, повтарям ти, всичко, което ни кара да действваме и спомага резултатът да се покрива с нашето намерение, така действието поражда истината. Махни ги тези логики! Как ще накараш да вярват хората в нещата, в които трябва да вярват, без да ги наложиш и поддържаш със смелостта на мишцата си? Хората смятат за истинско твърдението, което е победило благодарение на едно усилие на духа и на мишцата на този, който го е поддържал, и като го смятат за истинско, правят го в действителност истинско, стига да ги кара да действат и да постигат поставената цел. Ръцете подкрепят езика и пропити с истина са думите, които е казал Перо Бермудес на Феранго, инфант на Карион, в онези прославени Кортеси:

Аз чух те да се хвалиш пред моя Сиг, пред всички,
че си убивал маври, че подвизи си вършил.
Повярваха ти всички, но истината те не знаят.
Ти си красавец, но си негодник.
Безрък дърдорко, как смееш да говориш?

(Поема за Сиг, 3324–3348)

И не спирал да му натяква, че избягал от лъва, който се насрамил, щом се появил Сиг, поради което немалко се изложил, а сега много се изложил (3334), защото напуснал жена си, дъщеря на Сиг, и

напусна я и много се изложи (3334)

и завършва думите с възклицанието:

Това, което казах, истина е то. (3351)

Всички повярваха на Феранго. Но това е било, защото не са знаели истината; че бил красавец, но негодник. Безрък дърдорко, как смееш да говориш?

Все още се намери някоя схоластична дървеница, която ще ме обвини, че смесвам логичната истина и моралната истина, заблудата и лъжата и че могло да се случи някой въпреки това да постигне намерението си. На това аз ще отговоря, че такава илюзия е най-истинска истина и че единствена логика е моралът. А за всичко, което казах, стоя във върдо аз. И точка, край!

Дон Кихот излезе на пътя, застана по средата, хвърли ръкавица и тъкмо тогава чарда бикове и волове го събориха и погазиха. Тъй се случва обикновено – когато призовете рицари да защитават някаква истина, втурват се бикове и волови, а дори и волове и ви прегазват.

ГЛАВА LIX

В която се разказва за необикновеното събитие, което се случува на дон Кихот и може да се сметне за приключение

Дон Кихот стана, възседна Росинант и без да се прости с Анимата Аркадия, продължи още по-тъжен пътя си. Защото вече беше тъжен, когато напусна херцогския дворец. Като видя, че Санчо яде, му каза: "Яж, приятелю Санчо, гледай си живота, на който ти повече държиш, отколкото аз на моя, и ме остави да умра под тежестта на мислите си и подарите на нещастията си!" Остави ме да умра! Остави ме да умра под тежестта на моите мисли! Може би си мислил, бедни Рицарю, за омагьосването на Дулсинея, а твоят Алонсо мислил за чаровете на Алдонса?

"Аз, Санчо – продължи дон Кихот, – се родих, за да живея умирайки, а ти – за да умреш хранейки се." Каква дълбока мисъл! Да, всеки вид героизъм се ражда, за да живее умирайки. Като се видя Рицарят "изпотъпкан, изпоритан и пребит от копитата на мръсни и гнусни животни", помисли да се остави да умре от глад. Близостта на смъртта, която настъпваше с много бързи крачки, просветляваше неговия ум и разсейваше в него мрака на лудостта. Съзнаваше вече, че са го прегазили мръсни и гнусни животни, и не виждаше в това нито омагьосване, нито магия.

Бедни мой сеньоре! Съдбата ти е обърнала гръб и те пренебрегва. Но ти не преставаш да се надяваш и надеждата ти е твоя истинска съдба, а щастие за теб е да я очакваш. Не чака ли дванадесет безкрайни години и не чакаш ли още да се сбъдне неосъществимото и колкото по-неосъществимо е това, на което се надяваш, толкова по-голяма е надеждата ти? Вижда се, че не си забравил прочетеното в песен втора на суровата "Араукана", написана от моя земляк Ерсиля:

Най-сигурното благо на съдбата
е да не си го имал на земята.

Господар и оръженосец спряха да починат за малко, продължиха пътя си и стигнаха до един хан, който дон Кихот взе за хан, защото бе напуснал двореца на херцогската двойка с по-бистър ум и по-ясен поглед. Подигравките го накараха да вижда по-ясно нещата. Подигравките му отвориха очите, за да разпознае мръсните и гнусни животни.

В хана той изживя и друга мъка – угаде му се да чуе нелепостите, които се разказваха за него в разпространената вече лъжлива втора част на неговата история.

ГЛАВА LX

за това, което се случи на дон Кихот по пътя за Барселона

Продължиха пътя си за Барселона и спряха да починат в една гъста гора от дъбове или коркови дървета. Там им се случи най-тъжното, което толкова тъжната история на нашия дон Кихот съдържа. Гнетеше го мисълта за слабостта и безсърдечието на неговия оръженосец Санчо, "тъй като, доколкото знаеше, той си беше нанесъл само пет удара – количество съвсем незначително и нищожно в сравнение с безкрайното число удари, които му оставаше още да си

нанесе", за да освободи от магия Дулсинея – и той реши да го пошегиба против волята му. Опитва се да приложи на дело решението си, оръженосецът се съпротиви, дон Кихот употреби сила и като прозря намеренията му, Санчо Панса се "изправи, върли се върху господаря си, счепка се с него, тури му крак и го повали по гръб на земята. После му притисна гърдите с десното си коляно, а с ръцете си хвана ръцете му, така че да не може нито да се обърне, нито да поеме дъх".

Стига толкова, защото четенето на тази тъжна случка може да угнеди и най-крепкия дух. След подигравките на херцогската двойка, огорченията, причинени от бедността му, припадането на героя пред образите на четиримата бесни рицари и прегазването от мръсните и гнусни животни не оставаше друго освен като връх на злочестия бунт на оръженосеца. Санчо бе видял себе си губернатор, а своя господар – в краката на воловете. Случката е много, много тъжна.

Дон Кихот му каза: "Така ли, изменнико? Въставаш срещу своя сеньор и господар? Вдигаш ръка срещу този, който ти дава хляб? Хляб ли? Не само хляб, а вечна слава и вечен живот. Нито свалям, нито качвам крале – отговори Санчо, – помагам само на себе си, защото сам съм си господар."

Бедни Санчо! Към каква пропаст на гламавщина те тласкашната ти плът! Ти посягаш на своя господар и сеньор, посягаш на този, който ти дава вечния хляб на вечния твоят живот, като си въобразяваш, че си господар на себе си. Не, бедни Санчо, не! Санчовците не могат никога да бъдат господари на себе си. Твоят довод: "Аз сам съм си господар!", е решен, той е само ек на "Не ще служа, вече!" на Луцифер, престелина на мрака. Не, Санчо, не, ти не си и не можеш да бъдеш господар на себе си и ако убиеш господаря си, то в следващия миг ще убиеш завинаги и себе си.

Но ако човек се размисли, съвсем не е лошо, че Санчо така се разбунтува, защото, ако не би се никога бунтувал, няма да имаше човек – истински човек, пълнокръвен и истински човек. Този човек, ако се вникне в него, е израз на обич, на дълбока обич на господаря, който надхвърли правата си и заради тъгата, причинена му от издъхващата в него лудост, излезе от рамките на пристойните рицарски правила. Няма съмнение, че след всичко това, след като го събори и държа притиснат до лявото си коляно, след като го е победил, сигурно е, че Санчо обикнал още повече господаря си, още повече го е уважавал и още повече му се е възхищавал. Такъв си е човекът.

Допуснал да бъде победен от оръженосеца си, дон Кихот обеща да не го пипне повече. За първи път в живота си Рицарят на лъвовете се оставя да бъде победен безропотно и без дори да се защитава; оставя се да бъде победен от оръженосеца си.

Същият този Санчо, който се нахвърля върху господаря си и притиска с коляно гърдите му, се разтреперва от страх и започва да вика на помощ дон Кихот, като вижда над главата си да висят от едно дърво два човешки крака, обути в чорапи и обувки.

Малко след като се е нахвърлил срещу своя естествен сеньор и господар с революционния вик: "Аз сам съм си господар!", той не е вече господар на себе си, а трепери от страх, като вижда да висят над главата му два човешки крака, обути в чорапи и обувки, и започва да търси помощта на господаря си. Дон Кихот, разбира се, веднага му се притичва на помощ, защото е добър.

Те разбраха, че краката са на обесени разбойници, едва на разсъмване, когато "четиридесет разбойници живи-живечки ги обкръжиха ненадейно и им казаха на каталонски език да не мърдат от местата си и да чакат, додето пристигне техният главатар". бедният дон Кихот бе изненадан "не на кон, Росинант не беше оседлан, а копие то на Рицаря стоеше погпряно на едно дърво, с една дума, той бе лишен от всякаква възможност за защита. Поради това Рицарят намери за добре да скръсти ръце, да наведе глава и да запази силите си за по-благоприятни времена и обстоятелства." О, безпримерни Рицарю! Колко ценна поука е извлякъл от подигравките на херцогската двойка, от копитата на воловете и от бунта на Санчо! Той предсеща, без да си дава точна сметка, близостта на смъртта си.

Роке Гинарт, главатарят на разбойниците, се появи, видя тъжния и опечален образ на дон Кихот и го ободри. Той бе чул да се говори за Рицаря. Дон Кихот се запозна там, на самото място, с устройството на държавата на разбойниците и се опита да склони Роке Гинарт с благи думи, а не да го принуди със сила да стане странстващ рицар. Тази среща даде възможност на Рицаря да се възхити от живота на разбойника-рицар, от справедливото разпределение на плячката и от великодушното му отношение към пътниците. Същият дон Кихот, който за голям ужас на достопочтените хора беше освободил каторжниците, дори и не прави опит да разтури държавата на разбойниците.

Справедливостта и добрият ред, които царяха при разпределение на плячката в бандата на Роке Гинарт, са необходимо условие за всяко общество на разбойници. Фернандо дел Ангар, като ни говори в "Светлейши мъже на Кастиля" за разбойника дон Родриго де Виляграндо, граф Рубагео който смело на бандите си и благодарение на голямата си мощ граби, опожари, разруши, съсипа и обезлюди селища и градове в Бургундия и във Франция", ни казва, че той е "спазвал строгостта на странни условия: едното – съблюдавал началата на справедливост между хората си и не допускал насилие, грабеж или друго престъпление; ако някой извършел подобно действие, той го наказвал със собствените си ръце". От това се вижда какъв ред царя в обществата, организирани за грабеж, където най-строго се преследва самият грабеж, така както във виските, организирани, за да нападнат и разрушават, най-много се наказват деянията, насочени към разрушаване на цялата войска. Същото може да се каже и за всяко човешко общество, рожба на несправедливостта, на необходимостта да се запази и увековечи самата несправедливост. Правото и редът са се появили на този свят, за да поддържат насилието и безредието. С право е казал един мислител, от първите разбойници на запламата е била образувана гражданската жандармерия⁵⁵. А римляните, създателите на правото, което е още в сила, хората на *ita jus esto** – не са ли били разбойници, започнали съществуването си с грабителство, както разказва съчинената от самите тях легенда?

Уместно е, читателю, да спреш вниманието си върху това, че нашите нравствени и правни норми са породени от насилието и че за да може едно човешко общество да убива, краде да е казало на своите членове, че е забранено да се убиват едни на други, а ако им е било проповядвано, че не бива да крадат едни други, то е било, за да могат да се посветят на групова кражба. Такъв е истинският корен и произход на нашите закони и нашите норми; такъв е изворът на господстващия днес морал. Този негов корен и произход проличава в самия него, та затова сме склонни да прощаваме и дори да обичаме рокегинартговците, защото в тях няма двуличие, то притворство, техните банди се проявяват такива, каквито са си, а народите и нациите, които твърдят, че са призвани да осъществят правото и да служат на справедливостта и на мира, са фарисейски общества. Открили ли

* Такова е правото (лат.). – Б. пр.

сте някаква донкихотска черта в някоя човешка нация именно като нация?

Нека разгледаме, от друга страна, как от злото се ражда доброто – защото правосъдието в последна сметка е благо, макар и преходно – и как доброто се корени в злото или как, по-скоро, доброто и злото са две страни на едно и също нещо. От войната възниква мирът, а от организираната кражба – наказанието на кражбата. Обществото трябва да поеме върху себе си престъпленията, за да освободи от тях и от угризенията своите членове. А няма не съществува колективно угризение, споделено от всички членове на обществото? Без съмнение съществува и това колективно угризение, обикновено тъй рядко забелязвано, е главна движеща сила на всеки напредък на вида. Може би това, което ни кара да бъдем добри и справедливи към другите членове на нашето общество, е някакво смътно чувство, че самото общество е лошо и несправедливо; колективното угризение за една войскова част е може би това, което кара войниците да си помагат едни на други, а понякога дори и на победения враг. Другарите на Роке си бяха Верни един на друг, защото съзнаваха насилието в своя занаят.

Този прекрасен епизод с Роке Гинарт е най-тясно свързан със самата същина на историята на дон Кихот. Той същевременно отразява култа на народа към разбойничеството, култ, който винаги е съществувал в нашата Испания. Роке Гинарт е предтеча на поредицата от благородни бандити, чиито подвизи, разпространявани чрез народните песни и предания, са изпълвали с възхищение и наслада нашия народ: на Диего Кориентес, наречен с нарицателното, станало за него собствено име "Благородния бандит"; на храбреца Франсиско Естебан; на Хосе Мария, Краля на Сиера Морена; на гаучо Хуан Морейра, там отгатак, в Аржентина, и на толкова много други, чийто патрон в нашето родно небе е свети Димас.

Когато разпнаха нашия спасител Иисус Христос, един от разпнатите от двете му страни го хулеше и му подхвърляше: "Ако си ти Христос, спаси себе си и нас." А другият, като заговори, мъреше тогова и казваше: "Та и от бога ли не се боиш ти, когато и сам си осъден на същото? А ние сме осъдени справедливо, защото получаваме заслуженото според делата си; но тоя нищо лошо не е сторил." И казваше на Иисуса: "Спомни си за мен, Господи, кога дойдеш в царството си!" И отговори му Иисус: "Истина ти казвам – днес ще бъдеш с мене в рая" (Лук. 23, 39–43).

Не може да се намери на друго място в Евангелието толкова категорично твърдение "ще бъдеш в мене в рая", едно уверение за спасение, дадено с толкова сигурност. Едного само е канонизирал Христос и това е един злосторник в смъртния му час. Канонизира го, а всъщност канонизира смиреннието в нашите разбойници. А защо е постъпил така, щом като безмилостно е бичувал толкова книжници и фарисеи, чиято порядъчни според буквата на закона? Защо те са смятали себе си за праведни, както фарисеят от притчата, докато злодеят, както митарят от същата притча, призна вината си. Иисус възнагради смиреннието му. Злодеят призна, че е виновен, и повярва в Христа.

Народът най-много мрази Катон, който се смята праведен и сякаш заявява: вижте ме и научете от мене как да бъдете честни. Роке Гинарт, напротив, не възхвалява положението си, а призна на дон Кихот, че по-неспокоен и по-тревожен живот от неговия няма и че той упорства да живее така от някаква жажда за мъст, напук на разбиранията си и въпреки тях. А след това прибави: "...и както една бездна води към друга бездна и грехът – към грях, от мъщението ми имат вече край и сега вече не от мъщявам само за обиди, нанесени на мене, но и за тези, нанесени на чужди хора. Но Господ ще се смиле над мене и макар и да се движа днес сред лабиринта на заблужденията си, не губя надежда да се измъкна от него и да се добера до спасително пристанище." Това е ек от молитвата на свети Димас. И струва ни се, че чуваме думите на свети Павел от Тарс: "Защото не доброто, което искам да правя, а злото, което не искам, него върша. Нещастен аз човек! Кой ще ме избави от тялото на тая смърт?" (Послание на свети апостол Павел до римляни, 7, 19, 24).

"Не доброто, което искам да правя, а злото, което не искам, него върша." Поведението на Роке Гинарт ни внушава тези думи, които ни карат да спрем, за да се поразмислим. Да се поразмислим над това, че не е едно и също да спазваш закона и да си добър. Има наистина хора, които умират, без да веднъж да са почувствали желание да направят добро – въпреки това – не са извършили нито едно престъпление; други, напротив, стигат до смъртта с живот, претоварени от престъпления, а и от великодушни желания. Намеренията, които не деянията мърсят и опустошават душата и нерядко едно престъпно действие ни очиства и пречиства от породило го намерение. Един ожесточен убиец може да почувства любов към жертвата си, след като е наситил омразата си

към нея, докато има хора, които продължават да мразят Врага си и след като той е умрял. Зная, че много са хората, които желаят едно човечество, в чието лоно престъпленията да бъдат забранени, макар и лошите чувства да тровят душите. Но нека бог ни даде едно човечество със силни страсти, с омраза и любов, със завист и възхищение, с отшелници и развратници, макар и тези страсти да дават естествените си плодове. Юридическият критерий се спира само на външното и мери наказуемостта на едно деяние по неговите последици. Строго моралният критерий трябва да го преценява според причините, които го пораждат, а не според последиците, до които води. Нашият сегашен морал е осквернен от адвокатщината, а нашият етичен критерий е опорочен от правния. Убийството е лошо деяние не поради щетите, нанесени на убития или на неговите близки и роднини, а поради извратеността, породила в душата на убиеца чувството, което го тласка да убие другия. Блудството е грях не поради някаква щета, нанесена на потърпевшата жена – то обикновено не се възприема от нея като грях, а само като наслада, – но защото нечистото желание отклонява мъжа от съзерцанието на собствената му цел и прави фалшиво всяко негово възприемие. С дълбок усет гаучосите наричат "нещастие" не бедата да загинеш, а принудата, която те кара да убиеш. И затова, макар и да извършим престъпление в света на робството, в привидния свят на правонарушенията, ще се спасим, ако запазим чисти намеренията си на свободата, във вътрешния свят на съкровените желаниа.

И освен това неверието. За прощката няма ли да накара злосторника да закоравее като престъпник? Спомнете си за каторжниците. Мисля, че ако всички хора можеха да се убедят, че има окончателна прощка за всички и един дълговечен живот, всички биха станали по един или друг начин по-добри. Страхът от наказание не предотвратява повече злосторства от тези, които пораждат отчаянието при мисълта, че няма опрощение. Спомнете си за пустинника Пабло и за разбойника Енрико от драмата на Турсо де Молина, която носи заглавието "Осъденият за неверие", дълбока квинтесенция на испанската вяра; спомнете си, че ако Пабло, изнемощял от пост и молитва, се погубва поради това, че не вярва в спасението си, то, вярвайки в него, се спасява престъпникът Енрико. Прочетете отново тази драма. Спомнете си за онзи Енрико, син на Анарето, който запазва, макар и потънал в

злodeяния, трогателна любов към сакатия си баща и вяра в милостта на бога, признавайки справедливостта на наказанието. Припомнете си го, когато казва:

Но с надежда все живея,
че и аз спасен ще бъда;
на дела не се надявам,
а защото знам, че господ
с грешници се все сближава
даже с грехове големи
и от милост ги спасява.

Припомнете си също как умира, след като се е разкаял за благодарение на баща си.

Противно ли е това на разбирането за морал? На санчопансовското, да; на донкихотското, не. Един неотдавнашен немски философ – Ницше, вдигна шум в целия свят, като писа за онова, което е отвъд доброто и злото. Има нещо, което е не отвъд, а вътре в доброто и в злото, в общия им корен. Какво знаем ние, бедните смъртни хора, какво са доброто или злото, погледнати от небето? Скандализира ли ви случайно, че една смърт, изпълнена с вяра, може да възвиси един живот, потънал в злодеяния? Знаете ли случайно дали този последен акт на вяра и покаяние не е раждане за външния живот, който свършва тогава, на чувства на доброто и любовта, които са се движили във вътрешния живот, сковани под здравата корона на злодеянията? А тези чувства не съществуват ли у всички, у абсолютно всички, защото без тях човекът не е човек? Да, бедни люде, нека вярваме, че всички сме добри!

– Но ако е така, в живота си не ще бъдем никога сигурни! – ще възкликнете вие. – При такива учения няма място за социален ред! А кой ви е казал, подли духове, че крайната съдба на човека ще се впрегне да осигури социалния ред на земята и да предотврати тези привидни щети, които наричаме престъпления и обиди? Ах, бедни, люде! Вие ще виждате винаги в лицето на бога плашило или жангарм, а не баща, баща, който винаги прощава на чедата си ако не за друго, то поне защото са негови, чеда на неговите негра и като чеда на бога, винаги добри дълбоко в себе си, макар и те самите да не го знаят и да не вярват. Аз мисля, че Роке Гинарт и неговите другари са били по-добри, отколкото сами са се мислили. Роке признава, че занаятът му е изпълнен с насилие, но той се чувства свързан с него като с неповратима съдба. Той е негова звезда. Роке би могъл да каже заедно с гаучо Мартин Фиеро:

Хајде, съдбо, с мене тръгвай,
щом сме заедно родени

и в живота си споени,
неразделни чак до смърт;
аз с камата ще пробия
и за двамата ни път.

И връщайки се към нашия роман, уместно е да се припомни тук това, което в своята "История на движенията, отделянето и войната за Каталония по времето на Филип IV", произведение, издадено около четиридесет години след "Дон Кихот", казва дон Франсиско Мануел де Мело, като описва каталонците: "Те са в голямата си част хора с много суров нрав" и "крайно чувствителни към оскърблението и затова са склонни да отмъщават", и прибавя: "Земята със суровата си планинска природа поражда и насърчава отмъстителния им нрав, като и най-незначителните поводи водят до ужасяващи последствия; пострадалите или оскърбените напускат родните си места и заживяват в горите, а оттам с непрекъснати набези сеят ужас по пътищата; има и други, които без какъвто и да е повод, движени единствено от любовта си към насието, следват техния пример; по този начин и едните, и другите превръщат насието в свой поминък. Казват обикновено, че са на "работа", когато посвещават времето си на тези занимания, което показва все пак, че те си дават сметка за нередовността на живота си. Няма действие, което да се смята по начало за оскърбително, близките и приятелите винаги се притичват на помощ на оскърбения." После той се впуска да говори за прочутите партии на ниаровци и каделовци, които били "не по-малко известни и пакостни за своята родина от гвелфите и гibelините за Милано, от пафовците и медуичите за Флоренция, от беамонтевците и аграмонтевците за Навара и от гамбоиновците и онясиновците за древна Бискай".

Роке Гинарт принадлежеше към партията на ниаровците, затова изпрати куриер в Барселона да уведоми своите приятели, че "пристига дон Кихот, за да могат да се позабавляват с него. Писа, че би желал да лиши от това удоволствие враговете си каделовци. Но това било невъзможно, защото лудостите и разумните постъпки на дон Кихот и остроумията на оръженосеца му Санчо Панса не могат да не доставят еднакво удоволствие на всички хора." Бедни дон Кихоте! Поискаха да те направят монопол на една само партия, за да бъдеш забавление, запазено само за нея! Виж ти какво може да му хрумне на каталонец, пък бил той и разбойник!

ГЛАВА LXI, LXII И LXIII

за това, което се случи с дон Кихот при Влизането му в Барселона, и за други още неща, повече истински, отколкото разумни

След три дена "по изоставени пътища и потайни преки пътеки тръгнаха Роке, дон Кихот и Санчо с шестима оръженосци за Барселона" и стигнаха до морския бряг край града в навечерието на празника на сан Хуан. Там Роке се раздели с нашите герои и даде десет ескудос на Санчо.

Ето го дон Кихот най-сетне в град, и то не в кой да е град, а в големия и цветущ град Барселона, "хранилище на учтивостта, оазис за чужденците, приют за бедните, отечество на храбрите, отмъстител на оскърбените, родина на верните приятелства, град единствен по разположение и хубост", както по-нататък, в глава LXXII, го нарича летописецът. Там на разсъмване той изкъпа погледа си в морето. Морето му се видя безбрежно и необхватно, видя галерии и изведнъж се намери сред празнуващи хора. Приятелите на Роке обградиха дон Кихот и под звуците на флейти и тимпани го заведоха в града, където някакви хлапета тикнаха бодили под опашката на Росинант и той събори господаря си.

Сега, сеньоре мой дон Кихоте, ти ставаш посмешище на цял един град и играчка в ръцете на градските хлапещи. Защо напусна полята и волните пътища – единствена почва, подхранваща твоя героизъм? Там, в Барселона, го изтъпанеха на един балкон на една от най-главните улици и го изложиха "на погледа на хората и момчетиите, които го запяха, като че ли беше маймуна". Там го развеждаха из улиците, яхнал едро и спокойно муле, със закачен на гърба нагпис: "Ето го дон Кихот де Ла Манча." А Рицарят се чудеше, че всички деца го познават, без никога да са го виждали.

Разхождат те из града, бедни дон Кихоте, с твоя есеото* на гърба! Вече си превърнат в злободневие на града. И се намери човек, кастилец, разбира се, който те нарече луд и те упрекна за безумието ти. После в дома на дон Антонио Морено, който му беше домакин, устройха тържество и дори

* "Ето го човека!" (лат.). Образ на Христос с трънен венец на главата. – Б. пр.

го накараха да танцува, докато не седна посред залата, "съсипан и капнал от непосилните хореографски упражнения".

Тази случка е по-печална от всички други след онзи злополучен ден, когато срещна херцогската двойка. Развеждат го из улиците, направен на маймуна от децата, а после го карат да танцува. Вземат го на подбив, подиграват му се, играят си и се шегуват с него. Сега, тъкмо сега е трудно, сеньоре мой, да те следва човек, сега именно вярата на Верните ти хора е поставена на голямо изпитание. "Нека танцува! Нека танцува!" – това е един от Виковете на насмешка и подигравка, с които испанските тълпи осмиват хората. А теб, сеньоре мой дон Кихоте, в Барселона те накараха да танцуваш, докато капна от умора и изтощение.

Знаете ли какво е да си прицелна точка на любопитните тълпи от безделници, да чуваш хората да си шепнат, когато минаваш край тях: "Ето го, ето го!", да понасяш погледите на глупациите, които те зяпат, защото играеш известна роля в обществения живот, а после да се убедиш, че тези хора не познават твоего дело – както не познаваха подвизите на дон Кихот и още по-малко героичния му дух хлапетниците, които го акламираха по улиците на Барселона – и че не си за тях нищо друго освен едно име? Знаете ли какво значи да е известно само името ви и да ви познават къде ли не, а никъде да не знаят какво точно сте извършили? Може би настоящият ми коментар върху живота на моя сеньор дон Кихот ще предизвика в нашата Испания – както стана с някои други мои произведения – спорове и шумни разправи. И тъй аз ви уверявам още отсега, че онези, които най-яростно ще крещат против мене, няма да са го прочели. Човек е толкова жалък, че предпочита имена без дела пред дела без имена, повече иска да остави лика си отпечатан върху мед, отколкото да остави чистото злато на духа си, от което ще се заличат образ и надпис.

Какво друго можеха да му покажат там, в изобретателния град Барселона, освен разни хитрости на човешката сръчност? Там видях и чу омагьосаната глава, там посети печатницата. "Минавайки случайно по някаква улица, дон Кихот вдигна очи и видя над една врата надпис с много големи букви: "Тук се печатат книги", което много го зарадва, защото дотогава не беше виждал печатница, а искаше да знае какво тя представлява." Най-естествено любопитство у човек, потърсил в книгите лек за силната си любов и предприел,

подтикнат от книгите, своите опасни странствания по пътя на славата. Представете си петдесетгодишния идалго, който там, в родното си селце в Ла Манча, подхранвал самотата си с четене, за когото повече, отколкото за всеки друг книгите са били верни приятели, и ще разберете с какво вълнение е влязъл в печатницата. В нея се държа като разумен човек, показва, че знае малко тоскански, и се похвали, че пее станси от Ариосто. И дори подхвърли няколко иронични намека за преводачите и преводите.

Този и други някои особено изпитани стилно пасажи в нашата история обикновено най-често се цитират от тези, които наричат себе си сервантисти, но истината е, че едва ли това е заслужено. Това са смехотворните превзетости и дребнавости на тези от професията, на които другите не трябва да обръщат никакво внимание. Добре е ние, писателите, да се грижим за формата на нашите произведения, да оглеждаме неуморно и подобряваме езика и стила, но това не са проблеми за онзи, който ни чете. Добре е, когато един писател изтъква своите редове, а после ги изчиства от възлите, опъва, изглажда, подрязва и пресува, а след това ги скроява и ушива греха за своята мисъл, но нека това бъде в полза на онзи, който ще чете. Самият аз в тези страници, признавам, понякога излъсквам и стъкмявам речта си, но най-голямо усърдие съм вложил да издигна в писано слово изрази от обикновения разговорен език, да изнамеря и разкрия думи, от които струи живот, да ги употребя тъй, както се носят от уста на уста – свежи и сочни – сред селяните-кореняци от Кастилия и Леон. Трябва да се направи по-гъвкав и да се обогати неогъваемият и сух кастилски език, казват отвъд океана. Несъмнено той трябва да се раздвижи и обогати, но това засяга хилавия и скован език на вестниците и на кафенетата. За тази цел обаче не е нужно да се прибегне до външна помощ и да се заимстват думи и обрати от други езици; достатъчно е да се разтършува в скритите съкровища на кастилския. Всеки трябва да се обогатява със собствени средства.

Други пък ни казват, че не това е необходимо, а че е нужно и наложително да се поокастри нашия език, да се пообреже и да му се даде по-голяма точност и устойчивост. Тези същите твърдят, че нашият език е обрасъл с диви бурени, че отвсякъде му покарват и растат криви клони – искат да бъде като градинско дръвче, като окастрен чешпир. Така, добавят,

щял да стане по-ясен и по-логичен. Но няма ще пишем "Разсъждение за метода" на нашия език? По дяволите тази логика и яснота! Нека се подгряват, подкастрият и закръглят езици, с помощта на които трябва да се изрази логиката на разсъждаващия разум, а нашият – няма нашият не трябва да бъде преди всичко и над всичко изразно средство на страстта, словесна обвинка на донкихотски завоевателни възжеления?

А по въпроса за яснотата трябва да се разберем, защото някои предпочитат да им се поднасят мисли сдъвкани, наслюнчени, пог формата на леснопоглъщаеми зальци, за да не им е нужно да полагат други усилия, освен да ги погълнат; или нещо още по-лесно – да им се поднасят във вид на кашичка.

ГЛАВА LXIV

В която се разказва за най-скръбното от всички приключения, случили се досега на дон Кихот

Там, в Барселона, завършиха злополучните рицарски странствания на нашия дон Кихот. Там той бе победен от Рицаря на бялата луна. Престори се, че го среща случайно, предизвика свада за това, чия дама на сърцето е по-хубава, повали го и поиска от него да изпълни условията на двубоя. И Великият дон Кихот, непоклатимият Рицар на Вярата, героичният луд, смазан и зашеметен от падането, изрече "с глух и отмалял глас, който идеше сякаш от гръното на някакъв гроб: "Дулсинея дел Тобосо е най-хубавата жена на света, а аз съм най-нещастният рицар на земята. Не бива моето безсилие да опорочи тази истина. Забий, рицарю, копие то си и ми вземи живота, тъй като ти ми отне вече честта!"

Забележете, че дори когато е победен непобедимия Рицар на Вярата, в него побеждава любовта. Тези възвишени думи на сражения дон Кихот са възвишен победен вик на любовта. Той се беше отдал на Дулсинея, но без да изисква и тя му се отдаде, така че неговото поражение не хвърляше петно върху красотата на възлюбената. Той я беше създал, това е самата истина, той я беше създал с чистата си вяра, той я беше създал с огъня на страстта си, но веднъж създадена, тя беше тя и от нея той получаваше живот. С Вярата си аз изковавам своята истина, макар и всички да са против мене, но след като съм я

ковам, моята истина ще се наложи и ще се защитава сама и ще ме надживее, а аз ще черпя живот от нея.

О, мой дон Кихоте, колко си близко, на два пръста само до гръното си спасение – защото, излекуван вече от всяко самонадеяние, не говориш за силата на мишците си, а признаваш слабостта си! Ти си вече озарен от пречистващата светлина на близката смърт! Ти говориш сякаш от гръното на гроба, от гръното на гроба на един свят, който взема на гробив героите и ги развежда из улиците с подигравателен спис на гърба. Макар и победен, съсипан, натъжен и насълзен, с пълно съзнание за слабостта си, ти продължаваш да твърдиш, че Дулсинея дел Тобосо е най-хубавата жена на света. О, благородни рицарю! Ти не си от онези, които губят славата и когато тя ги пренебрегва, я отричат, я отхвърлят и я наричат суетна и дори пакостна. Ти не си от онези, които обвиняват славата за собствените си слабости и за това, че не са могли да я извоюват. Сразен и съсипан, ти предпочиташ да умреш, отколкото да се откажеш от жената, която те въведе в твоего героично прище.

И това е, защото ти имаш вяра в нея, в твоята Дулсинея, и чувстваш, че когато тя привидно те изоставя и допуска да те победят, то е, за да те презърне после с трепетни ръце, за да кадне за обич, да те притисне до пламенната си гръд, да те целува като затуптят като едно сърце нейното сърце и твоего, да прилепи устни до твоите устни, вдишвайки гръха ѝ и ти да ти даде, и да останете тъй, с устни, сплетени завинаги в крайната целувка на вечната слава и любов. Тя оставя да те победят, за да разбереш, че дължиш вечния си живот не на силните си мишци, а на любовта, която е изпитвал към нея. Ти си я обичал, непобедими Рицарю на Вярата, с най-чиста и велика любов, с любов, която се подхранваше от нейното пренебрежение и отблъскване. Това, че я видя преобразена като обикновена селянка, не накърни с нищо твоя безстрашен дух, ти не извика "суета на суетите и всичко е суета"⁵⁶ и онези думи на прогнилия от пресищане цар-мъдрец. Победен, ти надаваш победен вик, непобедими Рицарю, за да провъзгласиш безпобедната красота на Дулсинея.

Тъй и на нас давай сила, Рицарю, на нас, твоите верни слугиници, когато сме най-победени, когато светът ни смазва, когато животът изнуриява сърцето ни и се стопяват надеждите ни, давай ни сила да се провикваме от

дъното на нашето нищожество: "О, достойнство на достойнствата, Всичко е достойнство!" Ако умра с незадоволени желаниа, със смъртта ми те ще станат още по-големи. Какво от това, че ще ме победят, щом се бия за своята истина? Няма значение! Няма значение, защото тя ще живее и като живее, ще ви докаже, че не тя зависи от мен, а аз завися от нея.

Но това мое аз е крехко и немошно; не ще победи това мое аз, подхранвано от земята и предназначено да нахрани един ден земята; не то ще победи, а моята истина, моето Вечно аз, модел и образец на това, което е било преди всичко предшествало и ще бъде след всичко последващо; идеята, която има за мен бог, съзнание на Всемира. И тази идея, която има бог за мен, тази Дулсиня се възвеличава и се свръхразхубавява с моя упадък и смърт. Целият твой проблем се състои в това: трябва ли да затъмниш и да заличиш тази идея и да направиш така, че бог да те забрави, или трябва да се жертваш за нея и да действаш така, че тя да изплува и да заживее завинаги във Вечното и безкрайно съзнание на Всемира? Или бог, или забравата!

Ако, за да пестиш фитил, изгасиш светлината, ако, за да икономисваш от живота си, похабиш идеята, която бог има за теб, той няма да си спомни за теб и ще те потопи в забравата си като върховно опрощение. А няма друг освен този: да ни забрави господ и да се върнем към безсъзнателността, от която сме произлезли. "Господи, спомни си за мен!" нека се провикнем заедно с разбойника, който умираше до Иисус (Лук. 23, 24). Господи, спомни си за мен, и нека целият мой живот бъде едно съживяване на идеята, която имаш за мен, и ако аз я помрача, ако аз я погребя в плътта си, ако аз я разложа в това мое аз, немошно и земно, тогава горко ми, господи, защото ти ще ми простиш, като ме забравиш! Ако се стремя към теб, ще живея в теб; ако се отдалеча от теб, ще се запилея нанякъде и ще се натъкна на нещо, което не е твое, на единственото нещо, което може да съществува извън тебе: небитието.

А победителят на дон Кихот, Рицарят на бялата луна – и него любовта към Дулсиня е накарала да напусне спокойния си живот на село, – не убива нашия рицар, а възкликва: "Нека пребъде в цялото си величие славата за хубостта на сеньора Дулсиня дел Тобосо!" Той се ограничава да поиска

победения да се оттегли в родното си село и да престои там до второ негово разпореждане..., което е все едно да се избере у дома си и там да се приготви да умре като добър испанец. Самсон Караско, дипломираният в Саламанка бакалавър, защото не друг, а той беше Рицарят на бялата луна, също е търсил славата и е желал мълвата да понесе и неговото име заедно с това на дон Кихот. Не е ли направил това, за да угоди на онази андалуска Касилда, в която се влюбил по чичките на златния град край бреговете на Тормес⁵⁷?

Санчо, Верният Санчо, "съвсем посърнал и натъжен, не беше нито какво да каже, нито какво да направи – струва му се, че всичко това е сън, че всичко това е дело на мъшбеници. Той виждаше господаря си сразен и принуден да плипне цяла година оръжие, виждаше блясъка на неговите добри подвизи помрачен и надеждите в неотколешните му същания – отнесени като дим от вятъра."

Нека се спрем да разгледаме този край на славното поприще на дон Кихот и как той бе победен в Барселона, и то от селянина си бакалавъра Самсон Караско! Нека сега ти се изповядам, сеньоре мой дон Кихоте, за една моя безчестна стъпка!

Преди няколко години в един седмичник, който си извоюва в нашата Испания авторитет и слава, нагадох срещу теб, благородни идалго, бойния вик: "Смърт на дон Кихот!"* Този вик намери най-вече отзвук в онази Барселона, където ти бе победен и където моите думи бяха преведени на каталонски. Викът ми отекна и намери отклик. Мнозина го одобриха и ми ръкопляскаха. Аз пожелах твоята смърт, за да възкръсне в Алонсо Добрия, влюбеният в Алдонса мъж, сякаш той е щял да блесне с добрината си повече, отколкото в лудите твои подвизи. Сега се изповядвам пред теб, сеньоре мой, че този мой вик, който толкова много се хареса в онази Барселона, където ти беше победен, бе вик, внушен ми от твоя победител бакалавъра Самсон Караско. Защото, ако в онази Барселона, маяк и средище на новия промишлен живот на Испания, ако там се крещи най-много срещу донкиотизма, то е, защото в него цари бакалавърския дух, викът на лукавата насмешка и на завистта. Истината е, че

* Във "Vida nueva", брой от 26 юни 1898 г. Унамуно публикува в статия под заглавие "Смърт на дон Кихот!". – Б. исп. изд.

ти бе победен в Барселона, но тебе те срази един ламанчец, един бакалавър, дипломиран в Саламанка. Вярно е, че твоя дух най-много се отрича в Барселона, но не е по-малко вярно, че това става по причина на бакалавърския дух на Ла Манча и Саламанка. Защото там, в Барселона, побеждава бакалавърът Самсон Караско.

И когато той разкри на дон Антонио Морено кой е – "О, сеньор! – каза дон Антонио, – Господ да ви прости греха, който сторихме към целия свят, като пожелахте да върнете разсъдъка на най-забавния безумец на земята! Нима не виждате, сеньор, че ползата, която бихте имали от разумността на дон Кихот, не може да се сравни с удоволствието, което ни доставя той със своите лудости?" По тази нишка той продължи да ниже своите мисли. Тъжно е човек така да гледа на нещата, защото дон Антонио желае всъщност дон Кихот да не оздравее, понеже той е за него "забавен" луд и му доставя "удоволствие" с безумията си! Не мога точно да определя кое ми се струва по-жалко – дали дребната душа на Самсон Караско или тази на дон Антонио Морено.

Обичат дон Кихот, за да се смеят на остроумията му и да се забавляват с лудостите му, и защото са се смели някога на тях, днес трябва да плачат, а защото са се забавлявали някога с лудостите му, животът днес няма как да им харесва.

Аз нагадох срещу теб, сеньоре мой дон Кихоте, вика: "Смърт на дон Кихот!" Прости ми! Прости ми, защото аз го направих с честно и добро, макар и погрешно намерение, а и от любов към тебе. Но дребните душички – дребнавостта покварява ума им – ме разбраха погрешно, те изтълкуваха вика ми в точно обратния смисъл и така аз в желанието си да ти услуга може би те оскърбих. Тъжно е, че хората невъзприемат правилно нито една наша мисъл, и то не поради умствена недостатъчност, а поради порочното си сърце! Прости ми, мой дон Кихоте, за злото, което ти сторих, макар и да желаех да ти сторя добро. Ти сам ме убеди колко е опасно да се проповядва умствена трезвеност сред тези духове, издялани от корков дъб. Ти ме осветли за бедите, които може да си навлече човек, ако съветва да са практични хора, склонни към най-груб материализъм, макар и той да се крие зад маската на християнски идеализъм.

Зарази ме с лудостта си, мой дон Кихоте, зарази ме изцяло! Нека след това кажат, че съм надменен или каквото си щат!

Нека след това кажат, че съм надменен или каквото си щат! Не искам да търся ползата, която те търсят. Нека се пишат: "Какво ли иска? Какво ли търси?" Нека не гадаят какви са моите пътища, като изхождат от пътищата, по които те самите са тръгнали. Те търсят ползата в този преходен живот и се приспиват със станалата навик тяхна гора, че има и друг живот. Остави ме, мой дон Кихоте, да се боря със себе си, остави ме да страдам! Нека онези запазят за себе си амбициите на провинциални величия! Дај ми на мен твоя навиленьо и нека замечтая, макар и без да се помръдна от мята, да се издигна до ефира и огъня на непогиващото небе! Паша на моята душа, сърце на моя живот, неутолима жажда за вечност и безкрайност, бъди мой хляб насъщен! Ловък ли? Не, ловък не, не искам да бъда ловък! Не искам да бъда разумен по шина на този жалък разум, който храни хората, пуснали корен дълбоко в живота! Всели в мен лудостта, мой дон Кихоте! Да живее дон Кихот! Да живее победеният и смазаният дон Кихот! Дари ме с твоята лудост и ми позволи да намеря смора в твоя скют! Да можеше само да узнаеш колко много страдам, мой дон Кихоте, сред тези свои сънародници, на които ти отне целия запас от героична лудост, а ти остави само безогледното самомнение, което те погуби... Ако можеше само да си представиш как презират, пождайки от глупава и обидна суетност, всякакъв духовен копнеж и всякакво възжеление за вътрешен живот! Ако можеше да видиш с каква магарешка важност се смеят на остроумията на тези, които смятат за луди, и колко се забавляват с това, което те окачествяват като безсмислица! Какво нагла надменност, каква глупава надменност е мълявата надменност на тези скотове, които наричат, мой дон Кихоте, парадокс всяко нещо, което не е заело място със специален етикет в техните празни тикви, а склонност към оригиналност – всеки полет на духа! За тях няма репти създи, пролети в мълчание, в тишината на тайнствеността, защото тези варвари смятат, че са разрешили всички проблеми. За тях няма душевна тревога, защото те смятат, че притежават, още от раждането си, абсолютната истина. За тях има само догми, формули и рецепти. Те всички имат души на бакалаври. И макар да разят Барселона, те отиват в този град и там те побеждават.

"Шест дена лежа ган Кихот болен, тъжен, умислен и съв-

сем разстроен, защото злополучното му поражение занимаваше непрекъснато въображението му." Напразно се мъчеше Верният Санчо да го утеша, защото оръженосецът си даваше сметка, че от цялата тази работа най-много губи той, макар и господарят му да беше повече пострадал от него. Няколко дена след това те поеха обратния път към родното си село, "дон Кихот без оръжие и в пътнически грехи, а Санчо пеш, защото Сивчо беше натоварен с доспехите". Откакто бе победен дон Кихот, магарета започнаха да носят неговото оръжие.

По пътя той срещна лакея Тосилос, който му разказа, че херцогът заповядал да го набият, че доня Родригес се е върнала да живее в Кастилия, а дъщеря ѝ се покалугерила. Така беше завършено едно от най-благополучните приключения на дон Кихот.

ГЛАВА LXVII

за решението на дон Кихот да стане овчар и да живее сред природата, докато изтече годината на покаянието му, както и за други наистина забавни и весели случки.

Вървяха що вървяха и ето че стигнаха до мястото, където бяха срещнали "ненагледните овчарки и напетите овчари, пожелали да възобновят и пресъздадат пастирска Аркадия". Като се сети за това, дон Кихот каза следните думи: "Ако си съгласен, Санчо, аз бих искал и ние да станем овчари, поне за времето на наложеното ми уединение. Ще купя няколко овце и всички необходими неща за овчарския живот. Аз ще се нарека овчаря Кихотис, а ти – овчаря Пансино, ще скитаме из планини, гори и поля, ще пеем, ще въздишаме и ще пием от течните кристали на изворите, на бистрите ручей или на пълноводните реки. Дъбовете ще ни дават с щедра ръка своите сладки плодове, дънерите на крепките коркови дървета ще ни предлагат място за почивка, върбите – своята сянка, розите – своето ухане, обширните поляни – пъстросцветни килими, чистият и прозрачен въздух – своя съживителен лъх, луна и звездите – светлина въпреки нощния мрак, песните – удоволствие, сълзите – радост, Аполон – стихове и любовта – възвонения, които ще ни направят

безсмъртни и ще ни прославят не само в наши дни, но и вните векове."

Колко сполучлив е изразът "Всеки си е башка луд" и колко брече познаваше своя Вуйчо племенницата на дон Кихот! Когато свещеникът и бръснарят прочистваха библиотеката му и като се натъкнаха на "Диана" от Хорхе де Монтемар, поискаха да я пощадят, тя възкликна: "О, сеньори, вие прекрасно можете да хвърлите и тази книга на кладата заедно с другите, защото няма да е чудно моят сеньор Вуйчо, който оздравее от рицарската болест, да започне да чете тази книга и да му хрумне да стане пастир и да заскита из поля и гори, пеейки и свирейки."

На връщане от Барселона дон Кихот сякаш е на път да се лекува от своята героична лудост и да се подготви доброволно да умре, но като вижда предишната поляна, пак замечтава да се увековечи и прослави не само в настоящи, но и в бъдещи времена. Защото това беше основната му лудост, която беше подтикът му към действие, това бе причината – както видяхме в началото на тази история, – която го накара да стане странстващ рицар. Жаждата за слава и име е същественият дух на донкихотизма, негова същина и оправдание. Славата и името не могат те да се постигнат с победи над великани и надовища и с оправяне на неправди, тогава нека бъде с възпяване на луна и с пастирски живот. Главното е да пребъде името му през вековете, да живее в паметта на хората; главното е да не умре. Да не умре! Да не умре! Това е коренът – корен на корените – на донкихотската лудост. Да не умре! Да не умре! Жаждата за живот, жажда за дълготечен живот – ето какво ти донесе безсмъртие, мой сеньор дон Кихоте. Мечтата да не умреш беше и е мечта за твоя живот.

Само за да не умреш, ти беше готов да смениш попрището си на странстващ рицар с това на пастир. Така е и с твоята Испания, мой дон Кихоте, сега, когато трябва да се оттеглиш от село, победена и разбита, тя мисли да се посвети на пастирство и говори за вътрешна колонизация, за изкуствени езера, за напоителни системи и за ферми.

А не се ли криеше под това пламенно желание да не умреш, бедни ми Алонсо, твоята възвишена любов? "за пастирките, в които ще трябва да бъдем влюбени – каза ти, – най-лесно ще намерим имена и тъй като името на моята възлюблена

приляга еднакво както на пастирка, така и н княгиня, няма защо да се мъча да ѝ търся друго, по-добро." Дулсиней ще бъде винаги олицетворение на славата и в нея винаги ще съществува Алдонса Лоренсо, по която Рицарят е въздигнал цели дванадесет години. Как и днес още би въздигнал по нея! Как би я зовял! Как ден след ден би гълбал името ѝ върху кората на дърветата, а понякога дори и в собственото си сърце! Ами ако тя узнае това, разбере всичко и освободена от магия, дойде при тебе?

Пастирски живот! Тази мисъл осени, мой дон Кихоте, и твоя народ, след като се върна от Америка разбит в стълкновението си с народа на Робинзон⁵⁸. Сега твоят народ заявява, че ще се посвети на имота си, ще обработва земята си, ще копае кладенци и ще прокарва канали, за да напоява зажадените за вода земи. Сега се говори за използване на водните ресурси. Не се ли върши всичко това, защото тежат угризения за извършените жестокости из земите на Италия, Фландрия и Америка?

Прочетете "Родина", хубава поема на Гера Жункейру, поет на португалския народ, на нашия братски португалски народ. Прочетете тази горчива сатира и стигнете до нейния край, когато се явява в одеждите на кармелитски монах призракът на конетабла Нуналвариш, победител на Алжубърота, който после постъпва в манастир. Чуйте го да говори, чуйте да говори за болката, която прочиства и спасява, за болката, която

Como no ar o vento sobre o vento,
Como na mar a vaga sobre a vaga
Sona dor tem a dor sossegamento,*

и стигнете до мястото, където изпаднал в екстаз, откача старата шпага на Алжубърота, обаяна с братска кръв, и възкликвайки:

Porem se a patria, ja na derradeira
Angustia e mingua onde a lancou meu dano,
Terra d'escravos e, terra estrangeira,
Rutila espada, que brandi ufano!
Antes un velho lavrador mendigo
Te erga a custo de chao, piadoso e humano!

* Тъй както вятърът от вятъра спира,
в морето пък вълна върху вълната,
тъй в болката болката покои намира. (порт.) – Б. пр.

Voite a bigorna o duro aco antigo;
E acabes, a final relha de arado.
Pelos campos de Deus, a lavar trigo,*

Върля шпагата си в бездната на нощта, като възкликва:

Deus te acompanhe! Seja Deus louvado!**

И после излиза на сцената "Лудият" – o doido, – бедният португалски народ, наш брат, и тъгува за времената, когато бил селянин:

Fosse au ainda o campones adusto
Lavrador matinal, risonho e grave,
D'alma de pomba e coracao de justo!
Sentisse au ainda a musica suave
da candura feliz no peito agreste,
Qual en rorida brenha um trino d'ave!***
Em vez do mundo (fome, guerra e peste!)
Conquistasse, por unica vitoria,
Os tesoiros sem fin do amor celeste.
Nunca de feitos meus cantasse a Historia;
Ignorasse o meu nome a voz da Fama
E a minha sombra humilde a luz da Gloria.
Vivesse obscuro e triste, erva da lama
Nas alturas, porem; fosse contado
Entre os que Deus aceita, os que Deus ama.****

* Обаче ако нашата родина
потънала е в скръб и нужда вече,
земя на роби е, земя-чужбина,
то е, че горделив размахвах меч!
Единствен бедният селяк остава
да те изправи милостив, човечен!
На наковалня от стомана здрава
от меча изкови лемеж за рало!
В полята божи жито ти засявай!

** Да ти помага бог! Хвала на бога!

*** И нека съм селяк с лице пършиво,
орач в утринта, засмян и бавен,
с душа на гълъб и сърце правдиво!
И нека чувам пак напева главен
на непорочността в гърдите тесни
като в горичка росна глас на славеи! (порт.) – Б. пр.

**** Вместо света (с глада, с войните бесни)
едно богатство да спечеля само:
любов безкрай в пределите небесни.
За мен историята да е няма,
тук мойто име да не се изрича,
да ме отмине славата голяма.
Да бъда сам в калта като тревичка,
но в небесата да съм сред онези,
които бог приема и обича.

Точно обратното на това, което искат дон Кихот и Санчо Панса. Нашият Рицар търси в пастирския живот да стане дълговечен и да се прослави; а бедният португалски луд търси в него да бъде забравен, да изкупи греховете си и да потърси в болката спасение:

Dor temerosa, Dor idolatrada,
O Dor, filha de Deus, mae do Universo*

Не търсят ли Всъщност същото? Не търсеше ли същото дон Кихот, като тръгна из света да изправя неправди и като си поставя за цел да се посвети на пастирски живот? Не търси ли нашия народ сега с язовирите, с напоителните канали и с използването на водните ресурси това, което е търсил с жестокостите си в Америка?

Бедният португалски луд, o doido, след като изповядва греховете си, своята слава –

Minhas glorias! ... infamias e vergonhas
De ladrao, de pirata e de assassino!**

моли за кръст, иска болка и умира на кръста, на чиято челна част *desenhada a sangue**** се чете тази насмешка: "Португалия, крал на Изтока!", и умира, благославяйки сълзите, които бликат от очите му –

porque es o mar de pranto
que os meus crimes verteram pelo mundo...,****

благославяйки кръвта, която шурти от раните му, защото е

o mar de sangue
do meu orgulho e minha iniquidade...*****

Това ли иска и търси нашият луд, нашият испански народ? Не, не точно това. Не е да не възпява делата му историята, да пренебрегва името му гласът на Извест-

* О, болка страшна, скръб боготворена,
небесна гъще, майко на Всемира!

** Каква е мойта слава? ... Срам, безчестие –
като пират, грабител и убиец!

*** Изрисувана с кръв

**** че си море от сълзи,
от моите злодеяния пролети.... (порт.) – Б. пр.

***** море от кръв пролята
от мойта гордост и несправедливост... (порт.) – Б. пр.

ността и светлината на Славата да не огрява скромното му име; не, не е това.

Сразен в попрището си на странстващ рицар, той се посвещава на пастирски живот, за да може да се увековечи и прослави не само в настоящите, но и в бъдните Векове. Променя пътя си, но не и пътеводната си звезда.

Трябва ли народът да се откаже от всяко донкихотско действие и да се прибере в родните си поля, да изкупва стари грехове, като се грижи за добитъка си или обработва земята, да поглежда само към небето? Трябва ли да мисли само, че трябва да е там, в небесните селения, сред божите любимци? Трябва ли да се върне към мирния си живот, който е водил, преди да се впусне в своите авантюристични начинания? Имвели ли сме такъв живот някога? Имали ли сме мир?

Не е достатъчен като идеал в живота на един народ премежът да се осигури богато и охолно съществуване, а и достъпното не е достатъчно. Още по-малко е нужно да се полагаш на страданието. Не може да бъде идеал на един народ идеалът на аскета – разрушител на живота.

Да се стремиш към небето? Не, да се стремиш към царството небесно! Час по час и ден след ден нашият народ дига чрез хиляди уста тази молитва към нашия отец, който живи на небето: "...да дойде царството ти". "Да дойде царството ти!", а не "отведи ни в царството си!"; царството на земята трябва да слезе на земята, а не земята да отиде в царството на бога, защото това царство трябва да бъде царство на живи, а не на мъртви. И това царство, чието съществуване измолваме всекидневенно, трябва ние да го създадем, и то не само с молитви, а и с борба:

Pudesse eu, d'alma livre e resoluta,
Olhos no fogo da manha nascente,
Erquer ainda os bracos para la luta!
Nao, como outro'ora, para a luta ardente

* Дали ще мога с порив смел в душата,
с очи към огъня на изгрев светнал
да вдигна в бой решително ръката.
Но не като преди в борба заветна
за власт, богатство – туй е суета,
а щастието – сянка мимолетна.
Да пламне битката за Вечността!
Да бъде цялото кълбо арена
на бой за правдата и любовта.

Da riqueza e grandeza que e vaidade...
 Da fortuna, que e sombra que nos mente...
 Seja a hora do prelio a Eternidade!
 E globo estreito a arena, onde nao cansa
 A batalha do Amor e da Verdade!*

Тази, битката на Любовта и на Истината! И в тази битка целият народ трябва да стане един дон Кихот, точно както – един пастир Кихотис:

Cavalleiro de Deus, erguete'e avanca!
 Poe na bigorna os cravos de Jesus;
 Bate-os cantando... E o ferro de tu lanca!
 Faz a hastes da lanca d'uma cruz;
 Vai, cavalleiro, de visera erguida;
 Da lancadas magnanimas de luz!... *

Трябва да се борим, да, с копия от светлина!

Нека се затворим, така да бъде, в родните поля, но за да се прославим чрез нашия пастирски живот и нашите песни! Това е производна от героичното действие, това е ново начинание. Нека размахваме сега гегата с ръка, движена от самото сърце, това сърце, което преди ни е подтиквало да въртим меч! Упражняването на пастирското занятие е сега управление, което "не се състои – казва поетът-монах Луис де Леон⁵⁹ в "Имената на Христос", книга I, глава VI – в издаване на закони, нито в обнародване на наредби, а в осигуряване на препитание и прехрана на тези, които управляват". Да ги препитават и прехранват с какво? С любов и истина.

Умиращ народ нарекоха народа ти, мой дон Кихоте, онези, които, опиянени от преходна победа, забравят, че съдбата се върти по-бързо от земята и че онова, което ни прави по-малко пригодни за тиха цивилизация, която днес господства в света, може би ни прави по-подготвени за цивилизацията на утрешния ден. Земята се върти бързо, но съдбата е по-бърза от нея.

Трябва да се стремим, той или иначе, да станем дълговетни и да се прославим – не само в сегашни, но и в бъдни времена; не може да пребъде като народ онзи народ, чиито пастири – неговата съвест – не си го представят натоварен с изпълне-

* О, божи рицарю, с ръка блажена
 ти звездеите за Иисус кови
 и пей... За теб са копие свещено!
 От някой кръст ти връх му направи.
 И копие от светлина ти мятай,
 със вдигната глава напред върви! (порт.) – Б. пр.

нето на някаква историческа мисия, вдъхновен от някакъв свой собствен идеал, който трябва да постигне на земята. Тези пастири трябва да се стремят да се прославят, като го водят и възпяват, и тъй, извоювайки славата, да го насочват към неговата съдба. Нима във Вечното и безкрайно знание няма една вечна идея за твоя народ, мой дон Кихоте? Нима не съществува една небесна Испания, на която земната Испания е само копие и отражение в бедните Векове на хората? Нима не съществува една душа на Испания толкова безсмъртна, колкото душата на всяко едно от нейните чеда?

В леки, чупливи каравели нашите деди прекосили океана и открили да откриват Новия свят, който спял под неизвестни дотогава звезди; няма ли някой Нов свят на духа, чието откриване бог да е запазил за нас, ако гръзнем като героите на Камоинш да се впуснем по "mares d'antes nunca navegados"* каравели на духа, построени с дървета от горите на нашия народ?

Разказват в моята родна земя, земята на баските, че дедите на моите деди, безстрашните рибари от залива на моята Бискайя, гонели китове чак до Нова земя Векове преди Колумб да похлопа на вратите на манастира Рабига⁶⁰. С гордост го прогласява гербът на Лекейтио: Reges bedellavit horrenda cete subiecit, terra marique potens, Lequeitio**. За да отгонят страшните китове, китоловците от моя край ходели, така казват, чак до неизвестните тогава брегове на далечна Америка. А казват също – има такава легенда, – че някакъв моряк баск на име Андюалоца, тоест "Голям срам", първ дал на Колумб сведения за Новия свят, защото сигурно този голям срамежливец не се е решавал сам той да го открие. Боял се е от славата. Дали в това няма нещо пророческо? Ако добрият Андюалоца, моят земляк, загуби своята вродена срамежливост, трябва ли да се очаква, че ще се появи новият Колумб, откривател на Новия дук на Испания?

Има ли испанска философия? Да, има и това е философията на дон Кихот. Той, нашият Рицар на Вярата, Рицарят на нашата Вяра, трябва да остави копието си на рафта, да прибере Росинант в конюшнята, да закачи меч си на гвоздей и превърнат в пастира Кихотис, да хване здраво овчарската

* Непреплавани преди морета (порт.) – Б. пр.

** Лекейтио, владетелка на суша и море, победителка на крале, сразителка на страшните китове (лат.) – Б. пр.

гега, да вземе свирката и под гъстите сенки на дървовете със сладки жельди, докато пасат около него овцете с приведени глави, да възпее, вдъхновен от Дулсиня, своето виждане на света и на живота, за да извоюва, възпявайки го, Вечно име и слава. И дори не своето виждане, а по-скоро съкровено чувство на света и на живота. А за да извоюваме име, ни е дадена славата като компас в живота.

Нуналвариш на поета ще ви каже за името:

Fama grande do mundo tao mesquinho,
Dando as trombetas com ardor, nao voa
Onde voa, cantando, un passarinho.*

Но не се доверявайте прекалено на такива обезсърчителни гласове, защото, ако мълата лети, лети отвъд света, много по-далеч лети песента на любовта и на истината.

Може би под звуците на тази любовна песен на пастира Кихотис ще паднат сразени великаните, които се правят на мелници, ще се укротят каторжниците и Роке Гинарт ще разпусне своите разбойници, ще онемееят канониците и важните духовници, ще признаят жангармите, че в ръцете на чудотворния идалго легените се превръщат в шлемове, ще се откажат маесепегровците от своите кукли и ще се разтворят пред нас неграта на пещерата Монтесинос, ще се изправи всяка неправда и ще се измие всяка обида, ще станат честни девици проститутките и ще дойде на земята царството божие, като настъпи на този свят онзи "Златен век", с чието описание дон Кихот слуха и смая козарите.

Трябва да се пръснат "щедри светлинни лъчи", или, казано с други думи, трябва да се пръска истината по света, докато се пасе добитъкът под звуците на овчарската свирка, светлото слово, което трябва да извърши чудото. От Аполон трябва да се искат стихове, а от любовта идеи, от любовта – най-вече идеи.

Има ли, мой дон Кихоте, испанска философия? Да, твоята философия, философията на Дулсиня, философията да не умреш, философията да вярваш, философията да създаваш истината. Тази философия не се учи в университетите, нито се обяснява по пътя на индуктивната или дедуктивната

* Голяма слава в свят с душица жалка
надува с жар тръби, но не лети
там, де лети и пее птичка малка (порт.). – Б. пр.

идея, нито произтича от силогизми, нито се добива в лаборатории, а блика от сърцето.

Ти Възнамеряваш, мой дон Кихоте да се превърнеш в пастира Кихотис и да черпиш идеи от любовта. Всички идеи за живота, всички вечни идеи бликат от любовта. Алдонса, мой пастире Кихотис, Алдонса е винаги извор на мъдрост. Чрез нея, чрез своята Алдонса, чрез жената ти виждаш целия свят.

Не виждаш ли този народ, който все повече обожествява идеала на жената, на единствената истинска жена, на Дева-майка? Не го ли виждаш вече роб на този култ и дори почти забравяш култа към Сина? Не виждаш ли, че този народ не прави нищо друго, освен да я въздига все по-високо съпорежеж да я постави до самия Отец, като равна нему, в отношението на Троицата, която ще се превърне в Четворица, ако възбуди се, не я отъждестви с Духа, както е отъждествил със Словото Сина? Не са ли я обявили Съспасителка? А защо всичко това?

Представата за бога, която ни е предадена по наследство, е една представа не вече антропоморфна, а андроморфна; представяме си го не вече като човешко същество – homo, а като мъж – vir; бог е бил и продължава да е в нашите представи мъж. Неговият начин да съди и наказва хората е начин, свойствен за мъжа, не за човешко същество, което стои над мола; начин, свойствен за Баща. За да се установи равновесие, се чувстваше нужда от Майка, Майката, която винаги прощава, Майката, която винаги разтваря обятия, за да презърне детето, когато то бяга от вдигнатата ръка или навъсеното чело на сърдития Баща, Майката, в чиито скути намира като утеха смътен спомен за топлия мир на безсъзнателността, която в тях е била зората, предшествала нашето раждане, и привкус на онова сладко мляко, което е било балсам за невинните ни сънища; Майката, за която единствено правосъдие е прошката и единствен закон – любовта. Майчините сълзи изличават десетте божии заповеди. Нашата бедна и несъвършена представа за един Бог-мъж, за един Бог – дългоброд и гръмогласен, за един Бог, който диктува наставления и произнася присъди, за един Бог-домовладика, pater familias по римски образец, трябваше да бъде компенсирани и допълнени и тъй като всъщност не можем да си представим един Бог-личност, един Бог-жив човек, не вече с някакви свръхчовешки черти, не и със свръхмъжки качества, а още по-малко безполово или хермафродит, затова ние се по-

старяхме да му дадем един Бог-жена и така до Бога-отец поставихме Богиня-майка, която прощава винаги, защото, гледайки със сляпа любов, вижда винаги гръното на вината и в това гръно – единственото правосъдие на прошката, вижда тази, която винаги утешава, най-нежната Майка, Майката божия, Девата-майка. Тази Дева-майка, тази Майка пречиста, която е само майка и всичко, което прави от жената жена, остава неомърсена от човешката кал, за да свети в нея и за да се излъчва само божественният лъх.

Това е Девата-майка; Майката божия. Това е Божията майка; нещастното многострадално човечество. Защото, макар и съставено от мъже и жени, Човечеството е жена, е майка. Майка е Всяко общество, всеки народ. Множествата са женски. Съберете мъжете, и бъдете уверени, че това, което ги събира, е женското в тях, това, което са взели от майките си. Бедното многострадално човечество е Майката божия, защото в нея, в нейните негра, се проявява и се възпява вечното и безкрайно Съзнание на всемира. Човечеството е чисто, пречисто, очистено от всякакво петно, макар и да се раждаме ние, всички мъже и жени, опетнени. Бог да те спаси, Човечество, ти си изпълнено с благодат!

Вижд, мой пастире Кихотис, как се стига до човечеството чрез Алдонса, скромната девойка от Тобосо; вижд как любовта ражда идеи! И вижд дали под звуците на твоята овчарска свирка не може да се създаде испанска любовна философия, макар и огромните гарвани и врани, свили гнезда в отвора на пещерата Монтесинос, да грачат, за да заглушат мелодичните звуци.

Ако дон Кихот се върне на този свят, той ще бъде пастирът Кихотис, а не вече странстващ рицар-меченосец; ще бъде пастир на душите, ще замени овчарската гега с перото или ще отправи пламенното си слово към всички козари по света. А кой знае дали не е възкръснал?...

Ако дон Кихот се върне на този свят, той ще бъде пастир или ще стане пастир, като се върне – пастир на народа. И ще поиска от любовта да му даде идеи, а за да им вдъхне живот и да ги накара да възтържествуват, ще вложи цялото си мъжество и всичката си храброст, с които нападнат мелниците и освободи каторжниците. Той много ни липсва, тъй като малодушието е да се замислиш защо сме толкова отпаднали духом. Малодушието е да си блъскаш главата над вечни проблеми; малодушието е да човъркаш в сърцето; малодушието е да се

овиш в съкровените тревоги на вечните негра. Това малодушието довежда мнозина до ерудицията, приспивателно за тревогите на духа или занимавка за душевния мързел; нещо като играта на шах.

"Не искам да се впускам да уча патология – казваше ми един малодушен човек, – нито пък искам да знам къде е черният ми роб и за какво служи, защото впусна ли се ще стигна дотам да мисля, че страдам от болестта, чието описание току-що съм прочел. Ето има лекар, негова работа е да ме лекува, това му плащам; стоварвам върху него своята отговорност и ако ме умори, за негова сметка ще е; поне ще умра без прахове и грижи. Същото е и със свещеника. Не искам да се впускам да мисля за произхода си, нито за съдбата си, откъде съм и накъде отивам, дали има, или няма господ и какъв е той, дали има, или няма загробен живот и в какво се състои; в това друга полза няма, освен да си блъскам главата и да си губя времето и силите, които са ми нужни, за да печеля хляба на цялата си. Ето го свещеника и щом такава му е работата, нека той проверява какво има и какво няма, нека ми чете литургии и да ме опрости, когато на умираме му изповядам греховете си. Ако се лъже и ако ме лъже – за негова сметка си остава. Той ми отговаря за себе си; за мен във вярата няма измама."

Колко ни липсваш, пастире Кихотис, за да се нахвърлиш с своите идеи, продиктувани от любовта, и с обилни позиции светлина срещу тази зловонна лъжа и да освободиш каторжниците на духа! Макар че след това може да те замерват с камъни и сигурно ще те замерват, ако строшиш веригите на малодушието им, в които са оковани; ще те замерват с камъни!

Ще те замерват с камъни. Духовните каторжници замерват с камъни човека, който разчупва оковаващите ги вериги. И само затова трябва да бъдат освободени, за да могат после да замерват с камъни своя освободител. Те използват за пръв път свободата си, за да хвърлят камъни по освободителя.

Най-безкористно е благодеянието, направено на човек, който не го признава за благодеяние; най-голямото милосърдие, което можеш да проявиш по отношение на ближния си, е да изпълниш желанията му, нито да задоволиш нуждите му, а да събудиш в него желания и да му създадеш нужди. Освободи го, а той, след като хвърли по теб камъни за това, което си го освободил, и поупражни по този начин освободените му мускули, ще започне да желае свободата.

Ще те замерват с камъни, защото се чувстват загубени. И ще кажат: "Свобода ли! Добре! Но какво ще правя аз с нея?" Един каторжник, мой приятел, чиито духовни окопи се бях заловил да изпиля, като всея в душата му тревоги и съмнения, ми каза един ден: "Виж какво, я ме остави на мира и не ми досаждай! Живей си добре. Защо ми са тревоги и притеснения? Ако не бих вярвал в ада, щях да бъда престъпник." Аз му отговорих: "Не, ти ще продължиш да бъдеш какъвто си и да правиш каквото правиш и да не правиш това, което не правиш сега, а ако не би било така и би станал престъпник, това значи, че си престъпник и сега." И той ми отвърна: "Имам нужда от основание, за да бъда добър; едно обективно основание, върху което да изградя поведението си; имам нужда да знам защо е лошо това, което е противно за моето съзнание." И аз отвърнах с друга реплика: "То е лошо, защото е противно за твоеото съзнание, в което живее бог." Той пък възрази: "Не искам да се намеря сред океана като корабкрушенец, даващ се, загубен, без да имам дъска, за която да се заловя." Аз и този път побързах да му отговоря: "Дъска ли? Дъската съм аз самият; нямам нужда от нея, защото се нося из този океан, за който говориш, а той не е нищо друго освен бог. Човекът плува в бога и няма никаква нужда от каквато и да е дъска, а единственото, което аз желая, е да ти отнема дъската, да те оставя сам, да ти вдъхна кураж и да почувстваш, че се носиш по водата. Обективно основание ли казваш? А какво е това? Да не би да искаш да бъдеш по-голям обект, отколкото си ти самият? Хората трябва да хвърлиш сред океана и да им отнемеш всякаква дъска, а те нека се научат да бъдат истински хора, тоест да се носят по водата. Толкова ли ти е малко доверието в бога, та, бидейки в него, защото ние чрез него живеем и се движим, и съществуваме (Деяния, 17, 28), имаш нужда от дъска, за която да се заловиш? Той ще те задържи без дъска. И ако ти потънеш в него – какво от това? Тези мъки, тревоги и съмнения, от които толкова се страхуваш, са начало на удавяне, са живите и вечни води, които ти подхвърлят въздуха на привидното спокойствие, в което умираш час след час; остави се да се удавиш, остави се да потънеш до дъното и да загубиш свят и да заприличаш на сунгер и после ще се върнеш на повърхността на водите, където ще се видиш и ще се пипнеш и ще се почувствуваш във вътрешността на океана." "Да, мъртъв" – ми каза той. – "Не, възкръснал и по-жив от всеки друг път" – казах аз. – И горкичкият мой приятел-каторжник ми се изплъзна, изпълнен със страх от самия себе си. А после ме

намери с камъни и аз, като почувствах камъните му върху шлема на Мамбрино, с който си покривам главата, казах си в сърцето: Благодаря ти, боже мой, защото ти направи гумите ми да не паднат върху духа на моя приятел като върху гола скала, а да покланат в него!

Да можеше да ги чуеш, пастире мой Кихотис, тези духовни каторжници да говорят за своята Вяра и за своите Вярвания!... Да можеше да чуеш, добри ми пастире, как говорят за това техните пастури!... За един от тях, когото познавах, когото силата на подсвиркванията, с които събира овцете и истината на учението, което им проповядваше и без чието четане им отказваше вечно спасение, се състояло, представя си, в това, че било коренно наше, чисто испанско... За него не става не била нищо друго освен родоотстъпничество. познавам и едно овчарско куче – от онези, които с лай разгласяват главата на родината и пазят нашите традиции; за него мисията е само литературен жанр, може би клон от хуманитарните науки или в най-добрия случай някое от изящните изкуства. Срещу тези жалки същества си ни нужен, пастире мой Кихотис, за да прочистиш с песните си всичките тези обратителни струпеи на духа и да ни вдъхнеш на всички смелост, за да навлезем дълбоко в пещерата Монтесинос и да видим там със собствените си очи виденията, които ще ни се явят. Разбира се, йезуитите – ковачи на вериги за каторжници – те се озлобят срещу теб, мой дон Кихоте, и с радост ще изгорят книгата с твоята история, както ни уверява, че това е ставало, един от онези, които са разчупили веригите на ордена: бившият йезуит, автор на "Един от изметените от Христовото Войнство".

Ела, пастире Кихотис, да пазиш нашето стаго и в песни да излееш идеите, които ще ти вдъхне любовта!

ГЛАВА LXVIII

за приключението със свинете, което се случва на дон Кихот

Едва беше изразил дон Кихот намерението си да стане пастир, насреща му се загаде стаго от повече от шестстотин свине и го прегази. Дон Кихот сметна това оскърбление като наказание за неговия грях, но злополучното произшествие, колкото и да го смуги, не му попречи да съчини едно одригалче, в което между другото се казва:

Животът ме убива,
смъртта за нов живот ме възновява.
Дял тъжен – да възпявам
живота и смъртта немилостива!

Чудна мисъл, с която се изявява най-съкровено в донкихотския дух! Забележете, че дон Кихот си служи със стихове, за да изрази най-потайното, най-дълбокото и най-съкровено в своя луд стремеж към слава, и то след като е победен и дори след като е прегазен от стадо свине! Стихът е несъмнено естественият изказ на най-дълбокото в духа; в стихове изляха Сан Хуан де ла Крус⁶¹ и Санта Тереса най-съкровено в чувствата си. В стихотворна форма разкрива дон Кихот бездните на своята лудост, като казва, че животът го убива и че смъртта ще му даде нов живот, че неговото най-съкровено възжелание е възжелание за безкраен и вечен живот, възжелание за живот в смъртта, възжелание за траен живот:

Животът ме убива,
смъртта за нов живот ме възновява.

Да, мой дон Кихоте, смъртта ти даде нов живот, и то живот вечен. Животът ни убива. Това вече е казала твоята сестра Тереса де Хесус, когато пише стиховете:

В тази смърт не ме оставяй,
боже, дай живот за мене;
ето, примката студена
стяга ме и задушва.
Взор към тебе устремявам,
че без теб живота спира:
мра, защото не умирам.

ГЛАВА LXIX

*за най-рядкото и най-необикновеното приключение,
случило се на дон Кихот в течение
на тази велика история*

Докато дон Кихот пееше мадригалчето си, а Санчо проспиваше живота си, настъпи новият ден и когато пладнето се преполови, херцогската двойка устрои последната си шегга. Десетина конници и четирима-петима пешаци ги обкръжиха изведнъж и с ругатни и хули ги отведоха в херцогския замък. Те намериха там върху една могила безжизненото тяло на Алтисидора, за чието възкресяване Радамант бил заповядал да ударят Санчо двадесет и четири пъти по носа, да го ощипят дванадесет пъти по бузите и да го боднат шест пъти с игла по ръцете и кръста. Въпреки съпротивата му шест дуени успяха да изпълнят заповедта и Алтисидора възкръсна.

то видя дон Кихот какво чудотворно свойство небето е обжило в тялото на Санчо, помоли го коленопреклонно да си вземе няколко камшика, за да освободи от магия Дулсинея.

Истината е, независимо от глупавите шеги на херцогската двойка, че тялото на Санчо притежава свойството да бождава от магия и да възкресява девици. Върху гърба на Санчо живеят херцозите и техните лакеи и прислужнички. Тялото на Санчо се дължи в крайна сметка, че Дулсинея може да отведе любимците си в храма на Вечната слава. Санчо се радва с труда си, за да могат други, незаети в труд, да споделят любовта на Дулсинея. Бичуването на Санчо прави Санчо герой, поета, който го възпява – прочут поет, светия – светия и силния – силен.

Тук летописецът казва една истина, голяма колкото цялата глава, а тя е, че "присмехулиците са според него не по-малко глупави от осмените, че херцогът и херцогинята не изглеждат по-малко глупави, защото знаят колко по-умни, щом полагат толкова усилия, за да се смеят на двамата глупци...". Момент само, нека спрем тук, защото нито дон Кихот, нито Санчо могат да се нарекат глупци, а могат да се нарекат глупави херцогът и херцогинята, които са от глупави по-глупави, глупави като гъски, при това злобни и подли, каквито са обикновено всички глупаци! Няма всъщност добър глупак; глупакът – особено ако обича да се подиграва – преживя горчивата трева на завистта. В действителност херцогската двойка не можеше да прости на дон Кихот славата, която той си беше извоювал, и се мъчеше да може името си с безсмъртното име на Рицаря. Но мъдрият летописец ги наказва съвсем заслужено, като премълчава името на им, и така те не постигат намерението си. Те си казват "херцогската двойка" без никакво допълнително обяснение и са символ и олицетворение на глупави и злонамерени хора.

Малко след възкръсването си Алтисидора, тази доста нечестна и нечестна девойка, влезе в спалнята на дон Кихот и в разговор с нея той ѝ каза паметните думи: "Няма втори като мене на света" – мисъл, която е сестра-близначка на друга мисъл на негова мисъл: "Аз зная кой съм."

Няма втори като мене на света! Ето една мисъл, която не трябва никога да забравяме, особено когато, угнетени от мъката, че някой ден ще изчезнем от този свят, чуваме да се изтъква смешният довод, че сме били зрънце във вселиния и че и без нас звездите продължавали своя път, и че светият човек щяло да се извърши и без наше участие, и че тщес-

лавие било да си въобразява човек, че целият този огромен мир е създаден за наше спасение. Няма втори като мене на света! Всеки един от нас е единствен и незаменим.

Няма втори като мене на света! Всеки един от нас е абсолютен. Ако има бог, който е сътворил света и сега бди над него, той го е сътворил и бди над него заради мене. Няма втори като мене! Има несъмнено хора по-големи или по-малки, по-добри или по-лоши, но няма втори като мене. Аз съм нещо свършено ново. В мене се съсредоточава вечността на миналото и с мене започва вечността на бъдещето. Няма втори като мене! Това е единствената здрава основа на любовта между хората, защото няма втори като тебе; няма и втори като него.

Разговорът продължи и лекомислената Алтисидора показва, че макар и любовта ѝ да е била само шега, тя е посрещнала с болка отказа на дон Кихот. Невъзможно е една девойка, която се прави нарочно на влюбена, да не се почувства засегната, ако не ѝ се отвърне с непресторена любов. Ядът ѝ, че не е успяла в начинанието си, бе толкова голям, че тя нарече дон Кихот "дон Победени" и "дон Пребити", а освен това му разкри, че цялата история с нейното възкръсване е било само шега.

Тази подробност би трябвало да е достатъчна, за да ни убеди до каква степен е истинска и действителна случката, която съм се заловил да разясня и коментирам, защото обстоятелството, че отригатата девойка започва наистина да преживява замисленото на шега, е нещо, което не се измисля и не може да се измисли. Предполагам, че ако дон Кихот не беше удържал, ако беше отстъпил и започнеше да я ухажда, тя щеше непременно да му се отдаде телом и духом ако не за друго, то поне за да може да каже след това, че е била притежавана от един луд човек, чиято слава се е носела по целия свят. Цялата беда на тази девойка се корени в нейното безделие, както самият дон Кихот заяви на херцогската двайка. Това е съвсем вярно, но остава да се разбере на какъв вид безделие бе рожба тази беда.

ГЛАВА LXXI

*за това, което се случи на дон Кихот и на
оръженосеца му Санчо на път за родното им село*

Господар и оръженосец напуснаха замъка на херцогската двайка и продължиха пътя си към родното село. По пътя дон Кихот предложи на Санчо да му заплати ударите, които беше

бещал да си нанесе. "Като чу това предложение, на Санчо му ветнаха очите, ушите му пораснаха цяла педя и той реши в срещето си да се нашиба драговолно", защото любовта му към децата и жена го заставяше да бъде користолюбив, както сам той признава. Санчо изчисли, че необходимите удари ще струват местотин двадесет и пет реала, и дон Кихот възкликна: "О, магословени Санчо! О, любезни Санчо! Колко задължени към тебе ще се почувстваме Дулсиней и аз да ти служим през всички дни от живота си, които бог ни отреди още да живеем!" Като настъпи нощта, Санчо се оттегли зад едни дървета и направи от юздите на коня и от оглавника на магарето здрав дървкав камшик, разголи се до пояса и почна да се бие, а дон Кихот се залови да брои ударите". Като стигна до шестия или седмия удар, Санчо поиска увеличение на цената, а господарят му съгласи да я удвои. "Но хитреца престана да се бие по гърба, а удря по дърветата, изпускайки навременни такива дълбоки въздишки, сякаш при всеки удар душата му изскачаше."

Виж, Санчо, случилото се между господаря ти и тебе по повод на самобичуването е свършен символ на това, което се случва в собствения ти живот. Казах ти вече, че всички ние живеем от твоите удари, включително и онези, които философстват върху тях или им посвещават стихове. Отдавна кажат да те принудят да си нанасяш насила удари и те лишават от свобода, но идва денят, когато ти ще направиш това, което направи с господаря си дон Кихот. Ти се нахвърли върху него, който искаше да те принуди да си нанесеш ударите, и дори го, притисна гърдите му с коляното си и му каза: "Аз съм господар на себе си!" Тогава той промени тактиката си и предложи да ти заплати ударите, което е нова измама, защото заплатеното възнаграждение е само част от печалбите, които ти носят твоите удари. А ти, бедни Санчо, подтикнат от любовта си към деца и жена, отстъпи и се съгласи да си нанесеш ударите. Но как можеш ти да си нанесеш тези удари по своя вяра и наистина, щом не си убеден, че те имат някакъв смисъл? Нанасяш си шест или осем удара по тялото, а останалите три изляди двеста деветдесет и два – по дърветата, така че по-голямата част от труда ти е отишъл напразно. Но изобщо по-голямата част от човешкия труд се губи и това е съвсем естествено, защото с какво желание ще шлифова скъпоценни камъни нещастникът, който върши тази работа, за да спечели сухия къшей хляб, и то без да е и убеден в обществената полза от тези накити? С какво желание ще прави играчки за децата на богатите онзи, които работи, за да спечели хляба на своите деца, които нямат с какво да играят?

Сизифов труд е в повечето случаи човешкият труд, а народът не съзнава, че е само повод да му се дава заплата, и то не като нещо негово, а като нещо чуждо, което благоволяват да му разрешат да спечели. Важното е Санчо да получи заплата си като нещо не свое, а благодарение на ударите, които би си нанесъл, и защото са му направили благодеянието да му определят известен брой удари; за да поддържат и продължат лъжата за правото на собственост и за обсебването на земята от могъщите, измислят бичуването, колкото и нелепо да е то. И така Санчо се бичува със същото усърдие, с което свалят настилката от улиците през зимните месеци – когато не достигат камшиците – онези нещастници, на които общините нареждат да свалят уличната настилка, а после отново да я сложат и с това да оправдаят отделената за тях срамна милостиня.

Твоето бичуване, Санчо, е до голяма степен като тъканта на Пенелопеа и бичуването на данаидите. Работата е, че на теб ти е трудно да си печелиш хляба и че трябва да благодарим за него на онези, които те бият с камшик, и да признаеш, че ти плащат, отделяйки от своето, и да не стъпваш в нивите им, както стъпи на гърдите на господаря си. Тъй че добре правиш, като шибаш с юзгите дърветата, защото все толкова ще ти платят – нали ти плащат не за да се бичуваш, а за да не се бунтуваш. Добре постъпваш, но още по-добре би постъпил, ако обърнеше някой път камшика срещу твоите господари и зашибаше тях, а не дърветата и ако ги изгонеше с камшика от нивите им или ако ги накараше да ги орат и сеят с теб и като ваша обща собственост.

ГЛАВА LXXII И LXXIII

за това, как дон Кихот и Санчо стигнаха в селото си

Продължиха пътя си и срещнаха в един хан дон Алваро Тарфе. Два гена бяха достатъчни на Санчо, за да приключи самонаказанието си, и малко след това зърнаха в далечината родното си село. Влязоха в него и се разотидоха по домовете си. И когато дон Кихот сподели със свещеника и бакалавъра намерението си да стане овчар, Караско издаде болестта си, лудостта, с която го беше заразил дон Кихот и която го беше накарала да победи Рицаря, като каза: "Както всички знаят, аз съм прочут поет." Не ви ли казах, че бакалавърът е засе-

нат от лудостта на идалгото? Не е ли той сънувал сред влатистите камъни на Саламанка съня, че няма да умре?

Като чу да се говори за пастирски живот, икономката догърча и започна да дава съвети на господаря си: "Стойте си в къщи, гледайте си имота, изповядайте се честичко, помагайте на бедните и нека грехът падне върху мене, ако ви се случи нещо лошо!"

Тази добра икономка говори малко, но когато рече да проговори, разтоварва с малко думи целия си умствен багаж. Колко добре говори! Колко е умна! Дагените от нея съвети на господаря ни ги дават хората, които заявяват, че ни обичат много.

Много ни обичат!... Много ни обичат!... Ах, обич, обич, колко много се страхувам от тебе! Щом като чуе някой приятел да ми казва: "Аз те обичам много" или "Послушай нас, които толкова много те обичаме", започвам да треперя. Които много ме обичат... А кои ме обичат много? Тези, които желаят да бъда какъв, какъвто те искат, за да ме обичат. Ах, обич, обич, страшна обич, която ни кара да търсим у обичания човек това, което сме направили от него!

"Стойте си в къщи!"... Защо трябва да си стоя у дома? Щом всеки си стои у дома, няма да има бог, който да е в домовете на всички.

"Гледайте си имота!"... Какво представлява моят имот? Моят имот е славата ми.

"Изповядайте се честичко!"... Животът и делото ми са пословично изповед. Нещастен е човекът, който се чувства задължен да се изповядва в точно определен час и на точно определено място. Казаното за изповедта и от икономката на дон Кихот не ни ли учи да сме съдържани и същевременно бърбиви?

"Помагайте на бедните!"... Да, но на истински бедните, на бедните духом, и то не като им давате това, което искат, а това, от което се нуждаят.

Чуй, макар и непознати мой читателю, аз те обичам толкова много, че ако можех да те държа в ръцете си, щях да издера гърдите ти, да отворя рана в сърцето ти и да сложа в нея оцет и сол, за да загубиш завинаги покоя си и за да живееш във вечна тревога и с неутолими желания! Ако не съм спял да те развълнувам с моя Дон Кихот", това се дължи – бди уверен – на неспособността ми и на това, че тази мъртва хартия, на която пиша, нито вика, нито крещи, нито въздиша, нито плаче и че говорът не е бил създаден, за да се разбере ние двамата с теб.

А сега нека присъстваме на благочестивата смърт на дон Кихот!

ГЛАВА IX XIV

за това, как се разболя дон Кихот, за завещанието,
което направи, и за смъртта му

Душа прегаде
на тоз, що беше му я дал
(да я положи на небето
за чест и слава),
ала макар че е умрял,
той с паметта си за сърцето
жив остава.*

(Последна строфа от стиховете,
които Хорхе Манрике съчини по повод
смъртта на баща си дон Родриго Ман-
рике, Велик магистър на ордена "Сан-
тяго".)

Стигнахме до края, читателю, до завършека на тази тъжна история; до увенчаването на живота на дон Кихот, тоест до неговата смърт. Защото всеки живот се увенчава и допълва със смъртта, а на живота трябва да се гледа само под светлината на неговия край. Това е до такава степен вярно, че старата максима, която гласи: "Какъвто е бил животът, такава ще бъде и смъртта" – Sicut vita finis ita, – трябва да се промени на: "Каквато е смъртта, такъв е бил и животът." Една славна и благочестива смърт обогатява и прославя цял един живот, колкото лош и безчестен да е бил той, а една лоша смърт хвърля петно върху живота, пък ако ще и да е изглеждал много добър. В смъртта се разкрива тайнството на живота, тайната му същност. В смъртта на дон Кихот се разкри тайнството на неговия донкихотски живот.

Шест гена лежа с треска и лекарят не му даде никакви надежди; остана сам и спа непробудно повече от шест часа. Най-сетне той се събуди и извика: "Да бъде благословен всемогъщият бог, задето благоволи да ме удостои с такава милост! Наистина безкрайно е неговото милосърдие и греховете на хората не могат нито да го възпрат, нито да го ограничат!" Колко благочестиви са тези думи! Племенницата го запита за какво говори, а той ѝ отвърна: "За това милосърдие, племеннице, което в този миг прояви към мене господ

* Преводът е на Ал. Муратов и Ат. Далчев, "Испанска поезия", "Световна класика", "Народна култура", 1980 – Б. пр.

не можах да го спрам, както казах вече, моите грехове. Животът ми е трезв и бистър, освободен от гъстия мрак на невежеството, в което бе потънал поради омразното и непостоянно четене на презрените рицарски романи. Сега вече виждам колко са те безсмислени и лъжливи и съжалявам само, че просветлението ми идва толкова късно, та не ми остава време да поправя злото с четене на други книги, които да просветят душата ми. Аз чувствам, племеннице, близостта на смъртта и искам да умра така, че да не смятат хората живота ми за много лош и да не оставя име на луд човек. Аз съм наистина луд, но не ми се ще да потвърдя това със смъртта си."

Бедният дон Кихот! Пред прага на смъртта си той призвиква и заявява, че животът му е бил само сън на лудост. Животът е сън! Такава е в крайна сметка истината, до която достига със смъртта си дон Кихот, и там се среща със своя побратим Сехизмундо.

Той съжалява, че няма време да прочете и други книги, които да просветят душата му. Книги ли? Но, благородни да го, не си ли вдигнал вече ръка от всякакъв вид книги? Едни книги те тласнаха към странстващото рицарство, други ти внушиха мисълта да станеш пастир. А книгите, които ти се предлагаш, че ще просветят душата ти, няма ли да те тласнат към някакво ново рицарство? Не му ли е времето тук да спомним още веднъж как Игнаций Лойола, на легло, ранен в кампона, поускал да му дадат рицарски романи, за да си убие времето, а му дали житието на Христос, нашия спасител, и "Flos Sanctorum", които го накарали да стане божи странстващ рицар?

Дон Кихот извика добрите си приятели – свещеника, бабамавърна Самсон Караско и бръснаря майстор Николас – и поуска да се изповяда и да направи завещанието си. Щом ги видя да влизат тримата, той им каза. "Поздравете ме, сеньорини, аз не съм вече дон Кихот де Ла Манча, а Алонсо Кихано, който служил със своите нрави и дела прозвището Добрия!" Само колкото гена преди това в разговор с дон Алваро де Тарфе, когато той го нарече "добър", рицарят му отговори: "Не знаех ли съм добър, но мога да кажа, че не съм лош!" Никой не е благословен един бог" (Мат. 19, 17) и сега, пред прага на смъртта и получил просветление чрез нея, той казва, че за нравите си получил името "Добрия". Име! Име! Колко трудно е да се отръгне, мой дон Кихоте, коренът на лудостта в живота ти! Име на добър! Име на добър! Име!

Той продължи да говори най-благочестиво, отрече се с възмущение от Амагис Галски и "от цялата несметна сган от неговии потомци" и като го чува, тримата си помислиха, "че е обхванат от някаква нова лудост". И тъй беше наистина - обзела го беше последната лудост, неизлечимата лудост, лудостта на смъртта. Животът е сън, в това няма съмнение, но кажи ни, нещастни дон Кихоте, ти, който се събуди от съня на лудостта си, за да умреш, отричайки я, кажи ни: не е ли и смъртта сън? Ах, ако смъртта е вечен сън и сън без мечти и без пробуда, тогава скъпи рицарю, с какво е по-ценна трезвеността на твоята смърт от лудостта на живота ти? Ако смъртта е сън, мой дон Кихоте, защо трябва да са мелници Великаните, стада овце - Войските, груба селянка - Дулсинея, и присмехулници - хората? Ако смъртта е сън, лудост и нищо друго освен голяма лудост е бил стремежът ти към безсмъртие.

Ако лудостта ти е била сън и суета, какво друго освен сън и суета е всеки човешки героизъм, всяко усилие да помогнеш на ближния, всяка подкрепа на нуждаещите се и всяка война срещу подтисниците? Ако лудият ти стремеж към безсмъртие е бил само сън и суета, не са ли в такъв случай единствено прави на този свят карасковци, хора като херцогската двойка, като дон Антонио Морено, всички онези присмехулници, които превръщат смелостта и добротата в забавление и наслада за часовете си на безделие? Ако жаждата ти за вечен живот е била сън и суета, цялата истина се съдържа в тези стихове на Одисеята:

τον δε θεοι μεν τευζαν εποχλωσαντο δεοελεθρον
ανθρωποις ινα και εσομενοσιν αοιδη*

(VIII, 579-580)

"от боговете е тя породена. За земните хора те гибелта са изпрели, потомствата да я възпяват." Тогава наистина можем да кажем заедно със Сехизмундо, твоя брат, че "най-тежкия грях на човека е, че се е родил". Ако това е Вярно, по-добре би било да не бяхте изобщо виждали светлината на слънцето, нито поемали в гърдите си дъха на живота.

Какво друго те тласна, мой дон Кихоте, лудо да гониш име и слава и да желаеш така страстно да надживееш себе си

* Превод на Георги Батаклиев (Народна култура, "Световна класика", 1971).

чрез славата, запечатана в паметта на хората, ако не твоята жажда да не умреш, твоят стремеж към безсмъртие, това наследство, което получаваме от нашите бащи, а именно "тази охота за обожествяване и една лудост и неупорядена страст да сме повече от това, което сме", за да не послужи с думите на отец Алонсо Родригес, твоя съвременник? (Упражнение на съвършенство и християнски добродетели, трактат осми, глава XV). Какво друго, ако не страхът, че трябва да станем нищо, ни кара да желаем да сме всичко, единствен лек, за да не изпаднем в най-страшното, тоест да не се унищожим?

Но там до него стоеше Санчо, достигнал след толкова много колебания, страхова и препъвания до върховете на вярата си. Като го чу да говори с таква смирение, Санчо му каза: "Сега ли пък намерихте, сеньор дон Кихоте, да кажете това, сега, когато имаме вече сведения, че сеньора Дулсинея е освободена от магията? Тъкмо сега ли намислихте, Ваша милост, да станете отшелник, когато вече няма пречки да станем пастири и да заживеем царски с песни на уста? Млъкнете, за бога, свестете се и се откажете от тези празни приказки!" Знаменити думи! "Свестете се! Свестете се и се откажете от тези празни приказки!" Но уви, приятелю Санчо, господарят ти не може вече да гоиде на себе си, защото му е съдено да се върне в неграта на земята, която ражда всичко, която ражда всички нас и ни прибира в сянката си. Бедни Санчо, ти оставах сам със своята Вяра, с Вярата, която ти даде твоят господар!

Откажете се от тези празни приказки! "Празни бяха досегашните ми приказки - възрази дон Кихот - и те наистина ми напакостиха, но сега смъртта с помощта на провидението ще ги превърне в полезни за мене." Да, мой дон Кихоте, тези приказки стават полезни за тебе. Смъртта ти е по-героична от живота ти, защото, като стигна до нея, ти се отказа от най-скъпото, ти се отрече от славата си, ти се отрече от делата си. Смъртта ти е най-възвишена жертва. Стигнал до върховете на твоята голгота, подигран и охулен, ти се отказваш не от самия себе си, а от нещо много по-голямо от тебе - ти се отказваш от делото си. И славата те прибира в лоното си завинаги.

"Свещеникът помоли другите да излязат, остана сам с дон Кихот и го изповяда. Завърши изповедта. Свещеникът излезе и рече: "Алонсо Кихано Добрия си отива наистина и

наистина се е Вразумил. Можем сега да влезем, за да направим завещанието си." Заригаха Санчо, икономката и племенницата, "защото дон Кихот и като Алонсо Кихано, и като дон Кихот де Ла Манча беше винаги кротък по природа и благ в отношенията си с хората и затова го обичаха много не само домашните му, но и всички негови познати". Той беше винаги добър, добър преди всичко и над всичко, с вродена доброта и тази доброта, която послужи за основа на трезвия ум на Алонсо Кихано и на примерната му смърт, същата тази доброта бе послужила за основа както на лудостта на дон Кихот, така и на твърде назидателния му живот. Коренът на твоя луд стремеж към безсмъртие, коренът на желанието ти да пребъдеш през вековете, коренът на жаждата ти да не умреш се подхранва от твоята доброта, мой дон Кихоте. Добрият не се примирява с мисълта, че ще изчезне, защото чувства, че доброта му е част от бога, от бога, който е бог не на мъртвите, а на живите, защото за него, бог, всички живеят. Добротата не се страхува нито от безкрайното, нито от вечното. Добротата признава, тя се усъвършенства само в човешката душа; доброта знае, че лъжа е осъществяването на Доброто в процеса на развитие на вида. Важното е да си добър независимо от това, какъв е сънят на живота. Казал го е Сехизмундо (Животът е сън, действие II, сцена IV).

Че сънувам и че искам
добрини да върша, можеш
и насън добро да правиш.

Ако доброта ни увековечава, има ли нещо по-разумно от това да умреш? "Алонсо Кихано Добрия си отива наистина и наистина се е Вразумил." Той умира за лудостта на живота и се събужда от съня си.

Дон Кихот направи завещанието си и в него спомена заслужено Санчо, защото, ако господарят му е бил луд, когато му издействал губернаторството на острова, "то сега, когато съм с ума си, бих му дал, ако можех, цяло кралство, защото го заслужава заради простодушието и вярното си сърце". И като се обърна към Санчо, поиска да разколебае Вярата му и да го убеди, че не е имало на света странстващи рицари, на което Санчо, изпълнен с Вярата и достигнал до Върха на лудостта в момента, когато господарят му умира, възвърнал разсъдъка си, отговаря със сълзи на очи: "Ах, не умирайте, Ваша милост, а чуйте съвета ми и живеете още много години!"

Защото най-голямата лудост, която може да направи човек в този живот, е да се остави да умре ей тъй, за нищо." Това ли е най-голямата лудост, Санчо?

Аз с удоволствие склоних
да свършат моите години
безшумно;
човек да иска още дни,
щом бог отсъжда да загине,
е неразумно.

Твоят господар можеше да ти отговори с думите на дон Родриго Манрике, които неговият син Хорхе Манрике, автор на безсмъртните строфи, го кара да изговори.

След като каза, че лудост е човек да се остави да умре, Санчо настоя на своето и продължи да говори на дон Кихот за освобождаването на магия на Дулсинея и за рицарските романи. О, героични Санчо, колко малко са хората, които си дават сметка, че ти достигна до Върховете на лудостта точно когато твоят господар пропадеше в бездната на неравния разум и че над неговото смъртно легло блестеше Вярата ти, твоята Вярата, Санчо, Вярата ти на човек, който нито е умрял, нито ще умре! Дон Кихот загуби Вярата си и умря; ти я поех и живееш; налагаше се той да умре, след като се освободи от измамата, за да можеш ти да продължиш да живееш в животворна измама.

О, Санчо, колко тъжно е, че споменавах Дулсинея сега, когато твоят господар се готви да умре! Той не е вече дон Кихот, а е Алонсо Кихано Добрия, свенливият идалго, който цели дванадесет години е обичал като зениците на очите си на тези очи, които скоро ще погълне земята – девойката от Тобосо Алдонса Лоренсо, дъщерята на Лоренсо Корчуело и на Алдонса Ногалес. Като му напомняш, Санчо, сега пред неговото смъртно легло за неговата дама, ти извикваш в паметта му образа на напетата девойка, на която той се е възхищавал отдалеч, скришом и то само четири пъти за дванадесет дълги години уединен и отшелнически живот.

Може би я е виждал вече омъжена, заобиколена от деца, прославяща мъжа си и твореща живот в Тобосо. И тогава на смъртното си легло на самотник може би е помислил, че е могъл да я привлече към себе си и да пие от нея живот. И щеше да умре без слава, без Дулсинея да го зове от небето на лудостта, но щеше да почувства върху студените си устни пламенните устни на Алдонса, заобиколен от челядта си, чрез

която щеше да пребъде. Ех, да беше я имал ти до себе си в ложето, в което сега умираш, добри идалго, и в което преди можеха толкова пъти да се сливат в едно Вашите съществувания; да можеше – стиснала ръката ти в своята, давайки ти топлината, която от твоите пръсти вече изтича – да виждаш в разплаканите ѝ, уплашени очи как се доближава светлината на последното тайнство – светлина, излъчена от мрак – и загледани в тях, твоите очи преминават във Вечността! Ти умираше, без да си Вкусил от любовта, от единствената любов, която побеждава смъртта. И тогава, като чу Санчо да говори за Дулсинея, сигурно си се върнал в душата си към онези продължили цели дванадесет години мъки, причинени от непобедимия свян. Това бе твоята последна борба, мой дон Кихоте, и за нея не разбра никои от онези, които бяха заобиколили смъртния ти одър.

Бакалавърът се притече на помощ на Санчо и като чу гумите му, дон Кихот каза със спокойствието на умиращ човек: "Стига, сеньори, тази година няма птици в ланските гнезда. Аз бях луг, а сега съм вече с ума си. Бях дон Кихот де Ла Манча, а сега съм, както вече казах, Алонсо Кихано Добрия. Даню моето разкаяние и моята искреност ми възвърнат уважението, което изпитвахте някога към мене." Ти оздравя, Рицарю, за да умреш. Ти стана отново Алонсо Кихано Добрия, за да умреш. Погледни, бедни Алонсо Кихано, погледни твоя народ и виж дали и той не се е отърсил от лудостта си, за да умре. Бит и пребит, след като там, в Америка, го досразиха, той се прибра в родното си село. За да излекува лудостта си ли? Кой знае? Може би за да умре. Може би за да умре, ако не остане да го замести изпълнението с Вяра Санчо. Защото Санчо съхранява днес твоята Вяра, Рицарю.

Санчо, който не е умрял, е наследник на твоя дух, добри идалго, и ние, твоите верни следовници, чакаме един ден Санчо да почувства, че душата му се изпълва с донкихотизъм и че в него разцъфтяват старите спомени за живота му на оръженосец, да отиде в твоя дом, да облече доспехите ти, след като накара селския ковач да му ги преправи по мярка, да изведе от конюшната Росинант, да го възседне и да вземе в ръка копие то ти – онова копие, с което ти освободи каторжниците и събори Рицаря на огледалата – и без да обръща внимание на Виковете на твоята племенница, да излезе на открито поле и да започне отново живот на приключения, прераснал от оръженосец в странстващ рицар. Тогава, мой

дон Кихоте, тогава именно твоят дух ще зацари на земята. Санчо, твоят верен Санчо, добрият Санчо подлудя, когато ти на смъртното си легло се беше излекувал от лудостта си. Санчо ще възвори завинаги донкихотизма на тази земя. Когато твоят верен Санчо, благородни Рицарю, ще възседне твоя Росинант, облякъл твоите доспехи и стиснал в ръка копие то ти, тогава ти ще възкръснеш чрез него и ще осъществи мечтата ти. Дулсинея ще посрещне двамата ви, ще ви притисне към гърдите си и ще направи от вас едно единствено същество.

"Стига, защото тази година няма птици в ланските гнезда."
Сънят се разпръсна.

От моя опит ми се струва –
какъв е – живият сънува,
додето види се събуден.
И кралят в таз игра незрима
сънува, че е крал, че дава
команди, съди, управлява...

(Животът е сън, II, 19)

Дон Кихот бе сънувал, че е странстващ рицар, докато чичките му приключения

във пепел ги превръща
смъртта – злочестина могъща!

(II, 19)

Какво бе животът на дон Кихот?

Живот какво е? Блян, измама,
мечта, илюзия голяма,
безсмислен дар под този свод,
че сън е целият живот,
а сънищата сън са само.

(II, 19)

"Не умирайте, Ваша милост, а чуйте съвета ми и живеете
много години!"

Отново ли (кажи, небел!)
ти искаш да сънувам власт,
която времето ще срине?
Отново ли да видя искаш
как между призраци и сенки
ужасен вятър разпилява
без блясък и величие?

(III, 3)

"Стига, сеньори, защото тази година няма птици в ланските гнезда."

Махнете се от мене, сенки,
не ще дадете плът и глас
на мъртвите ми сетива,
че всъщност сте без глас и плът;
не искам аз привидна слава,
не искам фантастичен блясък,
нито илюзии, които
с едно подухване Ветреецът
ще разпилее безвъзвратно,
тъй както подранил бадем
непредпазливо и нехайно
разпуснал рано цветовете,
но още с първото дихание
помръкват розовите пъпки,
за него хубост и украса,
повяхват бързо и отпадат

(III, 3)

Позволете ми да кажа с моята сестра Тереса де Хесус:

Живота горе, в небесата,
е свят живот, съдба щастлива.
Доде живота тук загива,
живея, но горчи в душата.
Не ме избягвай, смърт благата.
Живея, но живота спира,
аз мра, защото не умирам.

"Стига, сеньори, защото тази година няма птици в ланските гнезда!" Или, както каза Игнаций Лойола, когато на път да се пробуди от съня на живота, вече издъхващ, отказа да приеме храна: "Късно е вече за такива неща" (Ривагенеира, книга IV, глава XVI); и умря Игнаций, както петдесет години по-късно умря и дон Кихот – просто, без да разиграва каквито и да е комедии, без да събира хора около леглото си и без да прави от смъртта си зрелище, умря, както умират истинските светии и истинските герои, почти както умират животните: лягат, щом усетят, че ще умрат.

Добрият Алонсо Кихано продължи да диктува завещанието си и остави целия си имот на племенницата си Антония Кихана, като и наложи обаче задължението, за да може да се ползва от имота, "да си избере за мъж човек, за когото предварително се установи, че не знае какво е рицарски роман. Ако пък се окаже, че знае, и въпреки това племенницата ми настоява да се омъжи за него и се омъжи в действителност, лишавам я от наследство и в такъв случай моля изпълнителите на завещанието ми да го употребят за благотворителни цели така, както те намерят за добре."

Колко добре е схванал дон Кихот, че има пълна и непреодолима несъвместимост между задълженията на съпруг и странстващото рицарство! Като диктува тези разпореждания на завещанието си, не мисли ли добрият идалго за своята Алдонса и че ако беше разкъсал клеймото на силната си любов, щеше да си спести рицарските злочестини, задържан край домашното огнище от нейните прегръдки?

Твоето завещание се изпълнява, дон Кихоте, защото младежите в твоята родина се отказват от всякакво рицарство, за да могат да се възползват от имотите на твоите племенници – а такива са почти всички испанки, – пък и от имотите тях. Техните прегръдки задушават всяко героичество. Твоите племенници треперят да не би на техните роденици и съпрузи да им скимне да се халосат и да тръгнат по пътя на Вуйчо им. Не друг, а твоята племенница, дон Кихоте, твоята собствена племенница царува и управлява днес в твоята Испания; твоята племенница, не твоят Санчо. Страхливичката, доморасла и свита Антония Кихана – онази, която се боеше да не вземе да те избие на поезия, тази неизлечима заразна болест; онази, която с такова усърдие помогна на свещеника и на бръснаря да изгорят книгите ти; онази, която те съветваше да не се бъркаш в чужди разпри и да не бродиш из света, за да търсиш под вола теле; онази, която гръзна да ти подхвърли в лицето, че всичко писано за странстващите рицари е басня и лъжа, дързост на хлапачка, която те принуди да възкликнеш: "Кълна се в Господа, който ме крепи в живота, че ако не ми беше племенница, дъщеря на моя родна сестра, бих ти наложил за тези рокохулни глуми такова наказание, че да се разчуе по цял свят." Тази хлапачка, която едва знае да държи куките за дантела, а дръзваше да говори за историите на странстващите рицари и да ги кори, тя днес управлява, води за носа и разиграва като маймуни синовете на твоята Испания. Не Дулсинея дел Тобосо, не. Не и Алдонса Лоренсо, за която човек може да въздиша цели дванадесет години, без да я е видял повече от четири пъти и без да ѝ е изповядал любовта си, а Антония Кихана, която едва умее да държи куките за дантели, но държи днес здраво в ръцете си мъжете в твоята родина.

Антония Кихана е жената, която заради дребнавия си нрав и поради това, че смята мъжа си безсилен, го задържа при себе си и не му дава да се впусне в героични приключения, които единствено могат да му донесат вечно име и слава. Да

беше поне Дулсинея... Дулсинея, да! Колкото и да ни се вижда чудно, Дулсинея може да накара един мъж да се откаже от славата и да се прослави именно с това, че се е отказал от славата. Дулсинея, или по-добре казано, Алдонса. Алдонса, идеалната, може да каже: "Ела, ела в skutите ми, изплачи, опрян на гърдите ми, твоите мъки; ела тук; аз виждам, виждам отреден за теб висок пиедестал във вековете, връх, на който ще те съзерцават всички твои братя; виждам как шумно те приветстват техните поколения; но ела при мен и се откажи заради мен от всичко това; така ще бъдеш по-велик, мой Алонсо, ще бъдеш по-велик. Устните ми са изцяло твои, насити ги мъчаливо със страстни целувки и престани да желаш името ти да се носи безстрастно от уста на уста, да го повтарят хора, които никога не ще познаеш. След като умреш, ще чуеш ли какво говорят за теб? Вгензди в моята гръд цялата си любов – ако тя е голяма, по-добре я вложи в мене, не я пилей сред случайни и вятърничащи хора. Те не заслужават да ти се възхищават, мой Алонсо, не заслужават да ти се възхищават. Ще бъдеш само за мен, а това значи, че ще бъдеш по-добър за цялото човечество и за бога. Тъй силата и храбростта ти ще изглеждат загубени, но не се огорчавай. Знае ли случайно какъв огромен поток живот блика, без никой да го забележи, от героичната, мъчалива любов и се разлива после отвъд всички хора, до пределите на най-далечните звезди? Знаеш ли каква тайнствена енергия излъчва за целия народ и бъдните му поколения, до края на вековете една щастлива двойка, в която жи"ее победената и спотаена любов? Знаеш ли какво е да съхраниш свещения огън на живота и да го разпалваш все повече и повече пред олтара на един смълчан и спотаен култ? Любовта само като любов, без да върши нищо друго извършва едно героично дело. Ела в прегръдките ми и откажи се от всяко действие и тази твоя почивка и уединение в моите skutи ще бъдат източник на действия и на просветления за онези, които никога не ще узнаят името ти. Когато дори и ехото от твоето име се разнесе из въздуха, разпръсквайки се, жаравата на любовта ти ще продължи да сгрива развалините на Вселената. Ела и ми се отдай, Алонсо! Макар че не ще тръгнеш по пътищата да изправяш неправди, величието ти не ще се загуби, защото в моите skutи нищо не изчезва. Ела, защото аз ще те пренеса от почивката в моите skutи в крайния и безкраен покой."

Така би могла да заговори Алдонса и Алонсо щеше да бъде велик, ако се беше отказал в нейните прегръдки от всякаква

слава. Но ти, Антония, не умееш да говориш така. Ти не вярваш, че любовта е по-велика от славата. Приспивното спокойствие край домашното огнище е според тебе повече от любовта, повече от славата. Ти смяташ, че една паница дахот струва повече от любовта, е повече от славата. Ти вярваш, че зли духове отнасят онези, които спят малко, а не знаеш, че любовта, че славата не спи, а бди.

Алонсо Кихано издиктува докрай завещанието си, прие светлото причастие, отрече се още веднъж от рицарските родини и сред "риданията и сълзите на всички пристващи предаде дух, или, иначе казано, умря?" – добавя летописецът.

"Предаде дух!" А на кого го предаде? Къде е той сега? Къде сънува? Къде живее? Коя е бездната на трезвостта, където ще почиват душите, излекувани от съня на живота, от мъртостта да не умрат? О, господи, боже мой! Ти, който даде живот и дух на дон Кихот в живота и в духа на народа му; ти, който вдъхнови Сервантес да напише тази дълбоко християнска епопея; ти, боже на моя сън, къде приемаш духовете на онези, които прекосяваме този сън на живота, засегнати от мъртостта да живеем во веки веков? Ти ни даде жаждата за слава и слава като сянка на твоята слава; ще отминем светът, ще отминем ли с него и всички ние, боже мой?

Животът е сън! Е ли случайно сън, господи, тази твоя вселена, чието вечно и безкрайно съзнание си ти? Не е ли случайно някакъв твой сън? Не ни ли сънуваш ти? Не сме ли ние, твой сън, ние, които сънуваме живота? И ако е тъй, какво ще стане с цялата вселена, какво ще стане с нас, какво ще стане с мен, когато ти, боже на живота ми, се събудиш? Сънувай ни, господи! Не се ли събуждаш за добрите, когато те се събуждат от съня на живота, за да умрат? Можем ли случайно ние, бедни сънуващи сънища хора, да сънуваме какво е бдението на човека в лоното на твоето вечно бдението? Не е ли добротата отблясък от бдението в мрака на съня? Вместо да изследваме твоя сън и нашия сън, вглеждайки се във вселената и живота, хиляди пъти по-добре е да вършим добро:

... можеш
и насън добро да правиш.

Вместо да търсиш да разбереш дали са мелници или гигантски тези, които изникват пред нас като злосторници, по-добре да последваш гласа на сърцето и да ги нападнеш, защото всяко смело нападение идва от съня на живота. Ние ще извлечем мъдрост от нашите дела, а не от нашите съзерцания. Сънувай ни, господи на нашия сън!

Запази съня и вярата на Санчо, боже мой, и нека той вярва в дълговечния си живот и нека сънува, че ще стане пастир там, в безкрайните простори на твоеето лоно, въздишайки по безкрайния живот, който не е нищо друго освен ти самия; запази му вярата, боже на моята Испания! Знай, господи, че в деня, когато твоят раб Санчо се излекува от лудостта си, ще умре, а като умре той, ще умре и неговата Испания, твоята Испания, господи. Ти създаде този твой народ, народа на твоите роби дон Кихот и Санчо, върху основата на вярата в личното безсмъртие; знай, господи, че това дава смисъл на нашия живот, а наша съдба сред народите е да действваме така, че тази наша истина на сърцето да просвети умовете срещу мрачините на логиката и на разсъдъка и да утеша сърцата на обречаните да сънуват живота:

Животът ни убива,
смъртта за нов живот ни вдъхновява.

Летописецът разказва, че свещеникът поискал от нота-риуса да издаде удостоверение, от което да се вижда, че "Алонсо Кихано Добрия, наричан обикновено дон Кихот де Ла Манча, се е простил със земния живот и е наистина умрял". Той обясни, че това удостоверение му е нужно, за да попречи някой писател да го възкреси лъжливо, а по-нататък прибави, че той "лежи в гроба, изтегнат в целия си ръст, неспособен вече да тръгне за трети път на поход.*

Но мислите ли, че дон Кихот не ще възкръсне? Има хора, които дори мислят, че той не е умрял и че мъртъв, и то окончателно мъртъв, е Сервантес, който пожела да го умъртви, а не дон Кихот. Има хора, които се убедени, че той е възкръснал на третия ден и че ще се върне на земята в тленна плът, за да се впусне отново в подвизи. Той ще се върне, когато Санчо се изтощи да живее със спомените си, когато усети, че в него закипява кръвта, клокочила в толкова оръженоски странствания, и възседне, както вече казах, Росинант с доспехите на господаря си и с копие в ръка тръгне да донкихотства. Тогава ще се появи господарят му и ще се въплъти в него. Горее главата, героични Санчо, съживи тази вяра, която възпламени в тебе твоят господар и която ти си подклаждал с цената на толкова усилия! Горее главата!

Не се говори за чудо, което да е извършил след смъртта си, както се разказва за Сид, който спечелил сражение дори и

* В самия оригинал текстът е по-различен: "... на всеки друг писател освен на Сиде Амете Бененхели да го възкреси лъжливо". — Б. пр.

ед като е бил вече безжизнен труп, а за него се разправя вече това, че бидейки вече мъртъв, един еврейн посегнал да опипне брадата му, която, докато е бил жив, никои не е дръзвал да докосне:

Преди брадата му да стигне, добрият Сид бе стиснал в юмрука своя меч Тисона, цял пръст го бе изтеглил. Евреинът, като видя, страхотно се плаши, по гръб се просна на земята, от ужас чак припадна.

Не знам дон Кихот да е печелил битка след смъртта си, но знам, че много евреи дръзват да пипнат брадата му. Не се казва за дон Кихот да е правил някакво чудо, след като е умрял, а за неговите са ли достатъчни чудесата, които е правил приживе, а не ли постоянно чудо неговата гонитба на приключения? Такава повече (както напомня отец Ривагенеира в последната глава на толкова пъти цитираното свое произведение, което говори за чудесата, извършени от бога чрез делата на свети Игнаций) че, както казва Евангелието, няма между чудесата от жена по-велик от свети Йоан Кръстител, макар и самото Евангелие да признава, че той не е извършил някакво чудо. И ако за благочестивия биограф на Лойола основането на Йезуитския орден представлява най-голямото чудо, извършено от Игнаций, няма ли ние да сметнем като по-голямо чудо, извършено от дон Кихот, че е накарал да напишат историята на живота му един човек, който като Сервантес е показал в останалите си произведения слабостта на своя ум и колко под равнището е бил, в естествения порядък на нещата, на това, което се изисква, за да се разкажат подвизите на знаменития идалго така, както той ги е разказал?

Няма никакво съмнение, че в "Знаменитият идалго дон Кихот де Ла Манча" Мигел де Сервантес Сааведра е дал много повече от това, което бихме могли да очакваме от него, като вземем предвид по останалите му произведения. Той е надминал, и то много, себе си, което ни кара да вярваме, че арабският летописец Сиде Амете Бененхели не е бил измислен само като литературен похват, а крие дълбоко в себе си важна истина за истината, че тази история е била издиктувана на Сервантес от друго, който я е носил дълбоко в себе си и с когото Сервантес не е общувал нито преди, нито след като е написал произведението си — един дух, който е населявал дълбочините на неговата душа. И това огромно разстояние, което разделя историята на нашия Рицар от всички останали произведения на Сервантес, това толкова очевидно и блестящо чудо е главното съображение — ако изобщо са нужни съобра-

жения, които почти винаги са жалки – ние да повярваме и да изповядаме, че историята е била действителна и истинска и че самият дон Кихот я е издигнал на Сервантес, като си е послужил с посредничеството на Сиде Амете Бененхели. Отивам дори по-далеч и започвам да подозирам, че докато обяснявах и коментирах този живот, дон Кихот и Санчо са ме посетили тайно и без аз да знам, са ми разгърнали и разкрили най-потайните гънки на сърцата си.

Трябва да прибавя тук, че много често сме склонни да смятаме писателя за личност и реална, и истинска, и историческа, защото го виждаме в плът и кръв, а лицата, описани в произведенията му – за плод на чиста фантазия. А става всъщност обратното: героите са много истински и съвсем реални и си служат с автора, който на нас ни изглежда от кръв и плът, за да станат те за хората живи същества. Когато всички ние се събудим от съня на живота, ще има да видим в това отношение много странни неща и мъдреците ще се уплашат, като видят какво е истината и какво е лъжата и колко погрешно сме мислили, че тази загадка, наречена логика, има изобщо някаква стойност извън този жалък свят, в който сме пленници на времето и пространството – тирани на духа.

Много странни неща за живота и смъртта ще узнаем и тогава ще разберем дълбокия смисъл на първата част от епитафията върху гроба на дон Кихот, написана от Самсон Караско:

Смел и далго тук почива,
Смелостта му заблестя
Във такава вис красива,
че не я срази смъртта
със ръка немилостива.

И тъй е, защото дон Кихот благодарение на своята смърт е безсмъртен. Смъртта ни обезсмъртява.

Нищо не отминава, нищо не се разпилява, нищо не изчезва; увековечава се и най-малката частичка материя, и най-слабият импулс на силата и няма видение, колкото и неуловимо да е то, което да не е отразено завинаги някъде. Тъй както, минавайки през една точка на безкрая на мрака, пламва и блясва за миг всичко минало през нея, тъй блясва за миг в съзнанието ни за настоящето всичко, което шества от необходимостта на бъдещето към необходимостта на миналото. Няма видение, нито частица, нито миг от него, което да не потъне във вечните дълбини, от които се е възнесло, и там да си остане. Сън е това внезапно и мигновено възпламеняване на сърцевината на мрака; сън е животът и като изгасне бегият пролясък, неговото отражение по-

тъва в дълбините на мрака и там остава и чака, докато едно върховно сътресение не го запали някой ден отново и завинаги. Защото смъртта не побеждава живота с умирането на живота. Смърт и живот са жалки термини, с които си служим в този затвор на времето и пространството; те и двете имат общ корен и коренището на този корен се корени във вечността на безкрая – в бога, съзнание на всемира.

Като свърши историята, летописецът закачи перото си и му каза: "Ти ще останеш окачено тук, на тази кукичка и на това медно телче, мое малко перо, не знам дали добре или зле подострено! Ти ще просъществуваш тук дълги векове, освен ако самонадеяни и безсъвестни историци не те откачат, за да те осквернят!"

Нека господ ме предпази от съблазънта да разкажа случки, които са се изплъзнали от вниманието на тъй точния живописец на дон Кихот. Никога не съм се смятал за учен, нито пък съм се заемал някога да проучвам рицарския архив на Ла Манча. Единственото ми желание е било да обясня и коментирам живота на Рицаря.

"Само за мене се роди дон Кихот и аз за него. Той знаеше да действа, а аз да пиша" – пише перото на летописеца по негово внушение. А аз казвам, че дон Кихот и Санчо са се родили, за да разкаже живота им Сервантес и за да го обясня и коментирам аз. Сервантес се роди, за да разкаже и обясни живота им, а аз – за да го коментирам... Не може да разкаже твоя живот, нито може да го обясни, нито да го коментира, сеньоре мой дон Кихоте, човек, който не е бил заразен от твоя луд стремеж да не умре. Застъпи се за мен, о, мой сеньоре и покровителю, за да може твоята Дулсинея дел Тобосо, освободена вече от магията благодарение на ударите, които си нанесе Санчо, да ме хване за ръка и да ме поведе към безсмъртието на име и слава! И ако животът е сън, остави ме да го сънувам безкрайно!

Отивам, съгбо, да царувам,
не ме буди, ако сънувам.

(Животът е сън, II, 4)*

καὶ μαχομένη παρ' ἐμ' αὐτὸν εὖω
ΙΛΙΑΔΟΣ**

* Ръкописът носи в края на това произведение следната бележка: "Саламанка, завършено на 5 август 1904 г., започнато през юни." – Б. исп.изд.

** И аз воювах според силите си.

("Илиада", I песен, ст. 271) (гр.). – Б. пр.